

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Милица Р. Колаковић-Бојовић

ОКОНЧАЊЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У
РАЗУМНОМ РОКУ

докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW

Milica R. Kolaković-Bojović

COMPLETION OF CRIMINAL PROCEEDINGS
WITHIN REASONABLE TIME

Doctoral Disertation

Belgrade, 2016.

Ментори:

проф. др Милан Шкулић, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

проф. др Саша Бован, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Чланови Комисије:

Датум одбране:

ОКОНЧАЊЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У РАЗУМНОМ РОКУ

Резиме:

Након што се, кроз праксу Европског суда за људска права, прецизније издефинисао принцип суђења у разумном року, садржан у Европској конвенцији о заштити људских права и основних слобода, као и свим значајнијим изворима међународног права, обезбеђење претпоставки за благовремено окончање кривичних поступака, постало је један од императива уређења правних система модерних, демократских држава. У том смислу, циљ докторске дисертације „Окончање кривичног поступка у разумном року“, писане на основу релевантне домаће и стране литературе, као и праксе Европског суда за људска права и судова Републике Србије, али и резултата емпиријског истраживања о трајању кривичних поступака у Републици Србији, јесте прецизно дефинисање појма, елемената и механизма заштите права на суђење у разумном року; идентификација фактора који детерминишу трајање кривичног поступка; анализа врста и домета механизма који потпомажу благовремено окончање кривичног поступка и сагледавање могућих реформских корака на унапређењу и имплементацији нормативног оквира, релевантног за трајање кривичних поступака, а у контексту реформе правосуђа, приступних преговора и усаглашавања правног система Републике Србије са ЕУ стандардима.

Кључне речи: трајање кривичних поступака, разуман рок, ефикасност, Европски суд за људска права, поједностављене процесне форме, организација правосуђа, приступни преговори са ЕУ, Поглавље 23, реформа правосуђа.

Научна област: правна

Ужа научна област: кривичноправна

УДК:

COMPLETION OF CRIMINAL PROCEEDINGS WITHIN REASONABLE TIME

Summary

After the principle of trial within a reasonable time, that is contained in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as in all major sources of international law, had been precisely defined in practice of the European Court of Human Rights, the provision of conditions for the timely completion of criminal proceedings became one of the imperative in regulating the legal systems of modern democratic states. In this sense, the goal of the doctoral thesis "Completion of criminal proceedings within reasonable time", written on the basis of the relevant domestic as well as foreign and international sources, as well as based on practice of the European Court of Human Rights and the courts of the Republic of Serbia and the results of empirical research on duration of criminal proceedings in the Republic of Serbia, is to define the term, elements and mechanisms to protect the right to trial within a reasonable time; to identify the factors that determine the duration of criminal proceedings; to analyse the types and capacities of the mechanisms that facilitate the timely completion of criminal proceedings and to propose the possible reform steps regarding improvement and implementation of the normative framework relevant for duration of criminal proceedings in the context of judicial reform, the accession negotiations and harmonization of legal system of the Republic of Serbia with the EU standards.

Key words: length of criminal proceedings, reasonable time, efficiency, European Court of Human Rights, summary proceedings, organization of judiciary, accession negotiations with EU, Chapter 23, judicial reform, length of criminal proceedings.

Scientific field: law

Specific scientific field: criminal law

UDC:

Закасна правда, није правда

Justice rétive, justice fautive

Justice delayed, justice denied

САДРЖАЈ

ОКОНЧАЊЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У РАЗУМНОМ РОКУ	4
COMPLETION OF CRIMINAL PROCEEDINGS WITHIN REASONABLE TIME	5
САДРЖАЈ	7
УВОД.....	13
ПРВИ ДЕО	17
ПОГЛАВЉЕ ПРВО: ОПШТА РАЗМАТРАЊА.....	17
Глава I: Појам суђења у разумном року	17
1. Однос брзине и ефикасности кривичног поступка	17
1.1. <i>Баланс између брзине и поштовања људских права као предуслов ефикасности кривичног поступка.....</i>	<i>17</i>
1.2. <i>Законито, стручно и одговорно поступање као елементи ефикасности кривичног поступка.....</i>	<i>21</i>
1.3. <i>Економичност кривичног поступка као предуслов његове ефикасности</i>	<i>22</i>
1.4. <i>Ефикасност и ефективност правне норме и кривичног поступка у целости</i>	<i>24</i>
1.5. <i>Значај правилног разграничења брзине, ефикасности и ефективности кривичног поступка.....</i>	<i>29</i>
2. Суђење у разумном року као право и дужност.....	30
2.1. <i>Настанак права на суђење у разумном року</i>	<i>31</i>
2.2. <i>Развој и извори права на суђење у разумном року.....</i>	<i>33</i>
2.3. <i>Значај окончања кривичног поступка у разумном року</i>	<i>38</i>
2.4. <i>Одрицање и ограничења у важењу права на суђење у разумном року.....</i>	<i>40</i>
2.5. <i>Титулари права на суђење у разумном року</i>	<i>41</i>
2.6. <i>Садржина права на суђење у разумном року</i>	<i>46</i>
2.6.1. Појам кривичне оптужбе	47
2.6.2. <i>Dies a quo</i> и <i>dies ad quiet</i>	49
2.6.3. Разуман рок	53
Глава II: Заштита права на суђење у разумном року	69
1. Механизми заштите права на суђење у разумном року.....	69
2. Заштита права на суђење у разумном року у унутрашњем праву	72
2.1. <i>Модел заштите права на суђење у разумном року у упоредном праву.....</i>	<i>74</i>

2.1.1.	Превентивна правна средства.....	77
2.1.2.	Компезаторна правна средства.....	79
2.1.3.	Избор система заштите права на суђење у разумном року у унутрашњем праву 86	
2.1.4.	Комбиновани систем заштите	88
2.2.	<i>Делотворност правне заштите у унутрашњем праву</i>	91
2.3.	<i>Најновија искуства држава у окружењу</i>	100
2.4.	<i>Заштита права на суђење у разумном року у праву Републике Србије</i>	107
2.4.1.	Заштита права на суђење у разумном року пред судовима опште надлежности....	109
2.4.2.	Заштита права на суђење у разумном року пред Уставним судом.....	122
3.	Заштита права на суђење у разумном року.....	126
	пред Европским судом за људска права.....	126
3.1.	<i>Прихватљивост представке</i>	130
3.2.	<i>Одлука о накнади нематеријалне штете</i>	134
3.3.	<i>Додатни механизми растерећења ЕСЉП</i>	136
Глава III: Фактори који утичу на окончање кривичног поступка у разумном року		40
1.	Врсте фактора који одређују трајање кривичног поступка	138
2.	Кривичноправни и кривичнопроцесни чиниоци који утичу на трајање кривичног поступка	140
2.1.	<i>Кривичноправни фактори окончања кривичног поступка у разумном року</i>	141
2.2.	<i>Кривичнопроцесне детерминанте окончања кривичног поступка у разумном року</i>	143
3.	Организациони фактори који утичу на окончање кривичног поступка у разумном року	148
ПОГЛАВЉЕ ДРУГО: УТИЦАЈ НАЧЕЛА И ОПШТИХ КРИВИЧНОПРОЦЕСНИХ ИНСТИТУТА НА ОКОНЧАЊЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У РАЗУМНОМ РОКУ . 150		
Глава I: Однос начела кривичног поступка и његовог трајања		150
1.	Однос начела кривичног гоњења и окончања кривичног поступка у разумном року	151
1.1.	<i>Кривично гоњење као право и(или) дужност јавног тужиоца</i>	151
2.	Утицај доказних начела на суђење у разумном року.....	156
2.1.	<i>Законска и слободна оцена доказа</i>	156
2.2.	<i>Дужност суда да утврђује истину и трајање кривичног поступка</i>	159
3.	Начела вођења кривичног поступка и његово окончање у разумном року	163

3.1. Утицај начела непосредности на трајање кривичног поступка	163
3.2. Трајање кривичног поступка и начело процесне економије	172
Глава II: Утицај појединих кривичнопроцесних института и кривичнопроцесних радњи на трајање кривичног поступка	174
1. Спајање и раздвајање поступака као фактор који одређује трајање кривичног поступка	174
2. Институт изузећа и трајање кривичног поступка.....	177
3. Окончање кривичног поступка у разумном року када се окривљени налази у притвору	179
4. Стручна одбрана у кривичном поступку и његово трајање	183
4.1. О праву на стручну одбрану окривљеног у кривичном поступку.....	184
4.2. Утицај (не)постојања стручне одбране окривљеног на ефикасност кривичног поступка.....	185
4.3. Стручна одбрана окривљеног по ЗКП-у из 2011. године и трајање кривичног поступка.....	188
4.3.1. Ко може бити бранилац	188
4.3.2. Бранилац у приправности	191
4.3.3. Заједнички бранилац, више бранилаца и разлози за разрешење браниоца	192
4.3.4. Тужилачка истрага и обавезна стручна одбрана у кривичном поступку.....	193
4.3.5. Улога браниоца на припремном рочишту и главном претресу	196
5. Положај сведока и трајање кривичног поступка.....	197
6. Утицај вештачења на трајање кривичног поступка	202
7. Рокови у кривичном поступку и његово трајање	207
8. Начин официјелног регистравања кривичнопроцесних радњи као фактор који одређује трајање кривичног поступка	210
9. Достављање писмена у кривичном поступку и његово трајање.....	212
10. Одлучивање о трошковима кривичног поступка и имовинскоправном захтеву оштећеног као фактори који утичу на трајање кривичног поступка.....	219
ПОГЛАВЉЕ ТРЕЋЕ: ТОК КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА И ЊЕГОВО ОКОНЧАЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ	224
Глава I: Окончање општег кривичног поступка у разумном року	224
1. Предистражни поступак и окончање кривичног поступка у разумном року	224
1.1. Примена начела опортунитета у кривичном поступку Републике Србије.....	229
2. Модел истраге као фактор који одређује трајање поступка	232
2.1. Утицај допуне истраге на трајање кривичног поступка	245

3. Домети споразума о признању кривице у сфери убрзања кривичног поступка	248
4. Изостанак истраге и непосредно оптужење.....	257
5. Испитивање оптужнице као фактор који одређује трајање кривичног поступка	258
6. Разоткривање доказа у фази оптужења и на припремом рочишту	261
7. Главни претрес, пресуда и трајање кривичног поступка.....	267
7.1. Место одржавања главног претреса	270
7.2. Ток главног претреса	272
7.3. Измена постојеће или подношење нове оптужнице у току главног претреса	280
7.4. Завршна реч, објава и израда пресуде	282
8. Поступак по редовним правним лековима.....	284
Глава II: Окончање кривичног поступка у разумном року и посебни кривични поступци	291
1. Поједностављење процесне форме	291
2. Решења Законика о кривичном поступку из 2001. године	293
3. Скраћени кривични поступак.....	295
4. Рочиште за изрицање кривичне санкције.....	298
Глава III: Кривични поступци који се воде према малолетницима	300
1. Одступање од одредаба општег кривичног поступка и трајање поступка према малолетницима	300
2. Организација правосуђа и трајање кривичних поступака према малолетницима	301
3. Модификације основних процесних начела и њихов утицај на трајање кривичног поступка према малолетницима.....	302
3.1. Начело процесне протективности.....	302
3.2. Начело хитности	304
3.3. Начело истине	305
3.4. Начело непосредности	306
3.5. Начело специјализације	307
3.6. Начело монофункционалности у контексту функционалног спајања припремног поступка и суђења.....	309
3.7. Начело процесне дискреције	310
4. Специфичност појединих института и одређених кривичнопроцесних радњи у поступку према малолетнику	310
4.1. Право на стручну одбрану.....	310
4.2. Примена поједностављених процесних механизма	312

4.3. Правила о спајању и раздвајању поступка према малолетнику	315
4.4. Притвор као обезбеђења присуства малолетника према коме се води кривични поступак.....	315
4.5. Право на правни лек и трајање поступка према малолетницима	317
ПОГЛАВЉЕ ЧЕТВРТО: ОРГАНИЗАЦИЈА ПРАВОСУЂА КАО ФАКТОР ОКОНЧАЊА КРИВИЧНОГ ПОСТУПАКА У РАЗУМНОМ РОКУ	318
Глава I: Основни принципи организације правосуђа и њихов утицај на ефикасно вођење кривичних поступака	318
1. Стратешки приступ организацији правосуђа и веза са процесом приступних преговора са Европском унијом.....	319
2. Независност правосуђа и трајање кривичних поступака.....	321
3. Непристрасно правосуђе као предуслов ефикасног поступања	332
4. Трајање кривичних поступака и принцип одговорности правосуђа	347
Глава II: Ефикасна организација правосуђа и окончање кривичног поступка у разумном року	354
1. Адекватна мрежа судова и јавних тужилаштава као предуслов ефикасности	355
2. Унапређење правосудне мреже у контексту приступних преговора са ЕУ.....	364
3. Правосудна инфраструктура и ефикасност кривичног правосуђа	367
4. Даљи кораци у реформи кривичног правосуђа	371
ДРУГИ ДЕО: ИСТРАЖИВАЊЕ О ТРАЈАЊУ КРИВИЧНИХ ПОСТУПАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	373
ПОГЛАВЉЕ ПРВО: ПРОЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА.....	373
Глава I: Одређивање истраживачког проблема, предмета, циља, хипотетичког оквира и начина истраживања.....	373
1. Дефинисање истраживачког проблема.....	373
2. Предмет истраживања.....	374
2.1. Теоријско одређење предмета истраживања	374
2.2. Операционална дефиниција предмета	374
3. Хипотетички оквир истраживања.....	381
4. Циљ истраживања	383
Глава II: Ток истраживања	384
1. Израда истраживачког плана и одабир истраживачких стратегија, метода и техника	384
2. Прва фаза истраживања: статистички и компаративни метод.....	384
3. Друга фаза истраживања: примена метода средњег обима	385

4. Трећа фаза истраживања: студије случаја.....	390
5. Провера хипотеза.....	391
ПОГЛАВЉЕ ДРУГО: РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	392
Глава I: Резултати истраживања судске праксе	392
1. Статистички параметри трајања кривичних поступака у Републици Србији	392
2. Резултати истраживања применом метода средњег обима	395
ЗАКЉУЧАК.....	418
ЛИТЕРАТУРА	422
Прилог 1	455
УПИТНИК КОРИШЋЕН ЗА ПОТРЕБЕ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА.....	455
Биографија аутора	463
ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ	466
ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКОГ РАДА	467
ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ	468

УВОД

Интересовање научне и стручне јавности за проблематику трајања како кривичног, тако и судских поступака уопште, не јењава у последњих неколико векова, а почев од друге половине двадесетог века, постало је једно најактуелнијих питања у области реформе кривичног законодавства. О важности овог питања можда најсликовитије је говорио *Cesare Beccaria*, у свом делу „О злочинима и казнама”, наводећи да је „казна утолико праведнија и кориснија што је хитнија, што је брже наступила по учињеном делу. (...) Праведнија, јер је тада кривац поштеђен окрутних и непотребних мука које се повећавају у мери у којој су његова машта и осећање немоћи израженији. (...) Поступак се има завршити у што краћем времену. Има ли окрутнијег супротстављања од судара судијине равнодушности и окривљеникових стрепњи?“¹

Иако се виђење значаја правовременог окончања кривичног поступка које износи *Beccaria*, пре свега односи на аспект права окривљеног на суђење у разумном року, као и на специјалну и генералну превенцију као очекивано дејство казне, које посебно долази до изражаја уколико је она извршиоцу кривичног дела изречена у што краћем року, не смеју се занемарити ни остале његове, подједнако важне особине, о којима ће бити више речи у наредном поглављу.

И поред неспорног значаја проучавања проблема трајања кривичног поступка, очито је да се, иако је објављен читав низ радова који се овом материјом парцијално баве, нико у домаћој научној мисли до сада није посветио темељној и свеобухватној идентификацији, класификацији и анализи, како детерминанти које одређују могућност окончања кривичног поступка у разумном року, тако и механизма који убрзавају његов ток, не утичући, истовремено, негативно на друге сегменте ефикасности кривичног поступка.

¹ Beccaria, C. (1764): *Dei delitti e delle pene*, наведено према: Игњатовић, Ђ. (2007): *Криминолошко наслеђе*, Службени гласник, Београд, стр. 61.

Практично је немогуће дефинисати све факторе које одређују трајање кривичног поступка и механизме његовог убрзања, као и квалитет и квантитет њиховог утицаја, без ваљане анализе тог проблема са историјско-правног, упоредно-правног, међународно-правног и позитивно-правног аспекта. Тек када се, у светлу тако извршене анализе, сагледају подаци добијени емпиријским истраживањем на тему трајања кривичних поступака у Републици Србији, добијамо комплетну слику проблема. Користећи управо такав приступ, свесни ризика које са собом носе питања за чију је темељну обраду потребно анализирати велики број детерминанти, настојаћемо да проблем окончања кривичног поступка у разумном року сагледамо на начин који ће ову дисертацију учинити, макар минималним али већ дуго потребним искорак, од насумичних предлога да се у процесу убрзања кривичних поступака ослањамо на институте који су у неком сасвим различитом правном и друштвеном контексту дали “спектакуларне” резултате, ка јасном, на резултатима емпиријског истраживања заснованом, идентификовању кључних фактора који чине да кривични поступци у Републици Србији предуго трају, али и оних механизма који дају најбоље резултате у супротном смеру.

Дисертација под називом *Окончање кривичног поступка у разумном року* поред увода и закључка, садржи два дела. У уводу је разматран теоријско-правни, нормативни и практични значај детаљне анализе проблема окончања кривичног поступка у разумном року. Први део се бави идентификацијом и прецизним одређењем појма и детерминанти окончања кривичног поступка у разумном року, док је други део посвећен емпиријској анализи трајања кривичних поступака у Републици Србији.

Први део се састоји из четири поглавља. У првом поглављу је анализиран појам и садржина окончања кривичног поступка у разумном року, при чему је овај појам сагледан из перспективе, с једне стране, права на суђење у разумном року, али и с друге, као дужност ажурног поступања субјеката који на трајање кривичног поступка имају утицај, а све у циљу његовог благовременог окончања. Поред тога, прво поглавље се бави и питањем заштите права на суђење у разумном року,

применом упоредноправног метода, уз анализу праксе Европског суда за људска права у овој области. Поред разграничења појмова трајања и ефикасности кривичног поступка, изложен је преглед врста и структуре фактора који детерминишу први поменути појам.

У другом поглављу је анализиран утицај модалитета основних процесних начела кривичног поступка као и одређених општих кривичнопроцесних института на окончање поступка у разумном року.

Треће поглавље је посвећено разматрању утицаја начина на који је регулисано спровођење појединих фаза кривичног поступка на његово окончање у разумном року, уз посебан осврт на питања која са собом доноси прелазак на тужилачку истрагу, укидање обавезе суда да утврђује истину у кривичном поступку, али и значајно проширење примене диверзионих модела поступања, односно посебних процесних форми.

Четврто поглавље се бави анализом утицаја организације и реформе правосуђа на трајање кривичног поступка, при чему је посебна пажња посвећена решењима која доноси Национална стратегија реформе правосуђа за период 2013-2018. године², као и Акциони план за Поглавље 23 у процесу преговора са ЕУ, а све у контексту усклађивања организације правосуђа у Републици Србији са европским стандардима.

Други део докторске дисертације се бави питањем трајања кривичних поступака у Републици Србији, посматрано кроз призму резултата емпиријског истраживања и састоји се из два поглавља.

² Национална стратегија реформе правосуђа за период од 2013-2018. године, ("Сл. Гласник РС", бр. 57/13.)

Прво поглавље је посвећено дефинисању предмета и циља истраживања, одређивању хипотетичког оквира, као и примењеним методама истраживања.

У другом поглављу су представљени и анализирани резултати добијени применом статистичког метода и истраживањем судске праксе, уз поређење ових резултата са подацима добијеним у сличним истраживањима у протекле три деценије.

Завршни део дисертације посвећен је изношењу закључака и предлога *de lege ferenda*.

ПРВИ ДЕО

ПОГЛАВЉЕ ПРВО: ОПШТА РАЗМАТРАЊА

Глава I: Појам суђења у разумном року

1. Однос брзине и ефикасности кривичног поступка

Настојања да се у домаћој стручној и научној јавности јасно и прецизно дефинише појам ефикасности кривичног поступка, могла би се окарактерисати као неколико деценија лутања, уз повремене светле тренутке. На поменутој тему, у нашој литератури речено је и написано много. Ипак, не можемо се отети утиску о (част изузецима, на чије ћемо се закључке ослањати у даљем излагању) површности, недоречености и несистематичности приступа овом проблему. У том смислу, поједине грешке понављане су у мери која је довољна да, у складу са старом изреком по којој сто пута изговорена лаж постаје истина, данас буду третиране као неспорне чак и међу онима који би по природи професионалног опредељења и/или статуса, морали бити свесни да су у заблуди. Тако су у научним чланцима, уџбеницима, законским текстовима и стратегијама, нашле места бројне крње дефиниције ефикасности, које у себи крију читав низ нелогичности и недоследности.

1.1. Баланс између брзине и поштовања људских права као предуслов ефикасности кривичног поступка

Најувреженија, међу бројним заблудама о значењу и елементима појма ефикасности, јесте она која изједначава појмове окончања кривичног поступка у разумном року, односно кратког трајања кривичног поступка и његове ефикасности.³

³ Један од репрезентативних примера неразумевања појма ефикасности кривичног поступка је терминолошка и појмовна конфузија у ставовима које, у поменутој магистаској тези, заступа Миливојевић. Можда је најочљивија у тврдњи на страни 7. Наиме, ауторка каже: „Тврдња која је све присутнија у литератури садржи став да кривични поступак није довољно рационалан да би

Овај проблем уочила је и Венецијанска комисија,⁴ наводећи да реализација права на суђење у разумном року, подразумева постизање баланса између брзине и поштовања процесних права.⁵

Анализом радова који су на тему ефикасности кривичног поступка и сродне теме настали на нашим просторима последњих деценија, дошли смо до два закључка: Најпре, већина аутора који су се у домаћој теорији кривичног процесног права бавили питањем ефикасности кривичног поступка, том питању је приступала искључиво у светлу права окривљеног на суђење у разумном року. Не можемо а да не приметимо да овакав приступ представља претерану симплификацију проблема суђења у разумном року, уз игнорисање, најпре, чињенице да правовремено окончање кривичног поступка није искључиво у интересу окривљеног, већ и других субјеката кривичног поступка, али и правосудног система и друштва као целине. Истовремено, за државу правовремено окончање поступка не представља само интерес већ и дужност.⁶ Поред тога, овде се ради и о превиду реалности у којој окривљеном, који је заиста извршио кривично дело а брани се са слободе, предуго трајање кривичног поступка заправо иде у прилог јер му дозвољава, често и вишегодишње, уживање у благодетима живота који је резервисан за оне који нису „прешли линију закона“. Најзад, истраживања су показала⁷ да продужено трајање кривичног поступка резултира блажом осудом учиниоца у односу на поступке у

задовољио потребе модерног живота и да као такав не одговара ни окривљеном који има право на брз поступак, а ни друштву, које се кривичним поступком штити од криминалитета.” Конфузно излагање наставља и на следећој страни, наводећи: „Карактеристика модерног живота је управо тежња да се уштеди на времену када год је то могуће. Међутим, глобално посматрано, приметно је стално даље успоравање поступка упркос чињеници да технички и технолошки напредак са собом доноси многа помагала, као што су компјутери, интернет, читава лепеза нових средстава којима се служи модерна криминалистика. Поредјећи данашњи кривични поступак са поступцима из прве половине прошлог века, закључујемо да је учињено много у свим правцима, па и по питању убрзања кривичног поступка. Али питање је да ли је кривични поступак данас, у односу на напредак технике и технологије и довољно ефикасан.“

⁴ Европска комисија за демократију посредством права, *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*, установљена 1990. године као саветодавно тело Савета Европе за уставна питања.

⁵ *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission)*, CDL-AD(2006)036rev-E, *Report on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by the Venice Commission at its 69th Plenary Session (Venice, 15-16 December 2006), 17.

⁶ Види више под тачком 2.

⁷ Миливојевић, С. (2002): *Ефикасност кривичног поступка*, магистарска теза, Београд, стр. 27.

којима је постојао готово идентичан чињенични склоп али су окончани у кратком року по извршењу кривичног дела.

Друга велика заблуда, односи се на, у домаћој теорији кривичнопроцесног права више пута изношену тезу⁸ о постојању две тенденције у процесу реформисања кривичног поступка. По овом схватању, с једне стране, налази се захтев за поштовањем основних права и слобода окривљеног, док се с друге стране, константно тежи повећању ефикасности кривичног поступка. Оваквом схватању могло би се приговорити више ствари. Најпре, изгледа нам да се поново ради о учесталом поистовећивању појмова брзине и ефикасности кривичног поступка. Овакво виђење ефикасности вишеструко је мањкаво, јер у исту раван ставља појмове који заправо стоје у односу општег појма и његовог елемента. Наиме, поменути став би имао оправдања уколико би се на „различите стране теразија“ поставили захтеви за поштовањем права и слобода окривљеног с једне, и окончање кривичног поступка у разумном року с друге стране. Нејасно је, међутим, како бисмо уопште могли говорити о ефикасно спроведеном кривичном поступку у ситуацији у којој је, током његовог трајања, дошло до повреде права и слобода, како окривљеног, тако и других учесника у поступку. Неспорно је, дакле, да свака нова реформа кривичнопроцесног законодавства носи са собом захтев да се пронађе „златна средина“, односно равнотежа између захтева да кривични поступак не траје предуго, уз истовремено поштовање слобода и права окривљеног и других субјеката кривичног поступка, а управо та уравнотеженост, допуњена законитим поступањем и рационалним коришћењем ресурса, чини један кривични поступак ефикасним.

⁸ Види: Васиљевић, Т. (1966): Средства за убрзање кривичног поступка, *Зборник Правног факултета у Новом Саду*; Бауер (1980): *Krivično procesno pravo*, Zagreb; Кобе, П. (1972): Мјере за убрзање и Ефикасност судског кривичног поступка, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 4, стр. 405-417; Бејатовић, С. (2001): Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на превенцију преивредног криминалитета, *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 39-55; Симовић, М. (2008): Кривичнопроцесно законодавство и превенција криминалитета у Босни и Херцеговини, *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 244-269.

Бркић⁹ довођење у везу, *a priori*, кратког трајања поступка и непоштовања људских права и слобода учесника у поступку сматра непримереним, закључујући да и најбрже окончан поступак може бити спроведен тако да она нису повређена или ускраћена. У том смислу, Цвијовић¹⁰ наводи да под ефикасношћу кривичног поступка ваља подразумевати такву меру брзине поступања, која обезбеђује пуно поштовање законитости у вођењу кривичног поступка и пресуђењу, а доприноси да се у тим оквирима време од момента извршења кривичног дела до правноснажног пресуђења сведе у реалне оквире.

Иако погрешно поистовећује појмове трајања и ефикасности кривичног поступка, Радуловић¹¹ исправно закључује да, ако се примат да што већој ефикасности кривичног поступка, а на штету слобода и права грађана, постоји опасност да добијемо недемократско и ауторитарно право и обрнуто; ако примат дајемо заштити слобода и права окривљеног, онда се то негативно одражава на позицију лица која су оштећена кривичним делом као и на заштиту друштва од криминалитета. Он оцењује да се у изменама Законика о кривичном поступку почев од 1953. водило рачуна о што већем складу ових тенденција, оцењујући да се до 1967. ишло више ка ефикасности, а од тада више ка заштити слобода и права учесника у кривичном поступку.

Настојање да се постигне равнотежа између брзине и поштовања људских права и слобода, додатно се, како закључује *Kobe*¹², компликује због захтева савременог доба да и кривично гоњење и поступак морају бити укључени у настојање да се приликом заштите друштва од криминалитета и, управо ради те заштите, постигне ресоцијализација извршиоца кривичног дела.

⁹ Бркић, С. (2004): *Рационализација кривичног поступка и упрошћене процесне форме*, Правни факултет Нови Сад, Нови Сад, стр. 75.

¹⁰ Цвијовић, О. (1985): Утицај међусобних односа главних процесних субјеката на ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр. 70.

¹¹ Радуловић, Д. (1997): Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 168.

¹² Кобе, П. (1972): Мјере за убрзање и Ефикасност судског кривичног поступка, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 4, стр. 409.

У литератури је могуће пронаћи и ставове да право на суђење у разумном року може бити у колизији са другим правима која представљају елементе права на правично суђење јер по правилу, што је већи број процесних гаранција, то поступак дуже траје. Са овом се тврдњом не можемо сложити у потпуности јер је велики број савремених процесних иструмената који имају за циљ убрзање кривичног поступка, осмишљен тако да подразумева потпуну сагласност окривљеног да исти буду примењени (нпр. споразум о признању кривице). То што ће се поступак одвијати сложеније, уз постојање више фаза, учесника, као и процесних радњи, није истовремено гаранција да ће се у таквом поступку права окривљеног штитити ефикасније него што је то случај код примене поједностављених процесних форми или у редовном поступку који је окончан у изузетно кратком року.¹³

1.2. Законито, стручно и одговорно поступање као елементи ефикасности кривичног поступка

Поред разумног трајања и поштовања људских права и слобода учесника у кривичном поступку, суштински елемент његове ефикасности представља и законитост поступања.

Бејатовић¹⁴ право на суђење у разумном року назива квантитативном компонентом ефикасности кривичног поступка, док као квалитативну компоненту поступка истиче законитост вођења поступка и доношење законите одлуке. Исти аутор истиче неопходност усклађивања квалитативне и квантитативне компоненте, наводећи да се „ефикасним кривичним поступком може сматрати само онај поступак у којем у реално кратком временском интервалу од његовог покретања па до његовог окончања, уз поштовање законитости његовог вођења, донесена правилна и законита правноснажна судска одлука.“¹⁵

¹³ Царић, С. (2008): *Право на суђење у разумном року*, Службени гласник, Београд, стр. 11.

¹⁴ Бејатовић, С. (2002): Трајање кривичног поступка и његов утицај на превенцију криминалитета, (С. Бејатовић, Ур.) *Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије I*, стр. 24.

¹⁵ Бејатовић, С. (2002): 26.

Слично се изјашњава и Царић¹⁶ наводећи да право на суђење у разумном року има субјективну компоненту, која се огледа у интересима лица према коме се поступак води, и објективну, која се односи на интерес правне сигурности и владавине права уопште. Поистовећујући брзину и ефикасност поступања, Радоловић¹⁷ наводи да, врло често, законитост и ефикасност (барем наизглед) не иду заједно, те да се чини као да једно искључује друго.

Уколико је кривични поступак вођен уз поштовање људских права и слобода и у разумном року, то још увек није гарант његове ефикасности, јер иако законито, поступање неретко може бити нестручно или неквалитетно уз изостанак адекватне одговорности. Ефикасан је само онај кривични поступак који је, осим у складу са одредбама материјалног и процесног кривичног законодавства, спроведен уз поштовање етичког кодекса и других релевантних стандарда квалитета рада. Уколико до пропуста ипак дође, морају постојати адекватни механизми одговорности чија је функција како корективна, (у односу на поступак у коме су учињени пропусти), тако и превентивна (специјална и генерална превенција). На овај начин, механизми одговорности утичу, не само на ефикасност конкретног, већ и кривичних поступака уопште у једном правном систему.

1.3. Економичност кривичног поступка као предуслов његове ефикасности

Брзо спроведен и законит поступак, уз пуно поштовање људских права и слобода, као и адекватан ниво квалитета и стручности, не може се назвати ефикасним уколико располагање ресурсима у току његовог вођења превазилази границе рационалног, односно уколико такав поступак није економичан.

¹⁶ Царић, С. (2008): 12.

¹⁷ Радоловић, А. (2008): Заштита права на суђење у разумном року-реална могућност, (пре)скупа авантура или утопија, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 29, бр. 1, стр. 282.

Бркић¹⁸ закључује да захтев за економичношћу, почива на претпоставци да је човек рационално биће које тежи остварењу својих циљева, и на чињеници да постоји несразмера између стално растућих људских потреба и ограничења ресурса. Економичност се јавља или у виду императива за максимизирањем резултата при датим средствима или у виду минимизирања средстава при једнаким резултатима. Она наводи да се питање економичности у праву обично потеже у сфери његове примене иако, да би право било рационално, захтеве економичности мора уважавати пре свега законодавац, који при креирању појединих установа мора водити рачуна о начелу сразмерности. Економичност обезбеђена у моменту стварања права својеврстан је гарант ефикасности и ефективности права, јер се у условима правилне алокације ресурса могу боље обликовати и реализовати циљеви и изградити један издиференцирани превентивно-репресивни механизам у функцији ефикасности. Ипак, економичност је задовољена само ако су редуцирани ресурси¹⁹ резултирали исправном судском одлуком, јер је најнеекономичнији онај поступак у коме је одлука укинута у поступку по правним лековима. О овој супротстављености треба да воде рачуна не само суд и други учесници кривичног поступка, него и сам законодавац.²⁰

Неспорно је, дакле, да свака нова реформа кривичнопроцесног законодавства носи са собом захтев да се пронађе „златна средина“, односно, равнотежа између захтева да кривични поступак не траје предуго уз истовремено поштовање слобода и права окривљеног и других субјеката кривичног поступка. Управо та уравнотеженост, допуњена законитим, квалитетним, стручним и одговорним поступањем, као и рационалним коришћењем ресурса, чини један кривични поступак ефикасним.

¹⁸ Бркић, С. (2009): Поједностављене форме кривичног поступка и поступак њиховог озакоњења у Републици Србији, *Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 1, стр. 80.

¹⁹ По овој ауторки, ресурсе у кривичном поступку можемо посматрати кроз фактор време и фактор материјална средства, а фактор време се изражава кроз краће или дуже трајање судског поступка.

²⁰ Позивајући се на *Shumann*-а, она наводи да законодавац може увести поједина неекономична решења али се не може у потпуности оглушити о захтева економичности.

1.4. *Ефикасност и ефективност правне норме и кривичног поступка у целости*

Можда и чешће него када је реч о појмовима брзине и ефикасности, термилошка конфузија постоји и услед неразумевања садржине и односа појмова ефикасности и ефективности. Наиме, док се појам ефективности односи на предмет одређеног деловања, односно на резултате (ефекте) које то деловање производи на предмету деловања, када говоримо о ефикасности (лат. *efficax, acis*-делатан, успешан), реч је о начину на који деламо настојећи да постигнемо одређени ефекат. Ефикасност је, дакле, карактеристика процеса, док је ефективност мера квалитета резултата који се тим процесом постиже.

Неретко се питање ефикасности кривичног поступка посматра у контексту ефективности правне норме као категорије која је независна од ефективности система чије постојање и функционисање у садејству са другим нормама регулише, и/или који поменути норму примењује на конкретне друштвене односе. Евидентно, реч је о поистовећивању појмова ефикасности и ефективности, те се овај први користи и када се заправо мисли на ефекте правне норме или кривичног поступка у целини, а не на ефикасност као особину самог процеса.

Тако, по Бутуровићу²¹ ефикасност правне норме је „већа или мања мера остварења циљева правне норме у понашањима (правним односима) њених адресата, грађана и органа власти.“ Он разликује примарну и секундарну (не)ефикасност правне норме, у зависности од тога да ли се у правним односима остварује или не остварује садржина њене диспозиције, с тим што се примарна (не)ефикасност остварује (не)испуњењем обавеза и субјективних права који су нормом регулисани, а секундарна (не)ефикасност зависи од тога да ли су надлежни органи, судски и управни, одредили и извршили санкцију против прекршилаца диспозиције норме. Он наводи да се у кривичном поступку остварује секундарна ефикасност, односно неефикасност, јер се покреће и води када је правна норма већ нарушена, дакле кад је

²¹ Бутуровић, Ј. (1985): Најновије измене ЗКП-а и њихов значај за ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и крвично право*, бр. 4, стр. 135-145.

наступила примарна неефикасност. Задатак кривичног поступка је, поред осталог, да се та примарна неефикасност претвори у ефикасност (да се адресати на које се норма односи понашају у складу с њеном диспозицијом). Ефикасност кривичног поступка види у функцији остварења циљева које поставља материјално кривично право и наводи да превентивна функција није толико у строгости казне, односно кривичне санкције, већ у неминовности њене примене за сваког учиниоца кривичног дела.

За разлику од поменутог аутора, Бркић²² поставља границу између ефикасности и ефективности правне норме, и истиче да, како право као регулатор друштвених односа претпоставља извесне циљеве, односно да се његова ефикасност не показује као однос између фактичких резултата деловања једне или комплекса правних норми и оних циљева ради чијег остварења су оне установљене.

*Kobe*²³ напомиње да се у убрзању кривичног поступка често види *conditio sine qua non* његовог успеха. Овде треба истаћи да су у питању, ипак, два различита квалитета која се налазе у међусобном односу средства и циља. Он сматра да за брзину поступка вреди правило да је могућно објективно мерити и анализом стања у пракси утврђивати, више чинилаца који утичу на ту брзину у позитивном или негативном правцу. То не вреди, или вреди у много мањој мери, за успех кривичног поступка. У обзир долазе и вредносне компоненте према којима се научна објективност често повлачи пред субјективним оценама; слика која настаје и која се изражава нарочито у такозваном јавном мњењу, једнострана је и ако није сасвим изопачена.

По питању односа норме и правног поретка, интересантно је запажање које даје *Kelsen*²⁴ који ефикасност права дефинише као праву својствену способност да се реализује, при чему је могућ раскорак између ефикасности на нивоу појединих

²² Бркић, С. (2009): 79-82, према: К.А. Mollnau (1987): *Überlegungen zur Weiterentwicklung der Theorie und Methode von Effektivitätsanalysen zum sozialistischen Recht*, *Neue Zeitung* 4, pp. 131.

²³ Kobe, P. (1972): 406.

²⁴ Ако изузмемо услед превода упитну исправност употребе термина ефикасност

правних норми и правног поретка у целини: ефикасност правног поретка се показује као услов његовог важења, које не претпоставља нужно и ефикасност сваке појединачне норме. Управо у превиду те чињенице лежи кључ константних паушалних оцена закона у целини као недовољно добрих и/или ефикасних.²⁵

Корене оваквог схватања ефективности кривичног поступка, заправо треба тражити у схватању појма и природе кривичног поступка коме је одређени аутор наклоњен, односно да ли кривични поступак посматра као чисто правни феномен или му приступа као реалном, друштвеном процесу. Међутим, свођењем питања ефективности кривичног поступка на питање ефективности правне норме, баца се у запећак чињеница да кривични поступак представља жив систем, односно организам којим поред адекватних правних норми чија се успешност огледа у остварењу како општих, тако и посебних циљева (циљеви појединих стадијума и фаза) кривичног поступка. Општи непосредни циљ поступка би се, с обзиром на његов инструментални карактер, свео на примену кривичног материјалног права у конкретном случају, (утврђивање учинилаштва, одговорности и евентуалне кривичне санкције). Испуњење овог правног циља треба у крајњој линији да води општем коначном циљу, који се поклапа са циљем кривичног материјалног права-заштита друштва од криминалитета.²⁶ Поред наведених циљева, Павлица²⁷ издваја и процену у којој мери кривични поступак доприноси примени других мера које се користе у борби против криминалитета.

Истина, у домаћој теорији могуће је пронаћи и потпуно супротна становишта, попут Цвијовићевог²⁸ који сматра да се под неефикасност кривичног поступка може подвести само оно што спада у субјективне недостатке учесника у кривичном поступку, док све што се не може приписати кривици главних процесних субјеката

²⁵ Бутуровић, Ј. (1985):136.

²⁶ *Ibidem*

²⁷ Павлица, Ј. (1985): Ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр. 56.

²⁸ Цвијовић, О. (1985): 70.

не може ући ни у састав неефикасности кривичног поступка и у тим границама треба оцењивати ефикасност са којом се кривични поступак води.

Приступање питању ефикасности кривичног поступка само са аспекта ефикасности правне норме, представља игнорисање чињенице да кривични поступак није прост низ норми, већ скуп радњи циљно усмерених на решавање кривичне ствари. По Павлици²⁹, када се тежиште стави на ту страну кривичног поступка онда се може рећи да кривични поступак представља друштвени процес или друштвену делатност. Посматрање кривичног поступка као друштвене делатности или друштвеног процеса пружа могућност да се код оцене његове ефикасности узме у обзир све оно што утиче на ефикасност у појединим делатностима уопште, и то обухвата, не само вредносно-нормативни систем, већ и материјалну компоненту делатности (људи, средства, шема организације и нормативно вредносни систем са моделима понашања). Стање сваког од тих елемената и свих укупно утиче на ефикасност одређене институције а тиме и на стање у одређеној друштвеној делатности. То се у пуној мери може применити и на кривични поступак. Истина, кривични поступак као друштвена делатност има бројне специфичности. Од других друштвених делатности разликује се по задатку, структури и карактеру институција које га врше и вредносном нормативном систему.³⁰ Кривични поступак је специфичан по томе јер је вршење те делатности дистрибуирано на више институција са различитим задацима, организацијом и технологијом рада, те што у њој велико и веома важно учешће имају појединци који нису у саставу институција (сведоци, вештаци, окривљени, браниоци, преводиоци и сл.)

Поред поменутог, треба имати у виду и чињеницу да ефикасност кривичног поступка не смемо посматрати као статичку категорију, ван времена и простора. Она је у вези са стањем у друштву, условљена је хомогеношћу друштва али и мером у којој се поштују хумане и моралне норме које служе општем људском напретку.

²⁹ Павлица, Ј. (1985): 56.

³⁰ *Ibidem*

Она зависи и од тога како се у друштву поштују универзалне људске вредности, у првом реду људска права, каква је општа демократска клима и ауторитет права.³¹

Узимајући у обзир сложеност појма ефикасности кривичног поступка и чињеницу да он обухвата читав низ елемената који су већ поменути, као и да се он не може свести на питање ефикасности правне норме, чини нам се исправним Петрићево³² запажање да појам ефикасност није самосталан фактор, односно елемент који би се могао на било који начин уградити у позитивне прописе у кривичном поступку. Ово стога што се ефикасност кривичног поступка може остваривати само реализацијом више посебних елемената који су комплементни ефикасности, а то су: складна конструкција и регулатива кривичне процедуре, одговарајући квалитет рада свих органа који учествују у поступку, адекватна брзина рада тих органа а са тим у вези и квантитет рада уз одговарајућу процесну дисциплину свих субјеката поступка. Тек узајамним садејством свих тих елемената и њиховом складном реализацијом може се говорити о ефикасности кривичног поступка. Овакво складно деловање, могуће само уколико је читав систем кохерентан,³³ а управо изостанак кохерентности уме да обезвреди истинске напоре да се побољшају његови поједини делови.

Док се на поједине сегменте ефикасности може непосредно утицати нормативном активношћу, на друге, она делује само посредно. Ово треба имати на уму када се креирају документи од стратешког значаја у овој области. У којој мери се не препознаје значај прецизног одређења појма ефикасности, говори и чињеница да велики број системских докумената од стратешког значаја за функционисање кривичног правосуђа, попут Стратегије реформе правосуђа која је усвојена у Републици Хрватској за период 2011-2015.³⁴ или сличног документа усвојеног у Македонији³⁵ 2004. и БиХ 2008. године,³⁶ не садрже дефиниције ефикасности, иако

³¹ Радуловић, Д. (1997):179-180.

³² Петрић, Б. (1984): Закон о кривичном поступку-основна полазишта и оцене функционисања у вези са изменама и допунама у циљу подизања ефикасности кривичног правосуђа, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2, стр. 101.

³³ Бачић, Ф. (1987): Кривично правосуђе и уставност и законитост, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр.4, стр. 9.

³⁴ Стратегија реформе правосуђа, за период од 2011. до 2015. године „*Narodne novine*“ бр. 145/10.

³⁵ Република Македонија, Стратегија реформе правосуђа, Новембар 2004. године

њено унапређење постављају на врх листе приоритета. Овакав приступ се у доброј мери одражава на обим, систематику и квалитет одређења фактора чијим се унапређењем може утицати на ефикасност читавог система.

Чини се да је овај проблем најзад препознат и адекватно решен у Националној стратегији реформе правосуђа за период од 2013-2018. године, која садржи циљеве и смернице реформе правосуђа у Републици Србији за петогодишњи период. У овом документу, ефикасан правосудни систем је дефинисан као, „систем у коме се делотворно управља и рационално користе ресурси, по предметима поступа и суди у разумним роковима, у законито прописаном поступку, уз поштовање људских права и слобода, загарантованих, како домаћим, тако и међународним прописима.“³⁷ Овакво одређење ефикасности представља значајан помак у односу на решење садржано у Стратегији из 2006. године³⁸ у којој је ефикасан правосудни систем био одређен као „систем у којем се делотворно управља ресурсима и по предметима поступа и суди у разумном року.“ Наиме, формулацијом која је садржана у новој Стратегији, најзад је превазиђен хронични проблем домаће стручне и научне јавности, који се састоји у симплификованом поимању ефикасности и њеном поистовећивању са брзином окончања поступка. Дефинисана на овакав начин, ефикасност поред ажурности и брзине поступања по предметима и њиховог решавања, обухвата финансијску и организациону рационалност и законитост поступања, као и поштовање људских права и слобода учесника у поступку.

1.5. Значај правилног разграничења брзине, ефикасности и ефективности кривичног поступка

Из свега наведеног, јасно је да је адекватно разумевање појма ефикасности кривичног поступка далеко више од чисто теоријског питања. Само уз уважавање чињенице да кривични поступак није прост низ норми, већ скуп радњи циљно

³⁶ Strategija reforme pravosuđa BiH 2008-2012, Jun, 2008.

³⁷ Национална стратегија реформе правосуђа за период од 2013-2018. године, ("Сл. Гласник РС", бр. 57/13.)

³⁸ Национална стратегија реформе правосуђа 2006-2011, ("Сл. Гласник РС", бр. 44/06).

усмерених на решавање кривичне ствари, у чијем спровођењу учествују бројни субјекти, а чије деловање, као и дејство нормативног оквира, истовремено зависи од комплетног друштвеног амбијента; те да се о ефикасности таквог поступка може говорити само уколико је окончан у разумном року, уз адекватан ниво поштовања људских права и слобода учесника у поступку, законитости, квалитета и одговорности у поступању, као и рационално располагање ресурсима, отвара могућност да се кроз системски приступ који подразумева унапређење нормативног оквира али и јачање институционалних, административних и буџетских капацитета, постигну жељени резултати. Ова врста деловања најбоље ефекте даје кроз усвајање и доследно спровођење адекватних стратешких докумената којима се усмерава ток нормативних, као и активности које из њих произилазе, а које садејством на дужи рок, резултирају позитивним помацима на пољу унапређења ефикасности кривичног поступка. Овај процес заправо је само сегмент ширег контекста унапређеног креирања јавних политика који подразумева континуитет, као и циљну и методолошку усаглашеност реформских активности у повезаним областима. Мишљења смо да је изостанак поимања значаја посвећености и континуитета у креирању јавних политика, најболнија тачка и највећа препрека истинским променама у најважнијим друштвеним сферама, у које правосуђе несумњиво спада.

2. Суђење у разумном року као право и дужност

Као што је већ поменуто, о суђењу у разумном року најчешће се говори и пише у контексту права одређеног круга заинтересованих лица, да судски поступак буде окончан у што краћем року. Оно што се при томе често занемарује, јесте чињеница да постојање права претпоставља и дужност, како полиције, правосудних органа и свих субјеката кривичног поступка, да поступају на начин који одговара реализацији овог права, тако и обавезу државе да свој правосудни систем организује на начин који обезбеђује да се поступак оконча у разумном року.³⁹

У том смислу, окончање кривичног поступка у разумном року треба посматрати као медаљу, чију једну страну чини право тачно одређеног лица да се кривични

³⁹ *Hentrich v. France*, No. 13616/88, пресуда од 22. септембра 1994. године, став 61.

поступак правовремено приведе крају, док наличје те медаље представља сложени систем дужности, како појединаца, тако и државних органа.

Овај сложени систем права и обавеза, прошао је дуг пут „брушења“ на коме је пресудну улогу одиграла пракса Европског суда за људска права, као и на њој засноване, препоруке Венецијанске комисије и *СЕПЕЈ*-а⁴⁰.

2.1. *Настанак права на суђење у разумном року*

Настанак права на суђење у разумном року најчешће се везује за 1215. годину и *Magna Carta Libertatum*. Ипак, корени идеја о неопходности благовременог окончања судског поступка могу се пронаћи много раније, још у римском праву.

Разумевање околности које су довеле до настанка овог права, захтева познавање еволуције кривичног поступка у Риму. Наиме, у развоју римског кривичног поступка могу се издвојити три периода: *iudicio populi*, *quaestione perpetuae* и *cognitio extra ordinem*.⁴¹ Ако се изузме древни период краљевства (754-509. пре н.е.), који карактерише приватна освета, неограничена репресија и кажњавање од стране *pater familias*-а, може се рећи да развој кривичног поступка почиње у доба републике.

Iudicio populi, односно поступак пред народном скупштином примењивао се успешно све до 2. века пре. н.е. Радило се о једностепеном инквизиторском поступку који се покретао по захтеву *quaestores parricidi*. У првој фази поступка, магистрат је испитивао основаност и формулисао предлог оптужбе и казне, док се друга фаза поступка одвијала пред скупштином.

⁴⁰ Европска комисија за ефикасност правних система- *Commission européenne pour l'efficacité de la justice - The European Commission for the Efficiency of Justice*

⁴¹ Више о томе: Јарамаз-Рескушић, И. (2006): Основна обиљежја казненог поступка у саставу *cognitio extra ordinem*, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, вол. 43, бр. 3-4, стр. 439-440.

Након Пунског рата (201. пре н.е.) и ширења државе установљени су стални поротни судови *quaestiones perpetuae* са председавајућим магистратима. Прекретницу је представљао *Lex Acilia repetundarum* (123-122 пре н.е.) којим је установљен први стални казнени поротни суд, који је послужио као модел за формирање других судова пред којима су вођени једностепени акузаторски поступци које је могао покренути сваки пунолетан грађанин (*quivis de populo*).

Најзначајнија прекретница која је довела до настанка права на суђење у разумном року, била је реформа кривичног поступка, почев од Августовог *Lex Iulia iudiciorum publicorum* (17. пре н.е.)⁴². Може се рећи да је Август поставио темеље новог система казнене репресије који се институционализовао током првог века н.е. за време Тиберија и Клаудија, а који се обично означава као *cognitio extra ordinem*. У почетку је ова врста судске власти била подељена са Сенатом, а крајем другог века је у потпуности прерасла у царску судску власт. Свој коначни облик добила је почетком четвртог века, за време Константинове владавине (284-337. године) коју је обележила територијално-управна подела Царства на провинције, дијецезе и префектуре.

Поступак *cognitio extra ordinem* био је инквизиторски а одговорност царског службеника (*publica sollicitudo*) у случају изостанка гоњења је прерасла из политичке у казненоправну. Јавна расправа је ретко спровођена а судија је имао широке могућности у погледу доказних средстава и слободне оцене доказа.⁴³ Осуђујућа пресуда се није могла заснивати само на признању окривљеног, а поред констатације о постојању кривице и одлуке о казни, садржала је и формално правно образложење. Објављивана је јавно и израђивана у писаном облику. Суд је, такође, имао обавезу да одлучи о претходном питању, уколико би се оно појавило, а постало је уобичајено и вођење записника, чији примерак окривљени имао право да затражи.

⁴² Јарамаз-Рескушић, И. (2006): 441-446.

⁴³ Јарамаз-Рескушић, И. (2006): 455-463.

Као што се може видети из претходо наведеног, кривични поступак је у доба Константина добио бројна обележја која карактеришу модерне кривичне поступке. У складу са тим, било је и правило садржано у Константиновој Конституцији а које је предвиђало да пресуда мора бити изречена у року од годину дана од првог саслушања.

Овај рок касније је продужен на две године у доба Јустинијана, а моменат рачунања рока везиван је, било за подизање оптужбе, односно њене официјелне регистрације (*solemnia accusationis*), било за тренутак свечаног започињања поступка од стране судије. У случају непоштовања овог рока, окривљени је морао бити ослобођен оптужбе у складу са образложењем које се заснивало на немогућности несумњивог доказивања његове кривице, односно са начелом *in dubio pro reo*.

Значајно је напоменути да је поменуто продужење рока везано и за увођење двостепености поступка, које је у ограниченом обиму започело у време Константина, и то само за најтеже облике кривичних дела (*crimen vis*) а до кога је, како се може видети из Улпијанових текстова, дошло управо за време Јустинијана, од када је *appellatio* имала суспензивно дејство, са циљем исправљања неправедности, односно претеране строгости или нестручности судије, који би у жалби били евентуално истакнути, уз важење принципа *beneficium cohesionis*⁴⁴

2.2. Развој и извори права на суђење у разумном року

Развој права на суђење у разумном року везује се за еволуцију права на правично суђење чији је елемент, а чији је значај препознат врло рано, у законодавству бројних држава, најпре *common law*, а потом и европско-континенталног правног подручја. Почев од већ поменуте 1215. године када је кроз *Magna Carta Libertatum*⁴⁵ по први пут дефинисан принцип *due process of law*, ова еволуција је трансформисала принцип правичног суђења из скупине хетерогених дефиниција које су се најчешће

⁴⁴ Јарамаз-Рескушић, И. (2006): 454-465.

⁴⁵ *Magna Carta Libertatum* <http://www.constitution.org/eng/magnacar.htm>, приступљено 3. марта 2013. године

заснивале на једнакости оружја (*equality of arms*) и разумном трајању поступка, у један од елементарних правних стандарда на којима су засновани темељи савремених кривичних процедура.

И значај права на суђење у разумном року као елемента принципа правичног суђења, мењао се кроз време. Тако, иако је члан 10. Универзалне декларације о људским правима⁴⁶, предвиђајући да „свако има потпуно једнако право на правично јавно суђење пред независним и непристрасним судом који ће одлучити о његовим правима и обавезама и о основаности сваке кривичне оптужбе против њега“, садржао већину гаранција правичног суђења које познају савремени извори права, изоставља гаранцију разумног рока која је касније постала неизоставни део појма правичног суђења.

Ово се у кратком року променило, па данас потпуну дефиницију принципа правичног суђења,⁴⁷ укључујући и право на суђење у разумном року, садржи читав низ најзначајнијих међународних докумената, попут Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕКЉП, Конвенција)⁴⁸ из 1950. и Додатног протокола уз конвенцију закљученог 1952. године. Чланом 6, став 1. Конвенције, предвиђено је да „свако, током одлучивања о његовим грађанским правима и обавезама или о кривичној оптужби против њега, има право на правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, образованим на основу закона.“ Члан 6. Европске конвенције не садржи

⁴⁶ *Универзална декларација о људским правима*, усвојена у Генералној скупштини УН, 10. децембра 1948. године.

⁴⁷ О елементима фер суђења види у: Lesnie, V. и Pejić, J. (2000): *What is a Fair Trial? A Basic Guide to Legal Standards and Practice*, Lawyers Committee for Human Rights.

⁴⁸ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) од 4. септембра 1950, уведена у наш правни поредак Законом о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима, уз касније измене и допуне („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“ бр. 9/03, 5/05 и 7/05-исправка и „Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 12/10).

никакво супстанцијално право. Он само нормира процедуру било које врсте, у којој се одлучује о субјективним правима и обавезама, као и о кривичној оптужби.⁴⁹

Сличне гаранције садржане су и у члану 14. Међународног пакта о грађанским и политичким правима (у даљем тексту: МПГПП) из 1966.⁵⁰ који предвиђа да су сви пред судовима једнаки и да свако има право да његова ствар буде правично и јавно саслушана од стране надлежног, независног и непристрасног суда, установљеног законом, који ће одлучивати било о основаности ма какве оптужбе кривично-правне природе уперене против њега, било у споровима о његовим правима и обавезама грађанске природе. Став 3. овог члана садржи основна јемства за лице које је оптужено за кривично дело, а у тачки ц) предвиђено је да окривљени има право да му буде суђено без непотребног одуговлачења.⁵¹

Гаранције ове врсте садржане су и у Статуту Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991. (Хашки трибунал) из 1993. године, који у члану 21, став 4, тачка ц), садржи гаранцију да се приликом решавања по свим оптужбама на основу Статута, оптуженом, уз пуно поштовање начела равноправности, мора судити без непотребног одгађања.⁵²

Даља конкретизација права на суђење у разумном року, постигнута је и кроз Смернице *СЕРЕЈ-а*,⁵³ садржане у Оквирном програму формулисаном у Стразбуру 2004. године.

⁴⁹ Јакшић, А. (2006): *Европска конвенција о људским правима-коментар*, Београд, стр. 160.

⁵⁰ Међународни пакт о грађанским и политичким правима, усвојен Резолуцијом 2200А (XXI) Генералне скупштине УН, 16. децембра 1966. године, ("Службени лист СФРЈ", број 7/71);

⁵¹ Види: Лазин, Ђ. (1985): Ефикасност кривичног поступка и заштита слобода и права грађана гарантованих Међународним пактом о грађанским и политичким правима, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр. 117-133.

⁵² Статут Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991, http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf, приступљено 17.8.2013. године.

⁵³ Европска комисија за ефикасност правних система- *Commission européenne pour l'efficacité de la justice (СЕРЕЈ)* Нови задатак за правосудне системе: решавање предмета у оптималном и планираном временском оквиру- Оквирни програм, *СЕРЕЈ* (2004) 19 REV 2

Од изузетног значаја за прецизније одређење појма и садржине права на суђење у разумном року је и пракса Европског суда за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП, Суд) и Комитета за људска права Уједињених нација.

За разлику од већине међународних докумената о људским правима који не поседују делотворне механизме за примену, одредбе Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода не само да је могуће непосредно применити на националном плану, већ имају предност над одредбама унутрашњег права.

Услед тога су на европском плану људска права у потпуности постала област позитивног права, а кључни допринос томе дао је Европски суд за људска права. Основна одлика стразбуршке праксе је настојање да се осигура не само заштита, већ и развој људских права, што има за последицу да се одредбе о људским правима суштински прилагођавају друштвеним променама. Реч је о телеолошком приступу, утемељеном на идеалу владавине права поменутом у Преамбули ЕКЉП, помоћу којег се Конвенција сагледава као „живи инструмент који се има тумачити у светлу околности савременог живота”. Приликом тумачења одредаба ЕКЉП Суд настоји да то чини и „у светлу преовлађујућих савремених схватања у демократским државама”, што се у доктрини означава као „споразумно” тумачење.⁵⁴

Право на суђење у разумном року ужива у правном поретку Републике Србије ранг уставне гаранције, па тако члан 32. Устава Републике Србије предвиђа да „свако има право на независан, непристрасан и законом већ успостављен суд, правично и у разумном року, јавно расправи и одлучи о његовим правима и обавезама, основаности сумње која је била разлог за покретање кривичног поступка, као и о оптужбама против њега.“⁵⁵ Интересантно је да су се творци нашег Устава из нејасних разлога одлучили за одступање од стандардне дефиниције права на

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1701871&SecMode=1&DocId=1657162&Usage=2>, приступљено 2.6.2013. године

⁵⁴ Илић, П. Г. (2012): Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. XV, бр. 2, стр. 136.

⁵⁵ Устав Републике Србије („Службени Гласник РС”, број 98/06)

правично суђење садржане у ЕКЉП и МПГПП, и право на суђење у разумном року издвојили из појма правичног суђења чији је неодвојиви део.

Гаранције правичног поступка садржане су и у Законнику о кривичном поступку из 2011. године⁵⁶ који у члану 14. прописује да је суд „дужан да кривични поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права усмерену на одуговлачење поступка“, уз посебне гаранције хитности поступка против окривљеног који је у притвору.

Оваково решење представља напредак у односу на Законик о кривичном поступку из 2001. године⁵⁷ који је садржао одредбу која је, узимајући у обзир неразумевање појма и елемената правичног суђења, више наликовала поменутој одредби чл. 32 Устава. Наиме ЗКП из 2001. године је у члану 4, став 3. предвиђао право окривљеног „да у најкраћем могућем року буде изведен пред суд и да му буде суђено непристрасно, правично и у разумном року.“

Можда и најбоље решење у овој области, садржао је Законик о кривичном поступку из 2006. године⁵⁸, чија примена никада није започела а који је, у члану 12, ст. 1. и 2. принцип суђења у разумном року постављао с једне стране, као право окривљеног да у најкраћем року буде изведен пред суд и да му буде суђено без било каквог неоправданог одлагања, али и као дужност суда да поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права која припадају лицима која учествују у поступку.

Члан 56. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетних лица (у даљем тексту: Закон о малолетницима)⁵⁹ предвиђа дужност органа који учествују у поступку према малолетнику, као и других органа и установа од којих се траже обавештења, извештаји или мишљења, да поступају најхитније како би се поступак што пре завршио.

⁵⁶ Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС”, бр. 72/11, 101/11 и 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14)

⁵⁷ Законик о кривичном поступку („Службени лист СРЈ”, бр. 70/01 и 68/02 и „Службени гласник РС”, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05- др. закон, 49/07, 20/09- др. закон, 72/09 и 76/10)

⁵⁸ Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС”, број 46/06)

⁵⁹ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, број 85/05).

2.3. Значај окончања кривичног поступка у разумном року

Овако нагла нормативна, и еволуција у примени заштити права на разумном року не чуди, уколико се има на уму вишеструки значај овог права. Основна премиса од које се пошло приликом установљавања права на суђење у разумном року јесте идеја према којој спора правда представља изигравање правде и самог права на правично суђење (*justice delayed is justice denied*). Због тога право на суђење у разумном року постоји како у интересу лица о чијим се правима и обавезама одлучује или против кога се води кривични поступак (субјективна компонента), тако и у интересу правне сигурности и владавине права уопште.⁶⁰

Принцип суђења у разумном року одраз је потребе за успостављањем правне сигурности, како на страни државе тако и за грађанина.⁶¹ Могућност да предвиди оквирно трајање поступка, за грађанина које важна колико и његов интерес да се поступак брзо оконча.⁶²

Законодавац очекује од сваког грађанина да поднесе оптерећења која настају као последица кривичног поступка који је вођен ефикасно – па и у случају да тај поступак дуго траје. Ипак, неприхватљиво је једнако узимање у обзир и изједначавање оптерећења која трпи окривљени у оквиру поступка који је окончан у разумном року и поступка који је неразумно дуго трајао, чиме је извршена повреда начела правне државе.⁶³

Овакво гледиште последица је, у теорији заступљеног схватања да је кривични поступак по карактеру сличан кривичној санкцији, да је окривљени „већ кажњен“, те да продужено трајање поступка само додатно наглашава ову његову особину. Пошто се увек ради о непотребним додатним оптерећењима за окривљеног, која настају услед поступања државе које није у складу са начелима правне државе, по правилу ће увек моћи да се пође од претпоставке да она барем једним делом имају

⁶⁰ Царић, С. (2008): *Право на суђење у разумном року*, Службени гласник, Београд, стр. 12.

⁶¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2006)036rev-E, *Report on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by The Venice Commission at its 69th Plenary Session (Venice, 15-16 December 2006), 18.

⁶² CDL-AD(2006)036rev-E:25.

⁶³ Roxin, I. (2011): Развој судске праксе у вези са неразумно дугим трајањем кривичног поступка, у односу на правило „*In dubio pro libertate*“, *Бранич*, бр. 1-2, стр. 65.

карактер сличан кривичној санкцији. Интензитет оваквог карактера поступка није увек исти и зависи од тежине кривичног дела за које се окривљени терети, очекиваних правних последица и, коначно, и од тога да ли се за то кривично дело терети грађанин против којег до тада није вођен никакав кривични поступак.⁶⁴

Бељански⁶⁵ право на суђење у разумном року сматра заштитом окривљеног од могућности да се дуго трајање судског поступка и његово непотребно одуговлачење, са свим негативним последицама у које свакако треба уврстити психички притисак изазван неизвесношћу, угрожавање породичних и материјалних прилика, деградацију социјалног статуса и моралног интегритета, само по себи претвори у својеврсну казну.

Промптно суђење је и у интересу жртве кривичног дела, која одричући се самопомоћи, има право на прибављање моралне и материјалне сатисфакције у примереном року.⁶⁶ Спорост поступка има негативно дејство како на непосредни процесни циљ, уколико изгубљени или избледели докази доводе до неправилних одлука, тако и на коначни циљ процеса. Са аспекта генералне и специјалне превенције пожељно је да је моменат извршења кривичног дела што ближи моменту извршења кривичне санкције, што зависи од благовременог откривања кривичних дела и учинилаца и од брзине суђења. Споро суђење може довести и до формирања негативног јавног мњења и нарушавања ауторитета судова. Начело окончања поступка у разумном року првенствено штити субјективне потребе окривљеног. Али, оно је такође и у јавном интересу. Циљ је да се омогући доношење судске одлуке на темељу објективних доказа, као и остваривање захтева државе за кажњавањем који би задовољио и аспекте генералне превенције.⁶⁷ Управо свест о истовременом постојању индивидуалног и јавног интереса да се кривични поступак оконча у разумном року, у појединим државама чији законици о кривичном

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Бељански, С. (2001): *Међународни правни стандарди о кривичном поступку*, Београдски центар за људска права, Београд, стр. 116.

⁶⁶ Бркић, С. (2004): *Рационализација кривичног поступка и упрошћене процесне форме*, Правни факултет Нови Сад, Нови Сад, стр. 75.

⁶⁷ Roxin, I. (2011): 52.

поступку не садрже експлицитне гаранције суђења у разумном року, судови су ово право изводили из општих правних принципа правне државе.⁶⁸

2.4. Одрицање и ограничења у важењу права на суђење у разумном року

Члан 15. ЕКЉП предвиђа околности у којима је могуће одступити од гаранција предвиђених Конвенцијом, па самим тим и од гаранција садржаних у члану 6.

У складу са овом одредбом Конвенције, одступања су могућа у доба рата или друге јавне опасности која прети опстанку нације, када свака Висока страна уговорница може да предузме мере које одступају од њених обавеза по Конвенцији, и то у најнужнијој мери коју изискује хитност ситуације, с тим да такве мере не буду у нескладу с њеним другим обавезама према међународном праву.

Претходна одредба не допушта одступања од члана 2. осим у погледу смрти проузроковане законитим ратним поступцима, или чланова 3, 4 (став 1) и 7. Свака Висока страна уговорница која користи своје право да одступи од одредби Конвенције обавештава у потпуности генералног секретара Савета Европе о мерама које предузима и разлосима за њих. Она такође обавештава генералног секретара Савета Европе када такве мере престану да делују и када одредбе Конвенције поново почну да се примењују у потпуности.

Странке се, теоретски, могу одрећи својих права, све док та одрицања испуњавају услове прописане од стране Европског суда. Било да су експлицитна или прећутна,

⁶⁸ *Ibidem*: У оквиру немачке судске праксе постоји јединствен став у погледу тога да неразумно дуго трајање поступка мора да се одрази у корист окривљеног. Ово се, међутим, не подразумева јер у Закону о кривичном поступку не постоји одредба која обавезује на ефикасно вођење поступка, а која би суду забрањивала да више година не поступа у одређеном предмету. Савезни уставни суд је, међутим, из основног права на слободан развој личности тј. из слободе делања у вези са начелом правне државе благовремено извео право окривљеног на правично суђење у складу са начелима правне државе (члан 2, став 1, Основног закона у вези са чланом 20, став 3, Основног закона). Како у својој сталној судској пракси наглашава Савезни уставни суд, ово процесно право, које спада у каталог основних права, поставља захтев за окончањем поступка у разумном року.

одрицања морају бити слободно дата, а странка у питању мора бити обавештена о природи и обиму права од кога је одабрала да се одрекне.⁶⁹

2.5. Титулари права на суђење у разумном року

Као што је већ поменуто, ЕКЉП прописујући гаранције суђења у разумном року, приликом одлучивања о кривичној оптужби или грађанским правима и обавезама, користи термин „свако“. Овај термин, у смислу чланом 6(1) ЕКЉП, обухвата физичка и правна лица, групе лица, домаће држављане, странце и апатриде. Титулар овог права не могу да буду државе и јавна тела, премда су учесници у поступку у коме се решава о грађанским правима и обавезама.⁷⁰ Даља конкретизација ове одредбе у контексту субјектата кривичног поступка, доводи нас до закључка да се гаранције суђења у разумном року несумњиво односе на окривљеног, док је када се ради о оштећеном, одговор нешто сложенији и треба га тражити првенствено на терену његове улоге у иницирању кривичног гоњења и заступању оптужбе, као и у контексту тумачења појма „грађанских права и обавеза“.

У том смислу, од пресудног значаја је утицај исхода кривичног поступка на остварење грађанских права оштећеног, односно на његов имовинскоправни захтев, било да је истакнут у склопу самог кривичног поступка, или да је оштећени покушао да га оствари у парници. У оба случаја, ирелевантно је да ли се кривични поступак води по захтеву јавног тужиоца или самог оштећеног, јер фокус није на освети због извршеног кривичног дела, већ на репарацији материјалне или нематеријалне штете причињене извршењем кривичног дела. Активна легитимација за истицање повреде права на суђење у разумном року изведена је из чињенице да је оштећени истакао имовинскоправни захтев, чиме је несумњиво изразио намеру да тражи накнаду штете.⁷¹

⁶⁹ Calvez F. и Régis, N. (2012): *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, 2nd Edition*, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Strasbourg, p. 10.

⁷⁰ Јакшић, А. (2006): 161.

⁷¹ Илић, П. Г. (2012):150.

У складу са тим и *dies a quo* се рачуна од момента истицања имовинскоправног захтева или покретања парнице, уз предулов да је у оба случаја одлука о затевима условљена претходном одлуком у кривичном поступку,⁷² а у складу са принципима: кривични поступак задржава парницу (*le pénal tient le civil en l'état*) и пресуђена кривична ствар има ауторитет у парници (*l'autorité sur le civil de la chose jugée au criminel*).⁷³

Важност чињенице да је трајање кривичног поступка од утицаја на његов грађанскоправни захтев, Суд је истакао у предметима *Mouhoub* против Француске⁷⁴ и *Maini* против Француске,⁷⁵ где је изложио критеријуме за примену члана 6, став 1. ЕКЈП, по којима је неопходно да оштећени захтева накнаду штете чија висина не мора нужно да буде наведена, а да при том исход кривичног поступка има одлучујући значај за изгледе оштећеног да добије накнаду штете.⁷⁶

Како је, као што је горе поменуто, као *dies a quo* узиман моменат подношења имовинског захтева, ово је практично значило да је у контексту оцене разумног рока, у вези са правом оштећеног, период од почетка кривичног поступка, па до подношења имовинског захтева био потпуно ирелевантан. То је у пракси могло довести до ситуације у којој је оштећени истакао имовинскоправни захтев или покренуо парнични поступак након вишегодишњег трајања кривичног поступка, због чега би му Суд признао статус титулара права на суђење у разумном року, али би потом било утврђено да нема повреде овог права, јер је од подношења имовинског захтева, па до обраћања Суду протекао кратак период. На ово чак не би утицала ни чињеница, да због вишегодишњег трајања кривичног поступка и условљености одлуке о имовинском захтеву, претходном одлуком о кривичној

⁷² Види: *Moreira de Azevedo v. Portugal*, No. 11296/84, пресуда од 28. августа 1991. године; *Tomasi v. France*, No. 12850/87, пресуда од 27. августа 1992. године: Значај чињенице да је оштећени изричито захтевао накнаду штете Суд је посебно узео у обзир у: *Hamer v. France*, No.19953/92, пресуда од 7. августа 1996. године.

⁷³ Илић, П. Г. (2012): Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 15, бр. 2, стр. 140.

⁷⁴ *Ait Mouhoub v. France*, No. 22924/93, пресуда од 28. октобра 1998. године, § 44–46.30

⁷⁵ *Maini v. France*, No. 31801/96, пресуда од 26. октобра 1999. године, § 28–31.

⁷⁶ Илић, П. Г. (2012):140.

ствари, оштећени није могао остварити право на правну заштиту, односно приступ суду.

У контексту претходно изнетог, значајан заокрет у пракси Суда представља одлука у предмету Борис Стојановски против Бивше Југословенске Републике Македоније (у даљем тексту: БЈРМ).⁷⁷ Наиме, у овом предмету, ЕСЈП је исто питање третирао најпре кроз призму права на суђење у разумном року а потом и у светлу права на делотворну правну заштиту. У том смислу, Суд је утврдио да и поред укупног трајања кривичног поступка од 10 година и чињенице да је оштећени истакао имовинскоправни захтев о коме је одлука била условљена претходним одлучивањем о кривичној ствари, није наступила повреда права на суђење у разумном року. Овакву одлуку, Суд је образложио чињеницом да је оштећени имовинскоправни захтев истакао тек након што је кривични поступак трајао већ шест година, те је период релевантан за оцену Суда трајао четири године. Међутим, након што је утврдио да нема повреде права на суђење у разумном року, Суд је оценио да је оштећеном повређено право на делотворну правну заштиту, јер је због апсолутне застарелости кривични поступак обустављен, те би он свој имовинскоправни захтев морао остваривати у засебном парничном поступку који би тек започео у моменту када је од извршења дела, односно потенцијално причињене штете, протекло већ 10 година. Суд је имао у виду и чињеницу да је оштећени већ био поучен да имовинскоправни захтев може остварити у парници и да то право није искористио, али и да би, и да је оштећени искористио ово право, у складу са позитивним прописима БЈРМ, одлука у парничном поступку морала сачекати пресуђење у кривичном поступку. Овде се Суд ослањао на став заузет у предмету *Atanasova* против Бугарске⁷⁸ у коме је закључио да, „у случају када у одређеном правном систему постоји могућност да оштећени оствари свој грађанскоправни захтев у кривичном поступку, држава је обавезна да се стара да он ужива основне гаранције из члана 6, став 1. ЕКЈП. При том није од значаја што оштећени може у парници да

⁷⁷ *Stojanovski v. FYRM*, No. 41916/04, пресуда од 6. маја 2010. године

⁷⁸ *Atanasova v. Bulgaria*, No. 7200/01, пресуда од 2. октобра 2008. године, цитирано према: Илић, П. Г. (2012):140.

остварује свој захтев, јер би то подразумевало ново прикупљање доказа, а утврђивање одговорности учиниоца би услед протеча времена било изузетно отежано.“

У контексту права оштећеног на суђење у разумном року, односно његове могућности да оствари накнаду штете причињене кривичним делом, интересантно је и питање судбине његовог захтева независно од тока и трајања кривичног поступка, односно од окончања кривичног поступка у разумном року.

Иако би парнични суд коме је поднета тужба за накнаду штете причињене кривичним делом могао да сачека правноснажно изјашњење кривичног суда, нема законских сметњи ни да се упусти у расправљање основаности тужбеног захтева оштећеног, с тим да би о постојању кривичног дела одлучио као о претходном питању. Наиме, ако одлука зависи од претходног решења питања да ли постоји право или правни однос, а о том питању још није донео одлуку суд, парнични суд може сâм да реши то питање ако посебним прописима није другачије предвиђено (члан 12, став 1. Закона о парничном поступку)⁷⁹. Чланом 13. истог закона предвиђено је да је у парничном поступку суд у погледу постојања кривичног дела и кривичне одговорности учиниоца везан правноснажном пресудом кривичног суда којом се оптужени оглашава кривим.

Могућност из члана 12. ЗПП-а, а у контексту обавезе из члана 13. истог закона, уколико се решавање претходног питања односи на постојање кривичног дела, може се јавити (1) када кривични поступак није ни покренут, или (2) када је кривични поступак покренут, али још увек није окончан, или (3) када је кривични поступак вођен и окончан одбијајућом пресудом (једини изузетак би постојао у случају доношења одбијајуће пресуде због тога што је оптужени за исто дело већ

⁷⁹ Закон о парничном поступку („Сл. гласник РС”, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС и 55/2014).

правноснажно осуђен или ослобођен оптужбе, када је парнични суд везан постојећом правноснажном пресудом).⁸⁰

Ratio legis овлашћења парничног суда да одлучи о постојању кривичног дела је у разлозима економичности, како би се избегло дуго чекање на правноснажну одлуку кривичног суда о основаности оптужбе.⁸¹

Међутим, вишегодишњи проблем представља неуједначена пракса судова по питању могућности парничног суда да утврђује постојање субјективних елемената кривичног дела, као и у погледу опасности да се одлуком парничног суда повреди претпоставка невиности. Новија пракса, ипак је превагнула ка могућности парничног суда да утврђује објективу везу између учиниоца и дела.⁸²

Важно је напоменути и да у овом случају важи продужени рок застарелости потраживања, који се везује за застарелост кривичног гоњења за дело којим је штета причињена (члан 377. ЗОО⁸³).⁸⁴

Као што је већ напоменуто, осим кроз непосредно право из члана 6, став 1. Конвенције, ЕСЉП се овим питањем бавио и кроз суђење у разумном року као инструмент заштите других основних права гарантованих Конвенцијом, односно из угла који Илић⁸⁵ назива заштитом јавног поретка у европском кривичном праву (*l'ordre public en droit pénal européen*). Посебно је интересантан приступ ЕСЉП, по коме право оштећеног на суђење у разумном року третира са аспекта делотворне

⁸⁰ Караникић-Мирић, М. (2011): Застарелост потраживања накнаде штете проузроковане кривичним делом, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, вол. LIX, бр. 1, стр. 178-204.

⁸¹ Илић, П. Г. (2012):150.

⁸² Окружни суд у Ваљеву, Гж. бр. 88/06 од 17. марта 2003; Апелациони суд у Београду, Гж. 4350/10 од 23. новембра 2010. Цитирано према: Илић, П. Г. (2012):151.

⁸³ Закон о облигационим односима („Службени лист СФРЈ”, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, „Службени лист СРЈ”, број 31/93 и „Службени лист СЦГ”, број 1/2003 - Уставна повеља).

⁸⁴ Уставни суд на редовној седници одржаној 7. јула 2011. године утврдио став да у случају када је штета проузрокована кривичним делом (члан 377. ЗОО), а за кривично гоњење је предвиђен дужи рок застарелости од рокова прописаних чланом 376. Закона о облигационим односима, захтев за накнаду штете према сваком одговорном лицу, а не само штетнику, застарева када истекне време одређено за застарелост кривичног гоњења. То важи и у случају обуставе кривичног гоњења услед постојања трајних процесних сметњи. Цитирано према: Илић, П. Г. (2012):152.

⁸⁵ Илић, П. Г. (2012):147.

правне заштите других права из Конвенције (нпр. оних из чл. 2, 3. и 4.), односно из угла обавезе државе да спроведе делотворну истрагу у ситуацији када постоји сумња да је повређено неко право гарантовано Конвенцијом. Ово је посебно дошло до изражаја у случају *Asenov* и остали против Бугарске,⁸⁶ а на истој линији је и пракса нашег Уставног суда.⁸⁷

У вези са активном легитимацијом оштећеног да захтева заштиту права на суђење у разумном року, интересантан је и приступ који је имао Уставни суд, одлучујући у предмету Венцл,⁸⁸ где је истакао да се одредба члана 32, став 1. Устава, првенствено односи на странке у парничном поступку и на окривљеног у кривичном поступку, али се у одређеним случајевима мора гарантовати и оштећеном у кривичном поступку. За разлику од стазбуршке праксе у којој грађански карактер захтева оштећеног у кривичном поступку представља основ за признавање права на правично суђење, у предмету Венцл је у први план истакнута могућност да у току кривичног поступка посредно буде повређено неко од права оштећеног прописаних Закоником о кривичном поступку.⁸⁹

2.6. Садржина права на суђење у разумном року

У складу са гаранцијама које члан 6, став 1, садржину права на суђење у разумном року могуће је прецизно одредити само кроз потпуно разумевање и јасно дефинисање читавог низа појмова који одређују ово право. Првенствено се ради о појмовима: кривична оптужба, кривични поступак и разуман рок.

До прецизирања значења ових појмова дошло је постепено и то захваљујући најпре, пракси Комисије и Суда.

⁸⁶ *Asenov v. Bulgaria*, No. 24760/94 пресуда од 28. октобара 1998. године, § 95, 100, 102.

⁸⁷ Уставни суд, Уж-2654/2009 од 24. марта 2010, § 1, 5, 6.

⁸⁸ Уставни суд, Уж-261/2007 пресуда од 25. децембра 2008. године, § 6.

⁸⁹ Илић, П. Г. (2012):149.

2.6.1. Појам кривичне оптужбе

Појам „кривична ствар“ (*criminal charge, accusation penale*) се, попут читавог низа појмова у пракси ЕСЈП тумачи аутономно, првенствено јер би, у супротном, државе чланице, поједине поступке који спадају у кривични поступак према националном праву, лако могле да „извуку“ ван гаранција које пружа члан 6. Поред тога, ово у значајној мери олакшава постављање стандарда у пракси ЕСЈП који државама чланицама касније служе као оријентир, како у законодавном процесу, тако у пракси судова. Тако је Суд дефинисао тзв. „*Engel* мерила“⁹⁰, по којима је за одређење оптужбе као кривичне, примарни критеријум **класификација норме којом је регулисано инкриминисано дело у националном законодавству**. Даље, одсудна може да буде и природа инкриминисаног дела, као и врста и тежина санкције.

Испуњење првог критеријума без изузетка има за последицу примену члана 6, став 1, док се други и трећи примењују кумулативно али и супсидијарно у односу на први.

Други критеријум је важан за примену члана 6, став 1. ЕКЈП. Код анализе природе инкриминисаног дела, Суд истражује карактер и функцију норме коју ова има националном законодавству, те нарочито да ли је њен карактер превентивни или репресивни. Ако су сви ови услови испуњени, члан 6, став 1. се примењује. Важно је нагласити да Суд *in abstracto* цени сврху и смисао правне норме у националном праву, а не и карактер саме инкриминисане радње.⁹¹

У том смислу, од важности је и разликовање кривичних и дисциплинских ствари где је одлучујући број адресата којима је норма упућена. Ако се ради о неодређеном броју лица, ради се о кривичној ствари у смислу члана 6, став 1. Ако је број адресата

⁹⁰ *Engel and Others v. Netherlands*, No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72, пресуда од 8. јуна 1976. године

⁹¹ Јакшић, А. (2006): 171.

ограничен, ради се о дисциплинској ствари, те се члан 6, став 1. не примењује.⁹² Члан 6. се примењује и на прекршајне поступке.

Од велике важности је и разграничење кривичних дела и прекршаја. Једна од најзначајнијих одлука Суда у овом погледу, свакако је одлука у предмету *Maresti* против Хрватске,⁹³ у којој је Суд сублимирао мерила разграничења, раније утврђена у читавом низу одлука. У овом предмету, Суд се посебно бавио природом дела као и значајем тежине прописане казне као параметра класификације.

Што се **врсте и тежине казне** тиче, овде се, првенствено мисли на дејство казне на конкретног починиоца, односно, како и колико врста казне, висина запрећене казне, а не сама, конкретно изречена казна.⁹⁴ Ако је за инкриминисано дело запрећена казна затвора, члан 6, став 1. се примењује без обзира на то о којој врсти поступка се ради. Од овога Суд одступа само када казна затвора, по свом трајању и начину извршења, нема битног негативног дејства на подносиоца представке.

Када су у питању новчане казне, не може са сигурношћу да се каже у којим ће случајевима Суд да одлучи да се и на изрицање новчаних казни имају применити гаранције из члана 6, став 1. Конвенције. У овој области је пракса неуједначена па је тако у предмету *Ozturk* против Турске⁹⁵ проценио да 1000dm није довољна казна да би се сматрало да постоји кривична оптужба, док је у случају *Weber* против Швајцарске⁹⁶ Суд оценио да се код изречене казне од 290е радило о кривичној оптужби. При оцени да ли се поступак може сматрати кривичним, односно да ли се његов предмет може подвести под појам кривична оптужба, суд је у случају *Jussila* против Финске,⁹⁷ који се тицао пореских дуговања, узео у обзир казнену природу поступка а не тежину запрећене казне.⁹⁸

⁹² Јакшић, А. (2006): 172.

⁹³ *Maresti v. Croatia*, No. 55759/07, 25. јуна 2009. године

⁹⁴ У обзир се мора узети посебни максимум казне за одређено дело.

⁹⁵ *Ozturk v. Turkey*, Series A, No. 73, бр. 49, пресуда од 21. фебруара 1984. године

⁹⁶ *Weber v. Switzerland*, Series A, No. 177, пресуда од 22. маја 1990. године

⁹⁷ *Jussila v. Finland*, No. 73053/01, пресуда од 23 новембра 2006. године

⁹⁸ Царић, С. (2008): 79.

2.6.2. *Dies a quo* и *dies ad quem*

За процену да ли је један кривични поступак благовремено окончан, односно да ли и пре окончања неразумно предуго траје, неопходно је и одредити које моменте треба сматрати тренуцима почетка (*dies a quo*) и завршетка (*dies ad quem*) кривичног поступка. Док је друга временска одредница неспорна, и везује се углавном за тренутак правноснажности судске одлуке којом се поступак окончава⁹⁹, питање почетка кривичног поступка није сасвим неспорно.¹⁰⁰

Шкулић истиче да је, сва схватања о овом питању, могуће поделити у две основне групе; прву, чине аутори који почетком поступка сматрају моменат изражавања одређеног става суда у односу на оптужбу (што је доминантно становиште), и другу, која овај моменат везује за начело акузаторности, те почетак кривичног поступка види већ у самом подношењу одговарајућег оптужног акта.¹⁰¹

Извесну недоумицу у погледу одређивања момента који конституише право на суђење у разумном року, ствара разлика коју Законик о кривичном поступку из 2011. године прави по питању почетка кривичног гоњења и почетка кривичног поступка. Наиме, одредбом члана 5, став 2. ЗКП-а утврђено је да кривично гоњење започиње алтернативно: 1) првом радњом јавног тужиоца, или овлашћених службених лица полиције на основу захтева јавног тужиоца, предузетом у складу са Закоником ради провере основа сумње да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинило кривично дело, односно 2) подношењем приватне тужбе. Истовремено, према члану 7. ЗКП-а, кривични поступак је покренут, односно треба га сматрати покренутим, у следећим алтернативно прописаним ситуацијама: 1) доношењем наредбе о спровођењу истраге (члан 296); 2) потврђивањем оптужнице којој није претходила истрага (члан 341, став 1); 3) доношењем решења о одређивању притвора пре подношења оптужног предлога у скраћеном поступку

⁹⁹ Више о томе види у: Edel, F. (2007): *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, pp. 22-24.

¹⁰⁰ Колаковић, М. (2010): О окончање кривичног поступка у разумном року, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реговања – IV део*, Правни факултет Универзитета у Београду, 308-321.

¹⁰¹ Шкулић, М. (2009): *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 317.

(члан 498. став 2); 4) одређивањем главног претреса или рочишта за изрицање кривичне санкције у скраћеном поступку (чл. 504, став 1, 514, став 1. и 515, став 1); те 5) одређивањем главног претреса у поступку за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења (члан 523).

Европска конвенција о људским правима усваја тзв. материјални појам оптужбе, тако да члан 6, став 1. почиње да се примењује од момента званичне доставе акта надлежног органа са тврдњом да је почињено кривично, односно какво друго инкриминисано дело. Моменат почетка примене процесних гаранција је померен на време пре подизања оптужног акта, по правилу, на неку од фаза тзв. преткривичног поступка. Овде се мисли на достављање наредбе осумњиченом о претресу стана, возила, лица и слично.¹⁰²

Када је реч о моменту од када се рачуна да је кривични поступак започео, пракса ЕСЈП је неуједначена, па је тако у случају *Eckle* против Немачке¹⁰³ Суд заузео став да кривични поступак почиње моментом отварања прелеминарне истраге, док је у случају *Frau* против Италије¹⁰⁴ стао на становиште да је релевантан моменат када је одређено лице обавештено да ће бити кривично гоњено.¹⁰⁵

Позивајући се на случај *Escoubet* против Белгије¹⁰⁶ у коме се подносилац позивао на моменат одузимања возачке дозволе након изазивања саобраћајне незгоде а пре саопштавања подносиоцу да му се стављају на терет одређена кривична дела, као *dies a quo*, што је Суд одбио, примењујући већ помињане критеријуме (класификација мере у националном праву, природа мере и тежина санкције)

¹⁰² Јакшић, А. (2006): 173.

¹⁰³ *Eckle v. Germany*, No. 8130/78, пресуда од 15. јула 1982, Серија А, број 51, страна 33, став 73.

¹⁰⁴ *Frau v. Italy*, No. 12147/86, пресуда од 19. фебруара 199. године

¹⁰⁵ Питање важења гаранција суђења у разумном року у погледу окривљеног који није био обавештен да се против њега води поступак, посебно је било актуелно у прав САД. Више о томе види: Wernikoff, S. (1993): Sixth Amendment- Extending Sixth Amendment Speedy Trial Protection to Defendants Unaware of Their Indictments, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 83, No. 4, pp. 804-883.

¹⁰⁶ *Escoubet v. Belgium*, No. 26780/95, пресуда од 28. октобра 1999. године

*Mahoney*¹⁰⁷ закључује да период на који односи право на суђење у разумном року не покрива време пре оптужења.

У случају *Neumeister* против Аустрије¹⁰⁸ окривљени је дао исказ пред истражним судијом у јануару 1960, оптужница је подигнута у фебруару 1961. а ступила на снагу у марту 1964. године. Суд је као релевантан моменат почетка кривичног поступка узео моментат подношења оптужнице.

У случају *Wenhoff* против Немачке¹⁰⁹ Суд је заузео став да је за почетак рачунања разумног рока релевантан тренутак хапшења окривљеног иако је оптужница уследила тек две године касније.

У случају *Strategies an Communicationd and Dumoulin* против Белгије¹¹⁰, ЕСЉП је моменат почетка рачунања разумног рока везао за прве истражне радње, конкретно за претресање канцеларије и стана окривљених.¹¹¹

Према Мишљењу Венецијанске комисије CDL(2006)021-e¹¹² трајање кривичног поступка обухвата и истрагу, а рачуна се од момента када је окривљени званично обавештен да му се ставља на терет извршење кривичног дела.

Следеће, не мање важно питање, тиче се **важења права на суђење у разумном року у преткривичном, односно предистражном поступку**. Упркос чињеници да се у строго-формалном смислу овде не говори о кривичном поступку, схватање да принцип суђења у разумном року важи и у овој фази,¹¹³ заступљено је у Општем

¹⁰⁷ Mahoney, P. (2004): Right to a Fair Trial in Criminal Matters Under Article 6 E.C.H.R., *Judicial Studies Institute Journal*, Vol. 4, No. 2, pp. 109

¹⁰⁸ *Neumeister v. Austria*, No. 1936/63, пресуда од 27. августа 1968. године

¹⁰⁹ *Wenhoff v. Germany*, No. 2122/64, пресуда од 27. јуна 1968. године, Серија А, број 7, став 19.

¹¹⁰ *Strategies an Communicationd and Dumoulin v. Belgium*, No. 37370/97, пресуда од 15. јула 2002. године, став 42.

¹¹¹ Царић, С. (2008): 75.

¹¹² European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL(2006)021-e, *the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by The Venice Commission at its 66th Plenary Session (Venice, 17-18th March 2006).

¹¹³ Ово је у основи последица материјалног схватања појма оптужбе који усваја Европски суд за људска права, узимајући као мерило службено саопштење да је учињено одређено кривично дело (*Deweere v. Belgium*, серија А, No. 35, § 42, пресуда од 27. фебруара 1980. године; *Foti v. Italy*, серија А, No. 56 и 69, § 52, пресуда од 10. децембра 1982. године)

коментару члана 14. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, усвојеног од стране Комитета за људска права УН 1984. и пракси ЕСЉП.

Ово питање посебно је интересантно у контексту решења која доноси ЗКП из 2011, будући да су у њему елиминисана два суштинска критеријума разлике између предистражног поступка и истраге. Наиме, и предистражни поступак, као и истрага, води се када постоји исти релативно низак степен сумње, а при том се истрага на том нивоу степена сумње може водити како против одређеног лица, тако и против непознатог учиниоца (члан 295).¹¹⁴ По тој логици, и сам кривични поступак се може водити против непознатог учиниоца, чиме се доводи у питање *dies a quo*, у контексту важења права на суђење у разумно року, претходно везан за моменат доношења наредбе о спровођењу истраге, јер се може десити да је кривични поступак започео доношењем наредбе о спровођењу истраге а да право на суђење у разумном року и даље није конституисано јер се истрага, односно поступак, води против непознатог учиниоца!

У контексту трајања кривичног поступка, али не и права на суђење у разумном року, не може се игнорисати ни значај трајања периода који протекне од извршења кривичног дела, па до почетка преткривичног поступка, будући да се његово продужено трајање често негативно одражава на ефикасност истраге и процес доказивања. Иако се на овај период не односи право на суђење у разумном року, његово трајање треба анализирати са аспекта фактора који детерминишу трајање кривичног поступка.

Радуловић¹¹⁵ заузима интересантан став по овом питању, наводећи да се не може говорити о ефикасности кривичног поступка, а везати га за моменат извршења кривичног дела, јер кривични поступак почиње доношењем наредбе о спровођењу истраге, а често протекне доста времена од извршења кривичног дела до његовог

¹¹⁴ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): *Реформа у стилу „један корак напред-два корак назад“*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.

¹¹⁵ Радуловић, Д. (1997):170-171.

откривања, проналажења учиниоца, па тек онда до покретања кривичног поступка. Он сугерише да би било најправилније говорити о ефикасности поступања и ефикасности кривичног поступка као ужем појму. Када се говори о ефикасности поступања онда је ту обухваћена и брзина поступања органа у преткривичном поступку, што је од великог значаја за касније вођење поступка.¹¹⁶

Најзад, додатну конфузију у односу на досадашње поимање момента од ког се рачуна почетак кривичног поступка ствара и Директива 2012/29/EУ¹¹⁷ која у члану 22. предвиђа да би за потребе Директиве требало сматрати да је и моменат подношења кривичне пријаве обухваћен кривичним поступком. Иако је јасна намера која стоји иза оваквог решења, а то је да се жртви пружи адекватна подршка већ од првог контакта са надлежним органима, неспорно је да, будући да Директива садржи и виктимолошке али и чисто процесне аспекте, није било потребно зарад једног, стварати конфузију у другом аспекту.

2.6.3. Разуман рок

Ради обезбеђења реализације права на суђење у разумном року, законодавци се углавном опредељују за један од следећих приступа: Први подразумева прецизно законско одређивање рокова у оквиру којих је потребно да се оконча читав кривични поступак или одређене његове фазе, док по другом приступу, разуман рок задржава форму правног стандарда, подложног процени у сваком појединачном случају.

Иако је други приступ доминантан у савременим законодавствима, поједине државе су прописале рок у оквиру ког се мора окончати кривични поступак или неке његове фазе. Тако је италијански Законик о кривичном поступку који је ступио на снагу 24. октобра 1989. године увео рокове за јавне тужиоце и истражне судије што

¹¹⁶ Овакав став несумњиво је оправдан у контексту анализе ефикасности поступања органа преткривичног и кривичног поступка али је неспорно и да се о праву на суђење у разумном року не може говорити у фази у којој само „суђење“ није ни почело јер се одређеном лицу још увек, у било каквој званичној форми, не ставља на терет извршење кривичног дела.

¹¹⁷ *Directive 2012/29/Eu of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA*

је резултирало значајним убрзањем кривичних поступака.¹¹⁸ На овај начин је заправо само конкретизовано право на правично суђење коме је већ раније додељен ранг уставног начела, али које није садржало елемент суђења у разумном року.¹¹⁹

Немачка се определила за одређивање рокова трајања судског поступка. Наредбом (*Rechtsbefehl*) министра правосуђа од 26. августа 2005. године, прописано је трајање првостепеног поступка од 4,4 месеца и 7,1 месец за другостепени поступак.¹²⁰

У Француској је појам разумног рока најпре предвиђен у Акту о претпоставци невиности од 15. јуна 2000, који је инкорпориран у први члан Законика о кривичном поступку али и у различитим каснијим одредбама. Осим тога, од 2006. заузима симболично место и у члану Л. 111-3 Законика о судијама.¹²¹

Од 1978. године Устав Шпаније, у члану 24.2 предвиђа право на суђење или саслушање у разумном року.¹²² Слично томе, од 1. јануара 2002, члан 127. Устава Словачке гарантује појединцима и правним лицима право да оспоре кршења основних права, на основу којих је Уставни суд изрекао пресуде у погледу дужине поступка.¹²³

Време које се сматра разумним представља време у коме треба, путем судске одлуке, да буде окончана несигурност у којој се грађанин налази у погледу свог грађанскоправног положаја или због кривичноправне оптужбе против њега.¹²⁴

И поред општег консензуса о потреби и обавези окончања кривичних поступака у разумном року, као и настојања бројних аутора да дефинишу сам појам разумног рока, он је и даље остао у форми правног стандарда, чије оквире је, кроз своју праксу, најпрецизније одредио Европски суд за људска права, постављајући у том смислу, као кључне, следеће критеријуме: сложеност предмета, понашање

¹¹⁸ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 37.

¹¹⁹ The Constitution of the Italian Republic (*Costituzione della Repubblica italiana*, Gazzetta Ufficiale, No. 298 on 27 December 1947), art. 24.

¹²⁰ Радоловић, А. (2008): 283.

¹²¹ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 9.

¹²² Spanish Constitution (*Constitución Española*), art. 24

¹²³ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 9.

¹²⁴ Царић, С. (2008):11

подносиоца представке, понашање судских и управних органа државе, као и чињеницу о угрожавању, ког права подносиоца и у којој мери је реч.¹²⁵ Прва три критеријума су дефинисана у већ поменутом случају *Neumeister* против Аустрије, док је четврти - значај предмета за подносиоца, успостављен касније, одлуком у предмету *König* против Немачке.¹²⁶ Слични критеријуми примењују се и у САД-у, почев од 1974. године када је усвојен *Speedy Trial Act*.¹²⁷

1) Сложеност случаја

Анализом праксе ЕСЈП у дошло се до податка да се као оквирна, односно општа граница разумног рока (уз занемаривање поменутих додатних критеријума) узима трајање поступка од пет година.¹²⁸

Приликом оцене да ли се ради о разумном року, Суд не води рачуна само о укупном трајању поступка, већ и о трајању сваке његове појединачне фазе. Када је реч о разумном трајању појединих фаза кривичног поступка, из праксе Суда произилази да фаза судског поступка која је трајала мање од две године испуњава стандарде разумног рока. Међутим након класификације кривичних поступака на основу сложености, резултати показују значајну разлику између границе разумног рока у предметима уобичајене и повећане сложености.

Табела 1: Разуман рок у пракси ЕСЈП¹²⁹

Врста поступка	Сложеност случаја	Трајање кривичног поступка	Одлука
Кривични поступак	Нормална/ уобичајена сложеност	3 год. 6м. (сва 3 степена) 4 год. 3м. (сва 3 степена + истрага)	Нема повреде
Кривични поступак	Сложени случајеви	8 год.5м. (сва 3 степена + истрага)	Нема повреде

¹²⁵ Mol, N. и Harbi, K. (2007): *Право на правично суђење-Водич за примену члана 6 Европске конвенције о људским правима*, Савет Европе, Београд, стр. 44.

¹²⁶ *König v. Germany*, No. 6232/73, пресуда од 26. јуна 1978. године

¹²⁷ Susskind, R. (1993): Right to a Speedy Trial, *American Criminal Law Review*, Vol. 30, No. 3, p. 1239.

¹²⁸ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 7

¹²⁹ *Ibidem*

Из табеле се види да је оквирна граница коју је Суд кроз праксу утврдио за оцену прекорачења разумног рока, у сложеним предметима померена чак на преко осам година.

Анализом 19 сложених случајева пред Судом у периоду од 1986. до 2004. године, у којима је Суд утврдио постојање повреде, дошло се до закључка да је трајање свих поступака било преко пет година. У седам случајева Суд је критиковао вођење и трајање истраге, у четири случаја предуг период између претреса.¹³⁰

Тако је ЕСЉП, одлучујући по представи која се односила на поступак вођен због кривичног дела недозвољене производње, држања, ношења и промета оружја и експлозивних материја, чије је укупно трајање пет година и 11 месеци пред укупно четири судске инстанце и то: годину и осам месеци пред Државним Судом Безбедности, годину и седам месеци пред касационим судом, годину и два месеца пред Судом безбедности након враћања предмета на овај суд и 11 месеци пред касационим судом, оцењенио да нема прекорачења разумног рока.¹³¹

Слично, трајање кривичног поступка вођеног због кривичног дела убиства из нехата који је трајао укупно шест година и три месеца пред четири судске инстанце, Суд је оценио као разумно.¹³²

Још драстичнији пример је кривични поступак који је вођен због кривичног дела преваре у саизвршилаштву и укупно трајао осам година и пет месеци и то: предистражни и истражни поступак четири године и седам месеци (због великог броја сведока које је требало испитати и огромног броја докумената које је требало прибавити и анализирати) а потом и три године и десет месеци пред три различите судске инстанце. Суд је оценио да у овом поступку није повређено право на суђење у разумном року.¹³³

Најдужи поступак поводом кога је Суд констатовао да нема повреде права на суђење у разумном року, трајао је осам година и осам месеци, пред три судске

¹³⁰ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 68.

¹³¹ *Soner Önder v. Turkey*, No. 39813/98, пресуда од 12. јула 2005. године

¹³² *Calvelli and Ciglio v. Italy*, No. 32967/96, пресуда од 17. јануара 2002. године

¹³³ *Hozee v. Netherlands*, No. 21961/93, пресуда од 22. маја 1998. године

инстанце. Реч је о кривичном поступку вођеном у Француској због међународне трговине наркотицима.¹³⁴ Суд је закључио да је поступак пред истражним судијом трајао три године, да је за то време спроведен читав низ истражних радњи и да је суд одлуку донео без одуговлачења. Понашање окривљеног није критиковао.

Приликом квалификације једног случаја као сложеног, Суд узима у обзир бројне факторе чињеничне, односно правне природе (о чијој ће природи и класификацији у наставку бити више речи¹³⁵) као што су: врста кривичног дела, велики број окривљених у једном предмету, чињенична сложеност случаја, број сведока које је потребно испитати, број материјалних доказа које је потребно прикупити и анализирати, чињеницу да ли се ради о кривичном делу са међународним елементом и сл. Сложеност случаја може потицати од фактора као што је повезаност, односно зависност кривичног, од исхода неке друге врсте поступка, промена закона, транзициони период у држави, испреплетаност случајева, велики број окривљених и сл.¹³⁶

Суд поједине случајеве класификује као сложене због саме њихове природе. Ово нарочито када се ради о случајевима у који се не тичу само приватног већ и јавног интереса, што посебно долази до изражаја код кривичних дела против животне средине, као и привредног криминала, нарочито уз постојање прекограничног елемента. Неретко се ради о испреплетаности ова два типа криминала, као што је нпр. био случај у предмету *Wejrup* против Данске¹³⁷, који се односио на поступак вођен због кривичног дела преваре, а против финансијског директора холдинг групе која је у свом саставу имала преко 50 компанија широм света. Када је у питању врста дела, по правилу сматрају сложеним случајеви проистекли из финансијског пословања.¹³⁸

¹³⁴ *Van Pelt v. France*, No. 31070/96, пресуда од 23. маја 2000. године

¹³⁵ Види: Глава II, *Фактори који утичу на окончање кривичног поступка у разумном року*

¹³⁶ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 18.

¹³⁷ *Wejrup v. Denmark*, No. 49126/99, пресуда од 7. марта 2002. године

¹³⁸ *Đermanov v. Serbia*, No. 48497/06, пресуда од 23. фебруара 2010. године

У предмету *Tan* против Турске¹³⁹, Суд је истакао сложеност случаја са аспекта врсте дела које је било предмет поступка и закључио да је главна одлика овог предмета управо његова сложеност јер је сумњама на постојање кривичног дела белог оковратника обухваћено неколико компанија. Ова врста криминала обично подразумева бројне новчане трансакције чије је праћење веома отежано.

Када је у питању природа чињеница које се утврђују, интересантан је случај *Triggani* против Италије.¹⁴⁰ Поступак је вођен против банкарског службеника због кривичног дела преваре, фалсификата и употребе фалсификованих докумената. Слично, и у предмету поводом представке која се односила на кривични поступак вођен због преваре у банкарском пословању, чије је укупно трајање било три године и шест месеци и то: шест месеци истрага, годину и два месеца трајање првостепеног поступка, 11 месеци пред апелационим судом и једна година и пет месеци пред Касационим судом, ЕСЈП је закључио да нема повреде права на суђење у разумном року.¹⁴¹

Чињенична сложеност случаја може потицати из потребе да се у сврху потпуног извођења доказа испита велики број сведока, што је често повезано са проблемом њиховог лоцирања и обезбеђења њиховог присуства¹⁴² или, сасвим супротно, услед недостатка, односно непостојања сведока.¹⁴³ Велики број окривљених и сведока, био је кључни фактор трајања поступка у предмету *Angelucci* против Италије.¹⁴⁴ Суд је констатовао да је поступак био сложен због великог броја оптужених, међутим сматра да је због периода неактивности домаћег суда у наведеном случају ипак дошло до повреде члана 6, став 1. ЕКЈП.

Један од фактора који случај чине сложеним може бити и потреба за превођењем великог броја докумената или коришћењем судског тумача, односно преводиоца,

¹³⁹ *Tan and others v. Turkey*, No. 9460/03, пресуда од 20. јуна 2006 године

¹⁴⁰ *Triggani v. Italy*, No. 13509/87, пресуда од 19. фебруара 1991. године

¹⁴¹ *Kuibichev v. Bulgaria*, No. 39271/98, пресуда од 30. септембра 2004. године

¹⁴² *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, пресуда од 22. децембра 2004. године

¹⁴³ *Jean-Claude Boddaert v. Belgium*, Series A235-D, No. 12919/87, пресуда од 17. априла 1991. године

¹⁴⁴ *Angelucci v. Italy*, No. 12666/87, пресуда 19. фебруара 1991. године

као у случају *Sari* против Турске и Данске¹⁴⁵, у коме се радило о убиству извршеном у Данској, за које је био оптужен турски држављанин.

У предмету *Nikola Nikolov* против Бугарске¹⁴⁶, Суд је констатовао постојање бројних чинилаца који утичу на сложеност случаја, као што је недостатак очевидаца, потреба за прибављање бројних налаза и мишљења вештака и сл. Суд је закључио да „узимајући у обзир све околности случаја, нарочито укупно трајање и сложеност поступка, као и чињеницу да је предмет разматран пред три различите судске инстанце, кашњења која се могу приписати у кривицу органима поступка нису таквог карактера да би се трајање поступка могло оценити као неразумно.“

Један од фактора сложености може бити потреба коришћења механизма међународне правне помоћи. Тако у случају *Manzoni* против Италије¹⁴⁷ Суд констатује да је околност прибављања дела судских списа из Холандије учинила наведени случај сложеним али да она сама по себи није довољна да се утврди да није дошло до повреде права на суђење у разумном року. У случају *Wloch* против Пољске¹⁴⁸, Суд је неопходност прибављања документације у кривичном поступку који је вођен због кривичног дела трговине децом, оценио као фактор који је нужно проузроковао продужено трајање кривичног поступка (шест година), те нема повреде права на суђење у разумном року.

Најзад, као одличан пример случаја у коме постоји стицај свих поменутих параметара сложености, могла би послужити следећа два предмета: Случај *Rosslhuber* против Аустрије¹⁴⁹ је типичан пример утицаја сложености доказног материјала на трајање кривичног поступка. Наиме, поступак је вођен због преваре приликом трговине некретнинама. Количина података је била толико велика да је било неопходно израдити нови рачунарски програм за потребе овог случаја. Суд је ово третирао као околност која је оправдано продужила трајање кривичног

¹⁴⁵ *Sari v. Turkey and Denmark*, No. 21889/93, пресуда од 8. новембра 2001. године

¹⁴⁶ *Nikola Nikolov v. Bulgaria*, No. 68079/01, пресуда од 14. јуна 2007. године

¹⁴⁷ *Manzoni v. Italy*, No. 11804/85, пресуда од 19. фебруара 1991. године

¹⁴⁸ *Wloch v. Poland*, No. 27785/95 пресуда од 19. октобра 2000. године

¹⁴⁹ *Rosslhuber v. Austria*, No. 32869/96, пресуда од 28. новембра 2000. године

поступка и оценио да нема повреде права на суђење у разумном року. Можда још драстичнији је случај *De Clerck* против Белгије¹⁵⁰ у коме је, у тренутку када је о њему расправљао ЕСЉП, поступак трајао 16 година и десет месеци. Сложеност случаја огледала се најпре у чињеници да је суд имао пред собом 26 додатних оптужби, 23 извештаја вештака, 49 међународних захтева за правну помоћ у десет земаља, 250.490 страна списа у предмету, 647 саслушања, 140 рочишта за претрес, 611 евидентираних поднесака.¹⁵¹

На крају, интересантно је, али у теорији недовољно обрађено питање озбиљности дела које је предмет поступка које утиче на његово трајање, а који је битно различит од појма сложености случаја.¹⁵² Наиме, док је притисак јавности да се окончају кривични поступци који се воде због веома тешких кривичних дела увек интензивнији, толико је, сасвим логично, да су законодавци широм света фокусирани да управо поступке за најлакша кривична дела убрзају применом најразличитијих процесних механизма. Имајући ово виду, чини се да им некако из фокуса излази чињеница да и случај у поступку који се води за најтеже кривично дело може бити сасвим једноставан, али и обратно.

2) Допринос подносиоца представке

У бројним предметима, Суд је оцену да није дошло до повреде права на суђење у разумном року, аргументовао како сложеност предмета, тако и утицајем још једног релевантног критеријума, а то је допринос подносиоца представке трајању поступка. Тако је поводом поступка који вођен због кривичног дела убиства у покушају, који је трајао укупно седам година и пет месеци, пред пет различитих

¹⁵⁰ *De Clerck v. Belgium*, No. 34316/02, пресуда од 25. септембра 2007. године

¹⁵¹ Наведено према: Царић, С. (2015): Право на суђење у разумном року у кривичним стварима-ставови Европског суда за људска права, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 41.

¹⁵² Више о томе види у: Chadambuka, Z. (2012): *Serious Offences and the Right to Trial Within a Reasonable Time* Essex Human Rights Review Vol. 9 No. 1, p. 2.

судских инстанци, Суд оценио да се овај рок не може сматрати неразумним због изузетне сложености случаја, као и понашања окривљеног у току поступка.¹⁵³

Већ смо поменули да просечна граница у пракси Суда везаној за разумно трајање појединих фаза поступка износи две године. Када тај период траје дуже од две године, а ЕСЈП не заузме негативан став по том питању, углавном се ради о утицају понашања подносиоца представке на трајање поступка, односно његове процесне неактивности и сл.¹⁵⁴

Неспорно је да је предуго трајање кривичног поступка неретко узроковано понашањем самог подносиоца представке. У складу са тим, у свим поступцима који трају дуже од две године, Суд испитује случај до детаља да би проверио одговорност обе стране у поступку у светлу сложености поступка. Када су у питању поступци који трају краће од две године, Суд се не упушта у детаље.

Темеље будућој пракси у овој области Суд је поставио у Став Суда у случају *Union Alimeneria Sanders S.A.* против Шпаније¹⁵⁵, где је заузео став да је подносилац представке дужан да покаже марљивост у поштовању и извршавању процедуралних корака који су њему релевантни, да се уздржи од коришћења било каквих тактика одлагања, као и да искористи могућности које су му пружене домаћим правом за скраћивање поступка.

Из праксе ЕСЈП-а могло би се закључити да је понашање подносиоца, у односу на остале, већ анализирани елементе, претежнији фактор приликом оцене суда да ли је повређено право на суђење у разумном року. О томе сведочи и пример предмета *Özsoy* против Турске.¹⁵⁶ И поред сложености случаја узроковане чињеницом да је поступак вођен против 33 окривљена, услед чега је поступак трајао шест година пред две судске инстанце, Суд је закључио да нема прекорачења разумног рока, јер

¹⁵³ *Pêcheur v. Luxembourg*, No. 16308/02, пресуда од 11. децембра 2007 године.

¹⁵⁴ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 65: У 23 анализирана сложена случаја у којима је констатовано да нема повреде права, у 12, дакле више од половине, понашање подносиоца представке је критиковао од стране Суда.

¹⁵⁵ *Union Alimeneria Sanders S.A. v. Spain*, No. 11681/85, пресуда од 7. јула 1989. године

¹⁵⁶ *Özsoy v Turkey*, No. 58397/00, пресуда од 2. фебруара 2006. године

се подносилац седам месеци није одазивао позиву на претрес, па својим понашањем није допринео бржем окончању поступка.

Слично, у поступку *Ancel* против Турске¹⁵⁷ Суд је приметио да су одређена одлагања претреса повезана са држањем подносиоца, нарочито са његовим недоласцима на претресе.

У покушају да начини дистинкцију између положаја подносилаца представки због предугог трајања парничних и кривичних поступка, Царић¹⁵⁸ погрешно закључује да, за разлику од парничног поступка у коме важи начело диспозиције, због чега напредовање поступка у потпуности зависи од ефикасности самих странака у спору (те ако оне привремено или трајно одустану од решавања спора пред судом, судови не могу самоиницијативно наметати наставак истог), у кривичним стварима се од подносиоца представке не може очекивати да сарађује активно са судом у убрзању поступка који може довести до његове осуде. Прва грешка у запажању односи се на то да овде аутор очигледно полази од претпоставке да је окривљени крив, те ће вероватно бити и осуђен, а потом, да чак и ако се ради о окривљеном који уистину јесте извршилац кривичног дела због кога се води кривични поступак, то не значи нужно и да он не жели да се тај поступак што пре оконча, било због жеље да што пре издржи своју казну и настави са нормалним животом, било због самог осећаја нелагодности и неизвесности коју изазива сама чињеница да се против њега води кривични поступак. Најзад, чини се да исти аутор поистовећује (не)доприношење убрзању поступка (које се може огледати и у потпуно легитимном и законитом пасивном држању окривљеног) и злоупотребу права којом се активно и свесно опструира окончање поступка у разумном року, а која је опет битно различита од бекства које је у директној супротности са његовом законском обавезом да буде присутан током вођења поступка.

¹⁵⁷ *Ancel v. Turkey*, No. 28514/04, пресуда од 17. фебруара 2009. године

¹⁵⁸ Царић, С. (2008): 88.

Да Суд овакве оцене ипак доноси водећи рачуна о значају и градацији тог доприноса, говори и случај *Jablonski* против Пољске¹⁵⁹ Суд је нашао да, иако понашање подносиоца представке (штрајк глађу и самоповређивање) допринело продужењу поступка, оно није оправдало дужину трајања поступка од пет година, због чега је Суд сматрао да је дошло до кршења како члана 5, тако и члана 6. Конвенције. У већ помињаном предмету *Sari* против Турске и Данске, Суд је узео у обзир период од две године, четири месеца и шест дана, период у коме је он избегавао правду, наводећи да је обавеза појављивања пред судом један од суштинских елемената судског поступка, осим уколико непојављивање није изазвано вишом силом или легитимним оправдањем.

О значају активности странака у кривичном поступку најбоље говори став који је Суд заузео у предмету *Malet* против Француске¹⁶⁰, јер подносилац није уложио жалбу против чињенице да је истражни судија био неактиван читавих 18 месеци. Интересантан је и став Суда да би подносиоци представке требало да буду одговорни за одуговлачење поступка проузроковано од стране њихових пуномоћника.¹⁶¹

Ипак, да ни прост захтев подносиоца да се поступак оконча не може бити довољан, показује нешто рестриктивнији приступ који је Суд имао у случају *De Clerck* против Белгије¹⁶², одговарајући на захтев подносиоца да се одмах оконча поступак против њега, аргументом да би такво наређење представљало атак на независност правосуђа.¹⁶³

3) Понашање судских и управних органа тужене државе

Један од принципа које је Суд поставио у својој досадашњој пракси је да „само она одуговлачења за која је одговорна држава могу да оправдају закључак да је

¹⁵⁹ *Jablonski v. Poland*, No. 334/92, пресуда од 21. децембра 2000. године

¹⁶⁰ *Malet v. France*, No. 24997/07, пресуда од 11. фебруара 2010. године

¹⁶¹ *Caruano v. Italy*, No. 7/1986/105/103, пресуда од 25. јуна 1987. године

¹⁶² *De Clerck v. Belgium*, No. 34316/02, пресуда од 25. септембра 2007. године

¹⁶³ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 18.

прекорачен разуман рок“.¹⁶⁴ Анализирајући одлуке ЕСЈП везане за допринос судских органа трајању поступка, можемо уочити неколико битних принципа: Суд се овим питањем, с једне стране, бавио са аспекта доприноса трајању конкретног судског поступка држањем носилаца правосудних функција, односно управљањем предметом у том конкретном случају. С друге стране, ЕСЈП је неретко у својим одлукама заузимао став по питању утицаја организације правосуђа у одређеној држави на трајање поступка.

Када је реч о понашању, односно одговорности судских органа тужене државе, ЕСЈП је ово питање у својој пракси анализирао са неколико различитих аспеката. С једне стране, ту је активност, односно пасивност суда и тужилаштва у предузимању радњи које су у њиховој директној надлежности, а од чијег благовременог предузимања зависи динамика поступка. Овде се најчешће ради о питањима као што је трајање истраге, обезбеђивање присуства сведока и заказивање рочишта у што краћим размацама, чиме се Суд у својој пракси често бавио.

У предмету *Corigliano* против Италије¹⁶⁵ Суд је у оквиру кривичног поступка који је трајао укупно шест година, утврдио постојање два периода од по 13 и 14 месеци у којима је суд био неоправдано неактиван и утврдио повреду права на суђење у разумном року.

Питањем неактивности суда бавио се и Врховни касациони суд, заузимајући став да се странци пропуштање да искористи могућност да притужбом укаже на неправилности у поступању суда не може ставити на терет приликом одлучивања о повреди права на суђење у разумном року, посебно када је на страни суда утврђена неоправдана неактивност у дужем временском периоду. „Наиме, суд је дужан да кривични поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права усмерену на одуговлачење поступка, како је то прописано одредбом члана 14. Законика о кривичном поступку. Пропуштање предлагача да искористе могућност да и притужбом укажу на неправилност у поступању Основног суда у кривичном

¹⁶⁴ Царић, С. (2008): 91, према: *Napijalo v. Croatia*, No. 66485/01, пресуда од 13. новембра 2003. године, став 6. и *Proszak v. Poland*, No. 25086 пресуда од 16. децембра 1997, став 40.

¹⁶⁵ *Corigliano v. Italy*, No. 8304/78, пресуда од 10. децембра 1982. године

поступку не може им се ставити на терет приликом одлучивања о повреди права на суђење у разумном року, а посебно у ситуацији када је на страни суда утврђена неоправдана, потпуна, неактивност у периоду дужем од једне године и пет месеци.¹⁶⁶

Можда најинтересантнији облик одговорности судских органа за трајање поступака који ЕСЉП разматра, а који је везан за поступање у конкретном случају, јесте пасивност у реаговању на допринос других субјеката поступка његовом трајању. Наиме „дужност суда је да реагује на дилаторне тактике подносиоца и осталих учесника у поступку, јер у случају када домаћи суд није користио сва средства која му национално право пружа у циљу дисциплиновања учесника у поступку, међу које спада и подносилац представке, одговорност за то биће на страни тужене државе.“¹⁶⁷ Када је у питању предуго трајање поступка због непојављивања сведока, Суд је у случају *Salapa* против Пољске¹⁶⁸, заузео став да држава није одговорна за предуго трајање поступка у овим случајевима, уколико је домаћи суд предузео све мере које му стоје на располагању у домаћем законодавству (на пример: уредно позивање, новчано кажњавање сведока који је уредно позван али се није одазвао позиву да сведочи и сл.) у циљу обезбеђивања присуства сведока.¹⁶⁹

Исти став заузео је и Врховни касациони суд, наводећи да је суд дужан да санкционише процесну недисциплину окривљеног и његовог браниоца, па ако то не чини и због тога суђење дуго траје, повређено је право странке на суђење у разумном року.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ржк 33/2014 од 17.11.2014. године утврђена на седници Одељења за заштиту права на суђење у разумном року 19.03.2015. године. Наведено према: Врховни касациони суд (2015): *Заштита права на суђење у разумном року у судском поступку*, Врховни касациони суд, Савет Европе, Београд, стр. 68.

¹⁶⁷ Царић, С. (2008): 89, према: *Sokolov v. Russia*, No. 3734/02, пресуда од 22. септембра 2005. године, став 40. и *Kusmierek v. Poland*, No. 10675/02, пресуда од 21. септембра 2004. године, став 65.

¹⁶⁸ *Salapa v. Poland*, No. 35489/97 пресуда од 19. децембра 2002. године

¹⁶⁹ Царић, С. (2008): 89.

¹⁷⁰ Решења Врховног касационог суда Ржк 36/2014 од 24.11.2014. године донето на седници Одељења за заштиту права на суђење у разумном року 19.03.2015. године

Неретко, ипак, Суд се овим параметром оцене разумног рока, бавио и са организационог аспекта, односно питања оптерећења судова предметима, расположивих буџетских средстава, реформе правосуђа и социјалног контекста у коме судови и тужилаштво поступају. Наиме, Суд је, у раније поменутом случају *Union Alimeneria Sanders S.A.* против Шпаније, заузео став да државе самом ратификацијом Конвенције, заправо преузимају обавезу ораганизације свог правосудног система на такав начин да се обезбеди поштовање члана 6, став 1. ЕКЉП. Ипак, да се од држава чланица не очекује да све проблеме са заостатком предмета и реформом правосуђа реше одмах по приступању Конвенцији, говори и чињеница да је Суд поменути став заузео десет година након што је Шпанија ратификовала ЕКЉП. Постојање великог броја заосталих предмета Суд не прихвата као оправдање продуженог трајања поступка, наводећи да је обавеза судских власти да организују рад на начин који му пружа могућност да одговори захтевима.¹⁷¹ Обавеза државе је да предузима адекватне мере у најкраћем могућем року како би избегла дугорочно нагомилавање предмета, те да хронична пренатрпаност и заостаци са предметима нису ваљано објашњење за прекомерно одлагање поступка.¹⁷² Штавише, Суд константно постојање великог броја заосталих предмета карактерише као систематско кршење људских права несагласно са Конвенцијом.¹⁷³

Ипак, став Комисије је био нешто другачији када је реч о привременим застојима у раду. У пресуди по представци у случају *Zimmermann and Steiner* против Швајцарске¹⁷⁴ је закључио да државе не могу бити позване на одговорност због привремених застоја у раду суда, уколико су судске власти предузеле хитне мере у циљу решавања насталих проблема.¹⁷⁵ Буџетске потешкоће државе такође не могу

¹⁷¹ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 23. Види и став Комисије у: *Hentrich v. France*, No. 13616/88, пресуда од 22. септембра 1994. године, став 61.

¹⁷² *Probstmeiner v. Germani*, No. 20950/92, пресуда од 1. јула 1997. године, став 64.

¹⁷³ *Botazzi v. Italy*, No. 34884/97, пресуда од 28. јула 1999. године

¹⁷⁴ *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, No. 8737/79, пресуда од 13. јула 1983. године

¹⁷⁵ Види и: Varga, I. (2009): *Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights*. In: Michel Labori, Heribert Franz Köck, J.A.E. Vervaele (eds.) *Annales Universitatis Apulensis, Serie Jurisprudentia* 2009 p.21.

бити уважене као оправдање.¹⁷⁶

Суд је указао да у случају када ипак дође до дугорочне преоптерећености судова, узеће се у обзир и политичке и друштвене околности које су постојале у тренутку одвијања случаја у датој држави.¹⁷⁷ Тако је од посебне важности став који је Комисија заузела у већ помињаном предмету *Foti and others* против Италије¹⁷⁸, где је, пре него што се упустио у разматрање сваког случаја појединачно, закључио да је стање које је постојало у Калабрији од 1970. до 1973. године имало великог утицаја на случај јер је постојала специфична политичка и социјална клима у којој је објективно суд радио у атмосфери страха која је била најизраженија у Окружном суду али и судовима у Потенци, у које су предмети пресељени а у којима је већ постојао значајан број заосталих предмета. Суд је закључио да ове околности морају бити узете у обзир и да трансфер предмета и у нормалним околностима увек проузрокује одређени губитак времена. Слично, у случају *Sussmann* против Немачке¹⁷⁹, Суд узео у обзир околности у држави узроковане поновним уједињењем две Западне и Источне Немачке.

Међу разлозима признатим од стране Комисије као оправдање државне власти од одговорности за претерано дуге поступке је низ специфичних фактора као што су оне у вези са захтевима за међународну правну помоћ у кривичним предметима, чиме се бавио у раније поменутом случају *Neumeister* против Аустрије¹⁸⁰, она наводи да, на пример, није могуће да се одржи аустријске судске власти одговорне за тешкоће на које су наилазили у извршењу бројних замолнице у иностранству.

4) Значај представке за подносиоца

Осим што се, као што смо већ поменули, ради о накнадно уведеном критеријуму за оцену да ли је поступка окончан у разумном року, значај представке за подносиоца је основни критеријум на основу кога ЕСЉП може да одступи од своје праксе по

¹⁷⁶ *Burdov v. Russia* (2), No.33509/04, пресуда од 15. јануара 2009. године

¹⁷⁷ *Milasi v. Italy*, No. 10527/83, пресуда од 25. јуна 1987. године, став 19.

¹⁷⁸ *Foti v. Italy*, серија А, н° 56 и 69, § 52, пресуда од 10. децембра 1982. године

¹⁷⁹ *Sussmann v. Germany*, No. 200224/92, пресуда од 16. септембра 1996. године

¹⁸⁰ *Neumeister v. Austria*, No. 1936/63, пресуда од 27. августа 1968. године

питању двогодишњег трајања поступка као критеријума за упуштање у детаље предмета. Ово такође може бити разлог због кога судови могу дати приоритет појединим предметима када праве распоред суђења и заказују претресе.¹⁸¹ Овај критеријум у пракси суда, на извештан начин има улогу призме кроз коју посматрају остале, претходно описане, поступајући по принципу: што је већи ризик за оптуженог и хитнији проблеми, то је већа дужност надлежних органа да ажурно поступају и избегну одлагање.¹⁸² Разлози који могу дати на значају брзом окончању поступка, могу бити најразличитији и најчешће се тичу чињенице да се окривљени налази у притвору, да је у позној животној доби (или пак супротно, да се ради о малолетном лицу), да је лошег здравственог стања, налази се у сложеним породичним приликама и сл.

¹⁸¹ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 66. Види : (*CEPEJ Framework Programme “A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe”* of 11 June 2004, Line of Action 10: “defining priorities in case management”, p. 15.)

¹⁸² Симовић, М. (2015):68.

Глава II: Заштита права на суђење у разумном року

1. Механизми заштите права на суђење у разумном року

Ubi jus ibi remedium- где је право, ту треба да постоји и правни лек. У складу са овим принципом, паралелно са еволуцијом права на суђење у разумном року и све шире распрострањености његових гаранција, како у међународним изворима права, тако и у законодавствима бројних држава света, развијала се и свест о томе да, упркос прихватању држава да приступе ЕКЉП, МПГПП и сродним међународним уговорима, као и да у свој нормативни оквир уврсте еквивалент члану 6, став 1. ЕКЉП, реализација овог права у пракси и није нарочито једноставан задатак.

Као што су се и гаранције права на суђење у разумном року развијале паралелно на међународном и националном нивоу, тако су се паралелно формирала и два нивоа заштите, при чему међународни, који се огледа у раду Европског суда за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП, Суд), представља коректив и последњу линију заштите права из члана 6, став 1. ЕКЉП, у случају да су механизми заштите на националном нивоу непостојећи или неделотворни.¹⁸³

У том смислу, од великог значаја је корак који је Комитет министара 2004. године направио усвајањем Препоруке о побољшању домаћих правних лекова *Rec(2004)6*.¹⁸⁴ У препоруци се наводи да треба обезбедити постојање правног средства у домаћем закону којим би се осигурала права и слободе гарантовани Конвенцијом и саветује државама да стално преиспитују постојање и делотворност система система правних лекова у унутрашњем праву, нарочито с обзиром на приговор дужине поступка, имајући у виду да би постојање делотворних домаћих

¹⁸³ Колико је овај вид супсидијарне заштите потребан, говори и статистика о пракси ЕСЉП у вези са чланом 6, став 1, а по питању представки против Велике Британије, чије правосуђе важи за једно од најефикаснијих. Иако су на том плану учињени одређени позитивни помаци, у периоду од јуна 1968. године до маја 1995. године проблем разумног рока је био предмет 159 одлука Европског суда за људска права, што износи више од 30% свих донетих одлука. Ситуација не само да се није променила, већ је у периоду од 1999. године до 2006. године повреда права на суђење у разумном року чинила чак 47,46% свих осуда. Међутим, Уједињено Краљевство спада у земље које су у посматраном периоду (1999-2006) у укупном броју осуда учествовале са свега 2,61%. У осудама које су изречене Уједињеном Краљевству повреда права на суђење у разумном року утврђена је у 12,05%.

¹⁸⁴Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation Rec(2004)6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies (adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2004, at its 114th Session)

правних средстава за све прихватљиве тужбе за кршење Конвенције омогућило смањење оптерећење Суда, као резултат све мањег броја предмета који би долазили до њега, и чињенице да би детаљан третман предмета на националном нивоу олакшао њихово касније испитивање од стране Суда.

О важности чињенице да је заштита коју пружа ЕСЈП ипак секундарна, говори и став који је Суд заузео у пресуди *Selmouni* против Француске¹⁸⁵ а који се односи на то да је сврха члана 35. да Високим странама уговорницама омогући да спрече или исправе све што је довело до наводних кршења за која се оптужују, пре него што се на таква кршења примене институти Конвенције. Сходно томе, од државе се не очекује да буде позвана на одговорност пред неко међународно тело пре него што јој се пружи прилика да ствари исправи путем сопственог правног система. Ово правило се базира на претпоставци из члана 13. Конвенције, да у домаћем правном систему мора да постоји делотворан правни лек за свако наводно кршење, изведеној из члана 1. Конвенције који предвиђа да „високе стране уговорнице јемче свакоме у својој надлежности права и слободу“ одређене Конвенцијом. Битно је напоменути и да Препорука не фаворизује ниједан тип правних средстава. За било који тип заштите држава да се определи, увек треба имати на уму да је крајњи циљ мора бити нека врста *restitution in integrum*, односно отклањање повреде.¹⁸⁶

Дакле, механизам изграђен на основу ЕКЈП је супсидијаран у односу на домаћи механизам заштите људских права, а овај принцип коначно је експлицитно изражен у Протоколу број 15 уз ЕКЈП¹⁸⁷ којим је на крају преамбуле Конвенције уменута реченица која гласи: „Потврђујући да Високе стране уговорнице, у складу са начелом супсидијарности, имају првенствену одговорност за обезбеђивање права и слобода гарантованих Конвенцијом и Протоколима уз њу, и да у ту сврху уживају

¹⁸⁵ *Selmouni v. France*, No. 25803/94, пресуда од 28. јула 1999. године, став 74.

¹⁸⁶ *Applying and supervising the ECHR- The improvement of domestic remedies with particular emphasis on cases of unreasonable length of proceedings-Workshop held at the initiative of the Polish Chairmanship of the Council of Europe's Committee of Ministers, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, 2006, 10.*

¹⁸⁷ Закон о потврђивању Протокола број 15 којим се мења Конвенција за заштиту људских права и основних слобода („Службени гласник РС-Међународни уговори”, број 10/15)

поље слободне процене које је подвргнуто контролној надлежности Европског суда за људска права који је основан овом Конвенцијом.“

Ова одредба Протокола број 15 директна је последица члана 3. и 12(б) Декларације из Брајтона¹⁸⁸ који предвиђа да Државе уговорнице и Суд деле одговорност у остваривању делотворне примене Конвенције, подржане основним начелом супсидијарности. Конвенција је, између осталог закључена на основу суверене једнакости држава. Државе уговорнице морају поштовати права и слободе гарантоване Конвенцијом и морају делотворно решавати повреде на државном нивоу. Суд поступа као гарант у случају повреда које нису отклоњене на државном нивоу. У случају када Суд утврди повреду, државе уговорнице се морају повиновати правоснажној пресуди Суда. Додатно, у члану 5. Декларације, изражена је забринутост због раста броја основаних представки, што указује на мањкавост примарне заштите у правним системима држава уговорница. Стога, Декларација из Брајтона (у члану 7) истиче да „потпуно спровођење Конвенције на националном нивоу захтева од држава уговорница предузимање делотворних мера ради спречавања повреда права. Сви закони и правила морају бити уобличени на начин који Конвенцији пружа потпуно дејство и на исти начин државни службеници морају испуњавати своју дужност. Државе уговорнице такође морају обезбедити средства којима се могу тражити правни лекови у вези са наводним повредама Конвенције. Судови држава чланица морају узимати у обзир Конвенцију и праксу Суда. Ове мере би заједно требало да смање број повреда Конвенције. Тиме би такође требало да се смањи и број основаних поднетих захтева чиме би се смањила оптерећеност Суда.“

Поред тога, правно средство на домаћем плану ближе је и доступније него захтев упућен ЕСЈП, по правилу је брже, а може се саставити на језику подносиоца захтева и читав поступак се одвија на језику који подносилац познаје.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Декларација из Брајтона, 19-20. април 2012. године, http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/DeklaracijaBrajton_ser.pdf, приступљено 12. јула 2014. године

¹⁸⁹ Царић, С. (2008): 34.

2. Заштита права на суђење у разумном року у унутрашњем праву

Да би се спречило да до повреде права гарантованих Конвенцијом уопште дође или да те повреде буду што ређе или мањег обима, Комитет Министара Савета Европе је у Препоруци R(2004)5¹⁹⁰ усмерио државе чланице да:

- 1) Осигурају да постоје одговарајући и делотворни механизми за систематску проверу усаглашености предлога закона са Конвенцијом у светлу прецедентног права Суда;
- 2) Осигурају да постоје такви механизми за проверу, кад год је то неопходно, усаглашености постојећих закона и управне праксе, укључујући како је изражено у прописима, налоге и циркуларе;
- 3) Осигурају прилагођавање, што је брже могуће, закона и праксе да би се спречило кршење Конвенције.

У Препоруци се наглашава да је успостављање механизма провере нарочито важно везано за законе који дотичу области за које искуство показује да постоји нарочити ризик од кршења људских права, као што су полицијске активности, кривични поступци, услови затварања (притвора), права странаца, итд.

Нарочит изазов представља усаглашавање са прецедентним правом, па се у том смислу Препоруком саветује брза и ефикасна дистрибуција пресуда Суда свим властима којих се тиче дато кршење, и одговарајуће усавршавање особа које доносе одлуке.¹⁹¹

Уколико до повреде ипак дође, Конвенцијом је гарантовано право на делотворну правну заштиту. Наиме, члан 13. ЕКЉП предвиђа да свако коме су повређена права и слободе предвиђени Конвенцијом има право на делотворно правно средство пред

¹⁹⁰ *Recommendation Rec(2004)5 of the Committee of Ministers to member states on the verification of the compatibility of draft laws, existing laws and administrative practice with the standards laid down in the European Convention on Human Rights*, adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2004 at its 114th Session;

¹⁹¹ R(2004)5: 13.

националним властима, без обзира на то јесу ли повреду извршила лица која су поступала у службеном својству.

Из формулације овог члана може се закључити да он заправо и нема самостално дејство већ искључиво у вези са другим члановима ЕКЈП, па тако и чланом 6, којима су загарантована поједина права, а услед чије се евентуалне повреде, чланом 13, лицу чије је право повређено, гарантује право на делотворан правни лек у националном правном систему.

Дуго времена Европски суд за људска права био је на становишту да су права из члана 6. Европске конвенције вишег ранга у односу на право из члана 13. Конвенције, које заправо консумирају. Услед тога утврђивање повреда из члана 6. чинило је излишним разматрање повреде из члана 13.¹⁹² Након одлуке у случају *Kudla* против Пољске¹⁹³ Европски суд је заузео став да ће се у контексту кршења права на суђење у разумном року, правни лек сматрати делотворним у смислу члана 13. Европске конвенције, ако се њиме може убрзати поступак суда или ако се обезбеђује накнада материјалне и нематеријалне штете због одуговлачења које се догодило.

У Препоруци R(2004)6 је истакнуто да би правно средство у унутрашњем праву требало да буде такво да може обезбедити одговарајуће обештећење, а делотворност неког правног средства у оквиру значења члана 13. не зависи од сигурности повољног исхода за подносиоца представке али имплицира одређени минимални захтев брзине. Став Венецијанске комисије је да о правном средству не морају нужно одлучивати судски органи, већ је акценат на његовој делотворности.¹⁹⁴

Већ је поменуто да се у Препоруци R(2004)6 инсистира на делотворности унутрашњих правних средстава, међутим, овим документом је изузетан значај дат тзв. пилот пресудама чији је циљ решавање структуралног проблема, односно

¹⁹² Бркић, С. (2008): Заштита права на суђење у разумном року- Црна Гора и Србија-паралеле, *Зборник Правног факултета у Подгорици*, вол. 29, бр. 38, стр. 304.

¹⁹³ *Kudla v. Poland*, No. 30210/96, пресуда од 26. октобра 2010.

¹⁹⁴ CDL-AD(2006)036rev-E: 39.

проблема услед ког долази до понављања истоврсних представки. Пилот пресуда по домаћем правном средству може послужити за спречавање будућих представки по истој ствари, јер постоји категорија грађана који су већ погођени овим проблемом пре његовог решавања. Постојање неког правног средства чији је циљ пружање обештећења на националном нивоу за ову категорију људи може омогућити Суду да их позове да искористе могућности тог новог правног средства и, ако је одговарајуће, прогласи њихове представке неприхватљивим.

Неколико опција са овим циљем је могуће, у зависности, између осталог, од природе датог структуралног проблема и од тога да ли је особа погођена овим проблемом поднела представку Суду или не. Једна алтернатива могла бити да се усвоји *ad hoc* приступ, при чему би дата држава проценила подобност увођења одређеног правног средства или проширења постојећег правног средства путем закона или путем судског тумачења. Препоруком се упозорава да би, када се после неког пилот предмета установе одређена правна средства, владе требало да брзо обавесте Суд, тако да он може да их узме у обзир у свом третману наредних предмета који се понављају. Међутим, не би било неопходно или одговарајуће да се креирају нова правна средства, или да се постојећим правним средствима да одређени ретроактивни ефекат, после сваког предмета у коме је пресуда Суда идентификовала неки структурални проблем. У одређеним околностима може бити пожељно да се предмети оставе испитивању Суда, нарочито да се избегне приморавање подносиоца представке да сноси даљи терет поновног исцрпљивања домаћих правних средстава, која, осим тога, не би постојала до усвајања законских промена.¹⁹⁵

2.1. Модели заштите права на суђење у разумном року у упоредном праву

У упоредном праву се искристалисало неколико модалитета заштите права на суђење у разумном року, при чему би се неки од њих могли окарактерисати као

¹⁹⁵ R(2004)6: 13-19.

„чисти“ док други спадају у мештовите, будући да обједињавају карактеристике више модалитета.

Најпре, потребно је разликовати специфична и генерална правна средства. При томе генерална могу бити различито конципирана, било да се могу примењивати само у случајевима када се не могу користити специфична правна средства или се пак могу користити паралелно са специфичним правним средствима. Њихово коришћење може бити условљено и чињеницом да је дошло до озбиљног кршења уставних права или да би некоришћење тог правног средства могло довести до озбиљних и непоправљивих последица за подносиоца.¹⁹⁶ У Препоруци R(2004)6 се наводи да искуство показује да, ако се прописно тумаче и примењују, такви системи „специфичних правних средстава“ могу бити врло ефикасни и лимитирати број тужби Суду и број случајева који захтевају дуготрајно испитивање. Оцењујући одлуку појединих држава да уведу генерално правно средство (на пример, пред Уставним судом) које се може користити за тужбе које се не могу решавати специфичним правним средствима која су на располагању, а које се у неким земљама чланицама може користити и паралелно са, или чак пре него што се исцрпе друга правна средства, у Препоруци се наводи да земље које имају такво генерално правно средство обично имају мање предмета пред Судом.

На земљама чланицама је да одлуче који систем је најпогоднији за осигуравање неопходне заштите права Конвенције, узимајући у обзир њихове уставне традиције и нарочите околности.¹⁹⁷

По Царићу¹⁹⁸ када су фазе у решавању проблема суђења у разумном року у питању, први корак је уочавање постојања проблема и формирање свести на нивоу државе о томе да њен правни систем не нуди решење за остваривање права на суђење у разумном року. Следећи корак је избор система који би био најделотворнији, потом

¹⁹⁶ Бркић, С. (2008): 304.

¹⁹⁷ Council of Europe Committee of Ministers, Recommendation Rec(2004)6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies (*adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2004, at its 114th Session*)

¹⁹⁸ Царић, С. (2008): 33.

следи провера система у пракси. Ова фаза поверена је ЕСЉП који кроз своју јуриспруденцију даје оцену делотворности система, указује на његове слабости и предлаже нова решења. Последња фаза се назива корективном и током ње се отклањају уочене слабости.¹⁹⁹

Поред поделе на генерална и специфична, правна средства чија је функција заштита права на суђење у разумном року у унутрашњем праву, често се деле на превентивна и компензаторна, у зависности од тога да ли је њихова сврха да се поступак који је још увек у току убрза и/или да се лицу које је због предугог трајања поступка претрпело штету, она компензује. Сама компензација се постиже најчешће путем новчане надокнаде али се, када је реч о кривичним поступцима, компензаторни ефекат постиже путем ублажавања кривичне санкције.

Унутар компензаторних правних средстава, могуће је направити поделу на пекунијарна правна средства и она којима је циљ само морална репарација.

Такође, одређена правна средства су доступна само уколико је поступак и даље у току, док се друга могу користити и за поступке који су окончани али су трајали предуго.

Најзад, одређене државе практикују увођење правних средстава којима се штити право на суђење у разумном року без обзира на то о којој врсти поступка се ради, док се друге опредељују за различите модалитете заштите, имајући у виду да ли се ради о кривичној, грађанској или управној материји.²⁰⁰

¹⁹⁹ Реалну слику о нивоу и еволуцији заштите права на суђење у разумном року лако је стећи на основу анализе праксе ЕСЉП од његовог оснивања. Више о томе види у: Calvez F. и Régis, N. (2012): 3: Аутори су као саму сврху овог извештаја одредили да утврди када се пракса ЕСЉП може користити за успостављање општих стандарда везаних за трајање судских поступака у Европи. У извештају базираном на ранијем извештају који је заснован на анализи праксе најпре Комисије а потом ЕСЉП по питању представки које се односе на повреду права на суђење у разумном року, почев од 1985. па до 2005. године који су у другом издању допуњени подацима за период 2005-2012. године, садржани су најпре, критеријуми на основу којих је ЕСЉП успоставио „формулу“ за оцену разумности самог рока у коме је поступак окончан, потом направљена категоризација самих случајева по тежини, издвојени су различити типови повреде права на суђење у разумном року, идентификоване фазе поступака у којима најчешће долази до повреде овог права, идентификовани најчешћи разлози због којих долази до прекорачења разумног рока у различитим типовима судских поступака, анализа правних средстава у правним системима држава чланица чија је сврха убрзање судских поступака а на тај начин и заштита права на суђење у разумном року.

²⁰⁰ CDL-AD(2006)036rev: 65.

Упркос бројности модалитета заштите коју предвиђају законодавства у државама широм света, већина би се, начелно, могли сврстати у три велике групе, односно система, које Царић²⁰¹ назива превентивни, компензаторни и комбиновани. Постоје и државе чији су системи заштите права на суђење у разумном року специфични у мери да их је тешко сврстати у било коју од поменутих категорија.

Систем који овај аутор назива превентивни заправо се базира на постојању правног средства којим се може убрзати поступак. Други систем је компензаторни, јер заснива се на исплати новчане надокнаде, блажем кажњавању или ослобађању од трошкова поступка, док трећи, комбиновани систем, подразумева комбиновање оба приступа - убрзања поступка и компензације, алтернативно или кумулативно.

2.1.1. Превентивна правна средства

Традиционално, најтипичнији представник држава које припадају превентивном правном систему је Аустрија. Механизме заштите права на суђење у разумном року Аустрија је предвидела 1990. године у члану 91. свог Закона о судовима (*Gerichtsorganisationsgesetz*). Лице које сматра да му је предугим трајањем судског поступка повређено право на суђење у разумном року, може на основу поменуте одредбе закона, поднети захтев вишем суду. Након подношења захтева, поступајући суд има рок од четири недеље да предузме захтевану радњу и о томе обавести подносиоца захтева. У том случају, захтев се сматра повученим. Међутим, уколико се оглуши о захтев подносиоца, он има право да у року од две недеље од обавештења, захтева наставак поступка по захтеву и то пред Вишим судом који по захтеву поступа хитно, у трочланом већу. Виши суд може поступајућем суду одредити рок за предузимање одређене процесне радње. ЕСЈП је још 2001. године окарактерисао ово правно средство као делотворно у одлуци у предмету *Holzinger* против Аустрије²⁰². Тада изнет став поновио је у предмету *Saccoccia* против Аустрије²⁰³.

²⁰¹ Царић, С. (2008): 32.

²⁰² *Holzinger v. Austria*, No. 23459/94, пресуда од 30. јануара 2001. године

²⁰³ *Saccoccia v. Austria*, No. 69917/01, пресуда од 5. јула 2007. године

Поред тога, измене Законика о кривичном поступку из 2004. године (*Strafprozessreformgesetz, Code of Criminal Procedure Reform Act- CCPRA*), донеле су експлицитне гаранције права на окончање кривичног поступка у разумном року.

Заштиту права на суђење разумном року у кривичном поступку, Португал је решио кроз је средство административног карактера, оцењено од ЕСЉП као делотворно средство, а које мора бити претходно искоришћено у поступку пред домаћим судовима. Наиме, у случају да странке у кривичном предмету сматрају да поступак пред португалским судовима траје неразумно дуго, имају могућност да се обрате државном тужиоцу или Правосудној комисији у циљу убрзања поступка сходно члану 108. и 109. Закона о кривичном поступку. У том случају ови органи могу да одреде рок у коме се мора окончати поступак пред домаћим судом, што значи да је првенствено реч о средству које има превентивну природу. Суд је прихватио аргумент да се ради о правном средству које је неопходно искористити пре обраћања Суду у Стразбуру.²⁰⁴

Приступ Суда у наведеним случајевима разликује се од приступа Комисије у случају *Moreira de Azevedo*²⁰⁵ која је сматрала да мере предвиђене чл. 192, 337. и 338. Закона о кривичном поступку нису делотворне, због чега није прихватио аргументацију Владе о нужности исцрпљивања мера из наведених одредаба пре обраћања Стразбуру. То истовремено сведочи да је Влада извукла поуку након одлуке Комисије у наведеном случају, па је предузела мере у циљу унапређења сопственог законодавства у вези са обезбеђивањем поштовања права на суђење у разумном року.²⁰⁶

У Белгији је кривични поступак реформисан 1998. године и тада је уведена жалба због продуженог трајања кривичне истраге. Суд је овај правни лек оценио као

²⁰⁴ *Mota v. Portugal*, No. 33290/96, пресуда од 21. децембра 1999. године

²⁰⁵ *Moreira de Azevedo v. Portugal*. No. 11296/84, пресуда од 28. августа 1991. године

²⁰⁶ Царић, С. (2008): 37-38.

делотворан одлучујући у предмету *Stratégies and Communications and Dumoulin* против Белгије.²⁰⁷

У предмету *Yakisan* против Турске²⁰⁸, по представци подносиоца због повреде права на суђење у разумном року у кривичном поступку који је трајао готово 13 година и није био окончан у моменту доношења одлуке Суда, а подносилац се у том моменту у притвору налазио већ 11 година и седам месеци, Суд је утврдио повреду права из члана 6, став 1. Конвенције и уметнуо додатну клаузулу у настојању да у смислу члана 41. прикладност, односно подобност протумачи на начин који подразумева његову подобност да утиче на то да се поступак оконча у што краћем року узимајући и обзир захтеве организације правосуђа.

2.1.2. Компезаторна правна средства

Иако се у свим релевантним препорукама и пракси ЕСЉП инсистира на употреби превентивних механизма који имају за циљ убрзање поступка, у случају да до повреде ипак дође, неопходно је постојање одговарајућег компензаторног механизма. Одлучујући у предмету *Vidas* против Хрватске²⁰⁹ Суд је заузео став да компензаторна средства сама по себи морају бити делотворна, прикладна и доступна.

Настојећи да, анализом упоредноправних решења и праксе ЕСЉП, дефинише препоруке за успостављање делотворних система заштите права на суђење у разумном року, Венецијанска комисија је као главни вид компензације у случају предугог трајања кривичног поступка, сугерисала систем умањења казне.²¹⁰ Комисија овакав приступ образлаже савременим схватањем сврхе кривичних санкција који подразумева померање фокуса са ретрибуције на ресоцијализацију, наводећи да предуго, односно продужено трајање поступка има само први ефекат.

²⁰⁷ *Stratégies and Communications and Dumoulin v. Belgium*, No. 37370/97, пресуда од 15. октобра 2002. године

²⁰⁸ *Yakisan v. Turkey*, No. 11339/03, пресуда од 6. марта 2007. године

²⁰⁹ *Vidas v. Croatia*, No. 40383/03, пресуда од 3. новембра 2008. године

²¹⁰ CDL-AD(2006)036rev: 228-230.

Иако прекомерна дужина трајања поступка није нашим Кривичним закоником предвиђена као олакшавајућа околност, у судској пракси је могуће пронаћи одлуке у којима је суд при одмеравању казне ценио и ову околност.²¹¹ Ублажавање казне као могући начин обештећења у кривичним поступцима у којима је повређено право на суђење у разумном року, предвиђа као могућност и Препорука Рес(2004)6 .

Овај вид компензације се у одређеном броју држава развио кроз судску праксу, док је у другим, попут Шведске чији Кривични законик у члану 29, став 5. и члану 30, став 4. предвиђа могућност смањења казне због прекомерно дугог трајања кривичног поступка, регулисан законом.

Белгија је 12. децембра 2000. године увела могућност судије, да у случају продуженог трајања кривичног поступка, окривљеног ослободи од казне или му казну ублажи до законског минимума. Слично, у Финској, члан 6, став 3. Кривичног законика, оставља могућност судовима да ублажавају казну када је нарочито дуг период протекао од извршења кривичног дела, па би изрицање уобичајене казне било неразумно или произвело изузетно штетне последице.²¹²

Исти вид компензације усталио се и у Данској, па је одлучујући у предмету *Ohlen* против Данске²¹³ Суд умањење казне оценио као делотворну компензацију због прекомерног трајања кривичног поступка.

Добар пример развоја компензације кроз судску праксу постоји у Норвешкој. Тако је ЕСЉП, одлучујући по представци подносиоца у предмету *Beck* против Норвешке²¹⁴, нашао да је висина казне коју је суд у том случају изрекао (затворска казна од две године), у поређењу са казним распонем и уобичајеном казном праксом у сличним случајевима (шест до осам година), толико ниска да несумњиво указује на то да је суд при одмеравању казне узео у обзир прекомерно трајање

²¹¹ Види пресуду Округног суда у Суботици Кж. 50/06 од 2. марта 2006. године, којом је преиначена одлука којом је окривљеном изречена безусловна казна затвора од десет месеци на условну осуду, због кривичног дела тешко дело против безбедности јавног саобраћаја са смртном последицом.

²¹² Calvez, F. и Regis, N. (2012):62.

²¹³ *Ohlen v. Denmark*, No. 63214/00, пресуда од 24. маја 2005. године

²¹⁴ *Beck v. Norway*, No. 26390/95, пресуда од 26. јуна 2001. године, ст. 27 I 28

поступка и у складу са тим казну значајно умањио. Слично, у пресуди од 22. маја 2003. године Врховни суд Данске је услед прекомерно дугог трајања кривичног дела пореске преваре, који је трајао седам година и девет месеци, ослободио оптуженог плаћања судских трошкова и значајно му ублажио новчану казну, што је ЕСЈП оценио као правичну компензацију.²¹⁵

У Холандији је, када су кривични поступци у питању, Врховни суд донео две важне одлуке 2000. и 2008. године у којима је дао смернице за временска ограничења у кривичним поступцима као и последице у случају кршења захтева у погледу ових временских одредница. Суд је заузео став да у случају да је утврђена повреда права на суђење у разумном року у кривичном поступку, казна којој би иначе био изложен окривљени мора бити умањена. Степен умањења казне зависи од тога у којој мери је разуман рок прекорачен и тежине казне.²¹⁶

Иако је у Немачкој право на суђење или саслушање у разумном року загарантовано Основним законом, а жалба због кршења овог права може се изјавити Савезном уставном суду, који је искључиво овлашћен да затражи од надлежног суда да убрза или оконча поступак, али не и да наметнуте рокове нижим судовима или да наредити друге мере за убрзавање поступка и да додели компензацију, пракса је паралелно изнедрила специфичан систем компензације.

Промене у превентивном приступу су започеле септембра 2005. године када је влада предложила нови правни лек против ћутања државних органа који је требало да омогући да се смањи оптерећеност Савезног уставног суда, пошто би жалбе биле подношене надлежном суду који поступа по предмету или, уколико тај суд одбије да предузме кораке да убрза поступак, апелационом суду. Овакав приступ је наишао на одобравање Суда који је оценио да је влада, опредељујући се за превентивни лек, приступила овом проблему у складу са духом система заштите успостављеног Конвенцијом.

²¹⁵ Царић, С. (2008): 57.

²¹⁶ Kuijer, M. (2013): *The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings (Articles 6 and 13 ECHR)*, EJTN Seminar 'Effective Remedies, Lengthy Proceedings and Access to Justice in the EU, Cracow, Poland, 8.

У Немачкој је постојала вишедеценијска пракса уважавања трајања кривичног поступка приликом доношења одлуке којом се он окончава. Упориште оваквог приступа немачког суда је у ставу да је окривљени због додатних оптерећења за која је одговорна држава већ измирио један део кривице која проистиче из учињеног кривичног дела. Утолико је кривични поступак део кривичне санкције, што законодавац унапред узима у обзир. Додатна оптерећења која се намећу окривљеном, а која настају као последица одуговлачења поступка за која је одговорна држава, по својим последицама могу да се изједначе са самом кривичном санкцијом. Као основ за утврђивање висине казне, више не може да послужи једнак степен кривичне одговорности, као што би био случај да је поступак спроведен без одуговлачења за која је одговорна држава. Кад не би било тако, окривљени би неоправдано трпео додатно кажњавање.²¹⁷

Ово „уважавање“ предугог трајања поступка јављало се у неколико модалитета, односно, производило је следеће могуће последице:

- узимање у обзир повреде захтева за окончањем поступка у разумном року као основа за ублажавање казне;
- обустављање поступка због постојања процесне сметње;
- узимање у обзир ове повреде приликом извршења казне;
- новчано обештећење;

У том смислу постојала је и разлика у пракси Савезног врховног суда и Савезног уставног суда. Док је први прекомерно трајање поступка третирао искључиво као разлог за ублажавање казне, други је у читавом низу случајева прекомерно трајање кривичног поступка сматрао процесном сметњом за његово даље вођење, изводећи овакав став из Устава, прецизније, из принципа правне државе уколико су размере одуговлачења нарочито велике и довеле су до нарочито тешких последица по лице против којег се поступак води.

Европски суд за људска права је још у пресуди по предмету *Eckle* против Немачке²¹⁸ позитивно оценио компензацију због предугог трајања кривичног поступка

²¹⁷ Roxin, I. (2011):65.

²¹⁸ *Eckle v. Germany*, No. 8130/78, пресуда од 15. јула 1982. године, пар. 94.

умањењем казне, напомињући да је ипак потребно установити директну везу између повреде права и умањења казне.

Као основни разлог за одбијање процесне сметње Савезни врховни суд је навео да процесне сметње по правилу морају да произлазе из чињеница које могу објективно да се утврде, и не представљају резултат вредносног суда.²¹⁹ Повреда начела ефикасности поступка, напротив, може да се утврди једино путем свеукупног вредновања бројних околности појединачног случаја.

Тек од 2000. године Савезни врховни суд је прихватио могућност да се предуго трајање кривичног поступка третира као процесна сметња али у екстремним случајевима. Савезни врховни суд наводи да повреда начела ефикасности поступка у начелу мора да се компензује када се утврђује висина казне, ублажавањем казне или евентуално обустављањем поступка сходно начелу опортунитета, истичући да, да ли је утврђена повреда захтева за окончањем поступка у разумном року толико тешка да компензација у оквиру мериторног одлучивања више не долази у обзир, не може да се процени уколико се не утврди степен кривичне одговорности окривљеног. Тај степен кривичне одговорности требало би да представља основ за утврђивање да ли компензација повреде захтева за окончањем поступка у разумном року може да се изврши у оквирима мериторног одлучивања у предмету. Уколико то није могуће, пошто је степен кривице исувише мали, а одуговлачење поступка које се ставља на терет органима правосуђа исувише тешко, онда поступак у том случају мора да се обустави због постојања процесне сметње.²²⁰

Закључком Великог кривичног већа Савезног врховног суда од 17. јануара 2008. године извршен је системски прелазак са тзв. модела умањења казне на модел извршења. Немачки суд је направио велики заокрет у својој пракси и увео компезаторни приступ предугом трајању кривичних поступака, одлуком од 17.

²¹⁹ Савезни врховни суд, NJW1972, стр. 402; Савезни врховни суд, StV 1982, стр. 339; Савезни врховни суд, NStZ 1983, стр. 135; Савезни врховни суд, NJW 1988, стр. 2188. Наведено према: Roxin, I. (2011):66.

²²⁰ Савезни врховни суд, St 46, стр. 159, 175. Наведено према: Roxin, I. (2011):66; Аутор напомиње и да ни Савезни уставни суд, а ни Савезни врховни суд, нису обуставили неки поступак због одуговлачења које је у супротности са начелима правне државе, али су то учинили многи судови виших инстанци.

јануара 2008. када је досудио компензацију због предугог трајања поступка лицу које је осуђено на доживотну затворску казну, на начин који подразумева да се одређени део казне сматра већ издржаним (ради се о концепту познатом као *Vollstreckungslösung* или *enforcement solution*). ЕСЈП је поздравио овај прецедент²²¹ иако је заузео став да се таква одлуке није могла односити на окривљеног који је већ осуђен.²²²

Судови су сада обавезани да у изреци пресуде наведу висину казне у складу са степеном противправности и одговорности, без узимања у обзир одуговлачења поступка које је у супротности са начелом правне државе. Уместо дотадашњег ублажавања казне, у самој пресуди мора да се наведе да се као обештећење за неразумно дуго трајање поступка један бројчано одређен и изражен део изречене казне сматра извршеним.²²³ *Roxin* критикује овакво објашњење наводећи да би требало да се упореде оптерећења за окривљеног, која су настала као последица одуговлачења поступка које је у супротности са начелима правне државе, са оптерећењима која настају као последица конкретног поступка и када се он оконча у разумном року, без одуговлачења за која би била одговорна држава. Из тога би проистекла оптерећења која окривљени мора да прихвати. Велико кривично веће изричито указује на то да урачунавање повреде начела правне државе као такво „често мора да се ограничи тек на незнатан део казне“. То значи да по правилу оно не може да поништи утврђену казну која је примерена степену кривичне одговорности. По *Roxin*, до другачијег резултата може да се дође само онда када се неразумно дуго трајање поступка као процесна сметња утврђује независно од

²²¹ *Kaemena and Thöneböhn v. Germany*, No. 45749/06, пресуда од 22. априла 2009. године

²²² Calvez, F. и Regis, N. (2012):65.

²²³ Ово се објашњава следећим аргументима: Ранији модел умањења казне се у посебно сложеним случајевима судара са законским ограничењима, када ублажавање казне није могуће због законом одређене границе минималне казне. Осим тога, на тај начин се поједностављује одређивање правних последица. Није више неопходно бројчано поређење између казне која би била изречена без узимања у обзир повреде начела ефикасности поступка и оне казне која, због одуговлачења поступка које је противно начелу правне државе, заиста и мора да се изрекне. Врста и размере одуговлачења, као и узроци за то, морају да се истраже и конкретно наведу у пресуди.

степену кривичне одговорности, што је у супротности са ставовима Савезног врховног суда.²²⁴

Када су у питању могући резултати употребе компензаторног правног средства због повреде права на суђење у разумном року у кривичном поступку, поред самог констатовања да је право повређено, компензација се може састојати у новчаној надокнади. Критеријуме делотворности компензаторног средства Суд је потврдио у предмету *Cocchiarella* против Италије²²⁵ наводећи да је релевантан досуђени износ, трајање поступка и време које је протекло од доношења одлуке до исплате.²²⁶

Када се ради о **новчаној компензацији**, треба дакле, водити рачуна о два додатна критеријума потребна да би се испунио захтев довољности тог правног средства, као инструмента прибављања компензације. Први се односи на висину досуђеног износа накнаде а други на рок исплате накнаде. Када се репарација огледа у новчаној надокнади, битно је напоменути да, иако су се у пракси ЕСЉП искристалисали одређени стандардни износи досуђује у случају повреде права, Суд је у предмету *Scordino* против Италије²²⁷ заузео став да износи које су странци досуђени након што је искористила правно средство у националном праву, могу бити и нижи од износа које одређује Суд. У погледу доделе накнаде, постоји слобода одлучивања зависна, *inter alia*, од животног стандарда у конкретној земљи. У погледу рока исплате, у већ поменутом предмету *Scordino*, Суд је заузео став да тај рок не би требало да буде дужи од шест месеци од дана када је одлука постала извршна.

Одлучујући по представци у предмету *Видаковић* против Србије²²⁸, Европски суд за људска права је оцењивао и делотворност уставне жалбе у контексту висине досуђене накнаде нематеријалне штете. Европски суд за људска права најпре је утврдио да је Уставни суд утврдио повреду права на суђење у разумном року, чиме

²²⁴ *Roxin*, I. (2011):66.

²²⁵ *Cocchiarella v. Italy*, No. 64886/01, пресуда од 27. марта 2006. године

²²⁶ *Calvez*, F. и *Regis*, N. (2012): 17.

²²⁷ *Scordino v. Italy*, No. 36813/96, пресуда од 29. марта 2006. године

²²⁸ *Vidaković v. Serbia*, No. 16231/07 пресуда од 24. маја 2011. године

је задовољио први услов из праксе Суда. Други услов из праксе Суда односи се на адекватност и довољност досуђене накнаде за утврђену повреду. У вези са тим Суд је приметио да је понуђени износ накнаде од 50.000 динара нижи у поређењу са износима које Суд досуђује али да се његова адекватност процењује у зависности од околности сваког случаја, те је Европски суд за људска права имао у виду да је подносиоцу накнада понуђена само за период од четири месеца од подношења његовог коначног захтева Комисији а не од првобитног који је касније прецизирао. Поред тога, понуђени износ процењен је у контексту животног стандарда у Србији, као и чињенице да се накнада пред домаћим судом знатно брже досуђује, него у поступцима пред Судом по члану 41. Конвенције. Суд је имао у виду да је, у складу са одлуком Уставног суда, поступак окончан за мање од два месеца од доношења те одлуке.

2.1.3. Избор система заштите права на суђење у разумном року у унутрашњем праву

Ако говоримо о евентуалном примату једног система над осталим, битно је напоменути да је Венецијанска комисија на 69. пленарној седници усвојила Извештај²²⁹ у коме се даје предност средствима чији је циљ убрзање судског поступка над компензаторним, и каже да се једно компензаторно средство чији је циљ заштита права на суђење у разумном року може сматрати делотворним уколико је засновано на провереној судској пракси. Дакле, није довољно да је предвиђено у закону.

ЕСЉП је у предмету *McFarlane* против Ирске²³⁰ закључио да држава може бирати између увођења превентивног правног средства или компензаторног, које може бити делотворно у ситуацији када поступак већ предуго траје а превентивно правно средство не постоји. Како исправно закључује *Kuijer*, превенција је увек боље

²²⁹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2006)036rev-E, *Report on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by The Venice Commission at its 69th Plenary Session (Venice, 15-16 December 2006).

²³⁰ *McFarlane v. Ireland*, No. 31333/06, пресуда од 10. септембра 2010. године, § 108.

решење.²³¹ Истиче се и да је квалитетније решење доношење посебног закона који регулише заштиту права на суђење у разумном року али да то није неопходно уколико постоји делотворно опште правно средство помоћу кога је могуће заштити ово право.²³²

О неопходности сталног унапређења домаћих правних средстава говори и став изнет у Извештају Групе мудрих људи, а у коме су наведени стандарди које треба да испуњавају механизми правне заштите у домаћем правном систему чији је циљ заштита права на суђење у разумном року, да би се могли сматрати делотворним, установљени у пресуди по представци у случају *Scordino* против Италије²³³ а који подразумевају:

- 1) Комбиновање два типа средстава, једног за убрзање поступка, другог за доделу накнаде;
- 2) У погледу доделе накнаде, постоји слобода одлучивања зависна, *inter alia*, од животног стандарда у конкретној земљи;
- 3) Средство у питању мора бити делотворно, адекватно и доступно и мора испуњавати услов да се о њему мора одлучити у разумном року;
- 4) Исти принцип мора важити и за извршавање одлука;
- 5) Правила поступка која се примењују у ситуацијама када се решава о средствима изјављеним у вези са поштовањем суђења у разумном року не би требало да су истоветна са правилима поступка поводом обичних захтева за накнаду штете;
- б) Трошкови у вези са подношењем наведеног средства (таксе и сл.) не би смели да буду такви да знатно смањују висину тражене накнаде, тј. не би требало предвидети високе таксе за коришћење наведеног средства;

²³¹ Kuijer M. (2013): *The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings (Articles 6 and 13 ECHR)*, EJTN Seminar 'Effective Remedies, Lengthy Proceedings and Access to Justice in the EU, Cracow, Poland, 8.

²³² Царић, С. (2008): 18

²³³ *Scordino v. Italy*, No. 36813/96, пресуда од 29. марта 2006. године

7) У случајевима у којима национални судови не досуде адекватну и довољну надокнаду, подносиоци представки и даље би се могли сматрати „жртвом“ и добити надокнаду материјалне и нематеријалне штете, као и трошкова.²³⁴

Водећи се поменути препорукама, бројне државе су одабрале принцип комбиновања превентивних и компензаторних правних средстава.

2.1.4. Комбиновани систем заштите

Да комбиновани систем заштите представља оптимално решење али и да се до његовог успостављања ретко долази једноставно и у кратком року, најбоље говори пример Словачке, Пољске и Словеније. Одлука у већ помињаном предмету *Kudla*, мотивисала је словачке и пољске власти да направе значајне кораке ка успостављању делотворне правне заштите права на суђење у разумном року.

Одмах након одлуке у поменутом предмету, Словачка је донела Уставни закон број 90/2001²³⁵ којим је у члану 127. предвидела правно средство на основу кога се правна и физичка лица могу жалити Уставном суду због повреде својих права на основу овог правног средства. Уставни суд може наложити надлежном органу предузимање адекватних мера, а сам може досудити исплату одговарајуће новчане накнаде.

Делотворност овог правног средства испитивана је по први пут у пракси Европског суда за људска права у случају *Andrášik and others* против Словачке²³⁶. Суд је одбио приговор Владе Словачке да се надокнада може добити у складу са Законом о одговорности државе (*State Liability Act*), захтевајући увођење делотворног правног средства које би било довољно специфично да пружи адекватну заштиту у случају повреде права на суђење у разумном року.

Суд је оценио да:

²³⁴ Царић, С. (2008): 15-17. Види и: *Report of the Group of the Wise Persons to the Committee of Ministres*, CM Documents CM(2006)203, 979 bis Meeting, 15. November, стр. 23, пар. 87-94 и стр. 35, пар. 93 и 136.

²³⁵ *Constitutional Act No. 90/2001 Coll.*, effective from 1 July 2001.

²³⁶ *Andrášik and others v. Slovakia*, Nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01, 60226/00, пресуда од 22. октобра 2002. године

- се ово правно средство се односи само на случајеве који су у току;
- Уставни суд Словачке не цени укупно трајање поступка већ сваке поједине процесне фазе;
- износи који се досуђују на националном плану су нижи него што је то случај за исте повреде у пракси ЕСЉП.

Услед ова три разлога, 2004. године у Словачкој је усвојен Закон број 514²³⁷ којим је предвиђено још једно средство чији је циљ заштита права на суђење у разумном року, путем установљавања одговорности државе за штету која је проузрокована вршењем јавних овлашћења.²³⁸ Делотворност комбинованог система заштите, Словачка је доказала, а Суд потврдио тек од 2006. године.²³⁹

Све до 2004. године, грађанима Пољске који су сматрали да им је повређено право на суђење у разумном року, стајала је на располагању могућност да се административним средством обрате председнику суда или министру правде. Како ово правно средство није било делотворно, већина грађана је бирала непосредно обраћање ЕСЉП.

Пољска је законским изменама, 2004. а потом и 2009. године, предвидела две врсте правних средстава, односно правних средстава чија је сврха заштита права на суђење у разумном року. Прво пружа могућност странци да изјави жалбу због повреде права на суђење у разумном року. Критеријуми за одређивање разумности рока су засновани на пракси ЕСЉП. Уколико је жалба основана, надлежни суд мора наредити, у року од два месеца од подношења жалбе надлежном суду или тужиоцу, предузимање одговарајуће радње у одређеном року. Када је компезаторно правно средство у питању, пракса пољских судова потврђује да је могуће да тражити правично задовољење у погледу нематеријалне штете услед прекомерне дужине

²³⁷ *Act No. 514/2003 Coll. on liability caused during the exercise of public authority*

²³⁸ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 47-62.

²³⁹ Види: *Vecová v. Slovakia*, No. 23788/06, пресуда од 18. септембра 2007. године; *Cervanová v. Slovakia*, No. 47623/06 пресуда од 9. јануара 2006. године; *Machunka v. Slovakia*, No: 62217/00, пресуда од 27. јуна 2006 године; and *Končeková*, No. 63946/00, пресуда од 9. маја 2006. године.

поступка на основу члана 448. Грађанског законика, у вези са чланом 417. ЕСЈП је убрзо по његовом увођењу, овај правни лек оценио као делотворан.²⁴⁰

У складу са већ помињаном препоруком Венецијанске Комисије CDL-AD (2006)036, којом је дата предност решавању питања заштите права на суђење у разумном року кроз посебне законе, а након што је ЕСЈП у случају *Lukenda* против Словеније²⁴¹ указао на велики број представки поводом повреде права на суђење у разумном року, Словенија је, поред низа мера везаних за организацију правосуђа, а у оквиру *Lukenda* пројекта,²⁴² 2006. године усвојила и посебан закон²⁴³ чији је циљ заштита права на суђење у разумном року, којим су уведена три правна средства за обезбеђење овог права: надзорна жалба која у себи садржи предлог да се поступак убрза, предлог за утврђивање крајњег рока и тужба за правично задовољење. При чему се мора поштовати принцип поступности у коришћењу ових правних средстава, редом којим су горе наведени. Суд је констатовао да је овај механизам имао легитимни циљ поједностављења процедуре те да се може сматрати делотворним.²⁴⁴

Када је у питању надзорна жалба, прописан је рок од 15 дана да судија извести председника суда о разлозима трајања поступка и рок у којем ће бити окончан. Рок за окончање може бити од 15 дана до шест месеци. Ако председник суда не одговори странци у року од два месеца, или не буду предузете мере ради убрзања поступка, она може поднети предлог за утврђивање крајњег рока председнику непосредно вишег суда (односно Врховног суда уколико се пред њим води поступак) који може одредити рок у трајању од 15 дана до четири месеца за решавање предмета, обавезу редовног извештавања о предузетим мерама, а евентуално и наложити приоритетно решавање тог предмета.

²⁴⁰ *Krasuski v. Poland*, No. 61444/00, пресуда од 14. јуна 2005. године.

²⁴¹ *Lukenda v. Slovenia*, No. 23032/02, пресуда од 6. октобра 2005. године.

²⁴² Јединствени државни пројекат решавања заосталих предмета у судовима, усвојен 12. децембра 2005. године

²⁴³ The Act on the Protection of the Right to a Trial without undue Delay (*Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebneга odlašanja*, Official Journal, No. 49/2006- "the 2006 Act")

²⁴⁴ *Zunic v. Slovenia*, No. 24342/04, пресуда 18. октобра 2007. године.

Када је у питању правична накнада, она може бити у три различита модалитета: плаћање материјалне накнаде, писана изјава јавног правобраниоца да је дошло до кршења права на суђење у разумном року, као и јавно објављивање пресуде у којој се утврђује постојање повреде права на суђење у разумном року. Члан 18, став 2. закона, предвиђа и могућност кумулативног објављивања пресуде и уплаћивања новчане надоканде у случају најтежих повреда овог права.²⁴⁵

2.2. Делотворност правне заштите у унутрашњем праву

Одлучујући у предмету *Tomas* против Португала²⁴⁶ Суд је заузео став да правно средство којим се обезбеђује заштита права на суђење у разумном року, треба да буде делотворно, довољно и доступно. За било који од поменутих система заштите да се одређена држава одлучила, исти постаје релевантан тек када је у пракси ЕСЉП оцењен као делотворан. Доказивање делотворности правног лека је на држави чланици и произилази из члана 35, став 1. Конвенције, који каже да је обавеза државе да докаже постојање доступног и одговарајућег правног лека који је делотворан и на нивоу закона и у пракси, подобног да исправи наводну повреду. Поред тога, коришћење овог правног средства не би требало да подлеже плаћању високих такси, што би довело у питање приступ суду.²⁴⁷ Уколико се ради о компензаторном правном средству, држава би требало да предвиди ефикасан начин за исплату досуђене накнаде јер се досуђена накнада не може се сматрати делотворном ако не постоји механизам за њену благовремену и ефикасну исплату.²⁴⁸

У пракси Суда се релативно ретко дешавало да одређени систем заштите буде проглашен неделотворним и на нормативном нивоу и у пракси. Овакву оцену

²⁴⁵ Царић, С. (2008): 42-43.

²⁴⁶ *Tomas v. Portugal*, No. 58698/00, пресуда од 27. марта 2003. године

²⁴⁷ Царић, С. (2008): 38.

²⁴⁸ *Ibidem*. Види и: *Cocchiarella v. Italiy*, No. 64886/01 од 29. марта 2006. године, ст. 80, 82, 88, 91, 92.

заслужио је нпр. систем заштите у Финској, који се базирао на обраћању омбудсману или канцелару.²⁴⁹

Сличну оцену је добио и систем заштите у Ирској за коју је карактеристично да се у унутрашњем правном поретку, заштита може остваривати искључиво преко, могло би се рећи, изузетно општих правних средстава. Наиме, странка којој је повређено право на суђење у разумном року, могла се користити уставном жалбом у вези са чланом 40, ст. 1. и 3. Устава, која се тиче једнакости пред законом и заштите права грађана. Други вид правне заштите везује се за могућност вођења парнице пред вишим и врховним судом због повреде права на суђење у разумном року, уз аргументацију да спора правда није правда.

Одлучујући у случају *Doran* против Ирске²⁵⁰, ЕСЉП је оценио да у Ирској не постоји делотворно правно средство у смислу члана 13. ЕКЉП, уз образложење да се постојећа правна средства не могу сматрати у довољној мери специфичним за заштиту овог права, те да не могу утицати да се поступак убрза, спречи будуће одуговлачење и обрачуна адекватна накнада.

Да делотворност не зависи од карактера правног средства као компезаторног или превентивног, говори и став који је заузео ЕСЉП, а по коме је дужност државних органа да докажу ефективност одређеног правног средства, што се, по мишљењу Суда, најбоље постиже приказивањем судске праксе која је настала ефикасном употребом правног средства чија се делотворност доказује. У складу са тим је и чињеница да се оцена делотворности истог правног средства може променити, како кроз унапређење система до његове делотворности, тако и промену оцене Суда на горе. Ова пракса је најочљивија на примеру Португала где је Суд у већ поменутом случају *Tomas* против Португала²⁵¹ одбио представку, наводећи да је Декрет од 27. новембра 1967. године делотворно правно средство, супротно ранијој пракси где је у случају *Gama da Costa* против Португала²⁵² одлучио да се ово правно средство не

²⁴⁹ CDL-AD(2006)036rev: 125.

²⁵⁰ *Doran v. Ireland*, No. 42297/98, пресуда од 4. јула 2002. године

²⁵¹ *Tomas v. Portugal*, No. 58698/00, пресуда од 27. марта 2003. године

²⁵² *Gama da Costa v. Portugal*, No. 12659/87, пресуда од 5. марта 1990. године

може сматрати делотворним, јер се његова делотворност није могла доказати постојећом праксом. Тек након почетка примене овог правног средства у пракси Врховног управног суда 1998. године, стекли су се услови за његову оцену као делотворног.²⁵³

Слична ситуација се везује и за Русију. Наиме, питање постојања делотворног правног средства за заштиту права на суђење у разумном року, у Русији је актуализовано након одлуке ЕСЉП у предмету *Kormacheva* против Русије²⁵⁴ у којој је ЕСЉП заузео став да у Русији не постоји превентивно правно средство за заштиту права на суђење у разумном року, док се компезанторно правно средство предвиђено Законом о парничном поступку, не може сматрати делотворним.

Упркос приговору Русије да подносилац представке у поменутом предмету, није искористио могућност обраћања вишој судској инстанци пре обраћања ЕСЉП-у, Суд је заузео став да се механизам обраћања вишем суду не може сматрати делотворним правним средством јер није било доказа да би подносилац захтева на овај начин могао издејствовати било убрзање поступка, било накнаду штете, а Русија уз приговор није навела примере из судске праксе који указују на делотворност овог механизма. Неделотворним средством оцењено је и кажњавање поступајућег судије у конкретном случају, по основу Закона о положају судија у Руској федерацији. Овакву одлуку Суд је образложио природом притужбе на рад судије као пре свега хијерархијске жалбе надзорном органу која нема непосредан утицај на ток поступка и могућност остваривања накнаде.

Одбијен је и аргумент да је у члану 1070. Законика о парничном поступку Русије предвиђена обавеза државе да исплати надокнаду штете у случају да је одговорност судије за одуговлачење поступка утврђена правноснажном судском пресудом, уз

²⁵³ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 14.

²⁵⁴ *Kormacheva v. Russia*, No. 53084/99, пресуда од 14. јуна 2004. године

образложење да нема успостављених механизма (органа надлежног за одлучивање и поступка) за реализацију овог права у пракси.²⁵⁵

У истом смислу, интересантна је и ситуација која је у Италији наступила доношењем Пинтовог закона.²⁵⁶ Пре 2004. године Суд је често у предметима против Италије утврђивао повреду права на суђење у разумном року. Пинтов закон, односно закон број 89, увео је могућност да субјекти незадовољни трајањем судских поступака захтевају накнаду штете пред италијанским судовима због повреде права на суђење у разумном року. Овим законом, међутим, нису установљени никакви механизми којима би се могло утицати на убрзање поступка.

Пинтов закон је предвидео да се захтев за накнаду може поднети у току предметног поступка или у року од годину дана од његовог правноснажног окончања. Захтев се подноси непосредно вишем суду у односу на суд пред којим се води спорни поступак. Паралелно, Влада Републике Италије известила је суд о ступању на снагу наведеног закона уложивши општи приговор на све случајеве „дугог трајања поступка“ у којима Европски суд још није донео одлуку о прихватљивости. У неколико одлука Великог већа током 2006. године, укључујући ту и одлуку у предмету *Scordino* против Италије²⁵⁷, Суд је закључио да се пред италијанским судовима налазе стотине предмета у којима подносиоци захтевају правичну накнаду у складу са одредбама Пинтовог закона и позвао Италију да предузме све неопходне мере да би се осигурала делотворност правних средстава предвиђених Пинтовим законом, оцењујући да је њихова имплементација неуспешна. ЕСЈП је том приликом закључио, да се при оцени делотворности компензаторног или правног средства којим се постиже убрзање поступка, мора водити рачуна и о разумности рока у коме је окончан поступак по неком од тих правних средстава, те да рок за извршење одлуке донете у таквом поступку, не би требало да буде дужи од шест

²⁵⁵ Царић, С. (2008): 55.

²⁵⁶ Закон бр. 89 од 24. марта 2001. године (*the "Pinto Act"*), ступио на снагу 18. априла 2001. године

²⁵⁷ *Scordino v. Italy*, No. 36813/96, пресуда од 29. марта 2006. године

месеци али да би накнада нематеријалне штете морала бити разумна, имајући у виду праксу Суда у тој области.²⁵⁸

Једно од кључних питања у вези са делотворношћу правног лека који је држава чланица установила у свом правном систему, јесте и моменат оцене делотворности. Значај Пинтовог закона огледа се и у промени, односно одступању Суда од дотадашње праксе по којој је постојање делотворног правног средства које треба да буде исцрпљено пре обраћања Стразбуру, ценио у моменту подношења представке суду. Наиме, након доношења Пинтовог закона, а због броја представки пред ЕСЉП које се односе на трајање судских поступака у Италији, Суд је почео да одбацује и представке подносилаца који нису искористили ово новоуведено правно средство, иако оно није постојало у време њиховог обраћања ЕСЉП. Ипак, пре одбацивања представки, Суд је контактирао све подносиоце уз упозорење да им је на располагању ново правно средство у унутрашњем праву, те да је потребно да га искористе јер ће ЕСЉП у противном одбацивати њихове представе уз образложење да нису исцрпели сва расположива правна средства у унутрашњем праву. У одлуци у предмету *Brusco* против Италије²⁵⁹, Суд је оценио неприхватљивом представку која је поднета пре ступања на снагу тог закона, али након што је обавестио подносиоца представке о постојању овог закона и позвао га да се обрати домаћим судовима.

Међутим, како је већина подносилаца који су након упозорења искористили ново правно средство била незадовољна надокнадом, није дошло до очекиваног смањења броја предмета пред ЕСЉП али је отворено питање делотворности овог правног средства, о чему је ЕСЉП заузео став у случају *Apicella* против Италије²⁶⁰, истичући да је прихватљив износ накнаде у висини од 1000 до 1500 евра по години чекања на окончање поступка, као и да се чекање на одлуку по правном леку, више од шест месеци не може сматрати прихватљивим.²⁶¹

²⁵⁸ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 15; Царић, С. (2008): 49.

²⁵⁹ *Brusco v. Italy*, No. 69789/01, пресуда од 6. септембра 2001. године

²⁶⁰ *Apicella v. Italy*, No. 64890/01, пресуда од 10.11.2004. године

²⁶¹ Царић, С. (2008): 40.

Интересантна је и одлука у предмету *Daddi* против Италије²⁶², где је Суд прогласио неприхватљивом представку у којој је подносилац навео да се обратио директно Суду јер је претпоставио да би у случају употребе правног средства предвиђеног Пинтовим законом, суд у Италији одбио његов захтев, уз образложење да је предметни поступак окончан пре ступања на снагу Законодавне уредбе број 112/2008. ЕСЈП је у својој одлуци навео да сама сумња о изгледима за успех одређеног правног лека који није био сасвим очигледно осуђен на неуспех, не представља ваљан разлог да оправда одлуку да се тај правни лек уопште не употреби. Штавише, подносилац представке није обезбедио никакав пример одлуке домаћег суда којом би били поткрепљени наводи из представке. Поред тога, Суд је указао да се у кратком року који је протекао између ступања на снагу Законодавне уредбе број 112/2008 и подношења ове представке, већ могла појавити пракса виших судова у овој материји. Сходно томе, Суд је закључио да је у циљу усклађивања са чланом 35, Конвенције подносилац требало да се обрати надлежном суду по основу Пинтовог закона.

Интересантно је и да оцена суда да у појединачном случају није досуђена адекватна компензација због предугог трајања поступка не мора утицати на укупну оцену о делотворности правног средства. Ово се јасно види из примера Малте, чији Устав у члану 39.²⁶³ гарантује право на суђење у разумном року. Лица која сматрају да им је ово право повређено могу се обратити грађанским судовима чија се одлука може нападати уставном жалбом, било да се ради о грађанском, кривичном или управном поступку. Суд у Стразбуру је ово правно средство оценио као делотворно, иако је досуђена новчана накнада у појединим случајевима оцењена као недовољна.²⁶⁴

Настојећи, да успоставе делотворно правно средство, државе су неретко често прелазиле са превентивних на компензаторно правно средство и обратно. Тако је Република Чешка спровела реформе у овој области након одлуке у предмету

²⁶² *Daddi v. Italy*, No. 15476/09, пресуда од 16. Јуна 2009. године

²⁶³ Constitution of Malta, <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lomnitemid=8566>, приступљено 3.5.2014. године

²⁶⁴ Види одлуке: *Zarb v. Malta*, No. 17209/02, пресуда од 4. јула 2006. године и *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, No. 35829/03, пресуда од 24. октобра 2006. године

Hartman против Чешке²⁶⁵, у којој је Суд закључио да жалба Уставном суду не представља делотворно правно средство и одбио као неоснован приговор Чешке да подносилац није исцрпео ово унутрашње правно средство, уз оцену да оно није подобно да натера судове да убрзају поступак или обезбеде адекватну накнаду због прекомерног трајања поступка.

Након тога, чланом 174а чешког Закона о судовима предвиђено је ново правно средство, по угледу на члан 91. аустријског Закона о судовима, чиме је заштита пренета са уставног на редовне судове. Овај члан предвиђа могућност странке у свим врстама судских поступака изузев када је реч о поступцима пред Уставним судом, (јер се овај суд у Чешкој као што је то случај и у бројним другим државама, не сматра судом у оквиру судског система) да се обрати непосредно вишем суду (односно Врховном-уколико се поступка већ води пред њим). Позитивном одлуком по овом захтеву, одређује се рок који се не односи на обавезу окончања поступка већ на предузимање одређене процедуралне мере, односно радње због које је захтев и коришћен, уз додатно ограничење, везано за то да се не може користити када су у питању поступци који су већ у току у време увођења овог правног средства.

Поред тога, напредак је направљен и у погледу могућности остваривања адекватне накнаде путем стварања система по коме се странка најпре обраћа Министарству правде, а у случају незадовољства исплаћеним износом, може се даље обратити редовним судовима.

У предмету *Vokurka* против Чешке²⁶⁶, Суд је оцењивао ефективност новог правног лека, са чијом се применом почело 2006. године, а који има за циљ убрзање поступка и оценио га неделотворним у сегменту остварења права на накнаду нематеријалне штете због предугог трајања поступка.²⁶⁷

Могло би се рећи да је Бугарска решила питање делотворне правне заштите у случају повреде права на суђење у разумном року тек након што је ЕСЉП у предметима *Valcheva and Abrashev* против Бугарске и *Balakchiev and Others* против

²⁶⁵ *Hartman v. Czech Republic*, No. 53341/99, пресуда од 10. јула 2003. године

²⁶⁶ *Vokurka v. Czech Republic*, 40552/02, одлука од 16. октобра 2007. године

²⁶⁷ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 60.

Бугарске²⁶⁸ заузео став да се тренутно постојећи механизми заштите у унутрашњем праву Бугарске могу сматрати делотворним, упркос чињеници да су се подносиоци представки позивали, не само на повреду права на суђење у разумном року већ су и оспоравали делотворност правних средстава у правном поретку Бугарске.²⁶⁹

Наиме, Суд је годинама уназад, почев од пресуде у случају *Rachevi* против Бугарске²⁷⁰, где је први пут стао на становиште да у Бугарској не постоји делотворно правно средство, инсистирао на неопходности увођења истог, будући да је у то време било и до 500 представки против Бугарске у овој области. Суд у овом предмету није уважио приговор Бугарске да се може сматрати делотворним средство предвиђено чланом 217а које је у Законик о парничном поступку из 1952. унета 1999. године, а које се може уложити у било којој фази поступка вишем суду, који може да иницира покретање дисциплинског поступка против судије због одуговлачења поступка. Ово правно средство је 1. марта 2008. замењено захтевом за корекцију рока у случају предугог трајања поступка у складу са чл. 255-257 Законика о парничном поступку из 2007. Услед тога је Бугарској 2011. године остављен једногодшњи рок да успостави делотворан систем заштите, након пилот пресуда у предметима *Dimitrov* и *Hamanov* против Бугарске, као и *Finger* против Бугарске²⁷¹ Образлажући своју одлуку у овим предметима, ЕСЈП је истакао да на трајање судског поступка утичу бројни фактори који се могу тицати процесних, материјалних или организационих питања и да не морају нужно бити у вези са понашањем судије.

Тек у поменутиим предметима *Valcheva*, *Abrashev*, *Balakchiev* и остали против Бугарске, Суд је заузео став да се правна средства административног и судског карактера предвиђена правосудним законима из 1988. и 2007. године (захтеви за надокнаду штете због повреде права на суђење у разумном року) по својим

²⁶⁸ *Valcheva and Abrashev v. Bulgaria*, Nos. 6194/11, 34887/11, пресуда од 28. Јуна 2013. године; *Balakchiev and Others v. Bulgaria*, No. 65187/10, пресуда од 18. јуна 2013. године.

²⁶⁹ Царић, С. (2008): 54.

²⁷⁰ *Rachevi v. Bulgaria*, No. 47877/99, пресуда од 23. септембра 2009. године

²⁷¹ *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, Nos. 48059/06; 2708/09, пресуда од 10. маја 2011. године; *Finger v. Bulgaria*, No. 37346/05, пресуда од 10. маја 2011. године.

карактеристикама, трошковима, брзини остваривања заштите и износима надокнаде која може бити одређена лицу чије је право на суђење у разумном року повређено, могу сматрати делотворним правним средствима у смислу члана 13. ЕКЉП. Суд истовремено не спори да у вези ових правних средстава још увек постоји потреба за појашњењима у њиховим одређеним сегментима. Једино правно средство које се у овом предмету могло користи по мишљењу Суда је члан 239а који је у Законик о кривичном поступку из 1974. уметнут 2003. године, а ово правно средство не може пружити адекватну заштиту по питању накнаде. У априлу 2006. године та процедура је замењена скоро идентичном, која је уређена члановима 368. и 369. Законика о кривичном поступку из 2005. године.

Суд је такође приметио да није било компензаторних правних средстава за случај прекомерног трајања кривичних, грађанских или управних поступака у Бугарској.

Неретко се као централни проблем у поступку добијања позитивне оцене ЕСЉП о делотворности, јавља питање трајања самог поступка по правном леку. Тако у Хрватској члан 63, став 3. Уставног закона предвиђа правни лек пред Уставним судом усмерен на одређивање рокова у којима морају бити окончане поједине фазе поступка али и новчане надокнаде.

Суд је иницијално ово оценио као делотворно правно средство²⁷², међутим, показало се да постоје потешкоће у примени овог правног средства. У неколико наврата је сам поступак по уставној жалби предуго трајао, те је Суд у Стразбуру оспорио делотворност уставне жалбе као правног лека.²⁷³

Када је реч о приступу који подразумева прописивање специфичног или генералног правног средства за заштиту права на суђење у разумном року, треба напоменути да се неретко дешавало да ЕСЉП оспори делотворност генералног правног средства.

²⁷² Види: *Radoš and others v. Croatia*, No. 45435/99, пресуда од 7. новембра 2002. године; *Slaviček v. Croatia*, No. 20862/02 пресуда од 4. јула 2002. године; *Nogolica v. Croatia*, No. 77784/01 пресуда од 5. септембра 2002. године, *Plaftak and others* No. 76687/01, пресуда од 3. октобра 2002. године, *Jeftić v. Croatia*, No. 57576/00, пресуда од 3 октобра 2002. године и *Sahini v. Croatia*, No. 63412/00, пресуда од 11 октобра 2002. године.

²⁷³ *Vidas v. Croatia*, No. 40383/04, пресуда од 3. јула 2008. године

2.3. Најновија искуства држава у окружењу

Период транзиције, грађански ратови и економска криза у великој мери су допринели да бивше југословенске републике деле судбину, како по питању хроничног проблема непоштовања права на суђење у разумном року, тако и у погледу увођења делотворне правне заштите овог права у своје правне системе. Ипак, поменуто кашњење је имало и добре стране јер им је створило могућност да уче на грешкама држава које су у протеклој деценији прошле исти пут, а сличне су им по типу друштвеног уређења, економској снази и другим битним параметрима.

а) Црна Гора

За увођење специфичног правног средства и заштиту права на суђење у разумном року, по посебној процедури прописаној засебним законом, Црна Гора се одлучила 2007. године, када је донет и ступио на снагу Закон о заштити права на суђење у разумном року.²⁷⁴

Овим законом уведен је комбиновани систем заштите којим су предвиђена два специфична правна средства: захтев за убрзање поступка (контролни захтев) и тужба за правично задовољење, с тим што није искључена ни тужба за наканду материјалне штете надлежним судовима. Коришћење компезаторних средстава условљено је претходним покушајем да се поступак убрза путем контролног захтева као превентивног правног средства, осим уколико је странка била објективно спречена да поднесе захтев.

Правично задовољење јавља се у два модалитета: као исплата новчане надокнаде за проузроковану штету због повреде права на суђење у разумном року и то, самостално или уз објављивање пресуде којом се констатује да је странци било повређено право на суђење у разумном року. За подношење контролног захтева није предвиђен посебан рок. Захтев се подноси суду код кога се предмет налази у раду и о њему одлучује председник суда, најкасније у року од 60 дана, а који се, уколико

²⁷⁴ Закон о заштити права на суђење у разумном року („Службени лист Црне Горе”, број 11/07)

не одбаци или не одбије захтев, обраћа поступајућем судији који је дужан да га, најкасније у року од 15 дана, извести о дужини трајања и разлозима због којих поступак још увек није окончан. Ако председник суда утврди да се поступак неоправдано одуговлачи, одредиће рок за предузимање процесне радње (не дужи од четири месеца), као и рок у коме је поступајући судија дужан да га обавести о предузимању радње. Уколико судија не поступи по упутствима председника, предмет му може бити одузет. У случају непоступања председника суда или његове негативне одлуке о захтеву, подносилац захтева може изјавити жалбу непосредно вишем суду, а о којој одлучује председник тог суда у року од 60 дана.

Тужба за правично задовољење може се поднети Врховном суду у року од шест месеци од дана пријема правноснажне одлуке, а у поступку спровођења извршења одлуке у року од шест месеци од дана пријема правноснажне одлуке по контролном захтеву.

По црногорском решењу, приликом одлучивања о правним средствима заштите нарочито се узимају у обзир: сложеност предмета у чињеничном и правном смислу; понашање подносиоца правног средства; понашање суда, као и интерес подносиоца правног средства. Законом су одређени и минимални и максимални износ обештећења, које се може кретати у распону од 300 до 5000 евра.²⁷⁵

У оквиру анализе употребе правних средстава предвиђених Законом за заштиту права на суђење у разумном року у прве три године од његовог усвајања, Кисјелица²⁷⁶ закључује да се она мало користе, у односу на број заосталих предмета. За три године примене Закона поднет је укупно 181 контролни захтев и 33 тужбе за правично задовољење. С једне стране, пред црногорским судовима је било укупно 10.853 нерешених предмета (све материје- из 2008. године и од раније) а пред Европским судом за људска права налазило се 720 представки против Црне Горе, од

²⁷⁵ Бркић, С. (2008): *Заштита права на суђење у разумном року, Црна Гора и Србија-паралеле*, Зборник Правног факултета у Подгорици, бр. 38. стр. 312.

²⁷⁶ Кисјелица, Д. (2011): *Анализа примјене Закона о заштити права на суђење у разумном року*, Подгорица/Херцег Нови, стр. 3.

којих се око једна трећина односи на кршење права на суђење у разумном року. Од 181 поднетог контролног захтева усвојено је само 19. Аутори извештаја о резултатима примене Закона у прве три године изнели су оцену да тужба за правично задовољење није делотворан правни лек, образлажући ту тврдњу подацима да су Врховном суду од почетка 2008. до краја 2010. године поднете 33 тужбе, од којих су три усвојене, две одбијене, чак 26 је одбачено, а две су завршене на други начин (уступљене на надлежност и сл.). Од 26 одбачених тужби, у 12 случајева суд је одбацио тужбе због тога што поступци нису били правноснажно окончани пре него што је тужба поднесена, а по истом питању је више пута мењао праксу. Аутор анализе оправдано закључује да овакав став не може бити оправдан ни језичким ни циљним тумачењем Закона, поготово ако се има у виду да Европски суд за људска права не поставља овакво ограничење, већ утврђује повреду права и накнаду штете у поступцима који ни у тренутку доношења пресуде тога суда још увек нису били окончани пред домаћим судом.²⁷⁷

У којој мери добар нормативни оквир не остварује своју функцију без адекватне припремљености оних који га примењују, говори и чињеница да је суд као понашање странке које је проузроковало кашњење у поступку узимао чак и то што је поднела тужбу за правично задовољење, па се наводно пресуда није могла донети јер су се списи налазили пред Врховним судом, што је супротно Уставом гарантованом праву на правни лек, као и на суђење у разумном року. Мишљења смо, да се подношење правног лека за остваривањем било ког права, а поготово људског права, ни на који начин не би смело тумачити на штету онога ко подноси такав правни лек.²⁷⁸

б) Хрватска

Када је у питању заштита права на суђење у разумном року у Хрватској, на основу постојања и делотворности правних средстава, условно бисмо могли издвојити три

²⁷⁷ *Ibidem.*

²⁷⁸ *Ibidem.*

периода: период без делотворне правне заштите, период делимично делотворне заштите и период у коме је Суд потврдио да у Хрватској постоје делотворно правно средство за заштиту права на суђење у разумном року.²⁷⁹

Уставни закон о Уставном суду Републике Хрватске из 1991. године није дозвољавао могућност подношења уставне тужбе пре исцрпљивања свих расположивих правних средстава. То је омогућено тек 1999. године изменама овог закона.²⁸⁰ Међутим и након поменутих измена, став ЕСЈП о делотворности правне заштите се није променио јер је чланом 59, став 4. истог закона прописивао да „Уставни суд изнимно може покренути поступак по уставној тужби и прије неголи је исцрпљен правни пут ако утврди да је потпуно развидно да се побијаним актом, односно недоношењем акта у разумном року грубо вријеђају уставна права или слободе и да би непокретањем поступка за подносиоца тужбе могле наступити тешке и непоправљиве последице“. Ово је у пракси значило да је претходна одлука о допуштености уставне тужбе била предуслов за вођење поступка. Да је овако уређена уставна тужба неделотворно правно средство, ЕСЈП је закључио одлучујући у предмету *Horvat* против Хрватске,²⁸¹ и навео да је Влада Суду доставила само један предмет у којем је Уставни суд донео одлуку, а то, по мишљењу Суда, није довољно да би се показало како „постоји устаљена национална судска пракса која би доказала делотворност овог правног средства.“ Истовремено, Суд је заузео став да и остала средства која је навела Влада, као што је захтев председнику надлежног суда или Министарству правосуђа да убрзају поступак, „представљају тек хијерархијски позив“, односно обавештење надзорном телу с предлогом да употреби своја овлашћења ако сматра да је то примерено.²⁸²

²⁷⁹ Томичић, П. (2007): Заштита права на суђење у разумном року у Републици Хрватској с особитим освртом на проблем окончаних предмета, *Зборник Правног Факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 28, бр. 2, 1353-1375.

²⁸⁰ Уставни закон о Уставном суду Републике Хрватске („Народне новине“, бр. 99/99. године)

²⁸¹ *Horvat v. Croatia*, No.51585/99, пресуда од 26.октобра 2001. године

²⁸² Томичић, П. (2007): 1358.

Прелазним периодом до успостављања делотворне правне заштите, сматра се време од ступања на снагу новог Уставног закона о Уставном суду 2002. године,²⁸³ који је у члану 63. предвидео да ће Уставни суд одредити надлежном суду рок у којем мора донети мериторну одлуку и одредити примерену накнаду подносиоцу уставне тужбе због повреде права на суђење у разумном року. ЕСЈП је на ову промену реаговао у раније поменутом предмету *Slaviček* против Хрватске²⁸⁴ али и у предмету *Šoć* против Хрватске.²⁸⁵

Овакве формулације чланова 62. и 63. отвориле су питање постојања делотворне правне заштите у случају када је спорни поступак већ окончан, било у моменту подношења уставне тужбе, било након њеног подношења а пре него што је Уставни суд донео одлуку. Утолико пре што је и сам Уставни суд Хрватске заузео став да се члан 63. не односи на поступке који су већ окончани.²⁸⁶ Одлучујући у предмету *Camasso* против Хрватске²⁸⁷, Суд закључује да се Влада није позвала нити на један случај из хрватског правосуђа у коме се појединац жалио на неразумно трајање поступка темељем члана 62. УЗУС-а, а који је за последицу имао спречавање неразумног трајања поступка односно његовог даљег трајања или пак накнаду за већ настало неразумно дуго трајање поступка. На темељу ове примедбе, Суд је оценио да се уставна тужба не може сматрати делотворним правним средством.

Уставни суд је направио заокрет у својој пракси по питању поступака који су окончани од подношења уставне тужбе, наводећи да је „у складу је с начелом владавине права да у примјени члана 63. Уставног закона, Уставни суд испитује евентуалну повреду уставног права на доношење судске одлуке у разумном року, насталу у разматраном правно релевантном раздобљу које према чврстој и устаљеној уставносудској пракси завршава даном подношења уставне тужбе, као самосталну повреду, неовисно о томе је ли судска одлука ипак донесена прије но

²⁸³ Уставни закон о измјенама и допунaма Уставног закона о Уставном суду Републике Хрватске („Народне новине“, бр. 29/02. године)

²⁸⁴ *Slaviček v. Croatia*, No. 20862/02 пресуда од 4. јула 2002. године

²⁸⁵ *Šoć v. Croatia*, No. 47863/99, пресуда од 9. маја 2003. године

²⁸⁶ Одлука Уставног суда Хрватске од 20. новембра 2002. године, бр. У-IIIА-1535/2002

²⁸⁷ *Camasso v. Croatia*, No. 15733/02, пресуда од 13.01.2005. године

што је окончан сам уставносудски поступак²⁸⁸, али је и даље наставио да одбацује уставне тужбе које се односе на поступке који су окончани пре њиховог подношења.

Имајући у виду статистичке податке,²⁸⁹ Уставни суд је Влади скренуо пажњу на потребу реформе у овој области. Као што је већ поментуо, до 2005. године заштита права на суђење у разумном року у Хрватској, била је у искључивој надлежности Уставног суда. Од 2002. до 2011. године Уставни суд Хрватске донео је у предметима по уставним жалбама ради повреде права на суђење у разумном року укупно 1880 одлука. Од 1880 одлука Уставног суда, у 1837 предмета суд је усвојио захтеве странка, утврдио повреду, наложио надлежном суду у ком року мора одлучити у предмету и досудио странци накнаду. Само у 28 случајева је захтев одбијен и у 15 случајева одбачен из процесних разлога.²⁹⁰

Доношењем новог Закона о судовима 2005. године у Републици Хрватској, надлежност за одлучивање о повреди права на суђење у разумном року проширена је на редовне и специјализоване судове, док је надлежност Уставног суда РХ задржана само изузетно, само у случају ако је до повреде права на суђење у разумном року дошло током трајања поступка пред Врховним судом РХ.²⁹¹ Чланом 27, став 1, ЗС-а прописано је да „странка у судском поступку која сматра да надлежни суд није одлучио у разумном року о њезином праву или обавези или о сумњи или оптужби за кажњиво дјело, може непосредно вишем суду упутити захтјев за заштиту права на суђење у разумном року“²⁹²

²⁸⁸ Томичић, П. (2007): 1366.

²⁸⁹ Томичић, П. (2007):1367, наводи да су 2000. године заprimљене 64 уставне тужбе због повреде тог права, а 2004. 923, што је више од 18% од укупног броја свих уставносудских предмета. Уз то, Уставни суд из ранијих година пренео у 2005. 965 нерешених уставних тужби због повреде права на суђење у разумном року.

²⁹⁰ Кисјелица, Д. (2011): 9.

²⁹¹ Томичић, П. (2007): 1356-1357.

²⁹² Zakon o sudovima (“Narodne novine”, br. 150/05)

Против одлуке Врховног суда даље постоји право подношења уставне жалбе Уставном суду.²⁹³

Врховни суд Хрватске почео је да одлучује по тужбама за накнаду штете од 2006. године. Од 125 предмета у тој години усвојено је 76 тужби, док је 45 захтева одбијено, одбачено или враћено из процесних разлога. Тренд броја захтева и структура одлука приказан је у табели:

Табела 2: Захтев за заштиту права на суђење у разумном року

Период	Одељење	Нерешено из претходног периода	Примељено ново током периода	Укупно у раду	Решено током периода	Остало нерешено	+ / -
2012.	Казнено	50	171	221	178	43	-14,0%
2011.	Казнено	48	169	217	167	50	+4,2%
2010.	Казнено	15	168	183	135	48	+220,00%
2009.	Казнено	7	132	139	124	15	+114,30%
2008.	Казнено	15	86	101	94	7	-53,30%
2007.	Казнено	5	53	58	43	15	+200,00%
2006.	Казнено	2.005	3.573	5.578	3.881	1.697	-15,40%

²⁹³ Кисјелица, Д. (2011): 9.

Приказани подаци показују да се број захтева повећава из године у годину, што не треба нужно везивати за учесталост повреде права на суђење у разумном року, већ за упознавање грађана са постојањем овог правног средства, као и условима и дOMETИМА његовог коришћења. Исти тренд требало би очекивати и у вези са новим правним средствима у овој области у праву Републике Србије.

2.4. Заштита права на суђење у разумном року у праву Републике Србије

Од иначе значајног укупног броја представки које грађани подносе Суду у Стразбуру, највише је оних које се односе на трајање судских поступака, односно на повреду члана 6, став 1. Европске конвенције. Последице овога су двојаке: Најпре, ЕСЉП је у бројним предметима против Републике Србије утврдио повреду права на суђење у разумном року, што шаље лошу поруку о организацији и ефикасности правосуђа, као и о поштовању основних права у нашем правном систему. С друге стране, држава је већ годинама принуђена да исплаћује високе накнаде на основу одлука Суда, а по основу штете настале услед повреде права на суђење у разумном року.

Настојања да се у Србији успостави делотворан систем правне заштите права на суђење у разумном року, добила су на интензитету тек у последњој деценији а нарочито након што је ЕСЉП, одлучујући у предмету Јевремовић против Србије, констатовао да у националном правном систему не постоји делотворно правно средство²⁹⁴, чиме је аутоматски постављен хитан захтев за успостављањем делотворног система правне заштите. Суд је одлучујући у поменутом предмету 2009. године, скренуо пажњу на чињеницу да обраћање Суду Србије и Црне Горе никада није заживело као делотворно правно средство. Поред тога, Суд је сматрао да захтеви председнику општинског суда, председнику окружног суда, министру правде и Надзорном одбору Врховног суда, да се убрза поступак у питању, на које се Влада позивала, сви представљају хијерархијске жалбе или, другим речима, ништа више од пуке информације достављене вишој инстанци која има пуно

²⁹⁴ Види: *Jevremović v. Serbia*, No. 3150/05, пресуда од 17. јула 2007. године и *V.M. v. Serbia*, No. 45251/07, пресуда од 1. септембра 2009. године, ст. 29.

дискреционо право да искористи своја овлашћења онако како сматра да је одговарајуће.²⁹⁵ Најзад, ЕСЉП је заузео став да би посебан захтев за накнаду штете због процесног одуговлачења такође био неделотворан. „Чак и под претпоставком да би подносиоци представке могле добити накнаду због претходног одуговлачења, Влада је пропустила да покаже да би такав поступак био бржи него други „редован“ парнични поступак који би могао трајати годинама и проћи неколико нивоа судске надлежности.“²⁹⁶

Иако Устав Републике Србије то дозвољава, веома ретко, у пракси наших судова могу се наћи одлуке на основу директне примене Европске конвенције. Дobar пример би била пресуда Врховног суда Србије у којој се суд позива на члан 14. ЗКП-а (важећег у време вођења кривичног поступка против тужиље) у коме је било прописано да је суд дужан да поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права која припадају лицима која учествују у поступку. „Окривљени у кривичном поступку има право на суђење у оквиру разумног временског рока. Ово право је окривљеном посебно гарантовано одредбама члана 6. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, коју је ратификовала и наша земља. Међутим, дужина разумног рока релативна је и зависи од бројних чинилаца који је одређују. Сложеност случаја, понашање окривљеног и понашање органа власти, конкретно суда који води поступак, основни су фактори који утичу на дужину трајања кривичног поступка и опредељују да ли је тај поступак завршен у оквиру разумног рока или не.“²⁹⁷

И сам Суд је у поменутом предмету Јевремовић против Србије, у вези са могућношћу директне примене Конвенције на коју се Влада позвала, приметио да је Влада пропустила да покаже да заиста постоји правно средство ове врсте,

²⁹⁵ *Jevremović v. Serbia*: став. 72.

²⁹⁶ *Jevremović v. Serbia*: став 73.

²⁹⁷ Пресуда Врховног суда Србије Рев. 457/05

расположиво и у теорији и у пракси, које је могло или убрзати релевантни поступак или доделити накнаду за претходно одуговлачење.²⁹⁸

Услед свега поменутог, последњих година су интензивирана настојања да се развије систем заштите права на суђење у разумном року и то на два колосека:

а) пред редовним судовима-применом специфичних правних средстава;

б) пред Уставним судом-применом Уставне жалбе;

2.4.1. Заштита права на суђење у разумном року пред судовима опште надлежности

С обзиром на број уставних жалби и трајање поступка пред Уставним судом, неретко се постављало питање да ли уставна жалба испуњава критеријуме установљене у пракси Европског суда за људска права у погледу хитности и убрзања поступка.

Имајући у виду поменуте проблеме али и тенденције уочљиве у државама у региону, новелама Закона о уређењу судова из 2013. године²⁹⁹ уведена је у наш систем заштита права на суђење у разумном року пред редовним судовима. Радило се о неколико одредаба, које странкама у судском поступку пружају могућност да поднесу захтев за заштиту права на суђење у разумном року, праћен жалбом и затраже накнаду због повреде овог права. Ове одредбе представљале су надоградњу раније предвиђеног права на притужбу из члана 8. истог закона, који предвиђа да странка и други учесник у судском поступку имају право притужбе на рад суда кад сматрају да се поступак одуговлачи, да је неправилан или да постоји било какав недозвољен утицај на његов ток и исход. Чланом 8а било је гарантовано право странке у судском поступку која сматра да јој је повређено право на суђење у разумном року, да непосредно вишем суду поднесе захтев за заштиту права на суђење у разумном року, којим се може тражити и накнада за повреду тог права.

²⁹⁸ *Jevremović v. Serbia*: став 75.

²⁹⁹ Закон о уређењу судова („Службени гласник РС”, бр. 116/08, 104/09, 101/10, 31/11 - др. закон, 78/11 - др. закон, 101/11 и 101/13)

Ако се захтев односи на поступак који је у току пред Привредним апелационим судом, Прекршајним апелационим судом или Управним судом, о захтеву је одлучивао Врховни касациони суд, у поступку који је хитан и одвија се уз примену одредаба закона којим се уређује ванпарнични поступак.

Ако непосредно виши суд утврди да је захтев подносиоца основан, могао је одредити примерену накнаду за повреду права на суђење у разумном року и одредити рок у коме ће нижи суд окончати поступак у коме је учињена повреда права на суђење у разумном року.

Чланом 8б, став 2, било је предвиђено и да ће се накнада из става 1. овог члана исплатити из буџетских средстава Републике Србије одређених за рад судова у року од три месеца од дана подношења захтева странке за исплату. Против решења о захтеву за заштиту права на суђење у разумном року могла се изјавити жалба Врховном касационом суду у року од 15 дана.

Реакције на ова решења биле су подељене а главне сумње односиле су се на опасност од стварања додатних оптерећења за већ оптерећене судове и судије. Имајући ово у виду, Министарство правде је формирало радну групу која је израдила Нацрт закона о заштити права на суђење у разумном року, који из темеља мења систем заштите и целовито уређује правна средства којим се штити право на суђење у разумном року, а који је маја 2015. усвојен у Народној скупштини³⁰⁰ уз приметан општи консензус, што јасно говори о величини проблема прекомерног трајања судских поступака, као и свести да је потребно системско регулисање овог питања. Примена закона започела је првог јануара 2016. године.

Анализом Закона о заштити права на суђење у разумном року брзо се увиђа се да је законодавац имао у виду решења држава у окружењу. Наиме, ради се о комбинованом систему заштите који подразумева сплет превентивних и компензаторних правних средстава, при чему је употреба ових других, условљена претходним покушајем да се поступак убрза, чиме се странке стимулишу да активно учествују у спречавању повреду права на суђење у разумном року. Овакав приступ

³⁰⁰ Закон о заштити права на суђење у разумном року („Службени гласник РС”, број 40/15)

је у складу са мишљењем Венецијанске комисије³⁰¹ од 11. марта 2013. године у коме се бавила радном верзијом Закона о изменама и допунама закона о уређењу судова. У параграфу 90. Мишљења се наводи да би „почетна тачка прописа требало да буде сагледавање новчане накнаде као једног од неколико постојећих лекова. Новчана накнада, самим тим, не сме да буде једини лек, нити сме да буде први који је узет у обзир. Све зависи од околности у одређеном предмету. Исплата накнаде не мора увек да буде неопходна и/или у неким случајевима не би смела да представља једини расположиви лек. То значи да, колико год је то могуће, кршења треба решавати или лечити превасходно у оквиру процеса у којима настају. Да би то било могуће, судови и управни органи морају да буду свесни свих питања која се тичу Европске конвенције о људским правима, како у процесном тако и у материјалном смислу. Истовремено, појединци не могу да остану пасивни у својим контактима са судовима и органима.“

У истом мишљењу, пар. 94-96. Венецијанска комисија је изразила забринутост због чињенице да се Законом о изменама и допунама Закона о уређењу судова уводи процедура у којој су захтев за исплату штете и одлука о насталој штети повезани са концептом убрзања рада на предмету, наводећи да ће се о одштети, или „одговарајућој накнади“ одлучивати унапред, па се самим тим уводи систем паралелних процеса, те да ће ова одлука о одштети служити као нека врста новчане казне, која ће судију натерати да се позабави предметом под притиском, што би заузврат могло да угрози начело правичног суђења, а ове одредбе Закона о судијама, могле би да представљају додатни притисак, посебно имајући у виду одговорност судије за штету из члана 6. Закона о судијама. Комисија је такође, подвукла да је по Европској конвенцији о људским правима држава та која је одговорна, а не појединачне судије. Овакав став помало је нејасан ако се имају на уму одредбе *Magna Carta*-е судија³⁰² (члан 22), Европске повеље о закону за судије³⁰³ (члан 5,

³⁰¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD (2013)05 *Opinion on Draft amendments to Laws on the Judiciary of Serbia*, Adopted by the Venice Commission at its 94th Plenary Session (Venice, 8-9 March 2013);

³⁰² *The Magna Carta of the Consultative Council of European Judges* (2010).

³⁰³ *European Charter on the statute for judges*, adopted by the Council of Europe in 1998.

став 2), Препоруке CM/Rec (2010)12³⁰⁴ чл. 66-67. и Мишљења број 3. Консултативног већа европских судија³⁰⁵, члан 76, став 3, са којима је члан 6. Закона о судијама потпуно усклађен, предвиђајући материјалну одговорност судија само у случају да је штета проузрокована намерно.

Имајући све ово у виду, помало збуњујуће звучи формулација сврхе новог закона, који у члану 1. каже да се овим законом уређује заштита права на суђење у разумном року, као и да сврха овог закона јесте да пружи судску заштиту права на суђење у разумном року и тиме предупреди настајање повреда тог права, при чему судска заштита права укључује и истрагу коју у кривичном поступку спроводи јавни тужилац. Наиме, иако је јасна интенција законодавца да искаже првенствено превентивну функцију овог закона, мишљења смо да се из овог члана не види стварна, дуална сврха закона, садржана, како у превентивним механизмима, усмереним како на то да се поступак убрза и да до повреде не дође, тако и на обезбеђење адекватне репарације у случају да је повреда ипак наступила.

Радећи на Нацрту посебног закона којим се уређује заштита права на суђење у разумном року, законодавац се одлучио да настави курс започет законом о изменама и допунама Закона о уређењу судова и да заштиту права на суђење у разумном року препусти редовним судовима, отишавши овог пута корак даље, и пребацујући значајан део надлежности Државном Правобранилаштву. Оваква одлука могла би се приписати озбиљним критикама које су се могле чути на рачун додатног оптерећења већ преоптерећених судова, али ћемо се детаљнијој анализи позитивних и негативних особина оваквог решења посветити нешто касније.

Новина вредна помена је и то да странка не плаћа судску таксу у поступку о правним средствима којим се штити право на суђење у разумном року.

³⁰⁴ *Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on independence, efficiency and responsibility of judges.*

³⁰⁵ *Opinion of the Consultative Council of European Judges (2001)03 on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behavior and impartiality.*

Најзад, могло би се рећи да је потез законодавца да темељно промени систем заштите доста ризичан, јер је новим законом заправо предвиђено укидање могућности коришћења уставне жалбе пре исцрпљивања редовних средстава иако је она у пракси ЕСЈП проглашена делотворним правним средством. Пред Републиком Србијом ће бити обавеза поновног доказивања делотворности новоуспостављеног система заштите.

Мимо већ наведених кључних новина које доноси Закон, битно је напоменути и да је по питању *dies a quo* предлагач закона одабрао опцију по којој се период у коме је титулару гарантовано право на заштиту права на суђење у разумном року односи и на истрагу, што је у складу са мишљењем Венецијанске комисије CDL(2006)021-е, у коме је државама уговорницама препоручено да већ у тој фази поступка обезбеде механизме за његово убрзање, за шта би требало да се побрине непосредно виши суд или, уколико се ради о тужилачкој истрази, непосредно виши тужилац.³⁰⁶ Одлучујући у предмету *Djangozov* против Бугарске³⁰⁷ Суд је заузео став да се обраћање непосредно вишој инстанци због повреде права на суђење у разумном року може се сматрати делотворним само уколико се одвија по претходно дефинисаној процедури, што је у случају поменутих решења која доноси Закон, испуњен услов.

Када је реч о кругу лица која у кривичном поступку остварују заштиту по новом закону, то су, поред окривљеног, и оштећени у кривичном поступку, оштећени као тужилац и приватни тужилац, који могу бити имаоци права само ако су у кривичном поступку истакли имовинскоправни захтев (члан 2, став 1). Као што је већ поменуто приликом излагања о титуларима права на суђење у разумном року, оштећени, оштећени као тужилац или приватни тужилац морају да имају посебан интерес за убрзање поступка и новчану сатисфакцију. Одрас тог интереса је истицање имовинскоправног захтева. Они, дакле, имају право на суђење у разумном року само ако су истакли имовинскоправни захтев, док из истих разлога, јавни

³⁰⁶ CDL(2006)021-е:3.

³⁰⁷ *Djangozov v. Bulgaria*, No. 45950/99, пресуда од 8. октобра 2004. године

тужилац, као странка кривичног поступку, није субјект права на суђење у разумном року (члан 2, став 2). Оно што ипак изазива извесну недоумицу, јесте чињеница да законодавац није узео у обзир већ поменути праксу ЕСЈП и Уставног суда по којој се имовински захтев може исказати и кроз покретање парничног поступка, те је поменути члан морао бити формулисан уз ослањање на члан 12. ЗПП-а који дозвољава парничном суду да одлучи о постојању кривичног дела као претходног питања, те да тужилац није нужно упућен на исход и спутан трајањем кривичног поступка, али уз уважавање праксе домаћих судова који се устручавају да користе ову могућност, те одлучивање о имовинском захтеву остављају за период након окончања кривичног поступка, чиме одлука у кривичном поступку практично представља предуслов за реализацију имовинских интереса оштећеног, чак и ако је он тај имовински интерес исказао кроз покретање парничног поступка.

Посматрано у контексту начина на који се у пракси ЕСЈП одређује *dies a quo* када заштиту права на суђење у разумном року тражи оштећени, а по коме се почетак рока везује за истицање имовинскоправног захтева, у пракси би се лако могло десити да оштећени који није раније истакао имовинскоправни захтев, те учини то тек сада, да би испунио услове за коришћење правне заштите предвиђене новим законом, дође у ситуацију да је целокупно раније трајање поступка заправо „анулирано“ и да је за оцену релевантан само период од истицања имовинскоправног захтева. Ово утолико пре, што ни Закоником о кривичном поступку, нити Законом о заштити права на суђење у разумном року, није предвиђена обавеза органа поступка да оштећеног поуче да ће, право да поступак буде окончан у разумном року моћи да заштите само уколико истакну имовинскоправни захтев, те је мало вероватно да ће им, уколико немају стручну помоћ адвоката, односно пуномоћника, бити позната ова информација.

Као што је раније поменуто, чланом 3. прописане су врсте превентивних и компезаторних правних средстава. Правна средства којима се штити право на суђење у разумном року су: приговор ради убрзавања поступка (у даљем тексту: приговор); жалба и захтев за правично задовољење.

Приговор и жалба могу да се поднесу док се поступак не оконча. Решење о приговору и жалби не сме да утиче на чињенична и правна питања која су предмет суђења или истраге и мора бити образложено. Узимајући у обзир превентивни карактер приговора и жалбе, односно чињеницу да је циљ њиховог подношења да се поступак убрза, ограничење коришћења ових правних лекова на период док поступак још није окончан је сасвим логичан, нарочито ако се сагледа у контексту члана 22, став 1, који каже да странка стиче право на правично задовољење после доношења правноснажног решења којим су усвојени њен приговор или жалба. На овај начин се компензација условљава претходним настојањем странке да убрза окончање поступка.

Када је реч о мерилима за оцену трајања суђења у разумном року, по угледу на критеријуме које у својој пракси примењује ЕСЈП, прописано је да суд, односно Правобранилаштво при одлучивању о правним средствима уважавају све околности предмета суђења, пре свега сложеност чињеничних и правних питања, понашање странака током поступка, а посебно поштовање процесних права и обавеза, поштовање правила о редоследу решавања предмета, законских рокова за заказивање рочишта и главног претреса и израду одлука, целокупно трајање поступка и поступање суда, јавног тужилаштва или другог државног органа, природу и врсту предмета суђења или истраге, и значај предмета суђења или истраге по странку.

Када је реч о механизму за убрзање поступка, **приговор** се подноси суду пред којим се води поступак а да о њему одлучује председник суда, сходном применом закона којим се уређује ванпарнични поступак. Председник суда годишњим распоредом послова може одредити једног или више судија који поред њега одлучују о приговору. Мишљења смо да би, по угледу на црногорски закон, ову могућност требало везати за број судија у суду, који, као што је познато, зависи од броја и прилива предмета.

Одлучивање о приговору се одвија у две фазе. Председник суда решењем одбацује или одбија приговор без испитног поступка или води испитни поступак. Члан 8. предвиђа да се приговор одбацује ако не садржи обавезне елементе или ако га је поднело неовлашћено лице или је преурањен, а одбија без испитног поступка ако је, с обзиром на трајање поступка које је наведено у приговору, очигледно неоснован. После анализе изјашњења и, по потреби и разматрања списка предмета које може затражити, председник суда решењем усваја или одбија приговор (члан 10, став 2). Ако усвоји приговор, председник суда у решењу најпре утврђује повреду права на суђење у разумном року и потом наводи пропусте које је судија учинио у развоју поступка у времену, затим налаже судији да предузме мере, односно процесне радње које делотворно убрзавају поступак.

Рок у коме је судија дужан да предузме мере не сме бити краћи од 15 дана, ни дужи од четири месеца, као и примерен рок у коме је судија дужан да га извештава о предузетим процесним радњама. Поред тога, председник суда може, зависно од околности правне ствари, посебно ако је поступак хитан, одредити првенство у одлучивању, али и судији одузети предмет и доделити га другом, ако је реч о тежој повреди права странке на суђење у разумном року (члан 11, став 3). Председник суда дужан је да о приговору одлучи у року од два месеца од пријема приговора (члан 14, став 1).

Кад је приговор поднесен против јавног тужиоца који спроводи истрагу, поступак је нешто другачији, што је логична последица уставног положаја јавних тужилаца, који су у свом раду самостални али не и независни. Наиме, ако председник суда усвоји приговор, доноси само решење којим утврђује повреду права на суђење у разумном року које, заједно са изјашњењем јавног тужиоца и евентуално са списима предмета, доставља непосредно вишем јавном тужиоцу (члан 12, став 1). Овај доноси обавезно упутство којим одређује конкретне мере које делотворно убрзавају поступак, рок у коме је јавни тужилац који спроводи истрагу дужан да их предузме, који не сме бити краћи од 15 дана ни дужи од четири месеца, и примерен року коме га јавни тужилац извештава о предузетим мерама (члан 12, став 2). Обоје (и

председник суда и непосредно виши јавни тужилац) при томе примењују мерила за оцену трајања суђења у разумном року (члан 4). Непосредно виши јавни тужилац дужан је да донесе обавезно упутство у року од осам дана од када му је председник суда доставио решење којим је приговор усвојио (члан 12, став 2.). Обавезно упутство доставља се и председнику суда и странци (члан 12, став 3), да би могла да изјави жалбу ако обавезно упутство не омогућава делотворно убрзање истраге.

Друго превентивно средство предвиђено Законом је жалба против решења које председник суда донесе или не донесе о приговору, а која може да се поднесе из више разлога прописаних у члану 14. против решења председника суда којим је одбијен приговор, али и због „ћутања“ председника суда или јавног тужиоца (у року од два месеца од пријема приговора или ако непосредно виши јавни тужилац не донесе обавезно упутство у року од осам дана од пријема решења којим је председник суда утврдио повреду права на суђење у разумном року у истрази коју спроводи јавно тужилаштво).

Поред тога, жалба може да се изјави ако председник суда усвоји приговор или ако јавни тужилац донесе обавезно упутство, али тиме очигледно не омогуће делотворно убрзање поступка. Овај разлог је проблематичан јер оставља простор да практично свака странка која је већ подносила приговор, и чији је приговор усвојен, позивајући се на неделотворност мера за убрзање поступка, и сматрајући да ће тако извршити додатни притисак, искористи и жалбу.

Најзад, разлог за жалбу је и неиспуњење налога из првостепеног решења којим је утврђена повреда права на суђење у разумном року, тј. жалба може да се поднесе и ако јавни тужилац не предузме конкретно одређене мере које су му наложене или ако судија не предузме делотворне мере, или ако их не предузму у року који је одредио председник суда, односно непосредно виши јавни тужилац. У овом последњем случају жалбени разлог састоји се у неизвршењу првостепеног решења.

Председник непосредно вишег суда је надлежан за одлучивање по жалби (у року од 30 дана од пријема) и може да је одбаци (ако није благовремена, или је преурањена

или је поднета од неовлашћеног лица или не садржи све обавезне елементе) или да је одбије без испитног поступка (кад је њена неоснованост очигледна). Ако не учини ни прво ни друго, дужан је да пре доношења одлуке проучи списе предмета и примени мерила за оцену трајања суђења у разумном року (члан 4). Кад усвоји жалбу, он преиначава првостепено решење (члан 18, став 2). Али када усвоји жалбу због тога што о проговору није одлучено у року (од два месеца), може да утврди повреду права са свим последицама које произлазе, или да приговор одбије (члан 18, став 4).

Поступак је на идентичан начин уређен када се ради о непоступању јавног тужиоца по приговору или у складу са обавезујућим упутством донетим на основу решења по приговору, осим што председник непосредно вишег суда одлучује само о основаности навода жалбе да је повређено право на суђење у разумном року, а ако се с тиме сагласи и усвоји жалбу, решење којим преиначава првостепено решење и утврђује повреду права на суђење у разумном року прослеђује са списима јавном тужиоцу који је непосредно виши од онога који би одлучивао у првом степену, да он одреди конкретне процесне радње које делотворно убрзавају истражни поступак.

Законом су детаљно одређени услови, модалитети и процедура остварења права на правично задовољење. Врсте правичног задовољења су: право на исплату новчаног обештећења за неимовинску штету која је странци изазвана повредом права на суђење у разумном року (у даљем тексту: новчано обештећење); право на објављивање писмене изјаве Државног правобранилаштва (у даљем тексту: Правобранилаштво) којом се утврђује да је странци било повређено право на суђење у разумном року; право на објављивање пресуде којом се утврђује да је странци било повређено право на суђење у разумном року.

Кумулација обе врсте правичног задовољења је могућа ако је реч о тежој повреди права на суђење у разумном року (члан 25, став 2. и члан 29, став 1).

Правично задовољење се најпре захтева (предлогом за правично задовољење) пред Правобранилаштом, под условом да није истекао рок од шест месеци када је

странка стекла право на правично задовољење, уз обавезу да у предлогу наведе који вид правичног задовољења захтева (члан 24. став 1). Ако то не учини, Правобранилаштво јој оставља рок од осам дана да допуни предлог, под претњом одбацивањем ако странка пропусти тај рок. Правобранилаштво је дужно да покуша да са странком постигне споразум у року од два месеца дана од пријема предлога за поравнање; до истека тог рока странка нема право на тужбу за новчано обештећење (члан 24, став 3. и члан 26, став 2). У случају да буде постигнут споразум, Правобранилаштво закључује са странком вансудско поравнање а странка губи право да правично задовољење тражи спред судом, што уколико поравнање не буде закључено, може учинити у року од годину дана од када је странка стекла право на правично задовољење (члан 26, став 1), обраћајући се основном суду на чијем подручју има пребивалиште, боравиште или седиште, који о њој решава у парничном поступку (члан 27, став 1. и члан 28, став 1) примењујући одредбе о споровима мале вредности. На тај начин се постиже да сам поступак по тужби што краће траје.

Новим законом је (чл. 30-31) износ новчаног обештећења које могу доделити Правобранилаштво и суд, примењујући мерила из члана 4, а пре свега сложеност предмета суђења или истраге, понашање државе и странке у поступку и значај предмета суђења или истраге по странку, ограничен на распон од 300 до 3000 евра. Овакво опредељење могло би се критиковати из више разлога. Најпре, јер ограничава реализацију принципа правичности обештећења док је истовремено, са аспекта оцене делотворности правног средства бескорисно, будући да ЕСЉП закључак те врсте доноси на основу досуђених износа и односа њихове висине са износима које сам одређује у својој пракси.

Специфично је и то да се, за овакво решење, законодавац определио упркос негативним оценама таквог решења у правним системима држава у суседству, од којих се поједине, попут Црне Горе, спремају за његово укидање. Ово нарочито имајући у виду да и пракса судова у претходној години није показала екстремне распоне, што је видљиво из података датих у табели 3 те је, чини се, могло бити

адекватније решење, оставити судској пракси да, уз помоћ праксе ЕСЈП, искристалише уобичајене износе.

Табела 3: Преглед исплата накнада за повреду права на суђење у разумном року у 2014. години³⁰⁸

НАЗИВ СУДА	ИЗНОС У ЕУР	ИЗНОС У ДИНАРИМА
АПЕЛАЦИОНИ СУД У БЕОГРАДУ	200.00	214,442.00
ВИШИ СУД У КРУШЕВЦУ		80,000.00
ВИШИ СУД У ПОЖАРЕВЦУ		86,000.00
ПРВИ ОСНОВНИ СУД У БЕОГРАДУ	200.00	177,000.00
ОСНОВНИ СУД У ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ		10,000.00
ОСНОВНИ СУД У КРУШЕВЦУ	4,000.00	533,780.00
ОСНОВНИ СУД У ЛЕСКОВЦУ	600.00	612,953.00
ОСНОВНИ СУД У ЛОЗНИЦИ		120,000.00
ОСНОВНИ СУД У ПЕТРОВЦУ		166,500.00
ОСНОВНИ СУД У СМЕДЕРЕВУ		353,780.00
ОСНОВНИ СУД У СУРДУЛИЦИ		56,000.00
ОСНОВНИ СУД У ЧАЧКУ	1,500.00	183,750.00
ПРЕКРШАЈНИ СУД У ПРЕШЕВУ		30,000.00
ПРИВРЕДНИ СУД У КРАЉЕВУ	2,000.00	239,000.00
УКУПНО	8,500.00	2,863,205.00

Када се ради о накнади имовинске штете, у складу са чланом 31. странка може да поднесе тужбу против Републике Србије (чија је одговорност објективна), у року једне године од када је стекла право на правично задовољење. Поред одредаба закона којим се уређују облигациони односи, суд примењује и мерила за оцену трајања суђења у разумном року из члана 4. Ово се не односи на државне органе, органе аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе, јавна предузећа, јавне службе и имаоце јавних овлашћења као странака у судском поступку, који не могу бити правично задовољени исплатом новчаног обештећења и накнадом имовинске штете. Законом је предвиђено је да се средства за исплату новчаног обештећења и накнаду имовинске штете изазваних повредом права на суђење у разумном року

³⁰⁸ Извештај о раду Високог савета судства за 2014. годину, доступно на: <http://www.vss.sud.rs/sr/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83>, приступљено 20.4.2015. године, стр. 16. (Приложена табела уједно говори и да се транспарентност у раду државних органа не схвата најозбиљније, те да објављени подаци, очигледно, претходно нису проверени и да је анализу, због нејасног исказивања односа две валуте, добро ограничити само на износе у еврима).

обезбеђују у буџету Републике Србије, и то у оквиру финансијског плана Правобранилаштва које и исплаћује обештећење и накнаду.

Када је реч о односу новоуспостављеног са постојећим системом заштите права на суђење у разумном року, успостављање новог система заштите отворило је питање поступања са предметима које је Уставни суд уступио судовима после почетка примене одредаба чл. 8а-8в Закона о уређењу судова, као и са онима који су настали после почетка примене одредаба чл. 8а-8в измењеног Закона о уређењу судова. У том смислу, чланом 36. Закона о заштити права на суђење у разумном року предвиђено је да даном ступања на снагу Закона, престају да важе одредбе чл. 8а – 8в Закона о уређењу судова и члана 82, став 2. Закона о Уставном суду.³⁰⁹

Чланом 34. предвиђено је да се поступак за заштиту права на суђење у разумном року који је до ступања на снагу овог закона покренут према Закону о уређењу судова, наставља према том закону, а да се нови Закон примењује на судске поступке који још нису окончани у време покретања поступка за заштиту права према новом Закону, ако је евентуална повреда права на суђење у разумном року настала пре почетка примене одредаба чл. 8а-8в Закона о уређењу судова, а о њој није одлучивао Уставни суд у поступку о уставној жалби, као и на судске поступке који још нису окончани у време покретања поступка за заштиту права према овом закону, ако је евентуална повреда права на суђење у разумном року настала после престанка важења одредаба чл. 8а-8в Закона о уређењу судова.

Прелазним и завршним одредбама Закона о заштити права на суђење у разумном року, поред односа новог и старог система заштите унутар правног система Републике Србије, уређено је и питање могућности поравнања и тужбе ако се води поступак пред Европским судом за људска права, па тако лица која су Европском суду за људска права поднела представку због тога што сматрају да је повређено њихово право на суђење у разумном року, о којој није донета одлука о прихватљивости или основаности, могу у року од шест месеци од дана ступања на снагу новог Закона да поднесу Правобранилаштву предлог за поравнање о

³⁰⁹ Закон о Уставном суду („Службени гласник РС”, бр. 109/07, 99/11 и 18/13 – УС)

новчаном обештећењу, уз навођење датума предаје представке Европском суду за људска права и броја представке у предлогу за поравнање. Поравнање закључено на овај начин има снагу извршне исправе.

Уколико не поднесе предлог за поравнање или од њега одустане, странка може у року од једне године од дана ступања на снагу новог Закона да поднесе тужбу за новчано обештећење против Републике Србије суду који је надлежан по овом закону.³¹⁰

2.4.2. Заштита права на суђење у разумном року пред Уставним судом

Последња инстанца и највиши гарант заштите људских и мањинских права и слобода у нашем правном систему јесте Уставни суд, а уставна жалба је правно средство којим се покреће поступак непосредне уставносудске заштите људских права (члан 166, став 1. и члан 170. Устава). Осврћући се на упоредноправна

³¹⁰ Овакво решење отклонило је бурне реакције стручне јавности на решење које је постојало у радној верзији Закона о заштити права на суђење у разумном року и које је предвиђало својеврсно стапање процедура из Закона о уређењу судова и новог Закона о заштити права на суђење у разумном року. У складу са тим било је планирано да се при одлучивању о захтеву за заштиту права на суђење у разумном року из члана 8а, став 1. Закона о уређењу судова и одлучивању о жалби против решења о захтеву за заштиту права на суђење у разумном року из члана 8б, став 3. Закона о уређењу судова примењују мерила одређена новим законом (члан 4).

По аналогији, при одлучивању о захтеву за накнаду за повреду права на суђење у разумном року из члана 8а, став 2. Закона о уређењу судова би се применила мерила одређена новим законом и досуђивала овим законом одређена накнада. При чему би, уз сагласност странке, суд могао уместо досуђивања накнаде да донесе и објави пресуду којом се утврђује повреда права странке, применом одредаба новог Закона.

Стапање, односно комбиновање процедура било је предвиђено и у каснијој фази поступка, па би тако суд који је утврдио да је захтев за заштиту права на суђење у разумном року из члана 8а став 1. Закона о уређењу судова могао да прекине поступак одлучивања о захтеву за накнаду за повреду права на суђење у разумном року и да странку упути на поравнање пред Правобранилаштво. До измештања поступка пред Правобранилаштво, могло би доћи само уз пристанак странке, која је у том случају дужна да Правобранилаштво поднесе предлог за поравнање у року од једног месеца од прекида поступка пред судом.

Поред ове „комбиноване“ процедуре, извесне недоумице изазивала је и одредба првог Нацрта која је предвиђала да, при одлучивању о заштити права на суђење у разумном року судови најпре решавају предмете које им је Уставни суд уступио после почетка примене одредаба чл. 8а-8в Закона о уређењу судова, затим захтеве за заштиту права на суђење у разумном року који су поднети на основу одредаба чл. 8а-8в Закона о уређењу судова и потом о правним средствима која су поднета према новом закону. Од овог решења се морало одустати након што је Одељење за заштиту права на суђење у разумном року, Врховног касационог суда заузело правни став 30. маја 2014. године, по коме судови установљени Законом о уређењу судова нису надлежни за поступање по уставним жалбама поднетим Уставном суду до 22. 5. 2014. године.

решења, Илић³¹¹ закључује да, за разлику од појединих земаља у којима се уставна жалба може изјавити само ако су повређена основна људска права или права и слободе који су изричито наведени у Уставу, пред нашим Уставним судом се путем уставне жалбе могу штитити сва људска и мањинска права и слободе, независно од њиховог места у Уставу, као и од тога да ли су изричито предвиђена Уставом или су у наш уставноправни систем „унета“ међународним документима које је ратификовала Република Србија.

У члану 82. Закона о Уставном суду предвиђено је да се Уставна жалба може изјавити против појединачног акта или радње државног органа или организације којој је поверено јавно овлашћење, а којима се повређују или ускраћују људска или мањинска права и слободе зајемчене Уставом, ако су исцрпљена или нису предвиђена друга правна средства или је законом искључено право на њихову судску заштиту.

Као што смо већ поменули, ступањем на снагу Закона о заштити права на суђење у разумном року, укида се могућност коришћења Уставне жалбе и у ситуацијама када нису исцрпљена редовна правна средства, у случају када је подносиоцу жалбе повређено право на суђење у разумном року.

Законом о Уставном суду Србије није предвиђен никакав рок у коме би Уставни суд одлучио о захтеву. Уставни суд има право да у складу са Уставом и Пословником о раду одреди приоритете али и да групише предмете који се баве истим питањем.³¹²

У складу са чланом 83. истог закона, Уставну жалбу може изјавити свако лице које сматра да му је појединачним актом или радњом државног органа или организације којој је поверено јавно овлашћење повређено или ускраћено људско или мањинско право и слобода зајемчена Уставом, као и друго физичко лице, односно државни или други орган надлежан за праћење и остваривање људских и мањинских права и слобода. Ако је појединачним актом или радњом повређено или ускраћено Уставом

³¹¹ Илић, П. Г. (2011): *Право на образложену судску одлуку*, Crimen, вол. 2, бр. 2, стр. 228.

³¹² Бркић, С. (2008): *Заштита права на суђење у разумном року- Црна Гора и Србија-паралеле, Зборник Правног факултета у Подгорици*, вол. 29, бр. 38, стр. 309.

зајемчено људско или мањинско право и слобода више лица, а само неки од њих су поднели уставну жалбу, одлука Уставног суда односи се и на лица која нису поднела уставну жалбу, ако се налазе у истој правној ситуацији (члан 87.).

Члан 84, став 1, Закона о Уставном суду предвиђа да се уставна жалба може изјавити у року од 30 дана од дана достављања појединачног акта, односно од дана предузимања радње којом се повређује или ускраћује људско или мањинско право и слобода зајемчена Уставом. Како је повреда права на суђење у разумном року специфичне природе јер се састоји од нечињења, па се не може говорити о било каквом појединачном акту или радњи којим се повређује право, може се сматрати да рока за изјављивање уставне жалбе у овој врсти предмета заправо и нема, што засигурно не представља најсјајније решење. Наиме, иако је немогуће поставити било какав рок у ситуацијама када кривични поступак није окончан, временска одредница би се могла везати макар за тренутак доношења појединачног акта којим се поступак окончава.³¹³

Уставна жалба, у складу са чланом 85. Закона, мора да садржи име и презиме, јединствени матични број грађана, пребивалиште или боравиште, односно назив и седиште подносиоца уставне жалбе, име и презиме његовог пуномоћника, број и датум акта против кога је жалба изјављена и назив органа који га је донео, назнаку људског или мањинског права или слободе зајемчене Уставом за које се тврди да је повређено са ознаком одредбе Устава којом се то право, односно слобода јемчи, разлоге жалбе и наводе у чему се састоји повреда или ускраћивање, одређен захтев о коме Уставни суд треба да одлучи, уз истицање висине и основа накнаде материјалне или нематеријалне штете, када се накнада захтева, потпис подносиоца уставне жалбе, односно лица коме је издато специјално пуномоћје за подношење уставне жалбе. Уз уставну жалбу се подноси и препис оспореног појединачног акта, докази да су исцрпљена правна средства, захтев за накнаду штете који може бити постављен само истовремено са подношењем уставне жалбе, као и докази о висини материјалне штете, као и други докази од значаја за одлучивање.

³¹³ Бркић, С. (2008): 310.

У члану 89. тог закона предвиђено је да када Уставни суд утврди да је оспореним појединачним актом или радњом повређено или ускраћено људско или мањинско право и слобода зајемчена Уставом, може поништити појединачни акт, забранити даље вршење радње или одредити предузимање друге мере или радње којом се отклањају штетне последице утврђене повреде или ускраћивања зајемчених права и слобода и одредити начин правичног задовољења подносиоца. У случају усвајања уставне жалбе, Уставни суд ће одлучити и о захтеву подносиоца уставне жалбе за накнаду материјалне, односно нематеријалне штете, када је такав захтев постављен. Након што је утврђена повреда, о висини накнаде одлучује Комисија за накнаду штете која је установљена као управни орган. Бркић³¹⁴ као разлоге увођења овакве Комисије види намеру законодавца да смањи оптерећење Уставног суда и сведе га само на утврђивање повреде.³¹⁵

Приликом одмеравања висине накнаде Комисија се руководи праксом Суда и домаћих судова ценећи при томе и члан 19. Правилника о саставу и раду Комисије.³¹⁶ Комисија за накнаду штете приликом одређивања врсте и висине накнаде штете, цени целокупне околности а посебно узима у обзир да ли је штета учињена са умишљајем, намерно, односно крајњом непажњом; да ли је настала обична штета или измакла добит; цене у време доношења одлуке и настанка штете;

³¹⁴ Бркић, С. (2008): 309.

³¹⁵ И поред чињенице да је поменути одредбама јасно прописан правни пут који мора проћи странка која сматра да јој је повређено право на суђење у разумном року, у судској пракси су постојале одређене недоумице. Наиме, док је добар део судова сматрао да се тужба за надоканду штете може поднети директно без обраћања Комисији, супротан став изражен је у решењу Вишег суда у Зрењанину Гж бр.1155/10 од 11.02.2011. године и пресуди Апелационог суда у Крагујевцу Гж бр.93/11 од 31.03.2011. године. У поменути одлукама тужбе за накнаду нематеријалне штете због повреде права, су одбачене. У укиданим решењима Апелационог суда у Новом Саду Гж бр. 8854/10 од 01.10.2010. године и Апелационог суда у Крагујевцу Гж бр. 4058/10 од 07. фебруара 2011. године, помињу се разлози за недозвољеност тужби засновани на тако израженом правном ставу. Разлози за одбацивање тужбе су засновани на израженом правном ставу да не постоји право на оптирање – избор правног пута за остварење права на накнаду ове штете. Другостепени судови изражавају правни став да су захтеви из тужбе преурањени и то зато што у предмету Гж бр. 1155/10 тужилац није испоштовао прописани правни пут за остварење права за накнаду штете, док је у предмету Гж бр. 93/11 тужилац поднео и уставну жалбу за утврђење повреде права о којој Уставни суд до тада није одлучио. Види: Јокић, С. (2011): Право на накнаду штете због повреде права на суђење у разумном року, *Билтен Врховног касационог суда* 3/2011, 27-77.

³¹⁶ Правилник о саставу и раду Комисије за накнаду штете („Службени гласник“ бр. 27/08)

вредност коју је ствар имала за подносиоца захтева; јачину душевних болова због повреде части, слободе или права личности (нематеријална штета) и сл.

3. Заштита права на суђење у разумном року пред Европским судом за људска права

Европски суд за људска права, успостављен је, као стални орган, чланом 19. Конвенције, да би се обезбедило поштовање обавеза из Конвенције и протокола уз њу које су прихватиле Високе стране уговорнице. Надлежност Суда се протеже на све предмете који се тичу тумачења и примене ове Конвенције и протокола уз њу. О значају супсидијарне заштите права на суђење у разумном року пред ЕСЈП најбоље говори чињеница да се чак 25% одлука Суда и даље односи на повреду права на суђење у разумном року.

У табели 4 су приказани подаци о случајевима који се односе на право на суђење у разумном року а у којима је ЕСЈП у периоду од 1985. до 31. јула 2011. године укључујући ту и поравнања, односно нагодбе, прегледно по државама из којих долазе подносиоци представки.³¹⁷ Овако велики број представки узроковао је рано формирање богате праксе у погледу повреде права из члана 6, став 1. Конвенције, те се ЕСЈП последњих година при образлагању одлука углавном само позива на ставове изнете у ранијим одлукама, изузев када се ради о новим државама чланицама или о специфичним случајевима.

³¹⁷ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 73-77.

Табела 4: Повреде члана 6, став 1. ЕКЈП приказане по државама

Назив државе	(бр. становника у милионима)(**)	2006.			2007.			2008.			2009.			2010.		
		Укупан број пресуда	У којима је дошло до повреде	Дужина поступка	Укупан број пресуда	У којима је дошло до повреде	Дужина поступка	Укупан број пресуда	У којима је дошло до повреде	Дужина поступка	Укупан број пресуда	У којима је дошло до повреде	Дужина поступка	Укупан број пресуда	У којима је дошло до повреде	Дужина поступка
Албанија	3,2				6	5	2							7	5	1
Немачка	82,3	10	6	4	12	7	5	10	6	5	21	18	14	36	29	29
Аустрија	8,4	21	20	3	23	20	8	14	11	7	15	13	6	19	16	9
Азербејџан	9,2							9	7	2						
Белгија	10,7	7	4	2	15	14	10	14	12	9	11	8	2			
Бугарска	7,5	45	43	16	53	51	19	60	51	25	63	61	21	81	69	31
Кипар	1,1	15	15	15	7	7	6	9	6	2	3	3	3			
Хрватска	4,4	22	21	16	39	29	14	19	16	11	19	16	6	21	21	8
Данска	5,6							2	2	2	3	3	3			
Шпанија	46,1										17	11	3			
Естонија	1,3				3	3	2				4	4	1			
Русија	143,0	102	96	18	192	175	11	244	233	20	219	210	34	217	204	29

Финска	5,4	17	12	7	26	16	9	9	8	2	29	28	19	17	16	9
Француска	62,8	96	87	25	48	19	6	34	24	1	33	20	2	42	28	1
Грузија	4,4							6	4	1	11	11	2			
Грчка	11,4	55	53	32	65	61	38	74	73	53	75	69	41	56	53	33
Мађарска	10,0	31	31	27	24	24	22	44	43	39	30	28	20	21	21	14
Ирска	4,5													2	2	1
Италија	60,6	103	96	17	67	58	25	82	72	51	69	61	12	98	61	44
Летонија	2,3	10	9	3	12	8	2									
Македонија	2,1	8	7	7	17	16	11	15	15	10	17	16	10	15	14	7
Лихтенштајн	0,4	1	1	1										1	1	1
Литванија	3,3	7	6	3	5	3	2				9	8	7	8	7	3
Луксембург	0,5	2	2	1	7	6	2	6	4	3				7	5	3
Малта	0,4	8	8	3				5	2	1						
Молдавија	3,6	20	18	1	60	59	2	33	28	3	30	29	3			
Норвешка	4,9				5	5	1	5	3	1						
Холандија	16,6															
Пољска	38,3	115	107	51	111	101	35	141	129	63	133	123	50	107	87	37
Португалија	10,7	5	4	1				12	12	1	17	17	3	19	15	6

Чешка	10,5	39	37	27	11	9	3							11	9	1
Румунија	21,5	73	64	7	93	88	8	199	189	25	168	153	16	143	135	16
Уједињено Краљевство	62,0	23	10	1	50	19	1	26	27	1	18	14	2	21	14	1
Сан Марино	0,3															
Србија	9,9				14	14	8	9	8	3	16	14	5	9	9	2
Словачка	5,5	35	35	32	23	22	14	15	12	11	39	38	29	40	40	29
Словенија	2,0	190	185	183	15	14	13	9	8	7	8	7	4	6	3	2
Шведска	9,4	8	3	2	7	5	4	2	2	1				6	4	1
Швајцарска	7,7	9	9	1							7	5	1			
Турска	72,8	334	312	48	331	319	67	264	257	64	356	341	95	278	228	83
Украјина	45,4	120	119	12	109	108	34	110	110	32	126	126	35	109	107	60

УКУПНО	811,9	1531	1420	566	1450	1285	384	1481	1374	456	1566	1455	449	1397	1203	461
---------------	-------	------	------	-----	------	------	-----	------	------	-----	------	------	-----	------	------	-----

Када је у питању састав суда, он се састоји од оноликог броја судија колико је Високих страна уговорница. Од судија се захтева висок морални углед и квалификације потребне за обављање високих судских функција, односно да се ради о признатим правним стручњацима. Судије служе у личном својству. Током свог мандата не смеју се бавити пословима који су неспојиви с њиховом независношћу, непристрасношћу или захтевима сталне службе. За сваку страну уговорницу судију бира Парламентарна скупштина већином гласова, са листе од три кандидата које та Висока страна уговорница предложи. Судије се бирају на период од девет година, без могућности поновног избора. Судији истиче мандат када наврши 70 година живота. Судије остају на дужности док им се не одреди замена и настављају да раде на предметима које су већ узели у разматрање. Судија се не може разрешити функције осим ако друге судије не одлуче двотрећинском већином да он више не испуњава потребне услове.

3.1. Прихватљивост представке

Пред ЕСЉП се већ годинама налази више од 100 хиљада представки, а чак 95% њих буде одбачено јер не испуњавају неки од услова прихватљивости.³¹⁸ Чланом 33. Конвенције предвиђено је да свака висока страна уговорница може указати Суду на сваку повреду одредаба Конвенције или протокола уз њу за коју сматра да се може приписати некој другој Високој страни уговорници, док је чланом 34. одређено да Суд може да прима представке од сваке особе, невладине организације или групе лица који тврде да су жртве повреде права установљених Конвенцијом или протоколима уз њу, учињене од стране неке Високе стране уговорнице. Високе стране уговорнице обавезују се, да ни на који начин не ометају стварно вршење овог права. За обраћање суду су овлашћена физичка и правна лица без обзира на националност, боравиште, лични статус, положај или правну способност, као и

³¹⁸ Европски суд за људска права (2009): Практични водич кроз услове прихватљивости, Савет Европе, стр. 3, http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/Practical_Guide_on_Admissibility_Criteria_SRPSKI.pdf, приступљено 12. јула 2014. године

јавноправни ентитети који не врше власт.³¹⁹ Подносилац није дужан да у представци наведе на повреду ког члана ЕКЉП се позива, а представку може поднети и преко пуномоћника. Чињење или нечињење о коме је реч мора непосредно погодити подносиоца представке.³²⁰ Како је предвиђено чланом 34. Пословника о раду ЕСЉП сама представка, а по одобрењу председника већа и целокупна комуникација подносиоца са Судом, одвија се на једном од службених језика Суда (енглески и француски) или на језику који је званични језик у држави подносиоца.

Судија појединац може да прогласи неприхватљивом или да скине с листе предмета Суда представку, ако се таква одлука може донети без даљег испитивања. Ова одлука је коначна. Ако судија појединац не прогласи представку неприхватљивом или је не скине с листе предмета Суда, уступиће је неком од одбора или већа на даљи поступак. Представку одбор може једногласном одлуком: да прогласи неприхватљивом или је скине с листе предмета, ако се таква одлука може донети без даљег испитивања; или да је прогласи прихватљивом и истовремено донесе пресуду о суштини спора, ако је питање које је предмет спора такво да се односи се на тумачење или примену Конвенције или протокола уз њу, и већ је разјашњено у устаљеној пракси Суда. У осталим случајевима се одлука о прихватљивости представке и суштини ствари доносе одвојено.

Ако судија изабран са листе високе стране уговорнице против које је поднета представка не учествује у раду одбора, одбор може у свакој фази поступка да позове тог судију да заузме место једног од чланова тог одбора, узимајући у обзир све релевантне чињенице.

Чланом 35. Конвенције прописани су параметри за оцену прихватљивости представке, па тако Суд може узети предмет у поступак тек када су исцрпљени сви правни лекови у унутрашњем праву, у складу са општепризнатим начелима међународног права. Суд не поступа по појединачној представци која је анонимна, или у суштини истоветна с представком коју је Суд већ разматрао, или која је већ поднета некој другој међународној инстанци ради испитивања, односно решавања а

³¹⁹ *Holy Monasteries v. Greece*, No. 13092/87; 13984/88, пресуда од 9. децембра 1994. године

³²⁰ *Amuur v. France*, No. 19776/92, пресуда од 25. јуна 1996. године

не садржи нове релевантне чињенице. Суд проглашава неприхватљивом сваку појединачну представку ако сматра да је представка неспојива са одредбама Конвенције или протокола уз њу, очигледно неоснована, или представља злоупотребу права на представку; или сматра да подносилац представке није значајније оштећен, осим ако поштовање људских права установљених Конвенцијом и протоколима уз њу не захтева испитивање суштине представке, с тим да се представка не може одбацити по овом основу уколико случај није претходно с дужном пажњом размотрио домаћи суд. Суд одбацује сваку представку коју сматра неприхватљивом у смислу овог члана. Он то може учинити у свакој фази поступка.

Када је у питању услов који се односи на исцрпљеност домаћих правних средстава, специфично је да се поступак пред ЕСЉП због предугог трајања кривичног поступка може покренути и ако нису исцрпљена сва правна средства у унутрашњем праву, што се оправдава тиме да се овај поступак и покреће због неефикасности унутрашњег правног система и непостојања или неделотворности правних средстава која унутар њега подносиоцу стоје на располагању. При томе треба водити рачуна о чињеници да се оцена о постојању и делотворности правних средстава за заштиту овог права не могу заснивати само на субјективној перцепцији подносиоца већ на објективним параметрима.³²¹ За разлику од представки које се односе на повреду других права, код права на суђење у разумном року се процењује у моменту оцене прихватљивости представке, а не у моменту њеног подношења.³²² С тим у вези, поставља се и питање судбине представки које су поднете због повреде права на суђење у разумном року у поступку који је започео пре него што је држава чланица ратификовала ЕКЉП али нису окончани ни након ратификације. У том случају, цени се само трајање поступка након ратификације Конвенције.³²³

Значајне промене у области критеријума прихватљивости представке доноси Протокол број 15 уз ЕКЉП, који у члану 5. предвиђа брисање у члану 35, став 3, тачка б, која је дозвољавала прихватање и разматрање суштине представке под

³²¹ *Mogos and Krifka v. Germany*, No. 78084/01, пресуда од 27. марта 2003. године

³²² Царић, С. (2008): 74

³²³ Царић, С. (2008): 25

блажим условима уколико случај није претходно с дужном пажњом размотрио домаћи суд. Ово није једина рестрикција коју доноси Протокол број 15, с обзиром на то да је његовим чланом 4. предвиђено скраћивање рока за подношење представке из члана 35, став 1. Конвенције са шест на четири месеца. Ово би требало значајно да утиче на број представки које су проглашене неприхватљивим, према треба имати на уму да је процес ратификације Протокола број 15 и даље у току.

Чак и када представка прође „тест прихватљивости“ чланом 37. Конвенције предвиђено је да Суд у свакој фази поступка може одлучити да избрише представку са листе предмета ако се на основу околности може закључити да подносилац представке не намерава да даље учествује у поступку; или да је ствар разрешена; или да из сваког другог разлога који Суд утврди није више оправдано наставити са испитивањем представке. Међутим, Суд наставља с испитивањем представке ако је то потребно ради поштовања људских права установљених Конвенцијом и протоколима уз њу. Суд може одлучити да представку врати на своју листу предмета ако сматра да околности то налажу.

Ако се поводом предмета који веће разматра покрене неко озбиљно питање од значаја за тумачење Конвенције или протокола уз њу, или ако решење питања пред већем може да доведе до резултата који није у сагласности с неком претходно донетом пресудом Суда, веће може, све док не донесе пресуду, да уступи надлежност Великом већу, изузев када се томе противи једна од странака у спору.

У складу са чланом 38. ЕКЉП, Суд разматра представку заједно с представницима странака и, ако је то потребно, предузима истрагу за чије ће му ефикасно спровођење заинтересоване високе стране уговорнице обезбедити све неопходне услове, док су расправе по правилу јавне (члан 40. ЕКЉП).

У свакој фази поступка Суд се може ставити на располагање странама у спору како би се постигло пријатељско поравнање засновано на поштовању људских права установљених Конвенцијом и протоколима уз њу. У случају да се постигне пријатељско поравнање, Суд скида предмет са своје листе одлуком која садржи кратак опис чињеница и постигнутог решења.

Пресуде као и одлуке којима се представка проглашава прихватљивом или неприхватљивом морају бити образложене. Ако пресуда у целости или једном свом делу не представља једногласно мишљење судија, на основу члана 45. Конвенције, сваки судија има право да изнесе издвојено мишљење. Приликом одлучивања о представци, ниједна одредба Конвенције не сме се тумачити тако да ограничава, односно угрожава људска права и основне слободе који би били признати по законима сваке Високе стране уговорнице или по сваком другом споразуму чија је она страна уговорница.

Високе стране уговорнице су обавезне да се повинују правоснажној пресуди Суда у сваком предмету у коме су странке. Правноснажна пресуда Суда као и пријатељска поравнања се достављају Комитету министара који надгледа њихово извршење. Ако Комитет министара сматра да праћење извршења правоснажне пресуде отежава неки проблем у вези са тумачењем пресуде, може се обратити Суду ради доношења одлуке поводом питања тумачења. За одлуку о обраћању Суду потребна је двотрећинска већина гласова овлашћених представника у Комитету.

Ако Комитет министара сматра да нека висока страна уговорница одбија да се повинује правоснажној пресуди у предмету у којем је странка, он може, након што званично обавести ту високу страну уговорницу, а на основу одлуке усвојене двотрећинском већином гласова представника који седе у Комитету, да се Суду обрати питањем, да ли је та висока страна уговорница пропустила да испуни своју обавезу. Ако Суд утврди да постоји непоштовање одлуке, упућује предмет Комитету министара ради разматрања мера које треба предузети, а ако утврди да повреде нема, вратиће предмет Комитету министара који закључује расправу о предмету.

3.2. Одлука о накнади нематеријалне штете

Чланом 41. ЕКЉП регулисано је питање доделе накнаде на име нематеријалне штете у случајевима у којима је ЕСЉП утврдио повреду захтева разумног рока из члана 6, став 1. ЕКЉП. Одредбом овог члана предвиђено је да ће, када Суд утврди прекршај

Конвенције или протокола уз њу, а унутрашње право Високе стране уговорнице у питању омогућава само делимичну одштету, ако је то потребно, Суд пружити правично задовољење оштећеној странци.

Прецизније одређење појма правично задовољење, односно правична накнада, регулисано је Пословником о раду Суда³²⁴, и то као накнада коју може тражити сваки подносилац представке који (осим ако председник већа не наложи другачије) у писаним запажањима или о суштини ствари или, ако таква запажања нису поднета, у посебном писмену, које се доставља најкасније два месеца после доношења одлуке о прихватљивости представке и прилаже се сва потребна документација.

Веће може да позове странку која није тражила надокнаду да се изјасни о захтеву у сваком тренутку поступка.

Суд не досуђује материјалну, већ само нематеријалну накнаду која представља сатисфакцију због стања несигурности у коме се грађанин налазио у вези кривичноправне оптужбе против њега.³²⁵

Када су у питању ситуације у којима је подносилац представке имао користи од продуженог трајања поступка, као што је нпр. случај у оним правним системима где се продужено трајање поступка узима у обзир приликом одмеравања казне, по Царићу³²⁶, овде би требало размислити о примени додатног критеријума за прихватљивост представке који је установљен чланом 12, Протокола број 14, а којим је допуњен члан 35, став 3. ЕКЉП, који Суду даје могућност да представку прогласи неприхватљивом када оцени да подносилац није претрпео знатнији губитак или штету. Суд је у предмету *Holub* против Чешке Републике прецизирао „значајну штету“ у смислу члана 35, став 3. Конвенције, ценећи утицај наводне повреде на ситуацију подносиоца представке.³²⁷

³²⁴ European Court of Human Rights, *Rules of Court*.

³²⁵ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 99-100.

³²⁶ Царић, С. (2008): 90.

³²⁷ *Holub v. Czech Republic*, No. 24880/05, пресуда од 14. децембра 2010. године

3.3. Додатни механизми растерећења ЕСЈП

Поред рестриктивнијег приступа у оцени прихватљивости представке који су донели протоколи бр. 14³²⁸ и 15, неопходно је тражити додатне механизме за растерећење ЕСЈП пред којим број представки због повреде права на суђење у разумном року расте сваке године. На почетку излагања о поступку пред ЕСЈП, навели смо преглед броја одлука против држава чланица због повреде права из члана 6, став 1. Конвенције. Оно што том приликом није поменуто, јесте чињеница да се значајан број представки односи на идентичну повреду права, те да огроман проценат у односу на укупан број чине тзв. репетитивне представке.

Настојећи да изнађу решење овог проблема и унапреде ефикасност рада самог Суда, државе чланице су у Декларацију из Брајтона (члан 20(в,г)) уврстиле препоруке садржане у вези са растућим бројем представки које се односе на идентичну повреду права (репетитивне представке), а које се односе на коришћење „пилот пресуда“, ради решавања повреда које се понављају на делотворан начин. Суштина ових препорука је охрабривање држава уговорница, Комитета министара и Суда да раде заједно ради налажења начина за решавање великог броја представки које произлазе из системских проблема означених од стране Суда, укључујући њихове правне, практичне и финансијске последице и узимајући у обзир начело једнаког поступања према свим државама уговорницама. Овакав приступ, заступљен је, као што је то већ поменуто још у Препоруци R(2004)6 која у пилот пресудама види делотворан механизам за спречавање будућих представки по истој ствари.

Поред тога, Конференција је у Декларацији позвала Комитет министара да размотри сврсисходност и модалитете поступка по коме би Суд могао завести и одредити мали број представки из групе представки које одражавају исту наводну повреду права против исте тужене државе, а да се то примењује на целу групу.

³²⁸ Република Србија је Протокол 14 потписала 10. новембра 2004. године, а ратификовала га је 6. септембра 2005. године. Ступио на снагу 1. јануара 2010. године

Примена пилот пресуда у правном систему Републике Србије, дала је одличне резултате на пољу смањења броја репетитивних представки, па је тако њихов број 1. јануара 2014. године износио 11.280 а 1. јануара 2015. године свега 2.400. Чак 1.200 је решено пријатељским поравнањем, а стандарди дефинисани у пилот пресудама омогућили су Уставном суду да доноси са њима усклађене одлуке, чиме се избегава даље обраћање Европском суду за људска права. Ово би требало да се рефлектује и кроз смањење износа исплаћених по овом основу чији је преглед за 2014. годину дат у табели 5.

Табела 5: Преглед исплата по пресудама Европског суда за људска права у Стразбуру³²⁹

НАЗИВ СУДА	ИЗНОС У ДИНАРИМА	ИЗНОС У ЕУР
ВИШИ СУД У БЕОГРАДУ	747,450.00	6,300.00
ДРУГИ ОСНОВНИ СУД У БЕОГРАДУ	7,714,000.00	64,000.00
ОСНОВНИ СУД У АРАНЂЕЛОВЦУ	1,209,000.00	10,000.00
ОСНОВНИ СУД У ВРАЉУ	4,966,680.00	41,800.00
ОСНОВНИ СУД У ЗАЈЕЧАРУ	232,000.00	2,000.00
ОСНОВНИ СУД У КРАГУЈЕВЦУ	3,488,350.00	29,500.00
ОСНОВНИ СУД У КРАЉЕВУ	2,706,500.00	22,900.00
ОСНОВНИ СУД У ЛЕСКОВЦУ	2,618,086.00	21,900.00
ОСНОВНИ СУД У ЛОЗНИЦИ	5,472,000.00	46,000.00
ОСНОВНИ СУД У НОВОМ ПАЗАРУ	139,289,400.00	1,176,400.00
ОСНОВНИ СУД У НЕГОТИНУ	1,422,000.00	12,000.00
ОСНОВНИ СУД У НИШУ	8,103,700.00	67,250.00
ОСНОВНИ СУД У НОВОМ САДУ	2,069,814.76	17,700.00
ОСНОВНИ СУД У ПИРОТУ	116,000.00	1,000.00
ОСНОВНИ СУД У ПРИЈЕПОЉУ	719,200.00	6,200.00
ОСНОВНИ СУД У СМЕДЕРЕВУ	235,000.00	2,000.00
ОСНОВНИ СУД У СУРДУЛИЦИ	3,106,000.00	26,000.00
ОСНОВНИ СУД У ЧАЧКУ	34,648,650.00	292,600.00
ОСНОВНИ СУД У ШАПЦУ	9,676,555.20	87,000.00
ПРВИ ОСНОВНИ СУД У БЕОГРАДУ	8,517,750.00	71,570.00
ПРИВРЕДНИ СУД У БЕОГРАДУ	246,000.00	2,000.00
ПРИВРЕДНИ СУД У ВАЉЕВУ	467,000.00	4,000.00
ПРИВРЕДНИ СУД У ЗАЈЕЧАРУ	242,000.00	2,000.00
ПРИВРЕДНИ СУД У КРАГУЈЕВЦУ	2,961,600.00	25,080.00
ПРИВРЕДНИ СУД У ЛЕСКОВЦУ	6,048,000.00	50,000.00
ПРИВРЕДНИ СУД У ПОЖАРЕВЦУ	1,742,555.00	14,490.00
ПРИВРЕДНИ СУД У УЖИЦУ	694,547.00	6,000.00
ПРИВРЕДНИ СУД У ЧАЧКУ	364,250.00	3,100.00
УКУПНО	249,824,087.96	2,110,790.00

³²⁹ Извештај о раду Високог савета судства за 2014. годину, доступно на: <http://www.vss.sud.rs/sr/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83>, приступљено 20.4.2015. године

Глава III: Фактори који утичу на окончање кривичног поступка у разумном року

1. Врсте фактора који одређују трајање кривичног поступка

Поред самог појма благовременог окончања кривичног поступка, о чему смо раније детаљно говорили, једно од кључних, и у теорији недовољно темељно и систематично обрађених, јесте и питање фактора који детерминишу трајање кривичног поступка. Разлоге томе треба тражити у њиховој бројности и хетерогености. Наиме, чиниоци који утичу на (не)правовремено окончање кривичног поступка, налазе се како у домену социолошких, тако и кривичноправних, кривичнопроцесних, правосудно-организационих и субјективних фактора.

Поред поменутог, интересантно је и да је тешко пронаћи анализу фактора који одређују трајање кривичног поступка реализовану на начин који подразумева свеобухватност, систематичност и погађање суштине проблема.

Исправно разумевање појма окончања кривичног поступка у разумном року, као и успостављање његове делотворне заштите, значајни су кораци у обезбеђивању правовременог окончања поступка. Међутим, не треба изгубити из вида да између права као почетне, и његове судске заштите као завршне тачке, стоји читав низ корака, чија је правремена реализација условљена бројним факторима. Њихово „оптимално подешавање,“ пут је ка оном што се, неретко, назива оживотворење права на суђење у разумном року.

Овде првенствено говоримо о оптимизацији нормативног оквира, почев од самог Устава, преко Законика о кривичном поступку и Кривичног законика, па до сета правосудних закона, заједно са бројним пратећим подзаконским актима. Неретко се, погрешно, ова последња група нормативних аката, посматра само у светлу организационих фактора трајања поступка, при чему се занемарује да су организациони аспекти правосудног система у највећој мери условљени квалитетом нормативног оквира у овој области, барем подједнако као и његовом ефективном применом. Иако ова тврдња на први поглед може изгледати контрадикторно, имајући

у виду да се у домаћој стручној и научној јавности одомаћила флоскула о високом квалитету норми и изостанку ефективне имплементације, управо је низак ниво квалитета правила која уређују организацију правосуђа, а нарочито оних која су садржана у подзаконским и интерним актима, као и недостатак одредаба о одговорности због њиховог непоштовања, један од главних узрочника застоја и предугог трајања поступака.

Поред приступа који подразумева анализу фактора који утичу на трајање кривичног поступка кроз поделу на нормативне и организационе, подједнако користан је и приступ по коме се ове детерминанте деле на оне које су објективног карактера и субјективне чиниоце (овде се првенствено мисли на делање учесника кривичног поступка).

Није без основа ни приступ по коме се фактори трајања поступка класификују на основу тога да ли се тичу конкретног, предметног поступка или су општег карактера. Комбинујући главне предности свих поменутих приступа, за потребе овог рада одлучили смо се за анализу кроз лупу нормативних фактора у домену казненог права, које даље делимо на кривичноправне и кривичнопроцесне; потом организационих - као издвојене категорије која обухвата и нормативни оквир и практичне аспекте организације и функционисања правосуђа; затим, социолошких - као контекста у коме се реализују претходне две групе фактора, и на крају, субјективних фактора који, заједно са социолошким, као хоризонталне детерминанте, прожимају све претходне категорије, те ће о њима бити речи у оквиру свих наведених тематских целина. Када су у питању субјективни фактори, овакав хоризонтални приступ њиховој анализи, указује се као неопходан, будући да оба вида ове групе чинилаца (и држање субјекта кривичног поступка као појединца али и међусобни односи процесних субјеката) прожимају све фазе кривичног поступка и у неодвојивом су садејству са другим типовима детерминанти којима се бавимо, па је неопходно анализирати их у заједничком контексту. У прилог томе говори и чињеница да је забрана злоупотребе права од стране процесних субјеката у ЗКП-у подигнута на ранг процесног начела, што само по себи указује на њену природу хоризонталног принципа и важења у свим фазама поступка, са идејом да се

о немогући коришћење процесних права на начин који је супротан њиховом духу, односно на начин који подразумева угрожавање туђих права или јавног интереса. Када је реч о међусобним односима процесних субјеката, Цвијовић³³⁰ исправно запажа да „стручан и ангажован рад суда са своје стране утиче и на повећану ангажованост осталих учесника у кривичном поступку, посебно странака. Свака ексцесна ситуација пред судом, посебно у фази главног претрса, као и неспособност суда да је адекватно реши води одуговлачењу кривичног поступка и закаснелом пресуђењу. Укупност односа-суд-тужилац-одбрана, стоје у жижи кривичне процедуре и одређују у пуној мери како трајање кривичног поступка тако и правилност и законитост пресуђења.“ Наведеном запажању једино би се могла замерити тврдња да међусобни односи у пуној мери одређују трајање поступка јер је неспорно да то чине у садејству са осталим детерминантама и у склопу актуелног друштвеног контекста.

2. Кривичноправни и кривичнопроцесни чиниоци који утичу на трајање кривичног поступка

Када говоримо о кривичноправним и кривичнопроцесним чиниоцима који утичу на трајање кривичног поступка, први ниво посматрања мора се поставити у раван саме норме. У настојању да дефинише факторе коју утичу на повећање примарне ефикасности правне норме, Бркић³³¹ дефинише услове које она мора испунити на онтолошкој, аксиолошкој и гносеолошкој равни.

На онтолошкој равни, норма треба да је примерена стварности и предмету регулисања, односно да одговара „просторно-временским координатама, под датим друштвеним, политичким и економским и другим условима.“ Прилагођеност норме предмету регулисања, по ауторки, подразумева одсуство арбитрерности ствараоца права и његово руковођење искључиво стручним, а не политичким или другим

³³⁰ Цвијовић, О. (1985): Утицај међусобних односа главних процесних субјеката на ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр.70.

³³¹ Бркић, С. (2004): 33-35.

критеријумима при одлучивању. Бркић с правом оцењује да је норма која је у том смислу необјективна и нереална, унапред осуђена на неуспех.³³²

Када су у питању услови које норма треба да испуни на аксиолошкој равни, Бркић наводи да „норма треба да је заснована на вредносним принципима иманентним правној држави: једнакости (и то не формалној већ стварној), праведности (која се састоји од одређености и предвидивости), сигурности (коју чине генералност, промулгација и неретроактивност) и слободи (захтев за свођење правних ингеренција на што мању меру).“³³³

По ауторки, на гносеолошкој равни, од изузетног је значаја да норма буде језички јасна, формално-технички квалитетно структурирана, а у логичком смислу кохерентна.

Поред поменутих захтева које мора да испуни свака појединачна норма, важно је идентификовати кривичноправне и кривичнопроцесне институте и решења, чије је адекватно обликовање приликом израде Кривичног и законика Законика о кривичном поступку, једна од најзначајнијих детерминанти трајања кривичног поступка.

2.1. Кривичноправни фактори окончања кривичног поступка у разумном року

Када говоримо о детерминантама трајања кривичног поступка које спадају у зону материјалног кривичног права, треба имати на уму да се ради првенствено о својствима самог дела које је предмет кривичног поступка, односно чињенице да се ради о кривичном делу које припада одређеној групи кривичних дела и самим тим има одређена својства која утичу на трајање кривичног поступка који се против окривљеног за то кривично дело води.

Како ће утицај ових фактора бити детаљно појашњен приликом анализе резултата истраживања на тему трајања кривичних поступака у Републици Србији, овде ћемо се ограничити само на идентификацију кључних чинилаца који кривична дела из

³³² *Ibidem*

³³³ *Ibidem*

појединих група чине специфичним на начин да окончање поступака чији су она предмет, захтева дужи или краћи временски период.

У том смислу, треба имати на уму чињеницу да инкриминације садржане у посебном делу Кривичног законика, заправо представљају одраз ширег друштвеног контекста, и да периоди значајнијих друштвених промена, рађају нове појавне облике криминалитета, те изискују адекватну државну реакцију на њих. Природно, свака новина захтева период адаптације, па увођење сваког новог кривичног дела или квалификованог облика постојећег дела, изискује одређено време за његово оживотворење у тужилачкој и судској пракси. Чини се, пре тужилачкој него судској, јер су управо јавни тужиоци неретко склони рутинском посезању за истим квалификацијама (углавном оним чије је доказивање једноставније).

Поред вештине квалификације приликом израде оптужних аката, али и образлагања пресуда, један од кључних проблема везаних за нове облике криминалитета, у контексту трајања кривичних поступака, јесте и савладавање специфичних знања неопходних за ефикасну истрагу. Није тајна да носиоци правосудних функција тешко држе корак са новинама у области информационих технологија или финансијског пословања, што им отежава адекватно прикупљање, извођење и разумевање доказа, као неопходног предуслова за благовремено окончање кривичног поступка.³³⁴

Ипак, поменуте промене које су узрок прописивању нових кривичних дела или њихових облика, саме по себи, не морају нужно имати негативан предзнак. Штавише, није реткост да периоди највећих цивилизацијских скокова донесу са собом значајан број нових облика понашања изразите друштвене опасности. Ово несумњиво важи за интензиван индустријски развој који је постао озбиљна претња квалитету животне средине.

³³⁴ Проблем стручности за поступање у предметима који захтевају специфична знања препознат је и у *Rec (87)18: III(d)5-7*. која предвиђа да у областима попут привредног криминала поступају судије које су прошле специјализовану обуку или да има стручну подршку пружају лица која поседују ову врсту специфичних знања.

Такође, небројене користи које су продукт ере информационих технологија, временом постају мач са две оштрице, будући да су, поред потпуно нових кривичних дела, захтевале и проширење постојећих инкриминација на ситуације када су та кривична дела извршена употребом информационих технологија.

Нови облици привредних друштава, олакшане и учестале промене њихове правне форме и власничке структуре, значајно су олакшали проток капитала али и отежали доказивање кривичних дела из сфере привредног и финансијског криминала и коруптивних кривичних дела.

За разлику од претходно поменутих, нових видова криминала, условљених стварањем и развојем одређених врста друштвених делатности, треба имати на уму да су читаве групе кривичних дела нашле места у кривичном законодавству, не захваљујући новоуспостављеним друштвеним односима или делатностима, већ услед промене перцепције појава које у друштву постоје још од древних цивилизација, али размере њихове штетности нису сагледаване на исти начин. Типичан пример тога представљају кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

2.2. Кривичнопроцесне детерминанте окончања кривичног поступка у разумном року

Иако су, без сумње, кривичнопроцесни фактори који одређују трајање кривичног поступка, у односу на кривичноправне, а нарочито оне који леже у домену организације правосуђа, често били предмет расправе у научној и стручној јавности, услед њихове бројности, међусобне, као и повезаности са организационим детерминантама, несумњиво је да не само њихово континуирано сагледавање, већ и кориговање, представљају неопходан предуслов унапређења ефикасности кривичног правосуђа.

На колико „критичних тачака“ се може деловати са циљем убрзања кривичних поступака, говори и чињеница да се оне налазе у неколико великих сфера. Најпре, већ деценијама је видљива тежња законодавца ка поједностављивању кривичног

поступка. Овде је могуће разликовати два приступа: док први подразумева модификацију појединих фаза поступка, не би ли се он учинио бржим и једноставнијим, други подразумева креирање посебних процесних процесних форми, код којих изостају читаве фазе поступка.³³⁵ У том смислу, раније се ишло ка изостављању фаза које претходе главном претресу (па тако код скраћеног поступка изостаје истрага), док се, последњих деценија, рекло би се оправдано, поједностављене форме углавном базирају на изостављању фазе главног претреса.³³⁶ С тим у вези, модификују се и основна процесна начела на којима почива структура кривичног поступка у једној држави, али и поједини општи процесни институти. Законодавац заправо бира: да ли ће мењати облик рама у који се слажу елементи процесног мозаика, променити распоред елемената или одлучити да „слику“ склопи без неког њих.

Можда и више него у другим сегментима реформе кривичноправног система, приметна је нека врста вишегодишњег некритичког величања саме природе и потенцијалног домета појединих процесних института у погледу њиховог дејства на ефикасност кривичног поступка. Ово посебно долази до изражаја у периодима када се говори о могућностима транспозиције у домаће позитивно право. Тада се олако барата, за наше услове, запањујућим подацима о резултатима њихове примене у правним системима који их познају деценијама, без обзира на разлике у правном и друштвеном контексту.

Ако говоримо о индивидуалном значају појединих процесних инситута на трајање поступка, од несумњивог значаја је начин на који је уређено питање права на одбрану; конекситет кривичних дела или окривљених, односно услови за раздвајање или спајање кривичних поступака; примена и трајање притвора и других мера за обезбеђење присуства окривљеног; права и дужности сведока у погледу обавезности

³³⁵ Ђурђић, В. (2013): Основна начела кривичног процесног права и поједностављене форме поступања у кривичним стварима, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр. 57.

³³⁶ Види и: Илић, П. Г. (2006): О поједностављењу форме кривичног поступка, *Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси*, (Д. Радовановић, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 361-367.

сведочења и истинитости исказа; ефикасност вештачења; могућност коришћења института повраћаја у пређашње стање; прецизност у одређивању, врсте и последице непоштовања рокова; начин на који је уређен институт изузећа; обавезност одлучивања о трошковима кривичног поступка и имовинскоправном захтеву; начин на који је уређено питање официјелног регистровања тока кривичног поступка (а нарочито могућности за њихово снимање уместо вођења класичног записника), као и достављање писмена.

Поред поменутих општих процесних института, трајање кривичног поступка, односно његово окончање у разумном року, условљено је и начином на који су структуриране поједине фазе кривичног поступка, али и подела надлежности у оквиру преткривичног поступка и овлашћења јавног тужиоца у погледу примене опортунитета кривичног гоњења. Један од кључних чинилаца је и тип истраге за који се законодавац определио, као и обим и начин преиспитивања оптужног акта и (не)постојања припремног рочишта. Начин на који је регулисан ток главног претреса, а нарочито мере процесне дисциплине које стоје на располагању председнику већа, од кључног су значаја за благовремено окончање поступка. Од великог утицаја на трајање поступка су и рокови за израду одлуке, као и механизми одговорности у случају њиховог непоштовања. Начин на који су постављени жалбени разлози, ограничење трајања другостепеног поступка, а нарочито ограничење у погледу могућности враћања предмета првостепеном суду на поновно одлучивање, кључне су тачке поступка по правним лековима.

Поред опште структуре поступка и карактеристика одређених његових фаза, од великог значаја је бројност, разноврсност и дometи механизма за убрзање кривичних поступака, путем изостанка или модификовања појединих његових фаза.

Ефикасна борба против растућег криминала и хроничне преоптерећености, неретко се пре може добити процесним путем и ослањањем на идеју сарадње окривљеног и његовог добровољног подвргавања процесним теретима, него јачањем репресивних

мера према њему.³³⁷ Управо због тога, савремени аутори, али и законодавци (нарочито земаља у транзицији које се суочавају са неефикасним кривичним правосуђем) се, питањем капацитета за убрзање и краће трајање кривичних поступака, баве углавном са аспекта примене диверзионих модела, односно посебних процесних форми кривичног поступка. Убрзање поступка није једини мотив приликом одступања од редовне процесне форме. Напротив, мотив је значано шири од тога и обухвата настојање да се на, по тежини и врсти дела, али и својствима учиниоца и другим битним факторима, одабере најпримеренија процесна форма. У одређеним случајевима радиће се о неком од диверзионих модела, док ће се у другим поступати у складу са неком од посебних процесних форми. Или, како лепо запажа Бркић, „ако је кривични поступак основни појам општег дела кривичног процесног права, онда би процесна форма била изведен и њему субординиран, посебан појам у оквиру посебног дела кривичног процесног права. Док основни појам (кривични поступак) одговара на питање шта, посебан појам (процесна форма) одговара на питање како.“³³⁸

„Диверзија представља коректив доминантне криминалне политике тамо где би она водила нежељеним последицама. Док општа криминална политика захтева акцију, односно реакцију од стране суда увек када је кривичноправна норма повређена, она у случају диверзије изостаје иако су испуњени сви услови.“³³⁹ Законом дефинисани основи диверзификације могу бити различити и кретати се од природе кривичног дела и њиме проузроковане штете, раније (не)осуђиваности, старости и других карактеристика учиниоца, стигматизирајућих ефеката поступка и алтернатива у решавању конфликта између жртве и учиниоца.³⁴⁰

Диверзоине форме, данас су разноврсне и могу се класификовати по више критеријума:

³³⁷ Бркић, С. (2004): 219.

³³⁸ *Ibidem*

³³⁹ Бркић, С. (2004): 149.

³⁴⁰ *Ibidem*

-с обзиром на то да ли је одустајање од кривичног поступка безусловно или условљено применом неког алтернативног програма, разликује се једноставна од диверзије са интервенцијама;

-с обзиром на субјекте и фазу поступка у којој долази до скретања, могућа је диверзија пре и после полицијског поступања, као и пре и после оптужења;

-с обзиром на врсту интервенције, разликује се диверзија у циљу мирења, обештећења, лечења, ресоцијализације, итд.³⁴¹

Примена неког од диверзионих модела могућа је, како у редовном кривичном поступку, тако и у оквиру неке од посебних процесних форми, које се и саме јављају у више модалитета:

-с обзиром на обим диференцираног регулисања, посебне процесне форме могу бити потпуне и непотпуне. Непотпуне се у делу у коме нема потребе за различитим регулисањем, ослањају на одредбе о општој форми са којима нису у супротности. То се обично изражава клаузулом о сходној примени осталих законских одредаба;

-по основу диференцирања, разликујемо посебне форме с обзиром на особености објекта, посебне форме с обзиром на особености процесних субјеката, као и оне које обједињују оба основа;

-с обзиром на степен сложености процесне структуре у односу на општу форму, посебне процесне форме могу бити упрошћене и сложене;³⁴²

-у зависности од тога да ли је њихов избор препуштен одлуци неког од процесних субјеката, или је њихова примена обавезна под законом предвиђеним условима, могу бити факултативне и обавезне;

³⁴¹ Бркић, С. (2004): 151.

³⁴² Изградња поједностављених процесних форми може почивати и на карактеристичном начину држања процесних субјеката (признање окривљеног, споразум странака о предмету оптужења и/или о казни и сагласност процесних субјеката о избору процесне форме) али и на малом обиму или једноставности чињеничне грађе. Више о томе види у: Бркић (2009): 94.

- зависно од тога да ли се наслањају на општу процесну форму или се воде независно од ње, посебне процесне форме могу бити самосталне и несамосталне.³⁴³

3. Организациони фактори који утичу на окончање кривичног поступка у разумном року

Није тајна да се у ставовима наше стручне и научне јавности на тему ефикасности кривичних поступака, углавном говори само о решењима садржаним у Законику о кривичном поступку. Истина, у њему постављени принципи, као и норме које их разрађују, суштински одређују степен реализације најзначајнијих људских права загарантованих како међународним правом тако и Уставом и законима Републике Србије. Истовремено, од квалитета решења садржаних у Законику о кривичном поступку, у доброј мери зависи и да ли ће, поред поштовања људских права, кривични поступак задовољити и друге параметре ефикасности, међу којима су најбитнији брзина његовог окончања и рационално располагање ресурсима у току вођења поступка.

Ипак, погрешно је питање ефикасности кривичних поступака ограничити само на норме садржане у Законику о кривичном поступку, Закону о малолетницима или Кривичном законикау, јер оне као такве, нису независне од ефикасности система чије постојање и функционисање у садејству са другим нормама регулишу, и/или које поменути норму примењује на конкретне друштвене односе.

Утисак је да се управо овде крије један од суштинских проблема, односно узрочника предугог трајања кривичних поступака код нас у претходних неколико деценија, јер се реформи кривичног поступка и реформи правосуђа, неретко приступало као потпуно независним питањима, те се немали број пута дешавало да се истовременим реформама на ова два поља уведе потпуно контрадикторна решења. Можда најдрастичнији пример је реформа правосуђа из 2009. године, која је донела праву „сечу“ кадрова у јавном тужилаштву, док се истовремено кроз измене Законика о кривичном поступку припремао прелазак на тужилачку истрагу. Слично се догодило

³⁴³ Бркић, С. (2004): 145.

и када је управо поменути проблем делимично коригован након одлуке Уставног суда којом је обавезао Државно веће тужилаца да на функције врати јавне тужиоце и њихове заменике који нису реизабрани 2009. године, али се услед мера штедње Влада Републике Србије одлучила за рестрикције запошљавања у јавном сектору, те су јавни тужиоци ускраћени за довољан број административног особља, без којих је њихов ефикасан рад незамислив.

У том смислу, питање ефикасности кривичног поступка мора се сагледавати, не само кроз процесно или материјално кривично законодавство, већ и у контексту ефикасности нормативног оквира који уређује функционисање правосуђа. Начин на који је организовано правосуђе једне државе треба да одговара обезбеђивању претпоставки за вођење правичног поступка.³⁴⁴

³⁴⁴ Томић, М. (2006): Организација правосуђа као претпоставка обезбеђења права на правично суђење, *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 82.

ПОГЛАВЉЕ ДРУГО: УТИЦАЈ НАЧЕЛА И ОПШТИХ КРИВИЧНОПРОЦЕСНИХ ИНСТИТУТА НА ОКОНЧАЊЕ КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У РАЗУМНОМ РОКУ

Глава I: Однос начела кривичног поступка и његовог трајања

Начин на који су структурирана начела кривичног поступка, први је предуслов његовог окончања у разумном року. Када говоримо о начелима кривичног поступка, као детерминанти његовог окончања у разумном року, битно је напоменути да се њихов утицај огледа најпре на нивоу структуре³⁴⁵ читавог кривичног поступка на основу које се он класификује, односно сврстава у одређени „тип“. Истовремено, њихов утицај је видљив и кроз нормативну разраду у појединим фазама поступка, почев од граница поступања јавног тужиоца по начелу опортунитета кривичног гоњења, чијим ширењем се просечно време трајања кривичног поступка може драстично редуковати, преко (не)постојања обавезе суда да утврђује истину у поступку, потом обима начела непосредности на главном претресу, надлежности судије појединца, граница примене принципа слободне оцене доказа, начина на који су уређени поступци по правним лековима и сл.

Имајући ово у виду, настојаћемо да се у овом поглављу задржимо само на сагледавању утицаја типа коме припада кривични поступак, односно његове структуре на трајање поступка и могућности окончања у разумном року, док ће о утицају који поједина процесна начела и обим њиховог важења, имају на изглед и ток појединих процесних фаза, бити више речи у Поглављу три.

Ово посебно важи када је реч о начелу законитости, које би смо могли назвати основним хоризонталним принципом на коме почива кривични поступак и без чијег се важења у свим процесним фазама, не може говорити ни о ефикасности, нити о правичности поступка, при чему се, наравно, мора водити рачуна о потреби да се

³⁴⁵ У домаћој стручној јавности се, чини се, беспотребно, одомаћио термин “архитектоника“ кривичног поступка. Види: Бејатовић, С. (2015): Главни претрес и његов допринос обезбеђењу суђења у разумном року, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд.

законитост не претвори у пуки формализам који је у колизији са ефикасношћу јер доприноси продуженом трајању поступка.³⁴⁶ Нису ретки случајеви свођења начела законитости на формализам, тиме што се на главном претресу изводи низ сувишних доказа, као да је уврђивање истине условљено квантитетом доказа, а не њиховим квалитетом.³⁴⁷

Говорећи о утицају реализације начела законитости на трајање кривичног поступка Вујичић³⁴⁸ наводи да повреда овог начела у првостепеном поступку доводи до око 30% усвојених жалби странака изјављених против првостепених одлука, и до 15% укинutih одлука. Исти аутор истиче да су најчешћа одступања од овог начела везана за чињенично стање и неке битне повреде одредаба кривичног поступка. Највећи проблем је неспровођење овог начела у фази претходног поступка, док се непоштовање истог принципа на главном претресу, огледа у настојању да се на сваки начин потврди резултат претходног поступка, или да се, ускраћивањем одређених права странака главни претрес што пре оконча.

1. Однос начела кривичног гоњења и окончања кривичног поступка у разумном року

1.1. Кривично гоњење као право и(или) дужност јавног тужиоца

Интензивне друштвене промене рађају нове облике криминалитета и повећано оптерећење кривичних правосуђа широм света. У настојању да пронађу најадекватније механизме реакције на ову појаву, државе посежу за обимним реформама организационог и процесног законодавства, а могућа решења углавном се крећу у три правца:

Будући да већина држава не може да инвестира додатна средства у кадровско и инфраструктурно јачање кривичног правосуђа, што би било прво средство, декриминализација лакших облика противправног понашања и њихово пребацивање у прекршаје - други је могући начин за растерећење кривичног правосуђа, чиме се

³⁴⁶ Група аутора (1976): *Трајање судског поступка*, Врховни суд Србије, Београд, 13.

³⁴⁷ Вујичић, Д. (1975): 463.

³⁴⁸ Вујичић, Д. (1975): Основна начела кривичног поступка и његово трајање, *Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр. 461-462.

терет великог броја предмета, заправо само преваљује на прекршајне судове. Трећи, и за нас у контексту теме којом се бавимо, најинтересантнији начин, јесте коришћење дискреционих овлашћења приликом доношења одлуке о покретању или обустави кривичног поступка.³⁴⁹

Јавни тужилац је дужан да захтева покретање кривичног поступка ако су испуњени законом прописани услови, када је реч о кривичним делима која се гоне по службеној дужности. Принцип официјелности чини кривично гоњење слободним од воље оштећеног, а принцип легалитета – од воље јавног тужиоца.³⁵⁰

Тек се организовањем кривичне тужбе као јавне тужбе, засноване на идеји о јавноправном карактеру кривичног дела, и успостављањем тзв. оптужног монопола државе, поставило питање обавезности остваривања кривичноправног захтева државе.³⁵¹

Начело легалитета важи само за кривична дела за која се гони по службеној дужности, дакле, за она за која се гони складу са начелом официјелности. Суштина начела легалитета јесте у обавези јавног тужиоца да предузме кривично гоњење, и заступа оптужбу, чим се стекну, и докле то за то постоје законом предвиђени услови.

Венецијанска комисија је у свом извештају о делотворности националних правних средстава³⁵² у погледу могућности јавног тужиоца да не покрене кривични поступак наводи да она ипак треба да представља изузетак и да се примењује у случајевима у којима су очигледни бенефити непроласка кроз судску процедуру.³⁵³

³⁴⁹ Новосел, Д. и Пајчић, М. (2009): Државни одвјетник као господар новог претходног казненог поступка, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 16, бр. 2, стр. 466-468.

³⁵⁰ Ђурђевић, В. (2013): 61, исправно запажа да је је услед одлуке законодавца да усвоји решење по коме се кривични поступак покреће одлуком, а не на захтев јавног тужиоца, начело официјелности, у свом изричитом и изворном облику морало бити изостављено из ЗКП-а.

³⁵¹ Ђурђевић, В. и Суботић, Д. (2010): 37.

³⁵² CDL-AD(2006)036rev: пар. 225-227.

³⁵³ Види и: Ђурђевић, В. (2007): Мере убрзања и поједностављења кривичног поступка и успешност борбе против криминалитета, *Криминалитет у транзицији: феноменологија, превенција и државна реакција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 181-202.

Ђурђић и Суботић³⁵⁴ питање располагања кривичном оптужбом од стране јавног тужиоца, исправно посматрају у светлу мутабилитета кривичног поступка. Начело мутабилитета омогућава јавном тужиоцу да у започетом кривичном поступку промени став о кривичном гоњењу. Надлежни тужилац је овлашћен да измени свој став у погледу кривичног гоњења, али не по сопственом нахођењу, већ на основу доказа прикупљених у покренутом поступку. Конкретније, јавни тужилац има право да у току читавог кривичног поступка одустане од кривичног гоњења, односно од оптужбе, кад на основу изведених доказа оцени да нема законских услова за даље кривично гоњење. Он има пуну слободу да одустане од кривичног гоњења, без икаквог образложења, ако на основу изведених доказа закључи да нема стварних и правних основа за даље гоњење. Због одустанка јавног тужиоца, даљег поступка пред судом не може да буде, што је последица усвојеног оптужног начела, без обзира на то да ли се суд и окривљени саглашавају са таквим ставом јавног тужиоца.

Приликом пресуђења суд је везан за чињеничну основу оптужног акта. Изван ње, не може да пресуди и кад на то указују докази изведени на главном претресу. Ако тужилац не би имао право да прилагоди оптужбу новонасталом стању ствари, суд би морао да донесе ослобађајућу пресуду поводом утужене кривичне ствари. Зато оптужни акт не сме да буде непроменљив. Из тога извире право сваког од овлашћених тужилаца на измену и проширење оптужбе. Приликом измене оптужбе мења се само чињенични опис, а оптужни акт се односи на исти догађај.³⁵⁵

При поступању по начелу легалитета, јавни тужилац је дужан да цени само законитост, а не и целисходност кривичног гоњења. Он само оцењује да ли су се стекли стварни и правни услови за гоњење: а) стварни услови су испуњени ако постоје докази о законом предвиђеном степену сумње да је одређено лице извршило неко кривично дело за које се гони по службеној дужности; б) правни услови су

³⁵⁴ Ђурђић, В. и Суботић, Д. (2010): *Процесни положај јавног тужиоца и ефикасност кривичног поступка*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 34.

³⁵⁵ Ђурђић, В. и Суботић, Д. (2010): 36.

испуњени кад се установи да је учињено дело по закону кривично дело и да не постоје процесне сметње за кривично гоњење (нпр. амнестија, помиловање и сл.).³⁵⁶

Дискреционо право јавног тужиоца омеђено је и стандардима датим у Препоруци Комитета министара Савета Европе *Rec(2000)19*³⁵⁷, док законодавац допушта одступања од начела легалитета, само у складу са условима прописаним законом. У том смислу, принцип опортунитета не треба посматрати као супротност, већ као допуну или коректив начела легалитета, који га чини сврсисходним.

У закону нема експлицитне одредбе да се опортунитет примењује у јавном интересу, ни одредбе којом се дефинише сврха његове примене, нити су прописани било какви услови за примену опортунитета гоњења, па јавни тужилац по слову закона није обавезан да процењује нити да образлаже јавни интерес ни сврху условног одлагања гоњења у конкретном случају.³⁵⁸

Обим примене начела опортунитета, поред „захвата“ по питању тежине кривичног дела, у великој мери зависи и од тога да ли ће преиспитивање могућности да поступи по начелу опортунитета бити постављено као могућност или као обавеза јавног тужиоца, те да ли ће, након његове одлуке, бити потребно и одобрење суда.

Иако је, као што смо већ навели, начело легалитета основно начело, док се опортунитет јавља као изузетак, ЗКП из 2001. године је у члану 236, став 9. остављао простор јавном тужиоцу да, по сопственом нахођењу, примени или не примени правила о условном одлагању гоњења, уз обавезу јавног тужиоца да испита могућности примене условног одлагања гоњења по свакој кривичној пријави. Овим је законска опција трансформисана у фактичку обавезу: јавни тужилац најпре разматра могућност хоће ли применити правила о условном одлагању гоњења, без икаквих законских ограничења, па тек ако се не определи за ту опцију, и то констатује у службеној белешци, подиже оптужни акт. У складу са тим, начело

³⁵⁶ Ђурђић, В. и Суботић, Д. (2010): 38.

³⁵⁷ *Recommendation Rec(2000)19 of the Council of Europe on the role of public prosecution in the criminal justice system*, adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies, par. 25-31.

³⁵⁸ Ђурђић, В. и Суботић, Д. (2010): 48.

опортунитета гоњења, практично је постало основно начело за лакша кривична дела.³⁵⁹ Таквом решењу претходило је упутство Републичког јавног тужилаштва о обавезном преиспитивању могућности поступања по начелу опортунитета.

Поред законских граница и упутстава Републичког јавног тужиоца, значајну улогу у процесу „одомаћења“ поступања по начелу опортунитета у нашем кривичном правосуђу, одиграли су и ставови које су заузимала поједина јавна тужилаштва, а који су садржали листе кривичних дела, за која би јавни тужиоци увек требало да преиспитају могућност примене овог института, као и ближе одређење околности које би требало ценити при доношењу одлуке. Ово је омогућило да поступање по начелу опортунитета остварује своју улогу у духу идеје правичности јер омогућава да се различито поступа у различитим ситуацијама, те да се избегне да негативне последице кривичног гоњења превагну у односу на његову сврху. Јер, поступање по начелу опортунитета не представља само вид рационализације поступка, већ је, уједно, и механизам ресторативне правде.

Када је реч о одобрењу суда, као предуслову за одбацивање кривичне пријаве или одустанак од кривичног гоњења, законодавац се може одлучити за један или више следећих модалитета: Први подразумева да одлука о поступању по начелу опортунитета зависи искључиво од процене јавног тужиоца; по другом, након одлуке јавног тужиоца, мора уследити и сагласност суда. Најзад, трећи модел, који је од 2009. године прихваћен и у нашем праву, комбинује претходна два, правећи разлику између кривичних дела тзв. багателног криминалитета и оних за које је забрањено нешто озбиљнијом санкцијом, при чему за прву категорију поступање по начелу опортунитета препушта сасвим дискреционој оцени јавног тужиоца, док у случају нешто тежих кривичних дела, захтева и сагласност суда.

Да је поступање по начелу опортунитета одавно препознато као успешан модел растерећења кривичног правосуђа, а тиме и унапређења ефикасности кривичног поступка, говори и Препорука *Rec (87)18* Комитета министара Савета Европе

³⁵⁹ Ђурђић, В. и Суботић, Д. (2010): 49.

земљама чланицама у вези с поједностављењем кривичног правосуђа,³⁶⁰ којом је препоручено да „начелу дискреционог гоњења треба прибегавати или се његова примена проширивати кад год историјски развој и устав земаља чланица то омогућавају и усвојити мере која имају исти циљ“.

Питање односа и преваге начела легалитета, односно опортунитета, непосредно је везано и за схватање сврхе кривичне санкције. Схватању да је, у крајњем, казна сама себи циљ, сасвим је адекватно начело легалитета јер успоставља обавезу остваривања кривичноправног захтева државе према сваком извршиоцу кривичног дела. Насупрот томе, у земљама чија кривична законодавства нису била утемељена на овим идејама, превагу има начело опортунитета.

Одступања од начела легалитета у позитивном праву Републике Србије јављају се у виду условног одлагања кривичног гоњења и одбацивања кривичне пријаве из разлога правичности.³⁶¹

2. Утицај доказних начела на суђење у разумном року

2.1. Законска и слободна оцена доказа

Два су доминантна доказна принципа за које се законодавац може одлучити када одређује основне контуре кривичног поступка, а чији је утицај на трајање кривичног поступка несумњив. Према првом, принципу законске оцене доказа, законодавац већ у самом закону утврђује строга правила извођења доказа, од којих суд не сме да одступи, а при томе се одређују два основна параметра: потребна количина одређених доказа и квалитет доказа који је неопходан да би се одређени доказ сматрао кредибилним а одређена чињеница утврђеном.³⁶²

³⁶⁰ *Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies), I(a).

³⁶¹ О примени начела опортунитета у кривичном правосуђу Републике Србије, види више у Поглављу три.

³⁶² Шкулић, М. (2009): *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 60.

Овде ипак треба разликовати два облика принципа законске оцене доказа, при чему први подразумева да се нека чињеница сматра доказаном, уколико постоји одређена количина доказа законом дефинисаног квалитета, невезано за став судије о тој чињеници. Насупрот овој ригидној варијанти, блажи концепт би подразумевао да суд може третирати одређену чињеницу као доказану, уколико постоји законом предвиђена количина доказа одређеног квалитета, али се судији, након тога, ипак има могућност да према свом уверењу процењује да ли је одређена чињеница доказана.

Насупрот принципу законске, стоји начело слободне оцене доказа, које подразумева да судија све прикупљене доказе, без обзира на њихову квалитет и квантитет цени према свом слободном уверењу. У том смислу, Чубински³⁶³ лепо закључује да се „оцена свију чињеница по слободном уверењу и у вези са тим одговор на питање, да ли је оптужени крив или не, никад не сме схватити као самовоља, служење капрису или уношење у суд својих политичких или других личних убеђења. Она се, као што се лепо изразио наш законодавац, мора базирати на основу свесна претреса и оцене свих (на суду) изнесених доказа, ма да и није везано ни за каква доказна правила.“

Дакле, принцип слободне оцене доказа не значи да има толико тумачења колико има судија, јер је свако од њих у тумачењу и примењивању кривичноправних материјалних и процесних норми везан Уставом и другим законима утврђеним принципима. Осим тога слободна оцена доказа не значи просту декларацију судије да је на пример неки доказ без вредности или да је неку чињеницу утврдио, већ то мора бити логички и у склопу осталих доказа и чињеница за сваког јасно и уверљиво образложено.

У Србији се систем законске оцене доказа примењивао све до ступања на снагу Законика о судском кривичном поступку Краљевине Југославије.³⁶⁴

³⁶³ *Ibidem*

³⁶⁴ Пример за законску оцену доказа се може наћи у Законнику о поступку судском и кривичним делима за Књажевину Србију од 1865. године. Тако се нпр. у параграфу 229. прописује: „Да се може узети да је дело сведоцима доказано, по правилу нужно је да најмање два сведока сагласним исказивањем учињено дело потврде...“ Наведено према: Шкулић, М. (2009): *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 60.

У важећем ЗКП-у, начело слободне оцене доказа, односно слободног судијског уверења изричито је предвиђено у члану 16, став 3. који каже да изведене доказе који су од значаја за доношење судске одлуке, суд оцењује по слободном судијском уверењу.³⁶⁵

У контексту трајања кривичног поступка и важња начела слободне оцене доказа у нашем кривичном поступку, интересантне су и одредбе чл. 88, 350. и 508. ЗКП-а који регулишу признање окривљеног и предвиђају да се, у случају да постоји признање окривљеног, даља истрага води само уколико постоји оправдана сумња у истинитост признања, или уколико је признање непотпуно, противречно или нејасно и у супротности са осталим доказима, а да се, уколико је признање дато на главном претресу, у наставку изводе само докази од којих зависи одлука о кривичној санкцији. Иако овакво решење може помоћи да се кривични поступак брже оконча, упитна је његова оправданост са аспекта важења принципа слободне оцене доказа у нашем кривичном поступку, али и (не)постојања обавезе суда да утврђује истину.

Наиме, поменути одредбама се, у извесном смислу, врши законско вредновање, односно оцена признања окривљеног. Органи поступка, дакле, нису у потпуности лишени права да и овај доказ цене према слободном уверењу, али су у значајној мери инструктирани како да поступе. Иако, на први поглед логично, ово решење има више недостатака. Најпре, ако се њиме желело истаћи да је признање окривљеног доказ који сам по себи најснажније поткрепљује наводе из кривичне пријаве и наредбе о спровођењу истраге, не видимо зашто би, на замишљеној доказној лествици, признање окривљеног било рангирано више од, на пример, аудио-видео записа на којима је забележено извршење кривичног дела.

Поред тога, суду се и тако, и у овој ситуацији, налаже да оцени истинитост, потпуност и противуречност признања, како самог по себи, тако и у односу на остале доказе. Ако је већ тако, није ли то и иначе суштина и садржина слободне

³⁶⁵ ЗКП, очигледно, не предвиђа експлицитно примену начела слободне оцене доказа, али самим тим што говори о поступању судије у складу са слободним судијским уверењем, његово се важење подразумева.

оцене доказа и обавеза суда, када се ради о било ком доказу? Није ли суд и иначе овлашћен да процени потребан квалитет и квантитет доказа? Најзад, ове су одредбе спорне и у контексту обавезе, односно потребе суда да утврђује истину у кривичном поступку.

2.2. Дужност суда да утврђује истину и трајање кривичног поступка

Начин на који је дејство признања окривљеног на даљи ток поступка регулисано у ЗКП-у из 2011. године, директна је последица промене курса законодавца у погледу обавезе суда да утврђује истину у кривичном поступку. Наиме, традиционално је по овом питању, постојала разлика између парничних и кривичних поступака, као и између англосаксонског и континенталног правног подручја. Док је сврха парничног поступка заштита приватног интереса, предмет кривичног поступка је *causa criminalis* па се тиче како приватног, тако и јавног интереса.

С друге стране, овај заокрет везан је и за продор страначки обликованог поступка из англосаксонског на континентално правно подручје. Пасивизиран суд више не трага за истином, већ је арбитар у доказном двобоју странака, а истина (тзв. материјална истина) више не лежи у решавању кривичне ствари, односно утврђивању чињеница о кривичном догађају, ради доношења одлуке о кривичном делу и учиниоцу. Као што Димитријевић³⁶⁶ лепо запажа, истина до које се долази у кривичном поступку требало би да представља веран одраз кривичног догађаја који се одиграо у животу друштва, односно државе. Управо на такав начин начело истине је било уткано у Законик о кривичном поступку из 2001. године који је у члану 17. предвиђао обавезу суда и државних органа који учествују у кривичном поступку да истинито и потпуно утврде чињенице које су од важности за доношење законите одлуке. У складу са тим, суд и државни органи били су дужни да с једнаком пажњом испитују и утврде како чињенице које терете окривљеног, тако и оне које му иду у корист. Ова обавеза и даље егзистира у члану 16, став 2. Законика о кривичном поступку, који каже да је Суд дужан да непристрасно оцени изведене доказе и да на основу њих са једнаком

³⁶⁶ Наведено према: Вујичић, Д. (1975):465.

пажњом утврди чињенице које терете или иду у корист окривљеном. Поређењем ових одредаба, јасно се уочава да је раније обавеза суда било истинито и потпуно утврђивање чињеница које су од важности за доношење законите одлуке, док по важећем ЗКП-у, фокус није на утврђивању истине о кривичној ствари, већ на утврђивању чињеница које иду у прилог или на терет окривљеног, дакле чињеница које ће му помоћи да донесе одлуку о победнику доказног двобоја. Таква, формална истина, лежи у рукама победника.

Наравно, не треба занемарити чињеницу да је чак и док је важила генерална обавеза суда да утврђује истину у кривичном посупку, сам ЗКП предвиђао неколико процесних ситуација у којима се могло одступити од ове обавезе. Такав случај је несумњиво постојао у случају да је наступила застарелост кривичног гоњења, такође, и у забрани *reformatio in peius*.³⁶⁷ *Ratio* овог одступања лежи у претежности правне сигурности у односу на утврђивање истине по сваку цену.

Поред горе наведених одступања, треба поменути и превагу начела *in dubio pro reo* над обавезом утврђивања истине. Наиме, поменути принцип захтева од суда да донесе одлуку у корист окривљеног уколико није несумњиво уверен у његову кривицу. „Ослобађање“ суда од обавезе утврђивања истине у ЗКП-у из 2011. године, уочљиво је и кроз начин на који је регулисана обавеза суда да у сумњи одлучи у корист окривљеног. Наиме, раније је обавеза утврђивања истине, налагала је суду „да у случају када постоји сумња у погледу одлучних чињеница које чине обележје кривичног дела или од којих зависи примена неке друге одредбе Кривичног законика, у пресуди или решењу које одговара пресуди, одлучи у корист окривљеног.“ Важећи ЗКП принцип *in dubio pro reo* регулише у члану 16, став 4, који предвиђа да пресуду, или решење које одговара пресуди, суд може засновати само на чињеницама у чију је извесност уверен.

У истој линији је и већ поменуто решење из чл. 88, 350 и 508. ЗКП-а, које уместо на долажење до истине, курс поступка усмерава на добијање признања окривљеног, коме уједно даје пресудан доказни значај.

³⁶⁷ Шкулић, М. (2013): 70.

Најзад, питање односа између долажења до истине као верног одраза кривичног догађаја или само до признања као предуслова за окончање поступка, поставља је и када је у питању поступање по начелу опортунитета кривичног гоњења и у случају споразума о признању кривичног дела.

Наиме, сам пристанак осумњиченог на реализацију обавеза које му приликом условљеног одлагања кривичног гоњења, представља у извесном смислу признање, које притом може бити и неистинито, јер не постоји законска обавеза преиспитивања његове истинитости, нити обавеза да постоје други докази који му иду у прилог.

Слична ситуација је и када је у питању споразум о признању кривичног дела, будући да, у складу са чланом 317, став 1, тачка 3. ЗКП-а, треба да постоје и други докази који нису у супротности са признањем окривљеног да је учинио кривично дело.³⁶⁸ Ово би у пракси значило да је довољно и само признање, те да сумња у његову истинитост, или чињеница да нема доказа који му иду у прилог, не спречава да поступак буде окончан на основу споразума.³⁶⁹ Ово јасно говори у којој мери је брзина поступања надвладала потребу да резултат поступка буде истина.

У контексту нове „поделе улога“ која је у ЗКП-у из 2011. године правдана унапређењем ефикасности поступка, можда и најспорнија јесте одредба члана 15. ЗКП-а, који, иако у ст. 2-3. каже да је терет доказивања оптужбе на тужиоцу а да суд изводи доказе на предлог странака, већ у наредном ставу предвиђа да суд може дати налог странци да предложи допунске доказе или изузетно сам одредити да се такви докази изведу, ако оцени да су изведени докази противречни или нејасни и да је то неопходно да би се предмет доказивања свестрано расправио. Из овог следи да је суд заправо потпуно доказно пасиван те да су странке те које изводе доказе.³⁷⁰ Ово је потпуно неприхватљиво имајући у виду да сврха кривичног поступка није само заштита приватног, већ и јавног интереса, те да, последично, његов ток и исход не

³⁶⁸ ЗКП из 2001. је захтевао постојање доказа који поткрепљују признање.

³⁶⁹ Шкулић, М. (2013): Однос начела истине и поједностављених форми кривичног поступка, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр. 75.

³⁷⁰ Шкулић, М. (2013): 79-80.

могу бити стављени у руке странака,³⁷¹ а суд претворен у пасивног посматрача неравноправног двобоја који одлуку доноси на основу „сервираног материјала“.

Када обавеза утврђивања истине више не егзистира, упитно је у којој мери ће суд уопште бити мотивисан да трага за утврђивањем чињеница које би биле „веран одраз кривичног догађаја“ или ће се просто препустити утицају снаге аргументације странака у поступку, као да се ради о парничном поступку чији је циљ искључиво заштита приватних интереса.

Да оваква пракса није била страна нашим судовима чак и док је законска обавеза да утврђују истину постојала, показују и ставови изнети у приручнику о трајању судских поступака³⁷² који је 1976. године издао Врховни суд Србије. У приручнику се наводи следеће: „Понекад суд и остали државни органи који учествују у кривичном поступку, своју активност у разјашњавању одлучних чињеница у појединим или свим фазама кривичног поступка усмеравају претежније на испитивање и утврђивање само оних чињеница које терете окривљеног, што није у складу са начелом истине. Нема сумње да томе у доброј мери доприноси и некоректност одбране, која често не бира средства у покушају да по сваку цену, чак и у случајевима већ скоро разјашњене кривице окривљеног, докаже да то не стоји, што изазива супротну реакцију јавног тужиоца а понекад и суда.“ Иако исти аутори раније тумаче начело истине као обавезу суда и других органа кривичног поступка да током читавог поступка полазе од претпоставке невиности окривљеног, као и да у складу са начелом истине, уврђују како оне чињенице које му иду на штету тако и оне које му иду у корист, у претходно наведеном ставу показују да је ситуацију у пракси у многоме другачија. Они практично револтирано констатују да одбрана инсистира покушајима да одржи тезу о невиности окривљеног, иако је његова кривица „скоро разјашњена“! Наравно, чак и лошем правнику је јасно да наш кривични поступак не познаје нешто што се зове „скоро разјашњена кривица“ те да кривица окривљеног може бити, или несумњиво утврђена или он мора бити ослобођен оптужбе.

³⁷¹ Ђурђић, В. (2013): 60.

³⁷² Група аутора (1976): 16.

Имајући ово у виду, не треба сумњати у то да ће дозани двобој који је заменио утврђивање истине, допринети да се поступци окончају брже, јер ће суд, поступајући потпуно у складу са законом, много једноставније моћи да „извага доказе за и против“ и донесе одлуку о томе ко је победник, а не о томе шта се заиста догодило.

3. Начела вођења кривичног поступка и његово окончање у разумном року

3.1. Утицај начела непосредности на трајање кривичног поступка

Већ је било речи о томе да суд одлуку доноси у складу са начелом слободног судијског уверења и слободне оцене доказа. Ово доказно начело, своје конкретно обличје добија и кроз начело непосредности, као једно од основних начела вођења кривичног поступка. Наиме, да би суд могао донети одлуку на примењујући горе поменуте принципе, потребно је да буде у прилици да стекне непосредан увид, односно утисак о доказима.

У том смислу, потребно је да сви чланови већа (субјективна непосредност) стекну непосредан увид у све доказе (објективна непосредност).³⁷³

С друге стране, начело непосредности се јавља и у виду, по правилу обавезног, присуства окривљеног кривичном поступку, као једног од постулата правичности. Чланом 13. ЗКП-а је предвиђено да се окривљеном који је доступан суду може се судити само у његовом присуству, осим када је суђење у одсуству закоником изузетно дозвољено. Окривљеном који је доступан суду не може бити изречена кривична санкција ако му није омогућено да буде саслушан и да се брани. Изузетно Законик о кривичном поступку дозвољава суђење у одсуству, на основу одлуке већа, када постоје нарочито оправдани разлози да му се суди иако је одсутан, под условом да је у бекству или није доступан државним органима. Нарочито оправданим разлозима могла би се сматрати концентрација и целисходност прикупљених доказа или чињеница да се један од саоптужених налази у притвору, а да међусобна

³⁷³ Шкулић, М. (2011): *Коментар законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник, Београд, 47-48.

повезаност оптужених и њихових радњи показује да у конкретном случају нема услова за раздвајање поступка.³⁷⁴

У свим ситуацијама када се читав поступак или одређена његова фаза, одвијају без присуства окривљеног, ипак се примењује нека врста „сурогат“ непосредности, односно присуства окривљеног, тако што му се поставља бранилац по службеној дужности. На овај начин се омогућава максимална мера заштите његових права у поступку у датим околностима.

Управо због овакве дуалне и сложене структуре, начин на који је процесним законом одређен дOMET и важење начела непосредности, од великог је утицаја на окончање кривичног поступка у разумном року. Ипак обим и важење овог начела значајно се разликују у фази претходног поступка и главног претреса, те се, у току истраге, присуство доказним радњама чешће јавља као право, него као предуслов несметаног тока поступка.³⁷⁵ У складу са тим, ако лице коме је упућен позив, односно

³⁷⁴ Миленковић, Д. (2015): Претпоставке за одржавање главног претреса (начин обезбеђења и последице недоласка лица), *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 176.

³⁷⁵ Тако је, у складу са чланом 300. ЗКП-а, јавни тужилац је дужан да браниоцу осумњиченог упути позив да присуствује саслушању осумњиченог, односно да осумњиченом и његовом браниоцу упути позив, а оштећеног обавести о времену и месту испитивања сведока или вештака. Изузетно, у поступцима за кривична дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, јавни тужилац може испитати сведока и без позивања осумњиченог и његовог браниоца да присуствују испитивању ако оцени да њихово присуство може утицати на сведока. У том случају судска одлука се не може заснивати искључиво или у одлучујућој мери на том исказу сведока. Осумњичени, његов бранилац и оштећени могу да присуствују увиђају. Ако осумњичени има браниоца, јавни тужилац ће, по правилу, позивати односно обавештавати само браниоца. Ако је осумњичени у притвору, а доказна радња се предузима ван седишта суда, јавни тужилац ће одлучити да ли је потребно присуство осумњиченог.

Јавни тужилац је дужан да стручног саветника обавести да може да присуствује вештачењу.

Ако позив осумњиченом и његовом браниоцу није достављен у складу са одредбама овог законика, односно ако се истрага води против непознатог учиниоца, јавни тужилац може предузети испитивање сведока или вештака само по претходном одобрењу судије за претходни поступак.

Лица која присуствују доказним радњама могу предложити јавном тужиоцу да ради разјашњења ствари постави одређена питања осумњиченом, сведоку или вештаку, а по дозволи јавног тужиоца могу постављати питања и непосредно. Ова лица имају право да захтевају да се у записник унесу и њихове примедбе у погледу предузимања појединих радњи, а могу и предлагати прикупљање појединих доказа.

Ради разјашњења појединих техничких или других стручних питања која се постављају у вези са прибављеним доказима или приликом саслушања осумњиченог или предузимања других доказних радњи, јавни тужилац може затражити од стручног лица одговарајуће струке да му о тим питањима да потребна објашњења. Ако су приликом давања објашњења присутни осумњичени или бранилац, они могу тражити да то лице пружи ближа објашњења. У случају потребе, јавни тужилац може тражити објашњења и од одговарајуће стручне установе.

обавештење о доказној радњи није присутно, радња се може предузети и у његовом одсуству.

Када је реч о важењу начела непосредности у фази главног претреса, ситуација је битно другачија него у претходном поступку. Наиме, председник већа, чланови већа, записничар и допунске судије морају непрекидно бити присутни на главном претресу.

Како је одржавање главног претреса немогуће без присуства јавног тужиоца, у случају његовог недоласка на главни претрес, који је заказан на основу оптужнице јавног тужиоца, председник већа ће о томе обавестити надлежног јавног тужиоца и затражити да одмах одреди замену. Ако то није могуће, председник већа ће одредити да се главни претрес не одржи и о томе ће обавестити надлежног јавног тужиоца и Државно веће тужилаца, који имају обавезу да обавесте суд о предузетим мерама.

Иако оваква одредба Законика о кривичном поступку, наизглед, пружа довољне гаранције високог нивоа процесне дисциплине, у пракси је ситуација нешто другачија, те се главни претреси врло често не одржавају управо услед недоласка јавног тужиоца, јер је, услед великог броја предмета по јавном тужиоцу, готово немогуће одредити замену. Поред тога, чак и да је то изводљиво, упитно је колико је уопште целисходно, будући да „замена“ нема могућност да се благовремено упозна са садржином предмета. Несумњиво да велики проблем представља и пракса несанкционисања овог вида непоштовања процесне дисциплине, као и у случају изостанка браниоца, о чему ће касније бити речи.

Ситуација је знатно једноставнија када се ради о поступцима у којима оптужни акт заступа оштећени као тужилац или приватни тужилац, нити њихов пуномоћник, који су уредно позвани, а изостанак нису оправдали, јер ће у том случају веће решењем обуставити поступак.

За разлику од чланова већа и записничара који све време морају присуствовати главном претресу, ЗКП прецизно прописује могућности за удаљење окривљеног.

Присуство окривљеног на главном претресу, по правилу је предуслов за његово одржавање. Стога, ако је оптужени уредно позван, а не дође на главни претрес нити свој изостанак оправда, веће ће наредити да се доведе. Ако се довођење не би могло

одмах извршити, веће ће одлучити да се главни претрес не одржи и наредити да се оптужени доведе на идући главни претрес. Ако оптужени оправда изостанак пре него што довођење буде извршено, веће може опозвати наредбу за довођење и ослободити оптуженог обавезе да сноси трошкове који су настали услед неодржавања главног претреса.

У овом контексту од значаја су и одредбе о удаљењу оптуженог који ремети ред из суднице. На основу члана 371. веће може наредити да се оптужени удаљи из суднице за време предузимања одређене доказне радње, а ако по повратку у судницу настави да нарушава ред, веће га може удаљити до краја доказног поступка и одредити, ако постоји таква могућност, да оптужени из посебне просторије путем техничких средстава за пренос звука и слике прати ток поступка. Како ће ово, узимајући у обзир тренутну техничку опремљеност наших судова, ретко бити могуће, пре завршетка доказног поступка председник већа ће (ако није било техничких средстава за праћење тока поступка), обавестити оптуженог о току доказног поступка за време док је био удаљен из суднице, упознати га са исказима претходно саслушаних саопштених, односно омогућити му да прочита записнике о тим исказима, ако то оптужени жели и позвати га да се изјасни о оптужби, ако то није раније већ учинио. Ако оптужени у случају из става 2. овог члана настави да нарушава ред, веће га може поново удаљити из суднице, без права да присуствује главном претресу до његовог завршетка, а у том случају председник већа или судија члан већа, саопштиће оптуженом пресуду у присуству записничара. У случају да оптужени који нема браниоца буде удаљен из суднице у складу са ст. 1. и 3. овог члана, председник суда ће му поставити браниоца по службеној дужности (члан 74. тачка 6. и члан 76.).³⁷⁶

Поред начелне обавезе присуства окривљеног кривичном поступку, начело непосредности огледа се и у обавези његовог присуства на главном претресу. Па тако члан 390. ЗКП-а предвиђа да сви оптужени остају у судници током читавог главног претреса.

³⁷⁶ Колаковић-Бојовић, М. (2013): Право на стручну одбрану окривљеног и ефикасност кривичног поступка, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 1, стр. 145.

Ако оштећени као тужилац или приватни тужилац треба да буду испитани као сведоци, неће се удаљити из суднице. Веће, изузетно, може одлучити да се оптужени удаљи из суднице ако саоптужени или сведок одбије да даје исказ у његовом присуству или околности указују да његово присуство утиче на наведена лица. По повратку оптуженог прочитаће му се исказ дат у његовом одсуству и он може саоптуженом или сведоку постављати питања и дати примедбе на исказ.

Одраз чињенице да је окончање поступка првенствено у интересу окривљеног, јесте и одредба члана 383. која предвиђа две ситуације у којима постоји могућност да се, и када по одредбама овог законика постоје услови за одлагање главног претреса због изостанка оптуженог или браниоца, главни претрес одржи и то: ако би се према доказима који се налазе у списима, очигледно морало донети решење којим се оптужба одбацује или пресуда којом се оптужба одбија или ако је оптужени проузроковао сопствену неспособност за учествовање на главном претресу. У овом другом случају, веће може, након испитивања вештака, решењем одлучити да се главни претрес одржи, али не и заврши, у одсутности оптуженог. У случају одржавања главног претреса у одсутности оптуженог, председник суда ће му поставити браниоца по службеној дужности.

Чим престану разлози због којих је оптужени одсутан, главни претрес ће се наставити у присуству оптуженог, након што га председник већа упозна са дотадашњим током и садржајем главног претреса.

Изостанак сведока, вештака или стручног саветника, не мора бити препрека за почетак главног претреса, јер осим што може наредити њихово довођење, веће може одлучити да главни претрес почне и без присуства позваног сведока, вештака или стручног саветника, уз обавезу већа да у каснијем току главног претреса одлучи да ли због изостанка некога од њих главни претрес треба прекинути или одложити.

Уредно позваног сведока, вештака или стручног саветника који изостанак није оправдао, веће може казнити новчаном казном до 150.000 динара, наредити да се на идући главни претрес доведе и одредити да трошкови које је проузроковао падају на његов терет, али у оправданом случају може ове одлуке опозвати.

Вишеструки прекиди и одлагања главног претреса, несумњиво су једна од најболнијих тачака које проузрокују предуго трајање кривичних поступака.

Утицајем одлагања главног претреса на трајање поступка бавио се и Европски суд за људска права, па је тако у предмету *Günseli and Yayik* против Турске³⁷⁷ Суд закључио да је продужено трајање поступка углавном узроковано непотребним одлагањем претреса у неколико наврата.

У складу са чланом 386, председник већа може прекинути главни претрес због: одмора, истека радног времена, прибављања одређених доказа у кратком року, припремања оптужбе или одбране или других оправданих разлога. Како прекид главног претреса може трајати због одмора најдуже два часа у току једног радног дана, због истека радног времена до наредног радног дана, а због осталих разлога најдуже 15 дана. Како се прекинути главни претрес наставља се увек пред истим већем, ако се главни претрес не може наставити пред истим већем или ако је прекид главног претреса трајао дуже од 15 дана, поступа се по правилима која важе за одлагање главног претреса. Наиме, главни претрес се решењем већа одлаже: ако треба извести нове доказе који се не могу прибавити у кратком року; ако се у току главног претреса утврди да је код оптуженог после учињеног кривичног дела наступило душевно обољење или душевна поремећеност или друга тешка болест због које не може учествовати у поступку или ако постоје друге сметње да се главни претрес успешно спроведе.

Један од највећих проблема у погледу утицаја одлагања главног претреса на трајање кривичног поступка, тиче се начина на који је формулисан став 2. члана 286. а који каже да ће се, у решењу којим се главни претрес одлаже, по правилу, одредити време и место када ће се главни претрес наставити. Утисак је, ипак, да се ово правило полако претворило у изузетак, што негативно утиче не само на трајање конкретног судског поступка, већ и на управљање предметима на нивоу суда, те дугорочно планирање и рационалну употребу ресурса (нарочито инфраструктурних).

Услед потребе да се испоштује захев за субјективном непосредношћу, у складу са чланом 388. ЗКП-а, главни претрес који је одложен мора почети изнова ако се

³⁷⁷ *Günseli and Yayik v. Turkey*, No. 20872/02, пресуда од 21. фебруара 2008. године

изменио састав већа. Извесни коректив и одступање од апсолутног важења објективне непосредности, која би, у случају поновног извођења свих доказа, олако довела до апсурдно дугог трајања поступка, веће може, након изјашњења странака, решењем одлучити да се сведоци и вештаци не испитују поново, него да се изврши увид у записнике о њиховим исказима датим на ранијем главном претресу или да, ако је то потребно, председник већа укратко изнесе садржину тих изјава или их прочита. Овај корективни механизам примењује се само уколико се ради о промени члана већа. Ако се главни претрес држи пред другим председником већа, главни претрес мора почети изнова и сви докази морају бити поново изведени. Само изузетно, због протеча времена, заштите сведока или других важних разлога веће може, након изјашњења странака, решењем одлучити да се сведоци и вештаци не испитују поново, него да се поступи као у случају промене члана већа.

Управо недостатак континуитета у саставу већа један је од честих разлога предугог трајања кривичног поступка, а најтеже последице оставља у обимним предметима у којима поновно извођење доказа захтева дуг временски период, уз чињеницу да се могућност одређивања допунских судија и даље не користи пракси.

Најдрастичнији пример масовне промене председника већа и почетка, на хиљаде главних претреса изнова, догодио се 2010. године, након миграције предмета. Практику вишеструке промене председника већа осуђује и Европски суд за људска права, који је управо у овој појави видео основни узрок предугог трајања поступка поводом представке у предмету *Simonavičius* против Литваније³⁷⁸ у коме је поступајући судија промењен четири пута за шест година и девет месеци колико је трајао поступак.

За разлику од поменутог момента везаног за одређивање новог датума главног претреса, где до изражаја долази управљачка или како се то чешће каже, менаџерска улога председника већа, када се ради о законској обавези председника већа да о сваком одлагању које траје дуже од 60 дана, обавести председника суда, од значаја је и сама улога председника суда, како са аспекта старања о савесном вршењу судијске функције, тако и у погледу бриге о делотворном управљању предметима и укупним

³⁷⁸ *Simonavičius v. Lithuania*, No. 37415/02, пресуда од 27. јуна 2006. године

результатима рада једног суда. Не можемо се отети утиску да ни једна ни друга улога председника судова не долазе у пуној мери до изражаја, како због „политике колегијалности“, тако и због преоптерећености председника судова „несудским“ задацима које би требало да преузму секретари и управитељи судова, као професија која никако да заживи на прави начин у нашем правосуђу.

Када је реч о важењу, односно одступању од начела објективне непосредности, а у вези са упознавањем са садржином налаза и мишљења вештака, чланом 403. ЗКП-а предвиђено је да ако се због природе вештачења не могу очекивати, или нису потребна, потпунија објашњења веће може одлучити да се, уместо позивања и испитивања вештака, изврши увид у приложени налаз и мишљење, или да, ако оцени да је то потребно, председник већа укратко изнесе њихову садржину или их прочита. Уколико након извођења других доказа и примедби странака, нађе да је то потребно, веће може накнадно одредити непосредно испитивање вештака.

У прилог ефикасности поступка иде и одредба члана 404. која уређује питање извођења доказа ван главног претреса, а која предвиђа да ако се на главном претресу сазна да сведок или вештак не може да дође пред суд или да му је долазак знатно отежан, веће може, ако сматра да је његов исказ важан, наредити да га ван главног претреса испита председник већа или судија члан већа непосредно или путем техничких средстава за пренос слике и звука.

Такође, ако је потребно да се изврши увиђај³⁷⁹ или реконструкција ван главног претреса, веће ће овластити председника већа или судију члана већа да то учини, а обавеза суда је да о месту и времену спровођења ових радњи обавести странке, браниоца, оштећеног и стручног саветника и упозори их да током њиховог извођења имају права која им иначе припадају када се докази изводе на главном претресу. Записници, тонски снимци или електронски записи, репродукују се, а предмети који служе разјашњењу кривичне ствари показују се, потом, на главном претресу.

³⁷⁹ Као што Шкулић добро закључује, ово ће се у пракси ретко дешавати. Види: Шкулић, М. (2011): 48.

У складу са чланом 406. ЗКП-а, исти поступак примењује се ради упознавања са садржином писмена и снимака ако:

- 1) су испитана лица умрла, душевно оболела или се не могу пронаћи, или је њихов долазак пред суд немогућ или знатно отежан због старости, болести или других важних разлога;
- 2) су странке сагласне да се тако поступи уместо непосредног испитивања сведока или вештака који није присутан, без обзира да ли је био позван или не;
- 3) је сведок или вештак испитан непосредно пред истим председником већа или ван главног претреса;
- 4) сведок или вештак без законског разлога неће да да исказ на главном претресу;
- 5) је реч о исказу саоптуженог према којем је кривични поступак раздвојен или је већ окончан правноснажном осуђујућом пресудом.

Чак и уз испуњење наведених услова, записници о ранијем испитивању лица која су ослобођена дужности сведочења јер би својим исказом повредила дужност чувања тајног податка, професионалне тајне, или онога што им је окривљени као свом браниоцу поверио, не смеју се извести у складу са одредбама овог члана ако та лица нису уопште позвана на главни претрес или су на главном претресу изјавила да неће да сведоче.

Иако поменуте одредбе које ослобађају суд од поновног извођења доказа на главном претресу несумњиво позитивно утичу на убрзање поступка, не треба занемарити њихов утицај на реализацију начела контрадикторности, а у контексту тужилачке истраге. Наиме, овим одредбама се заправо дозвољава суду да не изводи на главном претресу доказе које је тужилац извео у истрази, као фази са изузетно лимитираним важењем начела контрадикторности, будући да ЗКП, о чему је већ био речи, подразумева само њихово право да присуствују, али не и учествују у извођењу

доказа на начин на који им је то право загарантовано на главном претресу, чиме се поништава свака идеја о једнакости оружја странака у поступку.³⁸⁰

3.2. Трајање кривичног поступка и начело процесне економије

Већ је било речи о условима које један кривични поступак мора испунити да би се могао сматрати ефикасним, као и о потреби изналажења идеалног баланса у испуњењу тих захтева. Поред неспорно сложеног процеса успостављања равнотеже између брзине поступка и поштовања основних права, највећи изазов при креирању процесно-организационог оквира функционисања кривичног правосуђа, јесте усклађивање утрошка времена и других врста ресурса (материјалних и људских). Оно што ипак треба имати на уму, јесте чињеница да од свих ресурса, једино рационална употреба времена има статус законом дефинисаног основног процесног принципа. Ово не треба да чуди, будући да фактор време, осим економског, има и значај на пољу правичности, па материјални ресурси, у мери у којој је то могуће (и разумно) морају бити у његовој служби. Поред тога, економичност је задовољена само ако су редуцирани ресурси резултирали исправном судском одлуком, јер је најнекономичнији онај поступак у коме је одлука укинута у поступку правних лекова. Процесна економија у рукама законодавца има карактер не само правно-техничког, већ и правно-етичког начела. За разлику од правно-техничких принципа који почивају на разлозима сврсисходности, правно-етички принципи су као носиоци материјалне правде, посебан израз правне идеје, која се на датом степену историјског развоја показује општој правној свести. Законодавац може уводити поједина некономична решења али се не може у потпуности оглушити о захтеве економичности. Остајући у служби процесних циљева, држава не потискује материјалну правду путем економских критеријума, већ је подржава, забрањујући неприкладне и непотребне кораке који воде до ње.³⁸¹ Ипак, не може се оспорити да управо „лимитирано маневарско поље“, када се ради о материјалним ресурсима, чини да се механизми за убрзање поступка морају тражити, углавном, изван

³⁸⁰ Ђурђић, В. (2013): 63-64.

³⁸¹ Бркић, С. (2009):83.

повећаних буџетских издвајања за правосуђе.³⁸² Са оваквим ставом се вероватно не би сложила већина судија и тужилаца, који продужено трајање поступака редовно правдају превеликим оптерећењем и недовољним бројем, што носилаца правосудних функција, то административног особља, иако је Србија, о чему ће бити речи у Поглављу четири, традиционално међу државама са највећим бројем судија и јавних тужилаца у Европи.

У директној вези са начелом непосредности и начелом процесне економије, јесте и начело суђења у зборном саставу.

Препорука *Rec (87)18* Комитета министара Савета Европе земљама чланицама у вези с поједностављењем кривичног правосуђа³⁸³ предвиђа да састав суда треба да буде одређен у складу са уставом и правном традицијом одређене државе, водећи рачуна о тежини и природи дела, као и о сложености случаја. Када је реч о већима састављеним од судија професионалаца, препоручује се да њихов број буде сведен на минимум, а када год то озбиљност дела дозвољава, поступање судије појединца. Могло би се констатовати да је проширење круга поступака у којима суди судија појединац, у складу са наведеним стандардом.

³⁸² Више о томе види у Поглављу четири.

³⁸³ *Rec (87)18: III(d)*

Глава II: Утицај појединих кривичнопроцесних института и кривичнопроцесних радњи на трајање кривичног поступка

1. Спајање и раздвајање поступака као фактор који одређује трајање кривичног поступка

За трајање кривичног поступка од нарочите је важности питање конекситета кривичних дела, односно окривљених. Наиме, раније је поменуто да Европски суд за људска права, постојање више окривљених или кривичних дела која су предмет поступка, третира као фактор који је од претежног значаја за сложеност случаја, те самим тим и за оцену о постојању повреде права на суђење у разумном року.

Чињеница да се окривљеном ставља на терет извршење два или више кривичних дела извршених у стицају, може бити од утицаја на обим доказног материјала, сложеност и захтевност израде оптужног акта и пресуде, али и на, имајући ово у виду, могућности у погледу обарања пресуде у жалбеном поступку. У том смислу, као кључно питање јавља се одлука суда о спајању или раздвајању кривичног поступка.

Питање спајања, односно раздвајања кривичних поступака у тесној је вези са начелом процесне економије и настојањем да се поступак спроведе законито и правично али уз што мањи утрошак ресурса. Оно о чему ипак треба водити рачуна, је да се, применом спајања и раздвајања поступка, више постиже на пољу уштеде материјалних и људских ресурса, док, када је у питању време као ресурс, ефекат може бити управо супротан, будући да је спајање поступака углавном праћено и повећањем броја сведока и количине материјалних доказа које је потребно извести.

Овим питањем се у својој пракси бавио и Европски суд за људска права, а пре њега и Комисија, која је у предмету *Ewing* против Уједињеног Краљевства, заузела став да у случају када је суд одлучио да споји више предмета, што свакако утиче на

продужење поступка, то се неће сматрати неазумним или арбитрерним поступањем ако је домаћи суд исправно поступио приликом доношења такве одлуке.³⁸⁴

У предмету *Wejrup*³⁸⁵, који се односио на кривични поступак вођен због међународне преваре, подносилац је изнео тврдњу да је продужено трајање поступка узроковано одлуком суда да споји кривичне поступке. ЕСЉП је ипак стао на становиште да је одлука тужилаштва да захтева спајање поступака била несумњиво оправдана и рационална јер је на тај начин остварена значајна уштеда ресурса.

У истој линији је и одлука у случају *Diana* против Италије,³⁸⁶ где је Суд оценио да је сложеност случаја изазвало спајање предметног, са још три кривична поступка, па је поступак вођен против укупно седам окривљених. Оцена Суда је да је ово учинило поступак изузетно сложеним и проузроковало његово дуго трајање, те повреду права на суђење у разумном року није учињена.

Ако се има у виду поменута пракса Суда, као кључни моменат приликом оцене утицаја спајања поступака на суђење у разумном року, јавља се законитост, односно оправданост такве одлуке.

У складу са чланом 30. Законика о кривичном поступку, јединствени кривични поступак ће се по правилу спровести: ако је исто лице окривљено за више кривичних дела; ако је више лица окривљено за једно кривично дело; према саучесницима, прикривачима, лицима која су помогла учиниоцу после извршења кривичног дела, као и лицима која нису пријавила припремање кривичног дела, извршење кривичног дела или учиниоца; ако је оштећени истовремено учинио кривично дело према окривљеном. Поред тога, јединствени кривични поступак се може спровести и у случају кад је више лица окривљено за више кривичних дела, али само ако између извршених кривичних дела постоји међусобна веза и ако постоје исти докази.

³⁸⁴ *Ewing v. UK*, No. 11224/84, одлука Комисије, 56 DR, 71, наведено према: Царић, С. (2006): 92.

³⁸⁵ *Wejrup v. Denmark*, No. 49126/99, пресуда од 7. марта 2002. године

³⁸⁶ *Diana v. Italy*, No. 11898/85, пресуда од 27. фебруара 1992. године

Неретко, постоји потреба спајања кривичних поступака за које су надлежни различити судови. У том случају, ако је за нека од кривичних дела надлежан нижи, а за нека виши суд, за спровођење јединственог кривичног поступка надлежан је виши суд. Ако су надлежни судови исте врсте, за спровођење јединственог поступка надлежан је суд на чијем подручју је прво покренут кривични поступак.

О спајању кривичног поступка, решењем против кога није дозвољена жалба, одлучује суд који је надлежан за спровођење јединственог поступка. Против решења којим је одређено спајање поступка или којим је одбијен предлог за спајање није дозвољена жалба.

Сличан приступ Суд је имао и када је реч о раздвајању кривичног поступка као средству за убрзање суђења, па је тако у предмету *Absandze* против Грузије³⁸⁷, Суд разјаснио да би раздвајање поступка вероватно убрзало његово окончање али да то није нужно исправно поступање.

С друге стране у већ помињаном предмету *Salapa* против Пољске, где је поступак трајао пет година и осам месеци, Суд је утврдио да нема повреде права услед сложености случаја (међународни елемент) али и предузетих бројних корака да се поступак убрза, као што је раздвајање поступка у односу на двоје окривљених чије се присуство у току поступка није могло обезбедити.

Услови под којима суд може одлучити да раздвоји кривични поступак код нас су регулисани чланом 31. Законика о кривичном поступку, којим је предвиђено да надлежни суд, на предлог странака и браниоца или по службеној дужности, а након саслушања присутног тужиоца и окривљеног, може због правичности, целисходности или других важних разлога, до завршетка главног претреса, одлучити да се кривични поступак за поједина кривична дела или против појединих окривљених раздвоји и посебно доврши или преда другом надлежном суду. Из овако одређених услова, јасно је да је процена сврсисходности, односно целисходности раздвајања поступак у потпуности на поступајућем судији, односно већу, будући да је, с обзиром на мноштво фактора и различитост сваког индивидуалног случаја, немогуће дефинисати прецизније одреднице.

³⁸⁷ *Absandze v. Georgia*, No. 57861/00, пресуда од 15. октобра 2002. године

2. Институт изузећа и трајање кривичног поступка

Злоупотреба права окривљеног да захтева изузеће поступајућег судије или јавног тужиоца, као и других учесника у поступку, један од најчешћих видова опструкције разумног трајања поступка. Овај проблем препознао је Европски суд за људска права одлучујући по представи у случају *Eckle* против Немачке. Суд је потврдио да су подносиоци представке, право да захтевају изузеће користили као „илустративан пример политике намерне опструкције“.

У складу са чланом 37. ЗКП-а судија или судија-поротник биће изузет од судијске дужности у одређеном предмету: ако је оштећен кривичним делом; ако му је окривљени, његов бранилац, тужилац, оштећени, њихов законски заступник или пуномоћник, брачни друг или лице са којим живи у ванбрачној или другој трајној заједници живота или сродник по крви у правој линији до било ког степена, у побочној линији до четвртог степена, а по тазбини до другог степена; ако је са окривљеним, његовим браниоцем, тужиоцем или оштећеним у односу старатеља,штићеника, усвојитеља, усвојеника, хранитеља или храњеника; ако је у истом предмету поступао као судија за претходни поступак или је одлучивао о потврђивању оптужнице или је учествовао у доношењу мериторне одлуке о оптужби која се побија жалбом или ванредним правним леком или је учествовао у поступку као тужилац, бранилац, законски заступник или пуномоћник оштећеног, односно тужиоца или је саслушан као сведок или као вештак, ако Закоником није другачије прописано. Поред ових околности које су таксативно наведене, ЗКП предвиђа да судија или судија-поротник може бити изузет од судијске дужности у одређеном предмету ако постоје околности које изазивају сумњу у његову непристрасност.

У погледу трајања кривичног поступка од посебног је значаја одредба члана 38. ЗКП-а која предвиђа обавезу судије или судије-поротника да, чим сазна да постоји неки од разлога за његово изузеће, прекине сваки рад на том предмету и да о томе обавести председника суда, који ће га решењем изузети и одредити да се предмет додели другом судији по редоследу. За разлику од ове ситуације где је судија или судија-поротник, заправо уверен да постоји околност која представља разлог за

изузеће, у ставу 2. истог члана, регулисана је његова дужност да, уколико сматра да постоје околности које изазивају сумњу у његову непристрасност, обавести о томе председника суда.

За разлику од претходно описаних ситуација, које и нису нарочито честе у пракси, те се и не могу сматрати значајним фактором који утиче на трајање поступка, злоупотреба захтева за изузеће из члана 39. ЗКП-а, који могу поднети странке и бранилац, често се наводи као један од значајних узрочника предугог трајања поступка.

Захтев за изузеће судије или судије-поротника³⁸⁸ странке и бранилац могу поднети до почетка главног претреса, а ако су за разлог за изузеће сазнале касније, захтев подносе одмах по сазнању. Странке и бранилац могу тражити изузеће само поименично одређеног судије или судије-поротника који у предмету поступа. Захтев за изузеће судије суда који одлучује о жалби, странке и бранилац могу поднети у жалби или у одговору на жалбу.

Странке и бранилац дужни су да у захтеву наведу доказе и околности због којих сматрају да постоји неки од разлога за изузеће судије, судије-поротника или председника суда. Уколико се ради о поновљеном захтеву за изузеће истог судије, односно судије-поротника, у њему се не могу наводити разлози који су истицани у ранијем захтеву за изузеће који је одбијен, осим ако се поднесу нови докази који подносиоцу раније нису били познати. Пре доношења решења о изузећу прибавиће се изјава судије, судије-поротника, односно председника суда, а по потреби спровешће се и друге радње.

Одмах по сазнању да је поднет захтев за изузеће, судија, односно судија поротник је дужан да поступи идентично као када је сазнао да постоји разлог за његово изузеће, те да предузима само оне радње код којих постоји опасност од одлагања.

Један од основних механизма злоупотребе захтева за изузеће, јесте путем коришћења хијерархијске структуре у одлучивању о захтеву. Наиме, чланом 41.

³⁸⁸ У складу са чланом 42. ЗКП-а, правила о изузећу судије, односно судије-поротника, примењују се и на јавне тужиоце и лица која су на основу закона овлашћена да јавног тужиоца замењују у поступку, записничаре, преводиоце, тумаче и стручна лица, вештаке, као и овлашћена службена лица полиције предузимају доказне радње на основу одредба ЗКП-а.

ЗКП-а предвиђено је да о захтеву за изузеће судије, односно судије поротника, одлучује председник суда. Ако се тражи изузеће само председника суда или председника суда и судије или судије-поротника, одлуку о изузећу доноси председник непосредно вишег суда, а ако се тражи изузеће председника Врховног касационог суда, одлуку о изузећу доноси Општа седница. Сличан механизам постоји и када се ради о захтеву за изузеће поступајућег тужиоца, јер јавни тужилац одлучује о изузећу лица која су на основу закона овлашћена да га замењују у поступку. О изузећу јавног тужиоца одлучује непосредно виши тужилац. О изузећу Републичког јавног тужиоца одлучује Државно веће тужилаца по прибављеном мишљењу Колегијума Републичког јавног тужилаштва.

У том смислу, није реткост да окривљени или његов бранилац захтевају изузеће председника сваке од наведених инстанци, не би ли што више добили на времену.

Против решења којим се захтев за изузеће одбацује или усваја, жалба није дозвољена, а решење којим се захтев за изузеће одбија може се побијати посебном жалбом³⁸⁹ о којој одлучује апелациони суд. Како би се избегло значајније ометање тока поступка, ЗКП предвиђа да, ако је такво решење донесено после подигнуте оптужбе, може се побијати само жалбом на пресуду.

3. Окончање кривичног поступка у разумном року када се окривљени налази у притвору

Начин на који су, најпре у Уставу, а потом и у процесном законодавству једне државе, формулисани услови за примену сваке од мера за обезбеђење присуства окривљеног а нарочито однос притвора и његових алтернатива, у великој мери може одредити ток и трајање кривичног поступка.

Одлучујући у раније помињаном предмету *Kuibichev* против Бугарске, и Европски суд за људска права је покренуо питање одговорности судских власти у обезбеђивњу присуства окривљеног. Ако говоримо о утицају чињенице да се окривљени налази у

³⁸⁹ Изузев ако се ради о решењу председника Врховног касационог суда или Опште седнице којим је захтев за изузеће одбијен, јер у том случају жалба није дозвољена.

притвору на трајање крвичног поступка, треба имати у виду да је она од значаја не само у погледу обезбеђења његовог присуства током поступка, већ и као превентивни механизам који има за циљ да онемогући доказну опструкцију.

Чињеница да се окривљени налази у притвору од додатне је важности, будући да у том случају органи поступка имају обавезу нарочите хитности у поступању, имајући у виду читав низ депривација које из ове мере произилазе. Јасан став у овом погледу заузео је и Европски суд за људска права, одлучујући у предмету *Debboub* против Француске³⁹⁰, где је навео да суд треба да поклони посебну пажњу брзом окончању поступка када се окривљени налази у притвору.

Примена притвора као мере обезбеђења окривљеног, може се дакле, третирати као двоструки механизам за убрзање поступка. С једне стране, овом мером се гарантује присуство окривљеног као предуслов успешног вођења поступка, односно спречава доказна опструкција док се, с друге стране, органи поступка обавезују на посебно хитно поступање, све док се окривљени налази у притвору.

У том смислу, један од битних фактора је и граница максималног трајања притвора, будући да су, у државама у којима је ова граница постављена у самом процесном закону, а не искључиво препуштена процени суда, под додатним „притиском“ да поступају што ажурније, ризикујући недоступност окривљеног након истека рока за максимално трајање притвора.

Када је реч о условима за одређивање притвора, они су у члану 210. ЗКП-а постављени тако да се притвор може одредити само под условима предвиђеним у Законику³⁹¹ и само ако се иста сврха не може остварити другом мером. Истим

³⁹⁰ *Debboub v. France*, No. 37786/97, пресуда од 9. новембра 1999. године, § 46.

³⁹¹ У складу са чланом 211. ЗКП-а, притвор се може одредити против лица за које постоји основана сумња да је учинило крвично дело ако:

- 1) се крије или се не може утврдити његова истоветност или у својству оптуженог очигледно избегава да дође на главни претрес или ако постоје друге околности које указују на опасност од бекства;
- 2) постоје околности које указују да ће уништити, сакрити, изменити или фалсификовати доказе или трагове крвичног дела или ако особите околности указују да ће ометати поступак утицањем на сведоке, саучеснике или прикриваче;
- 3) особите околности указују да ће у кратком временском периоду поновити крвично дело или довршити покушано крвично дело или учинити крвично дело којим прети;

чланом, прописана је дужност свих органа који учествују у кривичном поступку и органа који им пружају правну помоћ, да трајање притвора сведу на најкраће неопходно време и да поступају са нарочитом хитношћу ако се окривљени налази у притвору.

Будући да се ради о врло осетљивом питању преваге између ограничења права окривљеног и потребе несметаног вођења поступка, чланом 212. ЗКП-а предвиђено је да о одређивању притвора одлучује суд на предлог јавног тужиоца, а после потврђивања оптужнице и по службеној дужности. Пре доношења одлуке о притвору суд ће саслушати окривљеног о разлозима за одређивање притвора. Изузетно одлука о одређивању притвора може се донети без саслушања окривљеног ако је издата наредба о довођењу због неодазивања позивима или постоји опасност од одлагања, када ће бити саслушан у року од 48 часова од часа хапшења.

Против решења о притвору странке и бранилац могу изјавити жалбу која не задржава извршење решења, ванрасправном већу. Жалба, решење и остали списи достављају се одмах већу. Одлука о жалби доноси се у року од 48 часова.

На основу решења судије за претходни поступак, окривљени се може задржати у притвору највише три месеца од дана лишења слободе. Судија за претходни поступак дужан је да и без предлога странака и браниоца, по истеку сваких 30 дана испита да ли још постоје разлози за притвор и да донесе решење о продужењу или укидању притвора.

Веће непосредно вишег суда (члан 21. став 4.) може, на образложени предлог јавног тужиоца, из важних разлога продужити притвор највише за још три месеца. Против овог решења дозвољена је жалба која не задржава извршење решења. Ако се до истека овог рока не подигне оптужница, окривљени ће се пустити на слободу.

Чињеница да је максимално трајање притвора током истраге ограничено на шест месеци, што се поклапа са законским роком за окончање истраге, требало би да

4) је за кривично дело које му се ставља на терет прописана казна затвора преко десет година, односно казна затвора преко пет година за кривично дело са елементима насиља или му је пресудом првостепеног суда изречена казна затвора од пет година или тежа казна, а начин извршења или тежина последице кривичног дела су довели до узнемирења јавности које може угрозити несметано и правично вођење кривичног поступка.

додатно мотивише јавог тужиоца да управо у том року и оконча истрагу и подигне оптужницу, чиме би се избегло да окривљени постане недоступан за даљи ток суђења, будући да притвор након оптужења може трајати до окончања поступка, односно до упућивања окривљеног на издржавање кривичне санкције која се састоји у лишењу слободе, а најдуже док не истекне време трајања кривичне санкције изречене у првостепеној пресуди.³⁹² Ипак, како се законски рок за окончање истраге у пракси ретко поштује,³⁹³ будући да је инструктивног карактера, неретко се дешава да притвор не послужи сврси, већ да се, напротив, претвори у своју супротност, будући да окривљени најпре проведе максималних три, односно шест месеци у притвору, истрага за то време не буде окончана, а он потом постане недоступан за даљи ток суђења. У том смислу, неретко су се могли чути предлози да се размотри оправданост начина на који су постављене обе врсте временског ограничења, а нарочито оно везано за трајање притвора, будући да је окончање истраге у року од шест месеци неретко тешко изводљиво, што услед сложености случаја и преоптерећености јавних тужилаца, то и због лошег планирања истраге и процесне недисциплине³⁹⁴.

У том правцу су ишли и предлози експерата ЕУ који су вршили процену правосуђа Републике Србије у сегменту ефикасности. Наиме, они су предлагали да се максимално трајање притвора у истрази продужи са шест на 12 месеци.³⁹⁵

Иако свако продужење максималног рока трајања притвора води дехуманизацији поступка, мишљења смо да се ни супротним решењем не постиже жељени ефекат бржег окончања поступка и минималног ограничења права окривљеног. Решење по

³⁹² Од предаје оптужнице суду па до упућивања окривљеног на издржавање кривичне санкције која се састоји у лишењу слободе, притвор се може одредити, продужити или укинути решењем већа. Решење о одређивању, продужењу или укидању притвора доноси се по службеној дужности или на предлог странака и браниоца. Веће је дужно да и без предлога странака и браниоца испита да ли још постоје разлози за притвор и да донесе решење о продужењу или укидању притвора, по истеку сваких 30 дана до потврђивања оптужнице, а по истеку сваких 60 дана након потврђивања оптужнице па до доношења првостепене пресуде.

³⁹³ Види: Део други, Поглавље друго, Глава II.

³⁹⁴ Ово нарочито када се ради о вештацима код којих предмети проводе и по више година

³⁹⁵ Salustro, M. (2013): *Peer-based Assessment Mission to Serbia, Independence and efficiency of the judiciary*, 9.

коме је максимално трајање притвора вишеструко краће од просечног трајања истраге, јасно говори да се, под изговором хуманости и достизања међународних стандарда у погледу лимитираног трајања притвора, игнорише чињеница да у постојећим правосудно-организационим оквирима не може дати жељене резултате. Управо је ово, као и чињеница да за само окончање кривичног поступка с разлогом не постоје временске одреднице, и било мотив укидања ограничења трајања притвора након оптужења. Ово наравно не значи да и законска граница трајања притвора у истрази треба да буде укинута или драстично померена, већ да деловање треба да буде усмерено у неколико праваца: Најпре, у што широј примени алтернатива притвору, када је год то могуће; Потом, кроз брижљиву анализу и корекцију процесних одредаба које проузрокују продужено трајање поступка; Најзад, у највећој мери, решење треба тражити на пољу организације правосуђа, како у погледу довољног броја и равномерног оптерећења предметима судија и јавних тужилаца, тако и кроз појачану административну и информатичку подршку, стално унапређење њихове стручности, али, што је можда и најважније, инсистирању на дисциплинским мерама у ситуацији када разлог предугог трајања поступка лежи у неажурности.

4. Стручна одбрана у кривичном поступку и његово трајање

Почетак примене новог Законика о кривичном поступку из 2011. године у свим кривичним судовима у Републици Србији, не само да са собом доноси измену нормативног оквира који регулише право на стручну одбрану окривљеног, већ баца потпуно ново светло на улогу браниоца у кривичном поступку, чак и у оним сегментима који су на нормативном нивоу остали непромењени у односу на решења садржана у Законика о кривичном поступку из 2001. године. Имајући ово у виду, посебно су, у контексту утицаја обима, дмета и начина реализације права на стручну одбрану окривљеног, као и утицаја овог права на трајање али и ефикасност кривичног поступка уопште, интересантна питања проширења граница обавезне одбране, иницијални (на срећу неуспешни) покушаји наметања посебних услова које

адвокат треба да испуни да би се нашао у улози браниоца, као и улоге браниоца у новом концепту тужилачке истраге и током припремног рочишта.

4.1. О праву на стручну одбрану окривљеног у кривичном поступку

Право на одбрану, несумњиво се сврстава у круг основних права окривљеног у кривичном поступку. Ово потврђује и чињеница да је ово право данас инкорпорирано, како у најзначајније међународне документе у области заштите људских права и слобода,³⁹⁶ тако и у унутрашње правне системе држава широм света, без обзира на њихову традицију и ступањ развоја. У већини правних система, право на одбрану подигнуто је на ранг уставног начела. Начин на који је ово право формулисано, модалитети и опсег његовог ограничења и даље значајно варирају, а од законом постављених оквира, као и начина на који окривљени, односно његов бранилац, реализују ово право, у доброј мери може зависити ефикасност самог поступка.

Устав Републике Србије у члану 33, став 2. предвиђа да свако ко је окривљен за кривично дело има право на одбрану и право да узме браниоца по свом избору, да с њим несметано општи и да добије примерено време и одговарајуће услове за припрему одбране. У ставу 3. истог члана, прописано је да окривљени који не може да сноси трошкове браниоца, има право на бесплатног браниоца ако то захтева интерес правичности, у складу са законом.

Када је реч о процесној и правној природи браниоца у теорији се истичу следећа схватања: бранилац као помагач окривљеног, бранилац као заступник окривљеног, бранилац као лице које пружа потпору и подршку окривљеном током поступка, бранилац као орган правне помоћи.

³⁹⁶ Европска конвенција о људским правима и основним слободама у члану 6. (3ц) предвиђа да се окривљени у кривичном поступку може бранити сам, (када говоримо о личној одбрани), да сам одреди браниоца који ће га бранити или да му се постави бранилац по службеној дужности, за случај да оптужени нема довољно средстава да плати браниоца, под условом да интереси правде тако захтевају (када је реч о стручној одбрани). Слично решење садржи и члан 47. Повеље о основним правима Европске уније.

По Шкулићу,³⁹⁷ одбрана уз помоћ браниоца представља један елемент права окривљеног, у оквиру његовог комплексног права на одбрану, а појам браниоца се може одредити с обзиром на његово својство субјекта кривичног поступка, правни основ за појављивање у кривичном поступку, његово професионално опредељење и статус, те основне елементе и садржај процесне функције коју врши. Он браниоца дефинише као „правно образовано физичко лице које се по правилу професионално бави адвокатуром и које на основу издатог пуномоћја (изабрани бранилац) или донетог решења суда (постављени бранилац), заједно са окривљеним или независно од окривљеног, али у његовом интересу (када је у питању бранилац у случају суђења у одсуству, а у одређеној мери и када се окривљени брани „ћутањем“), врши функцију одбране у кривичном поступку, односно помаже окривљеном у одбрани, те предузимањем потребних кривичнопроцесних радњи, које спадају у домен његових овлашћења, стара о процесној и правној заштити права и интереса окривљеног у кривичном поступку.

4.2. Утицај (не)постојања стручне одбране окривљеног на ефикасност кривичног поступка

Чињеница да је окривљени имао стручну одбрану, односно да се у току кривичног поступка бранио сам, неспорно може бити један од кључних фактора који одређују трајање поступка.

Право окривљеног да се сам брани и право на браниоца по службеној дужности, треба посматрати као два потпуно одвојена права и тако посматрано би се могло закључити да право окривљеног да се брани сам, искључује могућност да му суд, противно његовој вољи постави браниоца по службеној дужности. Овде треба водити рачуна о критеријумима као што је право на правично суђење које би могло бити доведено у питање ако би се под изговором интереса правде, окривљеном поставио бранилац чије услуге не жели и у кога нема поверења.³⁹⁸ Када је у питању

³⁹⁷ Шкулић, М. (2011): 309.

³⁹⁸ Јакшић, А. (2006): *Европска конвенција о људским правима-коментар*, Београд, стр. 231.

најзначајнији елемент појма ефикасности - трајање кривичног поступка, (не)постојање стручне одбране може, у доброј мери, учинити да трајање кривичног поступка буде, у складу са интересима окривљеног, сведено на најмању могућу меру, односно да траје годинама.

Неспорно је да браниоци, неретко, користе све могућности које им одредбе важећег Законика о кривичном поступку дозвољавају, не би ли путем вишеструких захтева за изузеће или повраћај у пређашње стање, избегавањем пријема позива, недоласцима на рочиште, услед неадекватних мера за поштовање процесне дисциплине али и договореним отказивањем пуномоћја у кључним моментима, „купили време“ својим клијентима, којима окончање кривичног поступка у разумном року не иде у прилог.³⁹⁹ Поред тога, браниоци немају подједнак однос према питању трајања поступка у случајевима када постоји притвор и у оним случајевима када ова мера није примењена. У притворским предметима они су заинтересовани да се поступак што пре оконча, очекујући укидање притвора. Међутим, у осталим случајевима честа је појава да браниоци настоје да поступак одуговлаче. Неретко, када се ради о окривљенима против којих је био одређен притвор, браниоци чекају док се притвор укине, па одмах након тога стављају вишеструке захтеве за изузеће, изналазећи најразличитије разлоге да би тако продужили трајање поступка, али тек пошто се окривљени нашао на слободи.⁴⁰⁰ Интересантно је, међутим, да је понекад тешко направити границу између злоупотребе и законите употребе легитимног права браниоца да предузима све радње које не превазилазе законске оквире а које су у интересу његовог клијента, а да перцепција овог питања зависи и од процесне улоге посматрача.

У погледу овог питања, Европски суд за људска права је одлучујући у предмету *Union Alimnaria Sanders S.A.* против Шпаније, закључио да је подносилац представке дужан да покаже марљивост у поштовању и извршавању процедуралних корака који су њему релевантни, да се уздржи од коришћења било каквих тактика

³⁹⁹ Овим питањем се ЕСЉП бавио у предмету *Klamecki v. Poland*, No. 25415/94, пресуда од 28. марта 2002. године, наводећи као разлог предугог трајања поступка константно опозивање пуномоћја и ангажовање нових бранилаца.

⁴⁰⁰ Група аутора (1976): 16.

одлагања, као и да искористи могућности које су му пружене домаћим правом за скраћивање поступка.

Сличан став ЕСЉП заузима и у предмету Пузовић и Медаревић против Србије,⁴⁰¹ где истиче да, уколико се трајање кривичног поступка може приписати понашању окривљеног и процесним злоупотребама којима прибегава одбрана, тада се окривљени, по правилу, не може са успехом позивати на повреду члана 6, став 1. ЕКЉП. Суд даље појашњава да се у опструкције које нису извињавајуће убрајају беспредметни поднесци и неоправдани изостанци окривљеног и браниоца са суђења. У том контексту, интересантан је и раније поменут став Суда у предмету *Carriano* против Италије, да би подносиоци представке требало да буду одговорни за одуговлачење поступка проузроковано од стране њихових пуномоћника.

И поред тога, ЕСЉП подсећа да окривљени није дужан да сарађује са судом, као и да суду стоји на располагању читав спектар процесних средстава намењених сузбијању различитих врста опструкције поступка.⁴⁰²

С друге стране Суд је одлучујући у предмету *Tsilira* против Грчке⁴⁰³, одбио аргумент да су одуговлачења поступака врло често узрокована понашањем адвоката, наводећи да је земља уговорница дужна да организује свој правни систем на начин који осигурава свима право на правноснажну судску одлуку.

Сличан став заузео је и Врховни касациони суд одлучујући по представци због повреде права на суђење у разумном року, и наводећи да је очигледно да је разлог неоправдано дугог трајања првостепеног поступка то што основни суд није водио довољно рачуна о процесној дисциплини странака код изостанка окривљеног и његових бранилаца са заказаних претреса, а што је резултирало одлагањем – неодржавањем већег броја главних претреса и то 20 од укупно заказана 23 главна претреса, због чега је повређено право подносиоца захтева за заштиту права на суђење у разумном року.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ *Puzović u Medarević v. Serbia*, No. 2545/05, пресуда од 15. септембра 2009. године

⁴⁰² *Ibidem*

⁴⁰³ *Tsilira v. Greece*, No. 44035/05, пресуда од 22. маја 2008. године

⁴⁰⁴ Решења Врховног касационог суда Ржк 36/2014 од 24.11.2014. године донето на седници Одељења за заштиту права на суђење у разумном року 19.03.2015. године

Нормативни оквир за поступање суда у смислу сузбијања злоупотребе права даје и члан 14. ЗКП-а који каже да је суд дужан да кривични поступак спроведе без одуговлачења и да онемогући сваку злоупотребу права усмерену на одуговлачење поступка, а не треба занемарити ни одредбе чл. 372, 374. и др. које ову обавезу конкретизују.

Управо колико је интерес окривљеног да се поступак што пре оконча, улога браниоца у том смислу може бити пресудна јер му може помоћи да, путем све бројнијих упрошћених процесних форми, попут споразума о признању кривице али и заузимањем адекватног става, односно изјашњавањем на припремном рочишту, издејствују што бржи и најповољнији могући завршетак поступка.

4.3. Стручна одбрана окривљеног по ЗКП-у из 2011. године и трајање кривичног поступка

Поред померања границе обавезне одбране и изузимајући спорну одредбу о посебним условима које морају испунити браниоци у поступцима за тежа кривична дела, а која је брисана и пре почетка примене новог ЗКП-а у судовима опште надлежности, на први поглед, решења која доноси ЗКП из 2011. године а која се односе на право окривљеног на стручну одбрану, у великој мери слична са онима које је садржао ЗКП из 2001. Међутим, иоле пажљивијим читањем одредаба новог Законика, постаје јасно да такав став није оправдан. Штавише, поједине одредбе су тако формулисане да изазивају недоумице, да ли се уопште ради о техничком пропусту или о суштинском неразумевању питања везаних за стручну одбрану окривљеног.

4.3.1. Ко може бити бранилац

Поред уобичајених ограничења ЗКП из 2011. донео је и новину која је изазвала најинтереснију дискусију стручне и научне јавности. Ради се о, на срећу, на време брисаној одредби члана 73. Изворно је ставом 2. овом члана, било прописано да бранилац у поступку за кривично дело за које је прописана казна затвора од десет година или тежа казна, може бити само адвокат са најмање пет година адвокатске

праксе, односно адвокат, који је најмање пет година вршио функцију судије, јавног тужиоца или заменика јавног тужиоца. Ово решење било је спорно на два нивоа: први се односи на фаворизовање искуснијих адвоката и изједначавање нивоа знања са годинама искуства, док се други односи на неоправдано запостављено питање, утицаја овог услова на трајање кривичног поступка, у случају када услед измене оптужнице на горе, мора да дође до промене браниоца.

Када је у питању први поменути проблем, као централни аргумент оспоравања овог решења, понављала се тврдња да се њиме игнорише реалност у којој се законом даје предност заступања окривљеног у поступцима за најтежа кривична дела, адвокатима који су, спорних пет година искуства могли стећи бавећи се адвокатуром искључиво у области грађанског права, те да им се даје примат у односу на колеге које су се, у само месец дана краћем стажу, бавиле искључиво материјом кривичног права. Готово невероватно звуче аргументи које су изнели аутори⁴⁰⁵ оваквог решења, као контрааргумент тврдњама да овакво решење представља дискриминацију. Аутори се позивају на члан 21. Устава Републике Србије који забрањује дискриминацију у односу на расу, пол, националну припадност, друштвено порекло, рођење, вероисповест, политичко или друго уверење, имовно стање, културу, језик, старост, психички или физички инвалидитет али и на Закон о Забрани дискриминације⁴⁰⁶ који, поред својстава наведених у Уставу, додаје још и боју коже, претке, држављанство, етничко порекло, сексуалну оријентацију, генетске особености, брачни и породични статус, здравствено стање, осуђиваност, изглед, чланство у политичким синдикалним и другим организацијама и друга стварна или претпостављена лична својства. Очигледно је да овај завршни део одредбе, који круг случајева потенцијалне дискриминације оставља отвореним, није био предмет анализе аутора. Наиме, неспорно је да је одредба спорног члана полази од претпоставке мањка знања, односно неспособности или неподобности адвоката са мање од пет година искуства, упркос чињеници да након уписивања у регистар

⁴⁰⁵ Илић, Г, Мајић, М, Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 219-220.

⁴⁰⁶ Закон о забрани дискриминације, („Службени гласник РС”, број 22/09).

адвокатске коморе не постоји систем који би уписане адвокате рангирао по некој врсти чинова или сличном типу хијерахијске лествице засноване на нивоу знања, односно искуства.

Аутори овај предуслов правдају „критеријумом посебне оспособљености за различите предмете и садржаје рада“ и повлаче паралелу са условима за избор на судијску функцију, иако је општепознато да се судије не бирају на функцију судије кривичара или парничара, већ је судећа материја како неизвесна на почетку, тако и променљива категорија у току њихове каријере. За разлику од тога, овде се унапред зна да су потребна специфична знања и искуства из области кривичног права, што је, у ситуацији када је регистар адвоката јединствен, немогуће објективно утврдити. У том смислу, ова се одредба не сме сврставати у исти кош са ситуацијама када се за поступање у одређеним предметима захтева специјализација, у ком случају се воде посебне евиденције адвоката који су завршили специјалистичку обуку.⁴⁰⁷

Најзад, посебан парадокс представља однос поменуте одредбе са чланом 76. ЗКП-а који предвиђа „да практички или стручни рад адвоката у области кривичног права даје основа за претпоставку да ће одбрана бити делотворна“ чиме се поставља стандард који Адвокатска комора треба да испоштује када саставља листу адвоката са које се постављају браниоци по службеној дужности, чиме се обезбеђује да онај бранилац кога окривљени није бирао по сопственом нахођењу, заиста може обезбедити делотворну одбрану.⁴⁰⁸ Адвокатска комора до сада није дефинисала мерила помоћу којих би се оцењивала испуњеност поменутог критеријума, а постоји оправдана бојазан да би се у њиховом одређивању могао поновити проблем који је постојао у брисаној одредби ЗКП-а.

Мање спомињан, а са аспекта трајања кривичног поступка, битнији недостатак овог решења, крио се у неизбежном застоју, односно непотребно продуженом трајању кривичног поступка, до ког би долазило при свакој измени оптужнице на начин који подразумева измену описа и правне квалификацију кривичног дела на горе, при чему би се, по новој квалификацији из оптужнице, радило о кривичном делу за које је

⁴⁰⁷ Као што је нпр. случај са поступцима против малолетника

⁴⁰⁸ Колаковић-Бојовић, М. (2013): 140.

прописана казна затвора од десет година или тежа казна, што би изискивало замену браниоца кога је окривљени претходно ангажовао или који му је постављен од стране председника суда. У том случају, нови бранилац би се морао од почетка упознавати са садржином и током предмета и припремати одбрану, што могло довести у питање, не само поштовање законом предвиђених рокова у кривичном поступку, већ и самог квалитета одбране и укупног трајања кривичног поступка, дакле ефикасност поступка уопште.

Апсурдна је у том смислу, примедба да свака измена квалификације захтева одређено додатно време за припрему одбране,⁴⁰⁹ које по члану 68, став 1. ЗКП-а. бранилац може захтевати, јер је немогуће постављати у исту равн време које је потребно браниоцу који је већ до детаља упознат са садржином и током предмета, да се прилагоди изменама оптужнице, са ситуацијом у којој процес упознавања са предметом и припрема одбране крећу, такорећи „од нуле“.⁴¹⁰

4.3.2. Бранилац у приправности

Члан 75. ЗКП-а уводи институт тзв. браниоца у приправности. Наиме у ставу 2. члана 72, предвиђено је да ако окривљени изјави органу поступка да одбија браниоца постављеног по службеној дужности и да жели да се брани искључиво сам, бранилац по службеној дужности је дужан да: буде упознат са садржајем доказних радњи као и садржајем и током главног претреса; окривљеном даје објашњења и савете писаним путем, ако окривљени одбија да са њим разговара; присуствује радњама у поступку и да изнесе завршну реч, ако се окривљени томе изричито не противи; на захтев окривљеног или уз његову изричиту сагласност изјави редовни правни лек и предузме друге радње у поступку.

Ratio оваквог решења задире и у питање ефикасности поступка у смислу нивоа познавања чињеница и тока поступка чак и од стране браниоца који не остварује сарадњу са својим клијентом, са циљем да буде оспособљен да се адекватно стара о његовим интересима уколико овај промени одлуку. Овакво решење је у линији са

⁴⁰⁹ Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 222.

⁴¹⁰ Колаковић-Бојовић, М. (2013):141.

ставом који је ЕСЈП заузео у предмету *Mangulade Pinto* против Француске⁴¹¹ наводећи да је продужено трајање поступка често повезано са правом на бесплатну правну помоћ, односно временом које је додељеном браниоцу потребно да се упозна са садржином предмета.

4.3.3. Заједнички бранилац, више бранилаца и разлози за разрешење браниоца

Пратећи овлашћења и обавезе суда у смислу члана 14. ЗКП-а, члан 80. предвиђа читав низ разлога за разрешење који се дотичу питања ефикасности поступка, па ће тако изабрани бранилац бити разрешен ако: постоји неки од разлога из члана 73, став 3. ЗКП-а; после опомене и изречене новчане казне настави да нарушава ред; против њега буде покренут кривични поступак због основане сумње да је у вези са истим предметом учинио кривично дело спречавање и ометање доказивања или бекство и омогућавање бекства лица лишеног слободе; пуномоћје му је поново дато након опозива или отказа пуномоћја, а до тога је очигледно дошло у циљу злоупотребе права (члан 14, став 1).

Посебно је интересантно питање које се тиче заједничког браниоца више окривљених. Наиме, члан 73, став 3, тачка 4. забрањује да више оптужених имају заједничког браниоца, изузев ако орган поступка закључи да то не би штетило интересима поступка. Може се сматрати да то није у супротности са интересима одбране ако они не терете један другог, па тиме није учињена повреда одредаба кривичног поступка. Шкулић⁴¹² истиче, да иако је критеријум „међусобног нетерећења“ кључни, он не сме бити и једини приликом одлуке о дозвољености ове процесне ситуације, јер иако нема међусобног терећења, одбране окривљених који имају заједничког браниоца, могу бити међусобно супротстављене. У прилог унапређења ефикасности поступка иде и члан 78, став 2. ЗКП-а који предвиђа рок од

⁴¹¹ *Mangulade Pinto v. France*, No. 43491/98, пресуда од 9. арила 2002. године

⁴¹² Шкулић, М. (2011): *Кривично процесно право*, Правни факултет универзитета у Београду, Београд.

три дана да се окривљени договоре кога ће бранилац заступати а уколико то не учине, орган поступка ће им поставити браниоца по службеној дужности.

Исти рок је, предвиђен и да се окривљени који има више од пет бранилаца, определи које ће браниоце задржати (члан 78, став 4).⁴¹³

Поред већ наведених разлога, бранилац постављен по службеној дужности ће бити разрешен ако: окривљени узме другог браниоца или бранилац не извршава дужности из члана 72, став 1, тачка 2. ЗКП-а или су услед промене имовинског стања окривљеног престали да постоје разлози за одбрану сиромашних (члан 77, став 1. ЗКП-а).

4.3.4. Тужилачка истрага и обавезна стручна одбрана у кривичном поступку

Концепт тужилачке истраге на први поглед не би требало да има значајније везе са питањем стручне одбране. Међутим, у контексту „екстремног” вида тужилачке истраге, за коју се законодавац определио у ЗКП-у из 2011. године, ситуација је потпуно другачија. Наиме чланом 301, уз оправдање да се ради о механизму обезбеђивања једнакости оружја странака у поступку, осумњиченом и његовом браниоцу дозвољено је да самостално прикупљају доказе и материјал у корист одбране и то: да разговарају са лицем које им може пружити податке корисне за одбрану⁴¹⁴ и да од тог лица прибављају писане изјаве и обавештења, уз његову сагласност; да улазе у приватне просторије или просторе који нису отворени за јавност, у стан или просторе повезане са станом, уз пристанак њиховог држаоца; да од физичког или правног лица преузму предмете и исправе и прибаве обавештења

⁴¹³ Наиме, Европски суд за људска права заузео је став да велики број бранилаца може допринети предугом трајању кривичног поступка али не може бити третиран као једини узрочник овог проблема. Види: *Barfuss v. Chez Republic*, No. 35848/97, пресуда од 31. јула 2000. године, став 81.

⁴¹⁴ Овлашћење из става 2. тачка 1) овог члана не односи се на оштећеног и на лица која су већ испитана од стране полиције или јавног тужиоца. Писана изјава и обавештење из става 2. тачка 1) овог члана могу се користити од стране окривљеног и његовог браниоца у току испитивања сведока или провере веродостојности његовог исказа или за доношење одлуке о испитивању одређеног лица као сведока од стране јавног тужиоца или суда.

којима оно располаже, уз његову сагласност, као и уз обавезу да том лицу издају потврду са пописом преузетих предмета и исправа.⁴¹⁵

У контексту одређења појма ефикасности који смо раније дали а који подразумева не само брзину већ и поштовање права учесника у поступку, овакво решење се тешко може сматрати механизмом обезбеђења ефикасности поступка. Наиме, у ситуацији где стручна одбрана није загарантована сваком окривљеном у кривичном поступку, оправдано се поставља питање, да ли се уопште смемо позивати на једнакост оружја. Ово упркос померању граница обавезне одбране⁴¹⁶ са прописане казне затвора од десет на осам година, као и гаранција везаних за тзв. сиромашко право, прописано чланом 77. ЗКП-а. Наиме, у складу са овим чланом, окривљеном који према свом имовном стању не може да плати награду и трошкове браниоца, поставља се бранилац на његов захтев, а о трошку буџета, иако не постоје разлози за обавезну

⁴¹⁵ Чланом 78. ЗКП/2011 предвиђено је да више окривљених могу у истом предмету имати заједничког браниоца само ако то не омета стручно, савесно и благовремено пружање правне помоћи у одбрани. Ако више окривљених има заједничког браниоца супротно ставу 1. овог члана или члану 73. став 3. тачка 4) овог законика, орган поступка ће их позвати да се у року од три дана договоре кога од њих ће бранити дотадашњи заједнички бранилац или да свако од њих изабере другог браниоца. Ако у случају обавезне одбране то не учине, поставиће им се бранилац по службеној дужности. Један окривљени може имати истовремено у поступку највише пет бранилаца, а сматра се да је одбрана обезбеђена кад у поступку учествује један од бранилаца. Ако један окривљени има више од пет браниоца, орган поступка позваће га да се у року од три дана определи које ће браниоце задржати, уз упозорење да ће, у случају да то не учини, браниоцима сматрати првих пет адвоката по редоследу предаје или давања пуномоћја на записник.

⁴¹⁶ Члан 74. ЗКП/2011 предвиђа да окривљени мора имати браниоца: 1) ако је нем, глув, слеп или неспособан да се сам успешно брани - од првог саслушања, па до правноснажног окончања кривичног поступка; 2) ако се поступак води због кривичног дела за које је прописана казна затвора од осам година или тежа казна - од првог саслушања, па до правноснажног окончања кривичног поступка; 3) ако је задржан или му је забрањено да напушта стан или је притворен - од лишења слободе, па до правноснажности решења о укидању мере; 4) ако му се суди у одсуству - од доношења решења о суђењу у одсуству, па док суђење у одсуству траје; 5) ако се главни претрес одржава у његовој одсутности због неспособности коју је сам проузроковао - од доношења решења да се главни претрес одржи у његовој одсутности, па до правноснажности решења којим суд утврђује престанак неспособности за учествовање на главном претресу; 6) ако је због нарушавања реда удаљен из суднице до завршетка доказног поступка или завршетка главног претреса - од доношења наредбе о удаљењу, па до повратка у судницу или до саопштавања пресуде; 7) ако се против њега води поступак за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења - од подношења предлога за изрицање такве мере, па до доношења одлуке из члана 526. ст. 2. и 3. овог законика или до правноснажности решења о изрицању мере безбедности обавезног психијатријског лечења; 8) од почетка преговора са јавним тужиоцем о закључењу споразума из члана 313. став 1, члана 320. став 1. и члана 327. став 1. овог законика, па до доношења одлуке суда о споразуму; 9) ако се претрес одржава у његовој одсутности (члан 449. став 3.) - од доношења решења да се претрес одржи у његовој одсутности, па до доношења одлуке суда о жалби на пресуду.

одбрану, ако се кривични поступак води за кривично дело за које се може изрећи казна затвора преко три године или ако то налажу разлози правичности. И поред тога, и даље ће значајан проценат окривљених остати без гарантоване стручне одбране. У ситуацији када не могу рачунати на браниоцима који би их заступали „о трошку државе“, окривљени ће се наћи у ситуацији да бирају да ли ће се, у складу са сопственим интелектуалним и образовним капацитетима упустити у „равноправни“ дуел са јавним тужиоцем или ће ангажовати браниоца. Управо овде и лежи кључни проблем, јер је нереално очекивати да би чак и правник који се не бави кривичним правом, могао бити равноправан противник јавном тужиоцу у доказном дуелу, а нарочито не окривљени, чије је познавање тока кривичног поступка и процесних права која му припадају, далеко скромније. Истовремено, овакво законско решење не само да ставља у неједнак положај окривљеног који нема браниоца, у односу на јавног тужиоца, већ отворено дискриминише окривљене чије имовно стање није такво да би им се признало сиромашко право, али није ни довољно добро да би се могли ставити у исту равн са онима за чији рачун ће доказе прикупљати читави тимови врхунских адвоката.⁴¹⁷

Аргумент, да ће се поменути проширењем границе обавезне одбране, обухватити значајно већи број окривљених стоји, али са собом носи и додатну потенцијалну опасност. Наиме, није тајна да је измиривање трошкова обавезне одбране и раније представљало велики проблем за правосудни буџет, па је већ сада лако предвидети какви се проблеми могу очекивати. У процесу израде Нацрта Закона о бесплатној правној помоћи, могли су се у јавности чути аргументи да би се могло размишљати и о повезивању система пружалаца бесплатне правне помоћи, са потребама обавезне одбране у кривичном поступку.

Додатни проблем представљаће и промена тужилачких навика да „размишљају“ само о доказима који терете окривљеног, те је реално очекивати да ће окривљени и његов бранилац редовно морати да пролазе кроз процедуру предвиђену чланом 302. ЗКП-а.⁴¹⁸

⁴¹⁷ Колаковић-Бојовић, М. (2013):145.

⁴¹⁸ Више о доказним предлозима истраге види: Поглавље треће, Глава I.

Слично је и са доступношћу материјала за припрему одбране. На основу члана 303. јавни тужилац је дужан да осумњиченом који је саслушан и његовом браниоцу омогући да у року довољном за припремање одбране размотре списе и разгледају предмете који служе као доказ. У случају да је више лица осумњичено за кривично дело, разматрање списка и разгледање предмета који служе као доказ може се одложити док јавни тужилац не саслуша последњег осумњиченог који је доступан. Поред тога, могућност припремања одбране подразумева и несметан приступ списима предмета, а најпре доказном материјалу. Из нејасних разлога изостављено право браниоца да му се копирају или сниме списи, односно да му се омогући копирање или снимање појединих списка, иако је ЕСЉП у случају *Kamasinski*⁴¹⁹ заузео јасан став да је суд дужан да обезбеди оптуженом приступ свим доказним средствима, као и могућност да копира списе предмета најкасније у моменту када је подигнута оптужница, а да се уместо њега овим правом може користити његов бранилац.

4.3.5. Улога браниоца на припремном рочишту и главном претресу

Подједнако важна као у истрази (а усудили бисмо се рећи и пресудна) јесте важност стручне одбране на припремном рочишту и у току главног претреса. У првој, од поменуте две фазе, значај постојања стручне одбране се огледа у природи припремног рочишта, као неке врсте рочишта за планирање даљег тока главног претреса, док у другој, улога браниоца може бити и пресудна одредница трајања, како главног претреса, тако и читавог кривичног поступка. Наиме, поштовање процесне дисциплине и избегавање дилаторних тактика браниоца током главног претреса, по значају би се могло ставити у исту раван са његовом улогом у унакрсном испитивању, о чему ће више бити речи у поглављу посвећеном припремном рочишту и главном претресу.

⁴¹⁹ *Kamasinski v Austria*, Series A, No. 168, Application No. 9783/82, пресуда од 19. децембра 1989. године

5. Положај сведока и трајање кривичног поступка

Имајући у виду доказни значај исказа сведока који је неретко од пресудног утицаја на ток и исход кривичног поступка, начин на који је у процесном законодавству уређен њихов положај, од несумњивог је значаја на пољу ефикасности.

Када говоримо о положају сведока, на благовремено окончање кривичног поступка утиче, пре свега, обим искључења, односно ослобођења од обавезе сведочења, средства за обезбеђење присуства сведока, односно давања исказа; потом, последице давања лажног исказа и најзад, начин на који је уређен ток испитивања.

Члан 91. Законика о кривичном поступку, сведока одређује као лице за које је вероватно да ће дати обавештења о кривичном делу, учиниоцу или о другим чињеницама које се утврђују у поступку. Овакво одређење је поприлично необично, будући да из наведене одредбе следи да статус, односно процесна функција сведока произилази из саме чињенице да је вероватно да ће неко лице дати одређена обавештења. Ово је погрешно најпре, због чињенице да то што лице поседује одређена сазнања, не значи да је већ постало сведок. Поред тога, из овако формулисане одредбе следи да је сведок баш свако лице које поседује информације о делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку, без обзира на значај, односно релевантност тих информација.⁴²⁰

Свако лице које може да пренесе своја сазнања или опажања у вези са предметом сведочења има способност сведочења и уколико је позвано да да исказ у својству сведока дужно је да се одазове позиву (члан 92).

Управо неодазивање сведока позивима јесте једна од кључних препрека благовременом окончању кривичног поступка. Овим питањем се учестало бавио и Европски суд за људска права. У предмету *Howiecki* против Пољске⁴²¹, који се односио на кривични поступак вођен због преваре међународних размера, Суд је критиковао одлагање претреса и по годину дана због немогућности да се обезбеди присуство сведока.

⁴²⁰ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): 82.

⁴²¹ *Howiecki v. Poland*, No. 27504/95, пресуда од 4. октобра 2001. године

Потешкоће са обезбеђивањем присуства сведока биле су предмет разматрања и у предмету *Roubies* против Грчке⁴²² где је било потребно 26 месеци да се обезбеди присуство сведока у поступку који је укупно трајао 14 година.

У предмету *Dachar* против Француске⁴²³ Суд је закључио да трајање истраге од три године, представља повреду права на суђење у разумном року и није прихватио оправдање да је овакво трајање поступка узроковано потешкоћама да се обезбеди присуство сведока.

Када је у питању предуго трајање поступка због непојављивања сведока, Суд је у раније поменутом случају *Salapa* против Пољске заузео став да држава није одговорна за предуго трајање поступка у овим случајевима, уколико је домаћи суд предузео све мере које му стоје на располагању у домаћем законодавству (на пример: уредно позивање, новчано кажњавање сведока који је уредно позван али се није одазвао позиву да сведочи и сл.) у циљу обезбеђивања присуства сведока.

Када је реч о механизмима које стоје на располагању суду у нашем кривичном поступку, у складу са чланом 101. ЗКП-а, ако сведок који је уредно позван не дође, а изостанак не оправда или се без одобрења удаљи са места где треба да буде испитан, орган поступка може наредити да сведок буде принудно доведен, а суд га може и казнити новчано до 100.000 динара.

Док је обавеза одазивања позиву прописана као апсолутна, сама дужност сведочења лимитирана је разлозима за искључење или ослобођење од дужности сведочења. Чланом 93. ЗКП-а, од дужности сведочења искључено је:

- 1) лице које би својим исказом повредило дужност чувања тајног податка, док надлежни орган, односно лице органа јавне власти не опозове тајност податка или га не ослободи те дужности;
- 2) лице које би својим исказом повредило дужност чувања професионалне тајне (верски исповедник, адвокат, лекар, бабица и др.), осим ако је ослобођено те

⁴²² *Roubies v. Greece*, No. 22525/07. пресуда од 30. априла 2009. године

⁴²³ *Dachar v. France*, No. 42338/98, пресуда од 10. октобра 2000. године

дужности посебним прописом или изјавом лица у чију је корист установљено чување тајне;

3) лице које је бранилац о ономе што му је окривљени као свом браниоцу поверио.

Наведене категорије лица, суд може одлучити да испита на предлог окривљеног или његовог браниоца.⁴²⁴

Одређене категорије лица ослобођене су од дужности сведочења, а орган поступка је дужан да их, пре испитивања или чим сазна за однос према окривљеном, упозори да не морају да сведоче, а ово упозорење и одговор унесе у записник. У складу са чланом 94. ЗКП-а, од дужности сведочења ослобођено је:

1) Лице са којим окривљени живи у браку, ванбрачној или другој трајној заједници живота;

2) Сродник окривљеног по крви у правој линији, у побочној линији до трећег степена закључно, као и сродник по тазбини до другог степена закључно;

3) Усвојеник и усвојитељ окривљеног.

Поред наведених, малолетно лице које, с обзиром на узраст и душевну развијеност, није способно да схвати значај права да је ослобођено од дужности сведочења, не може се испитати као сведок, осим ако то сам окривљени захтева.

Дејство ових ограничења знатно је шире него што изгледа на први поглед, будући да је лице које има основа да ускрати сведочење према једном од окривљених, ослобођено од дужности сведочења и према осталим окривљенима, ако се његов исказ према природи ствари не може ограничити само на остале окривљене, што ће, по природи ствари, често бити случај.

У случају да су испуњене опште претпоставке за испитивање сведока, у смислу да се не ради о лицу које је искључено или ослобођено од дужности сведочења, ово и

⁴²⁴ Како Шкулић исправно запажа, према одредби члана 93, став 2. ЗКП/2011, ствара се чудна могућност да бранилац ипак буде сведок, јер изузетно од забране да се испитају лица која су искључена као сведоци, „суд може на предлог окривљеног или његовог браниоца одлучити да испита лице које је искључено од дужности сведочења. То значи да и сам бранилац, на предлог окривљеног или „његовог браниоца”, може сведочити о ономе што му је окривљени као свом браниоцу поверио. Ово би, у ствари, значило да или бранилац предлаже сам себе као сведока или да је у међувремену дошло до замене браниоца, па онда нови бранилац предлаже ранијег као сведока, чиме се отвара простор за злоупотребе али и за нејасноће по питању процесне функције браниоца који је испитан као сведок.

даље не значи да је сведок у обавези да одговори на свако постављено питање, напротив, сведок ће бити упозорен да није дужан да одговори на одређено питање ако је вероватно да би тиме изложио себе или блиско лице тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу.

Ако нема основа за искључење или ослобођење од обавезе сведочења и сведок се одазове позиву, па пошто је упозорен на последице одбије без законског разлога да сведочи, суд га може казнити новчано до 150.000 динара, а ако и после тога одбије да сведочи, може га још једном казнити истом казном (члан 101, став 2. ЗКП-а). Очигледно је да, и поред високе новчане казне, овај механизам у крајњем исходу не гарантује давање исказа, па увек постоји простор да се било одуговлачи поступак, одлагањем давања исказа, било да се његовим ускраћивањем осујети или отежа доказивање кривице.

Као што је раније напоменуто, за разлику од окривљеног, сведок је у обавези да говори истину, будући да давање лажног исказа представља кривично дело (члан 95. ЗКП-а).⁴²⁵

Када је реч о утицају правила о испитивању сведока на трајање кривичног поступка, од нарочитог је значаја најпре обавеза усменог сведочења, а потом и начин изношења сведочења. Наиме, после општих питања, сведок се позива да изнесе све што му је о предмету познато.

Кад сведок заврши свој исказ, а потребно је да се његов исказ провери, допуни или разјасни, поставиће му се питања која морају бити јасна, одређена и разумљива, не смеју садржати обману, нити се заснивати на претпоставци да је изјавио нешто што није изјавио, и не смеју представљати навођење на одговор осим ако се ради о унакрсном испитивању на главном претресу (члан 98. ЗКП-а). Од сведока ће се увек захтевати да наведе откуд му је познато оно о чему сведочи. Управо када је реч о унакрсном испитивању, већ је било речи о томе да је оно у нашем кривичном

⁴²⁵ Имајући у виду јасно прописане последице лажног сведочења, помало архаично данас делује обавеза и сама садржина заклетве којом се сведок „обавезује“ да ће говорити истину. Исто важи и за искључење из обавезе полагања заклетве лица које у време саслушања није пунолетно или које због душевног стања не може да схвати значај заклетве. Овим се заправо полагању заклетве даје већи значај него самом сведочењу.

поступку у великој мери обесмишљено. Наиме, судије се тешко одричу старих навика везаних за своју улогу у испитивању сведока. Поред тога, услед застарелог концепта регистравања садржине испитивања, судија, односно председник већ и даље диктира у записник препричану верзију исказа, што поред дуплираног утрошка времена, неретко изискује и додатне застоје у случају да његова „интерпретација“ исказа не одговара ономе што је сведок заправо желео да каже, те је потребно извршити исправке.

Посебан утицај на трајање поступка може имати чињеница да се испитивање сведока обавља преко тумача, односно преводиоца или ако је сведок глув, слеп или нем, нарочито уколико је потребно обезбедити тумача за неки од мање заступљених, или нових⁴²⁶ језика. Ови проблеми углавном се јављају услед наглих миграција становништва или након распада мултинационалних држава, попут бивше Југославије. Управо услед поменутих чинилаца, наше правосуђе се нагло суочило најпре, са потребом за тумачима за кинески језик током деведесетих година прошлог века, а потом и за афричке и блискоисточне језике, као и за бошњачки језик, током последњих неколико година. У том смислу, поред објективних препрека, није реткост ни да је немогућност вођења поступка услед недостатка тумача изазвана искључивом злоупотребом права окривљеног. Ово је нарочито случај када се ради о лицима која говоре језике бивших југословенских република, када у фокус долази питање шта се може сматрати језиком који окривљени разуме.

Поред специфичности испитивања путем тумача, на трајање поступка има утицаја и чињеница да се ради о посебно осетљивом сведоку. Наиме, у складу са чланом 103. ЗКП-а сведоку који је с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив, орган поступка може по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока одредити статус посебно осетљивог сведока.

⁴²⁶ Под новим језицима овом приликом не мислимо на њихов настанак већ статус у смислу ангажовања сталних судских тумача

Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, о чему одлучује орган поступка. Ако орган поступка одлучи да се посебно осетљиви сведок испита употребом техничких средстава за пренос слике и звука, испитивање се спроводи без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се сведок налази. Посебно осетљиви сведок може се испитати и у свом стану или другој просторији, односно у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих лица.⁴²⁷

Посебно осетљиви сведок не може бити суочен са окривљеним, осим ако то сам окривљени захтева, а орган поступка то дозволи водећи рачуна о степену осетљивости сведока и о правима одбране.

Наведене специфичности испитивања посебно осетљивог сведока могу захтевати додатно време из више разлога. Најпре, не располажу и даље сви судови, односно јавна тужилаштва адекватном инфраструктуром и опремом; потом, додатно време изискује и пореба посредног постављања питања; најзад, потреба да се испитивање обави обазриво, неретко јер се ради о сведоку оштећеном чија се секундарна виктимизација жели избећи, углавном иде на уштрб уштеде времена.

6. Утицај вештачења на трајање кривичног поступка

Од изузетног је значаја способност јавног тужиоца и судије да процени када је заиста неопходно ангажовање вештака. Од још већег значаја је прецизно одређивање околности на коју се одређује вештачење, односно предмета и обима вештачења. У том смислу чланом 113. Законика о кривичном поступку предвиђено је да ће орган поступка одредити вештачење када је за утврђивање или оцену неке чињенице у

⁴²⁷ Тек од почетка 2016. стичу се услови за ову врсту испитивања будући да је почела набавка опреме за испитивање малолетника као посебно осетљивих категорија сведка, која ће омогућити да исказе дају из својих домова.

поступку потребно стручно знање. Вештачење се не може одредити ради утврђивања или оцене правних питања о којима се одлучује у поступку.

Није без значаја ни моменат у коме се одређује вештачење, будући да време неретко ради против квалитета налаза вештака.⁴²⁸

Поред тога, за ефикасно спровођење вештачења од велике важности је и чињеница коме је вештачење поверено. Чланом 114. ЗКП-а вештак се дефинише као лице које располаже потребним стручним знањем за утврђивање или оцену неке чињенице у поступку и предвиђа да ће се за вештачење, по правилу, одредити један вештак, а ако јевештачење сложено – два или више вештака. Ако за одређену врсту вештачења постоје вештаци са списка сталних вештака, други вештаци се могу одредити само ако постоји опасност од одлагања или ако су стални вештаци спречени или ако то захтевају друге околности. Ако за одређену врсту вештачења постоји стручна установа или се вештачење може обавити у оквиру државног органа, таква вештачења, нарочито ако су сложенија, по правилу, се поверавају таквој установи или органу, који ће потом одредити једног или више стручњака за давање налаза и мишљења. Ако за одређену врсту вештачења не постоји домаћи стручњак, стручна установа или државни орган или је то оправдано због посебне сложености случаја, природе вештачења или других важних околности, за вештака се изузетно може одредити страни држављанин, односно вештачење се може изузетно поверити страниој стручној установи или органу друге државе. Ако вештачење предложи странка или бранилац, орган поступка га може позвати да предложи лице, односно стручну установу или државни орган, коме треба поверити вештачење (члан 117. ЗКП-а).

⁴²⁸ Тако се у публикацији Врховног суда наводи да би убрзанијем спровођењу кривичног поступка, знатно допринело благовремено коришћење вештатака неуропсихијатра. Под овим пре свега подразумевамо могућност суделовања вештатака неуропсихијатра увиђају који се ретко користи. Он би могао да дође до драгоцених сазнања које он региструје одмах а која би представљала саставни део његовог каснијег комплетног налаза. „Рецимо, код истог кривичног дела уколико је постојало стање афекта (било патолошког било обичног) после кога настаје пражњење које се манифестује клиничком сликом симптома, психијатар присутан увиђају и првом саслушању оптуженог био би у могућности да ово региструје, што се касније са далеко већим тешкоћама може утврдити.“ (Група аутора (1976): 41).

Орган поступка по службеној дужности или на предлог странке и браниоца одређује вештачење писаном наредбом, а ако постоји опасност од одлагања вештачење се, уз обавезу састављања службене белешке, може и усмено одредити. Против решења којим је у току истраге јавни тужилац одбио предлог окривљеног или његовог браниоца за одређивање вештачења, може се изјавити жалба о којој одлучује судија за претходни поступак у року од 48 часова. Ако вештачење одређује суд, наредба се доставља и странкама, а њена садржина и квалитет су од великог утицаја на трајање вештачења.

У складу са чланом 118. Законика о кривичном поступку, наредба о вештачењу садржи: назив органа који је наредио вештачење; име и презиме лица које је одређено за вештака, односно назив стручне установе или државног органа коме је поверено вештачење; означање предмета вештачења; питања на која треба одговорити; обавезу да изузете и обезбеђене узорке, трагове и сумњиве материје преда органу поступка; рок за подношење налаза и мишљења; обавезу да налаз и мишљење достави у довољном броју примерака за суд и странке; упозорење да чињенице које је сазнао приликом вештачења представљају тајну; упозорење на последице давања лажног налаза и мишљења. Ако странка има стручног саветника у наредби се назначује његово име и адреса. Ако вештачење предложи странка или бранилац, орган поступка га може позвати да предложи лице, односно стручну установу или државни орган, коме треба поверити вештачење и да постави питања на која вештак треба да одговори (члан 117. ЗКП-а).

Најчешћи пропусти на страни органа поступка који узрокују предуго трајање вештачења или неадекватан резултат ове доказне радње, леже у пропусту да се довољно прецизно одреди рок за спровођење вештачења. Царић⁴²⁹ с правом закључује да, ако вештак предуго држи један предмет ради вештачења, суд би требало да га упозори да предмет буде враћен у року који му је одређен наредбом о поверавању предмета вештачења, а уколико вештак сматра да је због сложености предмета рок за достављање мишљења и налаза неопходно продужити, потребно је то затражи од суда. У противном, суд би требало да користи процесна овлашћења да

⁴²⁹ Царић, С. (2008): 93.

казни вештака, јер ће држава бити та која сноси одговорност за непоступање у оквиру разумног рока.

У истом смеру иду и ставови Европског суда за људска права који је одлучујући по представци у предмету *Baggeta* против Италије⁴³⁰ истакао да постоји повреда права на суђење у разумном року, ако суд пропусти да одреди вештаку рок за достављање налаза и мишљења, те ако није предузео све мере да вештак достави свој налаз и мишљење у року који му је одређен. Слично је закључио и у случају *Zimmerman and Steiner* против Швајцарске⁴³¹

Поред пропуста везаних за одређивање рока, није реткост да орган поступка у наредби не одреди прецизно околности вештачења, што је од кључног значаја за прецизност налаза и мишљења вештака, будући да ова одредница из наредбе представља оквир у коме се вештак изјашњава.

Поред разлога који леже на страни органа поступка, неретко проблем представља и неиспуњење дужности вештака из члана 115. Законика о кривичном поступку, који предвиђа да је лице које се позива као вештак, дужно да се одазове позиву и да свој налаз и мишљење да у одређеном року. На захтев вештака, из оправданих разлога, орган поступка може продужити рок. Ако вештак који је уредно позван не дође, а изостанак не оправда, или се без одобрења удаљи са места где треба да буде испитан, орган поступка може наредити да се принудно доведе, а суд га може и казнити новчано до 100.000 динара, а стручну установу до 300.000 динара. Ако вештак, након упозорења на последице ускраћивања вештачења, без оправданог разлога неће да вештачи, или не да налаз и мишљење у року који му је одређен, суд га може казнити новчано до 150.000 динара, а стручну установу до 500.000 динара или одговорно лице у државном органу новчаном казном прописаном за вештака, ако вештачење врши државни орган.⁴³²

⁴³⁰ *Baggeta v. Italy*, No. 10256/83, пресуда од 26. јуна 1987. године, Серија А, 119-В, став 33.

⁴³¹ *Zimmerman and Steiner v. Switzerland*, No. 8737/79, пресуда од 13. јула 1983. године, Серија А, по. 66, став 19.

⁴³² У складу са чланом 116. ЗКП-а за вештака се не може одредити лице које је искључено или ослобођено од дужности сведочења, а ако је одређено за вештака, на његовом налазу и мишљењу не може се заснивати судска одлука. Разлог за изузеће од дужности вештачења постоји и у погледу лица које је запослено код оштећеног или окривљеног или је, заједно са њима или неким од њих, запослено

Усмено дати налаз и мишљење вештака уноси се одмах у записник. Вештаку се може одобрити да поднесе писани налаз и мишљење, у року који одреди орган поступка (члан 123. ЗКП-а).

Посебно негативан утицај на трајање кривичног поступка има потреба за одређивањем допунског или поновљеног вештачења. Наиме, орган поступка ће увек најпре, покушати да евентуалне недостатке у налазу и мишљењу вештака отклони поновним испитивањем, а потом, уколико се том мером не постигну жељени резултати, допунским вештачењем. У складу са чланом 124. ЗКП-а о недостацима се може говорити: ако је налаз нејасан, непотпун, погрешан, у противречности сам са собом или са околностима о којима је вештачено или се појави сумња у његову истинитост или ако је мишљење нејасно или противречно.

Ако се недостаци не могу отклонити поновним испитивањем вештака или допунским вештачењем, орган поступка ће одредити другог вештака који ће обавити ново вештачење.

Неретко се институт вештачења злоупотребљава од стране учесника у поступку ради његовог продужења изван разумног рока и то путем захтевања додатног вештачења или истицања приговора на налаз и мишљење вештака или чак покретањем дисциплинског поступка против вештака у случају незадовољства његовим вештачењем, што је закључио и Европски суд за људска права поступајући у предмету *Surmeli* против Немачке.⁴³³

У пракси наших судова вештачење представља један од кључних фактора предугог трајања кривичних поступака. Ово нарочито важи када је реч о поновљеним вештачењима⁴³⁴ али и због чињенице да се време нерационално троши тако што се органи поступка прекасно или накнадно одлучују за одређивање додатних врста вештачења, упркос чињеници да су то могли учинити много раније. Дobar пример у овом погледу је случај у коме је кривични поступак због кривичног дела тешко дело

код другог послодавца. За вештака се, по правилу, неће одредити лице које је испитано као сведок. О жалби против решења којим се одбија захтев за изузеће вештака одлучује судија за претходни поступак или ванрасправно веће. Жалба одлаже извршење вештачења, уколико не постоји опасност од одлагања.

⁴³³ *Surmeli v. Germany*, No. 75529/01, пресуда од 8. јуна 2006. године, став 131.

⁴³⁴ Види: Део други, Поглавље друго, Глава I.

против безбедности јавног саобраћаја из чл. 297, ст. 2. у вези са чл. 289, ст. 1, Кривичног законика, где је једно лице изгубило живот а више лица задобило тешке и лаке телесне повреде, вођен пред Вишим судом у Београду, трајао чак девет ипо година, од чега је на спровођење вештачења утрошено више од две године. Наиме, спроведене су три врсте вештачења, медицинско, психијатријско и саобраћајно-техничко. У току поступка је спроведено пет вештачења која су укупно трајала скоро две године (без временског преклапања), при чему су сва, осим петог по реду које је трајало два месеца, спроведена у току истраге. Имајући ово у виду, не чуди што је истрага је трајала две године и три месеца. Поред тога, чак четири рочишта за главни претрес нису одржана због изостанка вештака, а једно због непоштовања рока одређеног за вештачење, па је главни претрес трајао шест ипо година⁴³⁵

Управо то је један од многобројних примера лошег управљања поступком, као једне од најболнијих тачака у погледу стручности носилаца правосудних функција у Републици Србији.

7. Рокови у кривичном поступку и његово трајање

Питање дефинисања стриктних временских одређеница за окончање појединих фаза поступка или предузимање одређених процесних радњи, само је наизглед истог карактера, као када је реч о постављању ове врсте ограничења у погледу спровођења читавог кривичног поступка.

Наиме, разлика се, пре свега, огледа у чињеници да на могућност окончања одређене фазе поступка или спровођења одређене процесне радње, утиче неупоредиво мањи број фактора него када је реч о кривичном поступку у целини. Поред тога, по принципу мозаика, постављање рокова за окончање фазе или радње које представљају само један његов елемент, посредно се утиче на трајање поступка као целине. Најзад, зависно од природе фазе поступка или процесне радње, немогуће је поставити униформна правила. У складу са тим, процесни закони некада дефинишу прецизне, преклузивне рокове, јасно одређујући да њихово прекорачење за

⁴³⁵ Виши суд у Београду, К.бр.153/10.

последницу има губитак одређеног права. С друге стране, неретко се законодавац опредељује за постављање инструктивних рокова, при чему се, иоле пажљивијим читањем сваког процесног закона, лако може увидети да се „ниво њихове инструктивности“ значајно разликује од случаја до случаја. Наиме, у појединим ситуацијама, законодавац јасно дефинише последице пропуштања инструктивног рока, у смислу да оно конституише обавезу образлагања разлога пропуштања одређеној вишој инстанци, док се с друге стране, често не предвиђа било какав вид санкције или обавезе. Поред тога, чак и када су рокови одређени као преклузивни, правичност поступка захтева постојање корективног механизма, за случај да је преклузија наступила услед објективне спречености да се радња предузме.⁴³⁶

Интересантно је да се у стручној јавности могу пронаћи и ставови попут оног који заступа Радоловић⁴³⁷ који сматра да је стриктно одређивање рокова за окончање појединих фаза или читавог поступка, заправо у колизији са независношћу судије који треба да буде господар поступка. Овакав став је сасвим неприхватљив, будући да судијска независност не подразумева независност од закона и права на правично суђење, нити може бити изнад правне предвидивости и обавезе ажурног поступања. Судија јесте „господар поступка“ али се његова независност не сме схватити као диктатура, већ као руковођење демократским системом чија су правила функционисања прецизно уређена процесним и организационим законодавством.

Интересантна је чињеница да су рокови за предузимање процесних радњи од стране окривљеног, браниоца и оштећеног одређени као преклузивни, док је за органе поступка већина рокова инструктивног карактера. Ово судије и тужиоци неретко доживљавају као „одрешене руке“, па за предузимање поједине процесне радње утхроше и по неколико пута више времена, него што је то законом предвиђено. Ово се нарочито односи на рок за спровођење истраге, потом, на рок за вештачење, а можда и понајвише на рок за изразу пресуде и окончање другостепеног поступка.

⁴³⁶ Више о томе види у: Пјановић, М. (1997): Непопштовање рокова и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 215-228.

⁴³⁷ Радоловић, А. (2008): Заштита права на суђење у разумном року-реална могућност, (пре)скупа авантура или утопија, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 29, бр. 1, стр. 284.

7.1. Повраћај у пређашње стање и трајање кривичног поступка

Иако циљ преклузивних рокова у кривичном поступку првенствено представља обезбеђење адекватне динамике поступка и правне сигурности, већ је поменуто да законодавац не сме игнорисати чињеницу да до њиховог прекорачења неретко долази из објективних разлога. Управо због тога, Законик о кривичном поступку предвиђа механизам за повраћај у пређашње стање, односно у процесну ситуацију која је постојала пре, из објективних разлога, прекораченог преклузивног рока за предузимање неке процесне радње.

У том смислу, члан 226. ЗКП-а предвиђа да повраћај у пређашње стање може тражити:

- 1) окривљени који из оправданог разлога није могао да дође на рочиште на којем се одлучује о споразуму о признању кривичног дела или споразуму о сведочењу или пропусти рок за изјављивање жалбе против пресуде или решења које одговара пресуди;
- 2) оштећени, оштећени као тужилац или приватни тужилац који из оправданог разлога није могао да благовремено обавести суд о промени адресе пребивалишта или боравишта или да дође на припремно рочиште, главни претрес или рочиште из члана 505. став 1, члан 52. став 4, члан 61. став 2. и члан 67. ЗКП-а;
- 3) приватни тужилац који из оправданог разлога пропусти рок за исправљање недостатака у приватној тужби или за прикупљање доказа.

Механизам повраћаја у пређашње стање покреће се подношењем молбе за повраћај у пређашње стање, која се, у складу са чланом 227. ЗКП-а, подноси у року од осам дана од дана престанка сметње, а најдаље до протеча три месеца од дана пропуштања. Уколико се молба подноси јер је окривљени пропустио рок за жалбу против пресуде или решења које одговара пресуди, дужан је да уз молбу истовремено преда и жалбу. Молба не задржава, по правилу, извршење пресуде или решења које одговара пресуди, али суд надлежан за одлучивање о молби може одлучити да се извршење одложи до доношења одлуке о молби.

О молби за повраћај у пређашње стање одлучује председник већа или судија појединац који је донео пресуду или решење које се побија жалбом, односно решење о обустави поступка или пресуду којом се оптужба одбија, а о молби за повраћај у пређашње стање одлучује веће (члан 21, став 4.) које је донело решење о одбијању оптужбе. Против решења којим се дозвољава повраћај у пређашње стање није дозвољена жалба.

Кад је окривљени изјавио жалбу на решење којим се не дозвољава повраћај у пређашње стање, суд је дужан да ову жалбу, заједно са жалбом против пресуде или решења које одговара пресуди, као и са одговором на жалбу и свим списима, достави непосредно вишем суду на одлучивање.

Молбе за повраћај у пређашње стање често су оруђе окривљених и бранилаца који настоје да постигну одуговлачење поступка, при чему су им „поуздан савезник“ лекари који издају потврде о наводној спречености да се, у спорном периоду, учествује у кривичном поступку.

8. Начин официјелног регистровања кривичнопроцесних радњи као фактор који одређује трајање кривичног поступка

Када говоримо о начинима регистровања кривичнопроцесних радњи у нашем кривичном поступку, тешко је отети се утиску да ова област представља једну од тачака у којима наше кривично правосуђе каска за остатком Европе, али и већином модерних европских држава, за више од деценије. Наиме, једва да се можемо похвалити да нам је читаво правосуђе тек недавно прешло на израду записника на рачунару, док је аудио-визуелно снимање суђења већ постало стандард модерних кривичних поступака.

Мањкавости постојећег система записника су вишеструке. Најпре, крајње нерационална употреба ресурса. Овде првенствено мислимо на време, будући да се искази не уносе директно у записник, већ га судија, односно председник већа накнадно диктира, као што чини и „описујући“ читав ток претреса. Поред времена, нерационална је и употреба људских ресурса, будући да је неопходно константно

присуство записничара који бележи читав ток поступка. Није занемарљива ни компонента материјалних ресурса, имајући у виду штампање великог броја страница за све учеснике у поступку.

Назад, питање постојећег начина вођења записника не утиче на трајање поступка само због поменутог начина уноса садржине, већ неретко и због квалитета саме садржине записника. Наиме, дешава се да записници буду шутири и не дају довољно података, док се, опет у зависности од вештине судије, дешава да записник буде преоптерећен ирелевантним подацима, нарочито када се ради о садржини исказа сведока или окривљеног.⁴³⁸

Насупрот овом систему, модерна кривична правосуђа одавно примењују аудио-визуелно бележење тока поступка, при чему је могуће користити различите модалитете. Наиме, могуће је само аудио или аудио-визуелно снимање тока поступка. Потом, могуће је одредити се за снимање само главног претреса или свих фаза поступка.

Разлике постоје и у односу снимка и писаног записника, па се законодавац може одредити за накнадну израду комплетних или транскрипта само појединих делова снимака, при чему опет, постоји могућност да се то чини *ex officio* или на захтев странака.

Такође, разлике постоје и у погледу трошкова израде транскрипта, који се могу третирати као предујмљени трошкови поступка или увек ићи на терет државе.

Различити концепти заступљени су и у погледу чувања и приступа снимцима поступка, при чему је могућ модел по коме се сви снимци смештају у *cloud* или пак њихово чување на дисковима великих капацитета. Оба концепта могуће је организовати и поверити врховној судској инстанци или правосудном телу, али и специјализованој државној агенцији, било на искључиво управљање, било по моделу јавно-приватног или јавно-јавног партнерства.

Разлике постоје и у погледу лица којима је дозвољен приступ читавим или појединим деловима снимака, а с обзиром на њихове процесне функције.

⁴³⁸ Да ствари буду још горе, није реткост ни да се, потом, тако невешто или погрешно пренет исказ, потом, само, у целости пренесе у образложење пресуде.

Независно од тога који од постојећих модела се користи, неоспорне су предности које снимање доноси, како у погледу уштеде ресурса, чиме се непосредно утиче на трајање поступка, тако и у погледу могућности, првенствено органа поступка, али и одбране, да накнадним преслушавањем, односно прегледавањем снимака, као и њиховом брижљивом анализом, неупоредиво унапреде процес одлучивања и израде оптужног акта, одлуке или другог поднеска. Овим се на трајање кривичног поступка утиче посредно, јер се смањује простор за низак квалитет оптужних аката и пресуда, а тиме и за њихово нападање, односно обарање правним лековима, и продужено трајање поступка.

9. Достављање писмена у кривичном поступку и његово трајање

Једно од ретких питања око кога постоји општи консензус у домаћој научној и стручној јавности, јесте да неефикасност достављања писмена у кривичном поступку представља један од кључних фактора његовог предугог трајања. Разлози томе, могло би се рећи, приближно једнако леже у процесним и правосудно-организационим нормама, будући да су и једне и друге застареле и неделотворне. Из нејасних разлога, законодавац али и правосуђе, деценијама се, у овој области, опирају преузимању решења која у другим правним системима дају изузетне резултате, чак и након што су путем пилот програма реализованих у нашем правосуђу, деловали на исти начин. Промене извршене у процесном оквиру достављања усвајањем Законика о кривичном поступку из 2011. године, чини се, уместо да иду у правцу отклањања суштинских узрока неефикасности достављања, заправо значајно сужавају права окривљеног у овој области, путем проширене презумпције да је писмено достављено, отварајући простор за брзину али не и за ефикасност достављања.⁴³⁹

Када је у питању средство, односно начин достављања, у складу са чланом 242. Законика о кривичном поступку, писмена се достављају, по правилу, посредством службеног лица органа поступка који је одлуку донео или непосредно код тог

⁴³⁹ О утицају достављања на ефикасност кривичног поступка види више у: Колаковић-Бојовић, М. (2015): Достављање писмена у кривичном поступку Републике Србије: ефикасност у расцепу између лепих жеља и лоших навика, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 2, стр. 113-122.

органа, преко поште или друге организације регистроване за послове достављања писмена, органа локалне самоуправе, замолним путем преко другог државног органа, телекомуникационим или електронским путем, а изузетно и посредством полиције.⁴⁴⁰ Ова одредба формулисана је тако да оставља простор за значајне измене организационих норми,⁴⁴¹ без накнадне интвенције у ЗКП-у, а да су ове измене неопходне, показује читав низ недостатака у тренутном систему.

Наиме, постојеће службе доставе раде искључиво од понедељка до петка и то углавном до 16 часова,⁴⁴² што, имајући у виду да је уобичајно радно време данас од девет до 17 часова, јасно говори да је, без поподневне смене, сврха постојања ове службе доведена у питање. У том смислу, поједини судови су путем потписивања меморандума о сарадњи покушали да поверавањем послова достављања различитим фирмама, омладинским задругама и слично, подигну ниво ефикасности доставе, што је дало изузетне резултате.⁴⁴³ Ипак, мишљења смо да би ово питање требало решавати системски, путем протокола о сарадњи или уговора којим би Високи савет судства једнообразно изменио систем на нивоу читавог правосуђа. Иако се против овог решења често чују аргументи који говоре о превеликој важности достављања да би оно било, условно речено, измештено из јавног сектора, путем поверавања ових послова, не бисмо се могли сложити са оваквим виђењем. Наиме, уколико се држава већ одрекла својих овлашћења у широком делокругу послова који су поверени извршитељима и јавним бележницима, није ли једноставна операција достављања писмена, нешто што би се, што пре, морало поверити организацијама које би значајно подигле ефикасност ове радње. Решење је најбоље тражити у јавно-приватном партнерству, јер је неспорно да профит диктира неупоредиво већу

⁴⁴⁰ Позив за главни претрес или други позив орган поступка може и усмено саопштити лицу које се налази пред њим, уз упозорење на последице недоласка. Позив и упозорење ће се забележити у записнику који ће позвано лице потписати, осим ако је то забележно у записнику о главном претресу и тиме се сматра да је достављање извршено.

⁴⁴¹ Ово првенствено важи за Судски пословник чија улога и јесте да прецизније уреди и операционализује оне процедуре које су у процесни законима уређене само оквирно.

⁴⁴² Иако је чланом 212. Судског пословника предвиђено да се достављање може вршити до 22 сата.

⁴⁴³ Види: USAID/SERBIA (2012): *Best Practice Guide- Backlog Prevention u Reduction Measures for Courts in Serbia*, United States Agency for International Development.

дисциплину и ефикасност него што је то раније случај, а искуство са наплатом потраживања, од када је она поверена извршитељима, јасно говори у прилог томе.

Прецизирајући начине достављања, ЗКП предвиђа да се оно може извршити и истицањем на огласној табли или интернет страници органа поступка, а уз сагласност лица коме се достављање има извршити и преко пуномоћника за пријем писмена, путем поштанског фаха или електронске поште. Достављање се сматра извршеним протеком рока од осам дана од дана истицања писмена на огласној табли или интернет страници органа поступка, односно од пријема потврде да је писмено предато пуномоћнику за пријем писмена, поштанском фаху, односно достављено електронским путем.

Законодавац је овом одредбом покушао да уважи чињеницу да смо увелико у ери модерних технологија, али не можемо се отети утиску да је, услед недостатка било каквих прецизнијих правила о овом виду достављања, можда боље да се у то није ни упуштао. Ово нарочито важи, ако се узме у обзир да је у бројним судовима и тужилаштвима приступ интернету и даље изузетно лимитиран, па тако у већини судница чак и нема интернет конекције. Поред тога, поставља се питање и у којој форми би требало да буде потврда да је овакав позив примљен, као и у ком року би требало да буде достављен, будући да сама чињеница да је послат, не може бити изједначена са моментном предаје писмена исте садржине, за које се, оправдано, може претпоставити да се прималац одмах упознао са његовом садржином.

Када је у питању начин достављања писмена, члан 243. ЗКП-а предвиђа да се писмено доставља непосредном предајом лицу коме је упућено. Ако се лице не затекне тамо где се достављање има извршити, писмено се може предати пунолетном члану његовог домаћинства који је дужан да га прими. Ако се члан породичног домаћинства ту не затекне, писмено ће се предати портиру, суседу или председнику кућног савета ако они на то пристану и тиме се сматра да је достављање извршено. Архаичност оваквог решења потпуно је необјашњива, имајући у виду да је одредба члана 243. ЗКП-а стара тек неколико година. У другој деценији двадесетпрвог века, потпуно је незамисливо да се приватна пошта предаје портиру,

суседу или председнику кућног савета. Наиме, мали број зграда уопште има портира⁴⁴⁴, а уколико то и јесте случај, углавном се ради о лицима која су у приватним фирмама ангажована на пословима физичко-техничког обезбеђења објекта, те није јасно у каквој су, било приватној или пословној вези са станаром зграде коме је поребно доставити писмено. С друге стране, још је већи парадокс могућност да се писмено преда суседу. Јер, чак је и за ангажовање портира потребна сагласност станара зграде, док суседа нити можемо, нити морамо, ни бирати, а ни познавати. Уз то, није јасно ни која се све лица уопште могу сматрати суседима. Да ли је потребно да се ради о лицима која живе у стану или кући која се налази непосредно уз стан или кућу лица коме је потребно извршити достављање? Или на истом спрату или ламели? Да и не помињемо проблем подстанара са и без пријаве пребивалишта, потом лица која повремено, по различитим основима бораве на појединим адресама и сл. Можда је још и сложенија ситуација у руралним срединама, где чак и први сусед може бити удаљен и километрима а није реткост ни да су најближи суседи у веома лошим међуљудским односима. Најзад, добро је познато и да писмена неретко стижу у делимично или потпуно отвореним ковертама, па се поставља и питање заштитите података о личности.

Није без знака питања чак ни могућност да се писмено преда „пунолетном члану домаћинства“. Наиме, у читавој овој формулацији, једино је пунолетство чињеница која се на лицу места може неспорно утврдити, док је упитно ко уопште представља члана домаћинства⁴⁴⁵ и на који начин ће лице доказати да има то својство.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Чак и сам појам портира је посве споран јер, осим што је архаичан, нема увек исту садржину у смислу послова који потпадају под опис овог радног места, те није најјасније на који начин ће лице које врши доставу уопште утврдити да се заиста ради о портиру који је овлашћен да прима пошту у име станара у објекту.

⁴⁴⁵ Да ли је за овај статус довољно да лице има пријављено пребивалиште или боравиште на истој адреси? Није тајна да у овој области код нас влада потпуни хаос, те да на адреси лица коме је потребно доставити писмено, и без његове кривице, могу бити пријављена и лица са којима ни на који начин нису у вези. Да ли је довољно да има исто презиме или да је у сродству са лицем коме треба доставити писмено? Шта је са ситуацијом када чак и супружници али и родитељи и деца имају различито, или пак, бивши супружници (потенцијално у веома лошим односима) исто презиме?

⁴⁴⁶ Судски пословник овлашћује судског достављача да легитимише лице коме врши достављање, па и да у томе затражи помоћ полиције, што ипак не решава спорна питања у вези са појмом „члан домаћинства“.

Потпуно апсурдна је и улога председника кућног савета, и то, не само због терминолошке архаичности и чињенице да се не користи појам „председник скупштине станара“,⁴⁴⁷ већ и због његове промењене улоге, у контексту чињенице да кућни савет више није обичан „збор“ станара. Шта више, све више скупштина станара се одлучује да послове које би требало да врши председник, повери специјализованим агенцијама.

Ако се достављање врши на радном месту лица коме је потребно доставити писмено, а то лице се ту не затекне, писмено се може предати лицу овлашћеном за пријем поште које је дужно да прими писмено или лицу које је тамо запослено, ако оно пристане да прими писмено и тиме се сматра да је достављање извршено.

Ако лице из које није дужно да прими писмено одбије да то учини, достављач ће оставити обавештење да ће се писмено истаћи на огласној табли суда и по могућству, интернет страници органа поступка. По протеку рока од осам дана од дана истицања писмена, сматра се да је достављање извршено.

Када лице коме је потребно извршити достављање или лица која са њим живе или су запослена а која су дужна да приме писмено, одбију да то учине, достављач ће забележити на доставници дан, час и разлог одбијања пријема, а писмено ће се оставити у стану⁴⁴⁸ или у просторији где је оно запослено и тиме је достављање извршено.

Ово решење подједнако је спорно као и претходно анализирано, јер није најјасније шта се све може сматрати остављањем писмена или обавештења у стану или просторији где је запослено лице коме је потребно доставити писмено. Најпре, када се ради о стану, поставља се питање, на који начин ће лице које врши доставу утврдити који простор у објекту који се налази на означеној адреси, се може

⁴⁴⁷ Види: Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): *Реформа у стилу „један корак напред-два корака назад“*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд стр. 116.

⁴⁴⁸ Није најјасније ни да ли то значи да ће се писмено онда против воље лица оставити у стану, нити на који начин? Да ли ће се сматрати да је остављено уколико га достављач остави на столу или га може једноставно бацити на под, заденути за врата, убацити испод врата и сл? Шкулић се оправдано пита, да ли ће му се тада писмено „гурати у руке“ или ће се, можда, применити физичка сила? (Види: Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): 115.)

сматрати станом тог лица.⁴⁴⁹ Ситуација је још сложенија када се ради о пословним просторијама, када се прво постављају статусна, као и питања организационе структуре правног лица у коме је запослено лице коме је потребно извршити достављање⁴⁵⁰, а потом и овлашћења конкретног лица које се тамо затекне и коме се покуша доставити писмено.⁴⁵¹

Ако се на месту где се достава има извршити не затекне нико од поменутих лица, достављање ће се извршити објављивањем на огласној табли суда или интернет страни органа поступка.⁴⁵²

Чланом 245. Законика о кривичном поступку регулисани су посебни начини достављања који представљају извештај покушај рационализације поступања. Тако, ако орган поступка сматра да ће достављање бити извршено, учеснику у поступку се до завршетка главног претреса могу достављати писмена преко другог учесника у поступку који пристане да их преда. Овај начин достављања се не може користити када је реч о окривљеном. Ипак, ако орган поступка сматра да ће обавештење бити примљено, учесник у поступку, а ако постоји опасност од одлагања изузетно и

⁴⁴⁹ Није реткост да се на истој адреси налази више повезаних или неповезаних објеката; да ознака са кућним бројем нема, да су оштећене, нетачне или непотпуне; да лица која се затекну на адреси тврде да читав објекат или његов део не представљају стан лица коме је потребно извршити достављање, итд.

⁴⁵⁰ У том смислу, неретко ће се десити да је на истој адреси регистровано више правних лица, која уз то могу бити потпуно неповезана али и у различитим, не увек јасним статусним и организационим везама. Наиме, може се десити да се на предметној адреси налази фабрика или компанија са неколико хиљада запослених, која уз то може имати сложену организациону структуру која може бити таква да поједини делови правног лица функционишу готово потпуно независно. Још проблематичнија је ситуација када правна лица послују на више адреса, а природа посла лица коме је потребно доставити писмено је таква да је без правилног распореда, ангажовано на више локација.

⁴⁵¹ Није најјасније на који начин ће лице које врши доставу уопште утврдити да се ради о лицу које је заиста запослено у истом правном лицу, по ком основу је ангажовано и која су његова овлашћења у оквиру радног ангажовања.

⁴⁵² У складу са чланом 244. ЗКП-а, писмена која се достављају непосредном предајом, уручују се у затвореном омоту. Прималац и достављач потписују потврду о извршеном достављању –доставницу или повратницу. Прималац ће на потврди назначити дан пријема. Ако је прималац неписмен или није у стању да се потпише, достављач ће га потписати, назначити дан пријема и ставити напомену зашто је потписао примаоца. Ако прималац одбије да потпише потврду, достављач ће то забележити на потврди и назначити дан предаје и тиме је достављање извршено. Потврду о пријему писмена достављеног путем поштанског фаха представља документ оверен од стране поште о дану и часу предаје писмена у поштански фах. Потврду о пријему писмена достављеног електронским путем представља одштампани електронски запис о дану и часу када је уређај за електронски пренос података забележио да је писмено послато примаоцу, назив пошиљаоца и примаоца и назив писмена.

окривљени, може се обавестити телеграмом или телефоном о позиву за главни претрес или другом позиву или о одлуци о одлагању главног претреса или других радњи. О поменутиим врстама обавештавања орган поступка ће саставити службену белешку.

Будући да је присуство окривљеног неопходна претпоставка за вођење поступка, те да за окривљеног у току читавог поступка важи, не само обавеза одазивања позивима већ и обавештавања органа поступка о промени адресе, чланом 246. Законика о кривичном поступку, предвиђена су изузетно рестриктивна правила за достављање писмена окривљеном. Наиме, ако се достављање писмена окривљеном не може извршити на адресу о којој је окривљени обавестио орган поступка, достављач ће оставити обавештење да ће се писмено истаћи на огласној табли и по могућству, на интернет страници органа поступка. По протеку рока од осам дана од дана истицања писмена сматра се да је достављање извршено. Имајући у виду све потенцијалне проблеме у достављању о којима је раније било речи, а на које окривљени често не може да утиче, поставља се питање да ли је оправдано да се презумпција достављања користи оволико широко.

Ако је окривљени пуномоћјем овластио браниоца за пријем писмена, од чијег достављања тече рок за изјављивање правног лека, предајом писмена адвокатској канцеларији браниоца сматра се да је достављање извршено. Изузетно, ако окривљеном који нема браниоца треба доставити пресуду којом му је изречена кривична санкција која се састоји у лишењу слободе, а достављање се не може извршити на адресу о којој је окривљени обавестио суд, поставиће му се бранилац по службеној дужности док окривљени не обавести суд о новој адреси. Постављеном браниоцу ће се одредити потребан рок за упознавање са списима који не може бити краћи од три дана, а после тога ће му се пресуда доставити и поступак наставити.

Имајући у виду све изнето, не можемо се отети утиску да доношење Законика о кривичном поступку из 2011. године представља пропуштenu шансу да се област достављања писмена уреди на потпуно нови, темељан начин, који би одговарао друштвеном окружењу у коме се примењује. Да је прилика пропуштена, указује и чињеница да је, већ 2013, дакле, пре почетка примене ЗКП-а из 2011. године у

судовима и тужилаштвима опште надлежности, усвајањем Акционог плана за спровођење Националне стратегије реформе правосуђа за период од 2013-2018. године, предвиђена измена Законика о кривичном поступку у овом сегменту, а да је исти план задржан и у Акционом плану за Поглавље 23. Ипак, чини се да је неопходан предуслов да би се ова област адекватно реформисала, свеобухватна анализа постојећег система, који би обавезно укључио и финансијске аспекте, али и процену утицаја неуспешних достава на продужено трајање поступка. Ово би олакшало не само одабир одговарајућег решења, већ и поставање одговарајућих индикатора који би помогли у прецизном праћењу ефеката свих промена у овом систему.

10. Одлучивање о трошковима кривичног поступка и имовинскоправном захтеву оштећеног као фактори који утичу на трајање кривичног поступка

Иако је првенствени циљ вођења кривичног поступка доношење одлуке о кривичном делу као његовом главном предмету, извесно време потребно је утрошити и на одлучивање о споредном предмету поступка као што су трошкови и имовинскоправни захтев.

Наиме, вођење сваког кривичног поступка захтева одређене издатке учињене поводом поступка, од његовог покретања до његовог завршетка.⁴⁵³ У складу са

⁴⁵³ У складу са чланом 261. Законика о кривичном поступку Трошкови кривичног поступка су издаци учињени поводом поступка Трошкови кривичног поступка обухватају: трошкове за сведоке, вештаке, стручне саветнике, преводиоце, тумаче и стручна лица и трошкове увиђаја; трошкове превоза окривљеног; издатке за довођење окривљеног; путне трошкове службених лица; трошкове лечења окривљеног за време док се налази у притвору, као и трошкове порођаја, осим трошкова који се наплаћују из фонда за здравствено осигурање; трошкове техничког прегледа возила, анализе узорака и превоза леша до места обдукције; награду вештаку, награду стручном саветнику, награду преводиоцу, награду тумачу, награду и нужне издатке браниоца, нужне издатке приватног тужиоца и оштећеног као тужиоца и њихових законских заступника, као и награду и нужне издатке њихових пуномоћника; нужне издатке оштећеног и његовог законског заступника, као и награду и нужне издатке његовог пуномоћника; паушални износ, за трошкове који нису обухваћени претходно наведеним тачкама, а који се одређује према трајању и сложености поступка и имовном стању лица обавезног да плати овај износ. Наведени трошкови, као и нужни издаци постављеног браниоца и постављеног пуномоћника, у поступку због кривичних дела за која се гони по службеној дужности, исплаћују се из средстава органа поступка унапред, а наплаћују се касније од лица која су дужна да их накнаде по одредбама овог законика. Орган поступка дужан је да све трошкове који су унапред исплаћени унесе у попис који ће се приложити списима. Трошкови превоза и тумачења, као и трошкове одбране сиромашног окривљеног неће се наплаћивати од лица која су по одредбама овог

чланом 262. ЗКП-а, у свакој пресуди или решењу које одговара пресуди одлучиће се ко ће сносити трошкове поступка и колико они износе. С обзиром да се неретко може десити да недостају подаци о висини трошкова, у том случају се доноси посебно решење о висини трошкова, када се ти подаци прибаве. Подаци о висини трошкова и захтева за њихову накнаду могу се поднети најкасније у року од једне године од дана правноснажности пресуде или решења.

Посебан режим важи за тзв. скривљене трошкове, односно трошкове које окривљени, оштећени, оштећени као тужилац, приватни тужилац, бранилац, законски заступник, пуномоћник, сведок, вештак, стручни саветник, преводилац, тумач и стручно лице, без обзира на исход кривичног поступка, проузрокују својом кривицом, услед довођења, одлагања доказне радње или главног претреса и друге трошкове поступка, као и одговарајући део паушалног износа. О овим трошковима се доноси посебно решење, осим ако се о трошковима које сnose приватни тужилац и окривљени решава у одлуци о главној ствари.

За разлику од трошкова кривичног поступка, о којима одлуку увек доноси кривични суд, у ипак, колико-толико разумном року, ситуација са одлуком о имовинскоправном захтеву је нешто сложенија.

Наиме, у складу са чланом 252. ЗКП-а, имовинскоправни захтев⁴⁵⁴ који је настао услед извршења кривичног дела или противправног дела које је у закону одређено као кривично дело, расправиће се на предлог овлашћених лица у кривичном поступку, ако се тиме не би знатно одуговлачио овај поступак. За разлику од решења које је садржао Законик о кривичном поступку из 2001. године, а које је подразумевало да захтев проистиче из кривичног дела, могућност расправљања

законика дужна да накнаде трошкове кривичног поступка. Трошкове предистражног поступка који се односе на награду и нужне издатке браниоца кога је одредила полиција исплаћује тај орган.

⁴⁵⁴ Имовинскоправни захтев може се односити на накнаду штете, повраћај ствари или поништај одређеног правног посла, а може га, органу поступка, најкасније до завршетка главног претреса пред првостепеним судом, поднети лице које је овлашћено да такав захтев остварује у парничном поступку, које уз свој захтев мора поднети и доказе. Исти рок важи и за одустанак до захтева, у ком случају се губи право на његово поновно истицање. (чл. 252-256 ЗКП-а)

имовинскоправног захтева сада је проширена и на ситуације када он проистиче из противправног дела које је у закону одређено као кривично дело.

Иако би се из одредбе члана 252. могло закључити да је одлучивање кривичног суда о имовинскоправном захтеву правило, а упућивање на парницу изузетак, у пракси судови поступају управо супротно. Наиме, у складу са одредбом члана 257. ЗКП-а ⁴⁵⁵ у пресуди којом окривљеног оглашава кривим или решењу о изрицању мере безбедности обавезног психијатријског лечења, суд ће овлашћеном лицу досудити имовинскоправни захтев у целини или делимично⁴⁵⁶, а за вишак упутити на парнични поступак.

На брзину одлучивања о имовинскоправном захтеву од значајног је утицаја и момент када је он поднет. Наиме, иако се овај захтев може поднети све до завршетка главног претреса, уколико је оштећени захтев поднео већ јавном тужиоцу, споразум о овом захтеву постаје део споразума о признању кривичног дела и споразума о сведочењу.⁴⁵⁷

У вези са оваквим решењем, поједини аутори⁴⁵⁸ сматрају бесмисленом одредбу члана 50. ЗКП-а, по којој оштећени може да поднесе жалбу против одлуке о досуђеном имовинскоправном захтеву, наводећи да је такво решење нелогично, јер оштећени нема правни интерес да се жали на ову одлуку у кривичном поступку, будући да суд не може одбити имовинскоправни захтев, већ га досудити делимично или у целости, а остатак упутити на парнични поступак (члан 258). Из тога

⁴⁵⁵ Кад се суд огласи ненадлежним за кривични поступак, упутиће овлашћено лице да имовинскоправни захтев може поднети у кривичном поступку који ће отпочети или бити настављен пред надлежним судом. Кад суд донесе пресуду којом се окривљени ослобађа од оптужбе или којом се оптужба одбија или кад решењем обустави кривични поступак, упутиће овлашћено лице да имовинскоправни захтев може остваривати у парничном поступку.

⁴⁵⁶ Види: Шкулић, М. и Илић, Г. (2011):121.

⁴⁵⁷ Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 555.

⁴⁵⁸ Ако се имовинскоправни захтев односи на повраћај ствари, а суд установи да ствар припада оштећеном и да се налази код окривљеног или код неког од учесника у кривичном делу или код лица коме су је они дали на чување, одредиће у пресуди или решењу да се ствар преда оштећеном. Ако се имовинскоправни захтев односи на поништај одређеног правног посла, а суд нађе да је захтев основан, изрећи ће у пресуди или решењу потпун или делимични поништај тог правног посла, с последицама које из тога проистичу, не дирајући у права трећих лица.

закључују да би жалба оштећеног против одуке о имовинскоправном захтеву у оваквом случају, увек бивала одбачена, односно она сама по себи нема никакве сврхе. Мишљења смо да изнето становиште није исправно. Напротив, управо чињеница да је суд подносиоца захтева упутио на парницу или му захтев досудио делимично јесте разлог незадовољства оштећеног. Истина, суд ретко усваја ове жалбе, и то углавном када оштећени у жалби изнесе нове чињенице које суду омогућавају да сам одлучи о трошковима или досуди већи износ.

Ако подаци кривичног поступка не пружају поуздан основ ни за потпуно, ни за делимично пресуђење, суд ће овлашћено лице упутити да имовинскоправни захтев у целини може да остварује у парничном поступку. Исто ће учинити ако се више оштећених споре о својини ствари, када ће у кривичном поступку одредити само чување ствари као привремену меру обезбеђења (члан 260).

Управо ову могућност која суду дозвољава да се позове на мањкавост података из кривичног поступка, као непоузданог основа за одлуку о имовинскоправном захтеву у кривичном поступку, као и опасност од знатног одуговлачења, судови обилато користе као начин да се ослободе од додатног посла који захтева обавеза из члана 256. ЗКП-а, који предвиђа да ће орган поступка саслушати окривљеног о чињеницама у вези са имовинскоправним захтевом и проверити околности које су од важности за његово утврђивање. Наиме, орган поступка је дужан да прикупи доказе за одлучивање о захтеву и пре него што је он поднет. Ипак, ако би се прикупљањем доказа и провером околности о имовинскоправном захтеву знатно одуговлачио поступак, орган поступка ће се ограничити на прикупљање оних података чије утврђивање касније не би било могућно или би било знатно отежано.

Жалбени судови у Републици Србији су више пута стали на становиште да када суд утврди износ противправно прибављене имовинске користи, а оштећеног упутити на парницу, чини битну повреду одредаба кривичног поступка.⁴⁵⁹ Уколико је у конкретној кривичној ствари извесно да је остварењем дела проузрокована штета

⁴⁵⁹ ОСБ; Кж. бр. 1884/06 д 12. јула 2006, наведено према Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 551.

оштећеном и ако је неспорно утврђена њена висина, суд има обавезу да у целини или делимично досуди имовинскоправни захтев, а само у погледу штете или њене висине која је спорна упути оштећеног на парницу.⁴⁶⁰

Поред ове, орган поступка има и обавезе које проистичу из члана 257. а односе се на привремене мере обезбеђења имовинскоправног захтева насталог услед извршења кривичног дела или противправног дела које је у закону одређено као кривично дело, и то и када је захтев истакнут према трећем лицу.

У пресуди којом се окривљени оглашава кривим или решењу о изрицању мере безбедности обавезног психијатријског лечења, суд ће или укинути мере обезбеђења, ако већ раније нису укинуте или ће оштећеног упутити на парнични поступак, с тим што ће се ове мере укинути ако парнични поступак не буде покренут у року који одреди суд.

Чињеница да се у нашем правосуђу имовинскоправни захтев по правилу остварује у парничном поступку, несумњиво позитивно делује на трајање кривичног поступка, али је, због чињенице да је парнични поступак предуг и изузетно неизвештан пут, оваква пракса је неретко предмет критике, јер у пракси не пружа реалне могућности за реализацију права на правично задовољење.

⁴⁶⁰ ОСС, Кж. бр. 309/07 од 17. октобра 2007, Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 551.

ПОГЛАВЉЕ ТРЕЋЕ: ТОК КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА И ЊЕГОВО ОКОНЧАЊЕ У РАЗУМНОМ РОКУ

Глава I: Окончање општег кривичног поступка у разумном року

1. Предистражни поступак и окончање кривичног поступка у разумном року

Већ смо, говорећи о моменту почетка кривичног поступка, скренули пажњу на неку врсту брисања разлике између предистражног поступка и истраге. Ипак, чак и ако у овој фази кривични поступак и даље није започео, начин реализације предистражног поступка у великој мери детерминише његову каснију динамику и укупно трајање. Наиме, није реткост да се управо у овој фази, односно у тзв. иницијалном захвату, начине пропусти који значајно отежавају каснији ток поступка.

Једно од кључних питања од којих зависи било позитиван, било негативан утицај начина на који је вођен предистражни, на каснији ток кривичног поступка, јесте расподела процесних овлашћења, односно одлука законодавца о томе коме ће, и у којој мери, препустити руковођење предистражним поступком.

У том погледу, упоредна решења се могу сврстати у три групе. У прву спадају законодавства која, попут енглеског, полицији препуштају ислеђење и почетак кривичног гоњења осумњиченог.

Италија и Немачка су земље у којима је заступљен други систем, карактеристичан по заједничком деловању јавног тужилаштва и полиције у ислеђењу и гоњењу претпостављених учинилаца кривичних дела.

Трећи модел се одликује расподелом овлашћења између полиције, јавног тужилаштва и истражног судије, а постоји у Француској и земљама које су прихватиле њен модел претходног поступка.⁴⁶¹

Оцењујући да с временом опада утицај истражног судије, Илић⁴⁶² истиче значај односа полиције и јавног тужилаштва. С тим у вези се први разлика између

⁴⁶¹ Илић, П. Г. (2011): Однос јавног тужилаштва и полиције у светлу новог Законика о кривичном поступку, *Ревизија за криминологију кривично право*, бр. 2-3, стр. 314.

⁴⁶² Илић, П. Г. (2011): 314-315.

континенталне и енглеске концепције. Континентална концепција даје полицији активну улогу у припремању кривичног списка, гарантујући при том руководећу улогу јавном тужилаштву у току и ислеђења и доношења коначних одлука о кривичном гоњењу. Полиција има обавезу да, по сазнања за извршено кривично дело, одмах обавести јавног тужиоца. Овакво решење постоји у француском, белгијском и италијанском праву. У немачком кривичном поступку су службеници полиције обавезни да без одлагања обавесте надлежног јавног тужиоца о резултатима потрага које су предузели.

Насупрот томе, енглеска концепција покретња претходног поступка овлашћује полицију да спроводи ислеђење самостално, односно без контроле коју би вршио јавни тужилац. По завршетку ислеђења полиција доставља списе Крунској служби гоњења (*Crown Prosecution Service*) која одлучује да ли ће наставити или обуставити кривични прогон. Ако полиција оцени да је уместо прогона неког лица довољно да му упуту упозорење (*caution*) није обавезна да достави списе Крунској служби гоњења.⁴⁶³

Слично је и у Ирској, где само 8% случајева пред суд долази из Директората државног тужиоца, док централну улогу у истрази има Гарда (полиција), која припрема тзв. *Book of evidence*.

Иако у свим правним системима полиција и тужилаштво имају кључну улогу у предистражном поступку, када је реч о мерама којима су захваћена основна права и слободе, претпоставка за њихову примену је одлука суда, који се уједно стара и о законитости њихове даље примене.⁴⁶⁴

Законик о кривичном поступку из 2011. године донео је значајне новине у погледу предистражног (раније преткривичног) и кривичног поступка.⁴⁶⁵ Наиме, могло би се рећи да је линија почетка кривичног поступка сада померена уназад, будући да је за

⁴⁶³ *Ibidem*

⁴⁶⁴ Више о томе види у: Вулековић, В. (1997): Међусобни односи и сарадња кривично-процесних субјеката и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 237-244.

⁴⁶⁵ Више о односу субјеката предистражног поступка у нашем кривичном поступку види у: Чворовић, Д. (2010): Однос полиције и других субјеката преткривичног поступка као фактор његове ефикасности и радна верзија ЗКП РС, *Ревиија за криминологију и кривично право*, бр. 2, стр. 169-190.

покретање поступка сада довољно да постоје основи сумње, уместо основана сумња како је то раније био случај. Разлике су додатно брисане, услед чињенице да се сада и истрага може водити против непознатог учиниоца. Кључни допринос предистражног поступка трајању кривичног поступка, огледа се у чињеници да садржина наредбе о спровођењу истраге у највећој мери зависи од резултата предистражног поступка, односно од активности полиције која игра доминантну улогу у овој процесној фази.⁴⁶⁶ У том смислу, пресудна је улога коју јавни тужилац треба да одигра усмеравајући активности полиције у овој фази поступка и на тај начин спречи прикупљање ирелевантних, или недовољне количине доказа.

Члан 285. ЗКП-а јавном тужиоцу даје руководећу улогу у предистражном поступку, чиме су на јавног тужиоца пребачени терет и одговорност предузимања одређених предистражних радњи, али и координације других државних органа који су учесници предистражног поступка. У складу са тим, ради вршења овлашћења која руководећа улога подразумева, јавни тужилац предузима потребне радње ради гоњења учинилаца кривичних дела, а може и наложити полицији да предузима одређене радње, ради откривања кривичних дела и проналажења осумњичених. Полиција је дужна да изврши налог јавног тужиоца, као и да га о предузетим радњама редовно обавештава.

Ова одредба заправо је само конкретизација члана 44. који предвиђа да су сви органи који учествују у предистражном поступку дужни да о свакој радњи предузетој у циљу откривања кривичног дела или проналажења осумњиченог обавесте надлежног јавног тужиоца. Поред тога, полиција и други државни органи надлежни за откривање кривичних дела дужни су да поступе по сваком захтеву надлежног јавног тужиоца.

На основу члана 282, став 3, Законика о кривичном поступку, ако јавни тужилац из саме кривичне пријаве не може оценити да ли су вероватни наводи пријаве или ако подаци у пријави не пружају довољно основа да може одлучити да ли ће спровести

⁴⁶⁶ Новосел, Д. и Пајчић, М. (2009): 440.

истрагу или ако је на други начин сазнао да је извршено кривично дело, може поднети захтев државним и другим органима и правним лицима да му пружи потребна обавештења. За непоступање по захтеву, јавни тужилац може одговорно лице новчано казнити до 150.000 динара, а ако и после тога одбије да да потребне податке, може га још једном казнити истом казном.

У току предистражног поступка јавни тужилац је овлашћен да од полиције преузме вршење радње коју је полиција на основу закона самостално предузела.

Ако полиција или други државни орган не поступи по захтеву јавног тужиоца, јавни тужилац ће одмах обавестити старешину који руководи органом, а по потреби може обавестити надлежног министра, Владу или надлежно радно тело Народне скупштине. Ако у року од 24 часа од када је примљено такво обавештење, полиција и други државни орган не поступи по захтеву јавног тужиоца из става 1. овог члана, јавни тужилац може затражити покретање дисциплинског поступка против лица које сматра одговорним за непоступање по његовом захтеву.

Шкулић и Илић⁴⁶⁷ исправно закључују да, иако ЗКП из 2011. потпуније од претходног уређује однос тужилаштва и полиције, не пружа јавном тужиоцу адекватне механизме реакције у случају да полиција не поступи по његовом захтеву, јер право јавног тужиоца да захтева дисциплински поступак против полицијског службеника, који није удовољио службеном захтеву тужиоца, не укључује могућност да тужилац учествује у самом дисциплинском поступку или барем да буде обавештен о његовом исходу. Овакво решење све инструменте одговорности због несавесног поступања полиције или другог државног органа, којим се обструира прикупљање доказа спровођење предистражних радњи, а самим тим и благовремено покретање кривичног поступка и доказивање оптужбе, ставља изван правосудног система. Јасно је да овај проблем ипак отвара дубља питања односа

⁴⁶⁷ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): 136.

тузилаштва и других државних органа, чије корене треба тражити чак и уставним одредбама о положају јавног тужиоштва, а у контексту принципа поделе власти.⁴⁶⁸

Поред међусобног односа процесних субјеката, односно питања руковођења преткривичним поступком, од великог утицаја на благовремено окончање кривичног поступка јесте и питање коришћења доказа прикупљених од стране полиције у предистражном поступку. У складу са чланом 287. ЗКП-а постоји широка могућност коришћења доказа које је у предистражном поступку прикупила полиција. Наиме, у складу са одредбом овог члана, за полицију постоји обавеза да о свакој доказној радњи коју предузме без одлагања обавести јавног тужиоца. Уколико полиција ове доказе радње спроведе у складу са одредбама ЗКП-а, сви докази прикупљени уз испуњење овог услова могу бити коришћени у даљем току кривичног поступка.

Ова одреба постаје нарочито интересантна ако се сагледа у контексту, најпре, статистичких података о улози полиције у спровођењу доказних радњи, а потом и у контексту раније помињаних одредаба којима се уређује питање одступања од начела непосредности.

У том смислу, Шкулић и Илић⁴⁶⁹ наводе да је код нас, само око 14 одсто увиђаја вршио истражни судија, што значи да око 86 процената записника о увиђају који се користе као доказ, проистиче из полицијских увиђаја. Још је упечатљивији пример претресање стана и лица, које скоро без изузетка врши полиција. Када још узмемо у обзир могућност полиције да саслушава осумњиченог у предистражном поступку, онда се јасно може уочити колико се заиста обилато полицијски докази користе и у нашем кривичном поступку.

Да се не би дошло у ситуацију да се пресуда практично у потпуности заснива на тзв. полицијским доказима, законодавац је у члану 296, став 2. предвидео обавезу јавног тужиоца да наредбу о спровођењу истраге донесе одмах по предузимању прве доказне радње, а најкасније у року од 30 дана од када је обавештен о њеном предузимању од стране полиције. Интенција законодавца приликом конципирања

⁴⁶⁸ Више о односу јавног тужиоца и полиције види: Новосел, Д. и Пајчић, М. (2009): 427-474.

⁴⁶⁹ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): 138.

оваквог решења била је заправо да што шири круг радњи обухвати фазом истраге, односно да тежиште прикупљања доказа смести управо у ову фазу.⁴⁷⁰

1.1. Примена начела опортунитета у кривичном поступку Републике Србије

Важећи законик о кривичном поступку, када је реч о кривичним поступцима према пунолетним учиниоцима⁴⁷¹, познаје два модалитета поступања по начелу опортунитета кривичног гоњења, при чему је одступање јавног тужиоца од начела легалитета омеђено првенствено тежином дела, односно запрећеном санкцијом.

Наиме, у складу са чланом 284. Законика о кривичном поступку, јавни тужилац је овлашћен да одбаци кривичну пријаву у случају да се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора до три године, ако је осумњичени, услед стварног кајања, спречио наступање штете или је штету у потпуности већ надокнадио, а јавни тужилац, према околностима случаја, оцени да изрицање кривичне санкције не би било правично.

У складу са чланом 283. Законика о кривичном поступку, јавни тужилац може одложити кривично гоњење за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година, ако осумњичени прихвати једну или више од седам законом предвиђених обавеза:

- 1) да отклони штетну последицу насталу извршењем кривичног дела или да накнади причињену штету;
- 2) да на рачун прописан за уплату јавних прихода уплати одређени новчани износ, који се користи за хуманитарне или друге јавне сврхе;
- 3) да обави одређени друштвенокорисни или хуманитарни рад;
- 4) да испуни доспеле обавезе издржавања;
- 5) да се подвргне одвикавању од алкохола или опојних дрога;
- 6) да се подвргне психосоцијалном третману ради отклањања узрока насилничког понашања;

⁴⁷⁰ Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 596.

⁴⁷¹ О примени опортунитета у поступцима према малолетним учиниоцима види Поглавље II, Глава I

7) да изврши обавезу установљену правноснажном одлуком суда, односно поштује ограничење утврђено правноснажном судском одлуком.

Осим што у наредби о одлагању кривичног гоњења одређује врсту обавезе, јавни тужилац дефинише и рок у којем осумњичени мора извршити преузете обавезе, с тим да рок не може бити дужи од годину дана.

Као и када је реч о одбацивању кривичне пријаве услед стварног кајања окривљеног,⁴⁷² а ако осумњичени у року изврши обавезу из наредбе, јавни тужилац ће решењем одбацити кривичну пријаву и о томе обавестити оштећеног, који нема право да преузме кривично гоњење, нити на приговор вишем јавном тужиоцу, као када се ради о одбацивању кривичне пријаве услед разлога предвиђених члану 284. ЗКП⁴⁷³ у субјективном року од осам дана, или објективном од три месеца, а када непосредно виши јавни тужилац може приговор усвојити или одбити, а рок за доношење одлуке је 15 дана.

Овакво решење одраз је процене законодавца да у случају лакших кривичних дела потреба за брзим окончањем поступка мора претезати над правима оштећеног. Иако се о овој новини у Законнику о кривичном поступку у научној и стручној јавности говорило неупоредиво мање него о неки другим решењима која је донео Законик о кривичном поступку, несумњиво је да се ради о једном од најозбиљнијих механизма за скраћење просечног трајања кривичних поступака, будући да ће оштећени у великом броју поступака остати ускраћен за могућност да преузме кривично гоњење. Иако у духу препуштања јавном тужиоцу доминантне улоге у читавом току претходног поступка, овакво решење несумњиво представља корак уназад у погледу положаја оштећеног који је у нашем правном систему деценијама био неупоредиво бољи него у већини држава чланица ЕУ, које се тренутно боре са

⁴⁷² Види и: Крапац, Д. и Новосел, Д. (2010): Рад државног одвјетника у предистражном поступку и разлози одбачаја казних пријава према одредбама закона о казном поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* (Загреб), вол. 17, бр. 1, стр. 125-174.

⁴⁷³ 1) пријављено дело није кривично дело за које се гони по службеној дужности; 2) наступила је застарелост или је дело обухваћено амнестијом или помиловањем или постоје друге околности које трајно искључују гоњење; 3) не постоје основи сумње да је учињено кривично дело за које се гони по службеној дужности.

потешкоћама које доноси усклађивање са Директивом 2012/29/ЕУ која, истини за вољу, у члану 20. препушта државама чланицама да положај жртва у кривичноправном систему могу уредити на различите начине, а у зависности од тога да ли у конкретном систему жртве могу, односно морају активно суделовати у кривичним поступцима, као и да ли им је признато својство странке. Дакле, концепт усвојен у одређеном правосуђу требало би да одреди врсту и обим права које жртва, односно оштећени има у кривичном поступку. Ипак, мишљења смо да би право на приговор требало да егзистира, чак и када нема могућности за преузимање кривичног гоњења, нарочито ако се има у виду кратак рок за одлучивање непосредно вишег тужиоца о таквом приговору.

Широко одређене могућности јавног тужиоца да поступи по начелу кривичног гоњења, у садејству са великим оптерећењем које је јавним тужиоцима донео прелазак на тужилачку истрагу, али и коначно успостављање мреже повереничких канцеларија, довели су до рапидног пораста примене овог института у последњих неколико година, што се јасно види из података датих у Табели 6.

Табела 6: Поступање по начелу опортунитета кривично гоњења у периоду 2010-2015.

Подаци о поступању по начелу опортунитета кривичног гоњења		
	Број поступака	Процент раста у односу на претходну годину
2010.	5268	/
2011.	9 155	48,23%
2012.	12 428	35, 75%
2013.	12 470	0,34%
2014.	17.777	42,56%
2015. До 30.6.	10.976	/

Анализом наведених статистичких показатеља лако се увиђа да је до значајног повећања примене начела опортунитета дошло током 2014. године, односно након што је крајем 2013. започела примена новог Законика о кривичном поступку у свим судовима и јавним тужилаштвима опште надлежности. Овај скок би засигурно био и драстичнији да у последњем кварталу 2014. године рад правосуђа није био блокиран протестом адвоката. Слично објашњење стоји и за очигледан скок 2011. у односу на 2010. годину, будући да се 2010. неретко назива изгубљеном годином српског правосуђа које се више од девет месеци гушило у сопственој реорганизацији и миграцији предмета. Поред реформе правосуђа, оваквом скоку несумњиво су допринеле и измене и допуне ЗКП-а из 2009. године којима је укинута обавеза постојања судске сагласности за поступање по начелу опортунитета, у поступцима за кривична дела за која је предвиђена казна затвора преко три, а до пет година.

Мишљења смо да и поред значајног раста, овај институт није достигао максимум своје примене, а да томе, у великој мери доприноси мањак адекватних програма који би омогућили ефикаснију примену посебних обавеза у случају условљеног опортунитета, али и несумњиво преузак круг посебних обавеза које закон предвиђа. Његово проширење, као и стварање претпоставки за реализацију оних које већ егзистирају у закону, стимулисало би јавне тужиоце да се чешће опредељују за поступање по овом начелу, користећи посебне обавезе као неку врсту сурогат санкција.

2. Модел истраге као фактор који одређује трајање поступка

Прелазак са судског на тужилачки модел истраге, несумњиво је кључна промена коју је донео Законик о кривичном поступку из 2011. године. Ипак, из бројних научних и стручних радова посвећених овом питању, стиче се утисак да се конкретна (и не баш увек сјајна) решења за која се определио наш законодавац генерализују, те поистовећују са идејом тужилачке истраге као такве, упркос чињеници да су модалитети овог типа истраге бројни и разноврсни.

Ако бисмо покушали да у најкраћим цртама дефинишемо концепт тужилачке истраге који се у кривичном поступку у Републици Србији од октобра 2013. године

примењује и пред правосудним органима опште надлежности, онда би, као његове кључне карактеристике несумњиво требало издвојити следеће:

- а) Изузетно ојачана улога јавног тужиоца који из странке, прераста у орган поступка;
- б) Драстично лимитирана овлашћења суда, који је, иако му је намењена улога чувара законитости поступка, лишен корективних механизма у односу на поступање јавног тужиоца, те практично развлашћен и пасивизиран у мери која му не дозвољава да се о законитости поступка стара на адекватан начин и обезбеди реализацију принципа једнакости оружја;
- б) Маргинализација и пасивизација оштећеног, који до потврђивања оптужнице више нема могућност да преузме кривично гоњење, а лишен је и читавог низа права у конкретним процесим ситуацијама.

Као најчешћи *ratio legis* сврставања истраге у надлежност јавног тужиоца те прекида с вишедеценијском традицијом у нашем кривичном поступку, према којој је истрага била у надлежности суда, то јест истражног судије, с правом наводи то што се на овај начин кривични поступак потенцијално значајно убрзава, јер су у истрази која је поверена јавном тужиоцу спојени елементи некадашњег преткривичног поступка и судске кривичне истраге, што начелно омогућава брже решавање кривичне ствари, односно брже стварање процесних и фактичких услова за суђење. Поред тога, на овај се начин јавни тужилац чини знатно активнијим већ у процесу прикупљања првих доказа. Најзад, кривични суд се растерећује у одређеној мери,⁴⁷⁴ те се може фокусирати на своју основну функцију, а то је пресуђивање кривичне ствари.⁴⁷⁵ Ипак, поверавању јавном тужиоцу овлашћења која су раније припадала суду, увек са собом носи и ризик да се брзина одрази на правичност поступка, те се, у том контексту, као једно од основних питања, намеће обим права окривљеног, као и контролне функције суда.

⁴⁷⁴ Није најјасније запажање Шкулића и Илића да се „увођењем тужилачке истраге остварују и неки сасвим конкретни функционално-организациони ефекти, као што је, на пример, превладавање потенцијалних кадровских проблема, до којих је долазило када је истрага била у искључивој надлежности истражног судије, који, потом, није могао бити члан већа у истој кривичној ствари (разлог за обавезно изузеће), што је понекад изазивало проблеме у судовима с мањим бројем судија“ будући да члан 37, став 4. превиђа и даље као разлог за изузеће чињеницу да је судија у истом предмету поступао као судија за претходни поступак (види: Шкулић, М. и Илић, Г. (2012):146.).

⁴⁷⁵ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012):146.

Шкулић и Илић⁴⁷⁶ заступају став да сасвим другачија природа јавнотужилачке и судске функције, уз битно различит уставни и законски положај суда и јавног тужилаштва, онемогућавају да сада јавни тужилац сасвим једноставно „супституише” истражног судију и води истрагу потпуно исто или веома слично, као што је то чинио и истражни судија и уз истоветни доказни кредибилитет доказних радњи спроведених у истрази. Мишљења смо да би ово било могуће уколико би суду законом били стављени на располагање адекватни корективни механизми који би му омогућили да врши улогу чувара законитости истраге којом руководи јавни тужилац. На тај начин било би остварено обједињавање бенефита брзине и оперативности у прикупљању доказа неопходних да оптужни акт буде адекватно доказно утемељен, са јасним процесним гаранцијама које штите и јачају положај окривљеног, пружајући му, макар мало даље од постојећег привида, прилику да буде једнак у „доказном двобоју“.

Тренутно важеће одредбе које уређују спровођење истраге, несумњиво доприносе брзини поступка али, услед читавог низа мањкавости везаних за гаранције законитости, правичност поступка, као и оптерећење недовољних тужилачких капацитета тешко да би се могле окарактерисати као корак унапред када се ради о његовој ефикасности.

Поред исправног избора и „подешавања“ нормативног оквира, како Дамашка⁴⁷⁷ исправно запажа, успех законодавних реформи подразумева и адаптацију стварног понашања процесних субјеката у новим нормативним оквирима, наводећи да је исход ове адаптације неизvestан, будући да постоји сукоб новог нормативног оквира и рутине, односно, како каже, „пресађеног и наслеђеног који се сукобљавају и међусобно саботирају“.

Као што је раније већ било речи, једну од значајнијих новина у кривичном поступку Републике Србије, представља и могућност покретања истраге против непознатог лица. Такође, за разлику од ранијег решења које је за покретање истраге захтевало

⁴⁷⁶ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012):67

⁴⁷⁷ Дамашка, М. (2006): Судбина англо-америчких процесних идеја у Италији, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 13, број 1/2006, стр. 5.

постојање основане сумње, у члану 295. ЗКП-а из 2011. овај праг је спуштен на постојање основа сумње. Питањем степена сумње потребног за покретање истраге бавио се и Европски суд за људска права. У предмету *Stepuleac* против Молдавије⁴⁷⁸ Суд је заузео став да разумност сумње на којој се темељи лишење слободе као почетак кривичне истраге мора заснивати на постојању чињеница и информација које ће задовољити објективног посматрача да је особа извршила кривично дело. Суд је оспорио право органа поступка да подносиоца представке назначе као лице против кога се спроводи истрага, пре него што је прикупљена довољна количина доказа за постојање разумне сумње да је управо он извршилац кривичног дела.⁴⁷⁹ Чланом 296. Законика о кривичном поступку предвиђено је да се истрага покреће наредбом надлежног јавног тужиоца. Законодавац је у ставу 2. истог члана предвидео обавезу јавног тужиоца да наредбу о спровођењу истраге донесе одмах по предузимању прве доказне радње, а најкасније у року од 30 дана од када је обавештен о њеном предузимању од стране полиције. Као што је ранијепоменуто, интенција законодавца приликом конципирања оваквог решења била је заправо да што шири круг радњи обухвати фазом истраге, односно да тежиште прикупљања доказа смести управо у ову фазу. У наредби о спровођењу истраге се морају навести: лични подаци осумњиченог ако је познат, опис дела из кога произлазе законска обележја кривичног дела, законски назив кривичног дела и околности из којих произилазе основи сумње.

Слично решење садржао је и хрватски Закон о казненом поступку из 2008. године који није познавао судску контролу одлуке (налога) јавног тужиоца о покретању истраге. Уставни суд Хрватске оспорио је овакво решење, па је оно новелама из 2013. године и промењено, а судска контрола уведена.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ *Stepuleac v. Moldova*, No. 8207/06, пресуда од 6. новембра 2007. године

⁴⁷⁹ Ђурђевић, З. (2010): Судска контрола државноодвјетничког казненог прогона и истраге: поредбеноправни и уставни аспект, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 17, бр. 1, стр. 10.

⁴⁸⁰ Пајчић, М. (2013): Истрага према новели Закона о казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 20, бр. 2, стр. 637.

И Немачка и Аустрија преузеле су концепт тужилачке истраге, уз одређене разлике, и то, првенствено у погледу судске контроле. Тако је у Немачкој јавни тужилац апсолутни господар истраге, а његова процена о потреби њеног спровођења не може бити предмет судске контроле. Овакав став потврдио је и Уставни суд, стајући на становиште да се члан 19, став 4. Основног закона Савезне Републике Немачке који каже да „уколико је некоме повређено право од стране јавне власти, на располагању му стоји правна заштита“, не односи на одлуку јавног тужиоца о постојању јавног интереса за вођење кривичног поступка. Овакав став заснован је на схватању истраге као скупу несамосталних мера које у кривичном поступку немају одлучујући већ само припремни карактер. Тако не постоји ни право на обавештење лица да се против њега води истрага, нити судска контрола спровођења већине истражних радњи. Примена поменуте одредбе Основног закона могућа је само ако се садржина истражних радњи састоји у примени мера принуде које задиру у основна права, попут тајног надзора комуникација, одузимање предмета, телесног прегледа, узимања узорака крви и сл. Како је једна од обавезних претпоставки за предузимање ових радњи и постојање основа сумње да је одређено лице извршило кривично дело (*Anfangsverdacht*), суд приликом оцене оправданости одлуке о предузимању ових мера, проверава и постојање основа сумње да је то лице извршило кривично дело које му се ставља на терет.⁴⁸¹

У Аустрији истражни поступак води јавно тужилаштво коме помаже криминалистичка полиција. Не доноси се посебна одлука којом се покреће истрага, већ истражни поступак започиње чим полиција или јавни тужилац предузму прве истражне радње против познатог или непознатог осумњиченог или осумњиченог лише слободе. Практично, предистражни поступак и истрага су стопљени у једну целину која се завршава подизањем оптужнице или обуставом поступка.⁴⁸²

Аустрија је, иако се 2008. године одлучила за прелазак на тужилачку истрагу, оставила снажне судске контролне механизме, па тако право на приговор припада не само окривљеном, већ сваком лицу коме су тужилаштво или полиција ускратили или

⁴⁸¹ Ђурђевић, З. (2010):13.

⁴⁸² Новосел, Д. и Пајчић, М. (2009): 457.

повредили неко законско право.⁴⁸³ Поред приговора, окривљеном стоји на располагању и захтев за обустављање поступка који окривљени може поднети уколико сматра да не постоје основи за њгово вођење, у року који, у зависности од тежине дела које му се ставља на терет, може износити три или шест месеци.

Квалитет наредбе о спровођењу истраге од великог значаја, јер је то први корак у адекватном планирању истраге. Пречесто се занемарује чињеница да руковођење истрагом не сме и не може бити посао који се спроводи рутински или стихијски, нарочито ако се ради о предметима који су сложени због великог броја окривљених или сведока, обимне доказне грађе у смислу материјалних доказа, потребом за спровођењем више врста вештачења, нарочито оних које спроводе специјализоване установе. У таквим предметима, планирање истраге се јавља као озбиљан вид стратешког планирања, које, нажалост, за огромну већину носилаца правосудних функција представља потпуну непознаницу. За благовремено и уопште ефикасно спровођење истраге, неопходно је да јавни тужилац на основу расположивих информација заправо формулише хипотезе, односно верзије догађаја, те на основу тога дефинише које истражне радње је потребно спровести,⁴⁸⁴ којим редоследом и у ком временском року, како за сваку појединачну радњу, тако и укупно, а имајући у виду законски рок за спровођење истраге, који, иако инструктивног карактера, усмерава јавног тужиоца да истрагу оконча највише за шест месеци. Код планирања истраге од посебног значаја је правилно сагледавање околности које захтевају хитно деловање, попут обезбеђења одређених доказа или изрицања мера за обезбеђење присуства окривљеног. Такође, мора се имати на уму и за спровођење којих радњи је неопходно одобрење суда или их треба поверити другим органима. Битна околност су и ограничени ресурси што у нашем правосуђу неретко може бити битан фактор у планирању истраге, те тужилац нарочито мора водити рачуна о времену које сам

⁴⁸³ Ђурђевић, З. (2010):14-15.

⁴⁸⁴ Европски суд за људска права заузео је став да одуговлачење поступка може бити изазвано спровођењем непотребних истражних радњи. Види: *Szeloch v. Poland*, No. 33079/96, пресуда од 22. фебруара 2001. године, параграф 101. Наведено према: Симовић, М. (2015): Право на суђење у разумном року у пракси Уставног суда Босне и Херцеговине, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 68.

може издвојити за бављење конкретним предметом, имајући у виду укупан број предмета које има у раду, али и број истражних радњи које захтевају његово присуство. Поред тога мора имати у виду и капацитете органа којима поверава извршење одређених истражних радњи.

Чланом 297, став 2. предвиђено је да ће се наредба о спровођењу истраге против непознатог учиниоца допунити његовим подацима уколико се утврди његова истоветност. Истовремено са достављањем наредбе о спровођењу истраге осумњиченом и његовом браниоцу, јавни тужилац ће обавестити оштећеног о покретању истраге и поучити га о правима која му припадају на основу члана 50, став 1. Законика о кривичном поступку.

У истрази се прикупљају докази и подаци који су потребни да би се могло одлучити да ли ће се подићи оптужница или обуставити поступак, докази који су потребни да се утврди идентитет учиниоца, докази за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или би њихово извођење било отежано, као и други докази који могу бити од користи за поступак, а чије се извођење, с обзиром на околности случаја, показује целисходним. Оваква одредба још један је показатељ да је потреба утврђивања истине елиминисана из нашег кривичног поступка, те да је основна сврха прикупљања доказа подизање или опстанак оптужнице.

У складу са чланом 298. Законика о кривичном поступку истрагу спроводи надлежни јавни тужилац, а законом се може одредити једно јавно тужилаштво у коме ће се за подручје више јавних тужилаштава спроводити истрага (истражни центар).

Јавни тужилац предузима доказне радње, по правилу, само на подручју надлежности суда пред којим поступа. Ако интерес истраге захтева, он може поједине доказне радње предузети и ван подручја овог суда, али је дужан да о томе обавести јавног тужиоца који поступа пред судом на чијем подручју предузима доказне радње.

Ако је јавном тужиоцу потребна помоћ полиције (форензичка, аналитичка и др.) или других државних органа у вези са спровођењем истраге, они су дужни да му на

његов захтев ту помоћ пружи. На захтев јавног тужиоца, правно лице је дужно да пружи помоћ за предузимање доказне радње која не трпи одлагање.⁴⁸⁵

Дакле, у члану 299, који се односи на поверавање доказних радњи у току јавнотужилачке истраге, јавни тужилац може такве радње поверити другом јавном тужиоцу или полицији, а није прописана и могућност да се такве радње повере судији за претходни поступак, уколико је вероватно да оне неће моћи да се понове на главном претресу.

Једно од решења ЗКП-а из 2011. које је изазвало најоштрије реакције стручне и научне јавности јесте и увођење паралелне истраге које Дамашка⁴⁸⁶ види као смањење формално-правне, али повећање стварне неједнакости процесних субјеката, о чему је већ било речи када смо говорили о утицају стручне одбране на ефикасност поступка. Поред неједнакости окривљеног у односу на јавног тужиоца, као и дискриминације окривљених слабијег имовинског стања у ситуацији када се за увођењем система бесплатне правне помоћи касни десетак година, а обавезна стручна одбрана у кривичном поступку је ограничена само на поступке за тешка кривична дела, посебан проблем представља недостатак нормативне разраде новоуведеног концепта, који је, у члану 301. остављен на нивоу скице. Наиме, одредбом поменутог члана предвиђено је да осумњичени и његов бранилац могу самостално прикупљати доказе и материјал у корист одбране. У циљу остваривања овог овлашћења, осумњичени и његов бранилац имају право:

⁴⁸⁵ Шкулић и Илић (Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): 135) исправно запажају да је одредба члана 48. којом се наводи да радње у кривичном поступку у име јавног тужиоца, поред заменика јавног тужиоца, могу да предузимају и виши тужилачки сарадник за кривична дела до осам година затвора и тужилачки сарадник за кривична дела до пет година затвора, директно супротна чл. 159. ст. 4. Устава. У члану 159. Устав говори о унутрашњем уређењу јавног тужилаштва, а у ставу 4. наводи да јавног тужиоца у вршењу функције замењују заменици јавног тужиоца. Према томе, Устав лимитира круг лица која врше јавнотужилачку функцију на јавне тужиоце и заменике јавног тужиоца. Оно што, међутим и сами превиђају, јесте чињеница да појам „тужилачки сарадник“ који и сами користе, ни сам није законска категорија. Наиме, Закон о јавном тужилаштву познаје само појам тужилачког помоћника, док су сарадници судијски „асистенти“.

⁴⁸⁶ Дамашка, М. (2006): Судбина англо-америчких процесних идеја у Италији, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 13, број 1/2006, стр. 12.

- 1) да разговарају са лицем које им може пружити податке корисне за одбрану и да од тог лица прибављају писане изјаве и обавештења, уз његову сагласност;
- 2) да улазе у приватне просторије или просторе који нису отворени за јавност, у стан или просторе повезане са станом, уз пристанак њиховог држаоца;
- 3) да од физичког или правног лица преузму предмета и исправе и прибаве обавештења којима оно располаже, уз његову сагласност, као и уз обавезу да том лицу издају потврду са пописом преузетих предмета и исправа.

Иако, наизглед широк, спектар овлашћења одбране у погледу спровођења паралелне истраге и прикупљања доказа који иду у прилог окривљеном, значајно је лимитиран ставовима 3. и 4. истог члана који предвиђају да се разговор са лицем које може пружити податке корисне за одбрану, не односи на оштећеног и на лица која су већ испитана од стране полиције или јавног тужиоца. Када је реч о оштећеном, јасна је интенција законодавца да спречи могућност секундарне виктимизације, међутим, није најјасније зашто је оштећени морао бити потпуно искључен из могућности давања исказа, будући да се ова радња могла условити његовим пристанком. Када је реч о забрани прикупљања обавештења и информација од лица која су већ испитана од стране полиције или јавног тужиоца, могло би се рећи да, не само да иде на уштрб једнакости оружја, већ је и поприлично бесмислена, будући да пре увида у предмет одбрана и не може знати да је одређено лице већ испитано. Поред тога, овом сегменту недостаје значајно прецизирање самог поступка коришћења овлашћења у прикупљању доказа, а нарочито када је реч о овлашћењима и правилима поступања адвоката у овим ситуацијама.

Осим поменутог, ЗКП предвиђа и ограничење по питању коришћења овако прикупљених изјава и обавештења, који се могу користити од стране окривљеног и његовог браниоца у току испитивања сведока или провере веродостојности његовог исказа или за доношење одлуке о испитивању одређеног лица као сведока од стране јавног тужиоца или суда, али немају снагу доказа.

Још једно од решења која нарушавају принцип једнакости оружја и беспотребно маргинализују, потенцијално, веома корисну улогу суда, јесте и опредељење законодавца да улазак у просторије услови пристанком држаоца, који не може бити

супституисан судском одлуком.⁴⁸⁷ Ово ће у пракси значити да се ради о још једном, искључиво привидном праву окривљеног, односно одредби која ће остати мртво слово на папиру.

Осим могућности да самостално прикупљају информације, ако осумњичени и његов бранилац сматрају да је потребно предузети одређену доказну радњу, предложиће јавном тужиоцу да је предузме. Ако јавни тужилац одбије предлог за предузимање одређене доказне радње или о предлогу не одлучи у року од осам дана од дана подношења предлога, осумњичени и његов бранилац могу поднети предлог судији за претходни поступак који одлуку о томе доноси у року од осам дана. Ако судија за претходни поступак усвоји предлог осумњиченог и његовог браниоца, наложиће јавном тужиоцу да предузме доказну радњу и одредити му за то рок. Законик о кривичном поступку не предвиђа могућност да судија за претходни поступак коригује евентуално непоступање јавног тужиоца по његовом налогу, тиме што би сам предузео доказну радњу.

Према члану 303. ЗКП-а, јавни тужилац је дужан да осумњиченом који је саслушан и његовом браниоцу, омогући да, у року који је довољан за припремање одбране размотре списе и разгледају предмете који служе као доказ, а након тога јавни тужилац позива осумњиченог и његовог браниоца да у одређеном року ставе предлог за предузимање одређених доказних радњи. Потпуно је препуштено слободној вољи јавног тужиоца да одреди примерени рок, како онај за припремање одбране (што је посебно осетљиво), тако и рок за давање доказних предлога.⁴⁸⁸ На овај начин, право одбране на приступ доказима препуштено је дискреционој оцени јавног тужиоца. Посебан проблем представља чињеница да окривљени и његов бранилац немају ефикасну заштиту од неадекватног поступања јавног тужиоца по овом питању. Наиме, они могу поднети приговор непосредно вишем јавном тужиоцу. У случају да он буде одбијен, на располагању им је притужба судији за претходни поступак, који нема могућност да сам отклони неправилности већ само да

⁴⁸⁷ Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 648.

⁴⁸⁸ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012):64.

наложи да се оне отклоне.⁴⁸⁹ Штавише, уколико јавни тужилац не учини доступним доказе, не постоји могућност да се ни поводом испитивања оптужнице захтева допуна истраге, нити да се одбије доказни предлог на главном претресу или побија пресуда због битне повреде одредаба кривичног поступка.⁴⁹⁰

Поред тога, одредбом истог члана предвиђено је и право јавно тужиоца да, у случају да је више лица осумњичено за кривично дело, разматрање списа и разгледање предмета који служе као доказ, одложи док саслушања и последњег осумњиченог који је доступан. Овакав приступ је у складу са ставом Европског суда за људска права из предмета *Jasper* против Уједињеног Краљевства⁴⁹¹

С друге стране, осумњичени који је саслушан и његов бранилац су дужни да, по прикупљању доказа и материјала у корист одбране, обавесте јавног тужиоца о томе и да му пре завршетка истраге омогуће разматрање списа и разгледање предмета који служе као доказ. Како је, прикупљање доказа, у складу са чланом 301. ЗКП-а усмерено само на доказе који иду у прилог одбрани, утолико је и обавеза ограничена, најпре на разматрање списа и предмета, а потом и на, у оквиру њих, само на објављивање доказа који иду у прилог одбрани.

Чланом 306. Законика о кривичном поступку предвиђено је да се истрага спроводи само у погледу осумњиченог и кривичног дела на које се односи наредба о спровођењу истраге. Међутим, неретко се у току истраге покаже да поступак треба проширити на друго кривично дело или против другог лица. У том случају јавни тужилац ће наредбом проширити истрагу. Заузимање става јавног тужиоца у ситуацијама које захтевају проширење истраге, да ли ће се истрагом која је у току обухватити још неко кривично дело окривљеног или још неки окривљени, или ће то изостати уз евентуално доцније спровођење посебне истраге. Најцелисходније опредељење јавног тужиоца, несумњиво, има значаја за трајање кривичног поступка. У складу са чланом 310. ЗКП-а, када јавни тужилац нађе да је стање ствари у истрази довољно разјашњено, донеће наредбу о завршетку истраге коју ће доставити

⁴⁸⁹ Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 652.

⁴⁹⁰ *Ibidem*.

⁴⁹¹ *Jasper v. United Kingdom*, No. 27052/95, пресуда од 16. фебруара 2005. године.

осумњиченом и његовом браниоцу, ако га има, и обавестиће оштећеног о завршетку истраге. Оваква наредба не може бити донета пре одлуке о додатним доказним предлозима одбране. У случају да јавни тужилац не заврши истрагу против осумњиченог у року од шест месеци, а када је реч о кривичном делу за које је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности, у року од једне године, ЗКП предвиђа дужност јавног тужиоца да о разлозима због којих истрага није окончана обавести непосредно вишег јавног тужиоца.

Непосредно виши јавни тужилац дужан је да предузме мере да се истрага оконча. Закон овде не прецизира о којим мерама би се могло радити, што оставља довољно простора за прилагођавање специфичностима сваког појединачног случаја, али и, имајући у виду принцип субординације у јавном тужилаштву, омогућава да се, путем обавезујућег упутства, обезбеди спровођење потребних мера.

У истом смеру иде и решење садржано у члану 230. хрватског Закона о казненом поступку које предвиђа да је јавни тужилац дужан да оконча истрагу у року од шест месеци, а уколико овај рок не испоштује, о разлозима обавести непосредно вишег јавног тужиоца који је дужан да предузме мере да се истрага оконча (нпр. тако што ће одредити више заменика јавног тужиоца за рад на предмету, дати предмет у рад другом јавном тужиоцу и сл. У сложеним случајевима, јавни тужилац може овај рок продужити за шест месеци а у посебно сложеним, републички јавни тужилац може рок продужити за 12 месеци.

На трајање саме истраге али и кривичног поступка уопште, великог утицаја има и евентуални прекид истраге. Наиме, у складу са чланом 307. ЗКП-а, истрага ће се прекинути ако код осумњиченог, после учињеног кривичног дела, наступи душевно обољење или душевна поремећеност или каква друга тешка болест због које не може учествовати у поступку, или уколико нема предлога оштећеног или одобрења надлежног државног органа за гоњење, или се појаве друге околности које привремено спречавају гоњење. За разлику од претходно наведених услова који конституишу обавезу тужиоца да истрагу прекине, он ову одлуку може донети и ако се не зна боравиште осумњиченог или је осумњичени у бекству или иначе није достижан државним органима. Пре него што донесе наредбу о прекиду истраге,

јавни тужилац ће прикупити све доказе о кривичном делу осумњиченог до којих се може доћи. Ако је истрага прекинута из разлога који се односе на доступност окривљеног, јавни тужилац ће предложити да му се одреди притвор.

За разлику од прекида истраге који је привременог карактера, те ће, кад престану сметње које су проузроковале прекид, јавни тужилац наставити истрагу, ситуација је нешто другачија у случају да јавни тужилац донесе одлуку о обустави истраге. Ова одлука се доноси ако дело које је предмет оптужбе није кривично дело, а нема услова за примену мере безбедности; ако је кривично гоњење застарело или је дело обухваћено амнестијом или помиловањем или постоје друге околности које трајно искључују кривично гоњење; нема довољно доказа за оптужење. Ипак, прелазак надлежности за вођење истраге са суда на јавног тужиоца, условио је промену у природи одлуке о обустави истраге, која више не представља препреку за поновно вођење поступка о истој ствари. Ово следи из члана 4. ЗКП-а који уређује важење принципа *ne bis in idem* и предвиђа да нико не може бити гоњен за кривично дело за које је одлуком суда правноснажно ослобођен или осуђен или за које је оптужба правноснажно одбијена или је поступак правноснажно обустављен. Јасна је интенција законодавца да статус пресуђене ствари, у складу са чланом 4. Протокола бр. 7 уз ЕКЉП који говори о претходно донетој правноснажној ослобађајућој или осуђујућој одлуци, веже само за одлуке суда а не и јавног тужиоца, али се не можемо отети утиску о мањку правне сигурности.

Ако јавни тужилац по завршетку истраге одустане од кривичног гоњења дужан је да о томе обавести осумњиченог и оштећеног који има право да у року од осам дана поднесе приговор непосредно вишем јавном тужиоцу. Ако оштећени није обавештен, може да поднесе приговор у року од три месеца од дана када је јавни тужилац обуставио истрагу или одустао од кривичног гоњења.

Непосредно виши јавни тужилац ће у року од 15 дана од дана пријема приговора из става 2. овог члана одбити или усвојити приговор решењем против којег није дозвољена жалба ни приговор. Решењем којим усваја приговор јавни тужилац ће издати обавезно упутство надлежном јавном тужиоцу да настави кривично гоњење. (члан 51. ЗКП-а) Будући да је оштећени лишен права да преузме кривично гоњење

све до потврђивања оптужнице, механизам приговора непосредно вишем тужиоцу је једини који му стоји на располагању у случају да се не слаже са проценом јавног тужиоца о могућности, односно потреби даљег кривичног гоњења. Иако нема сумње да ће овако решење допринети краћем просечном трајању поступака, мишљења смо да је ово једна од кључних тачака где, уколико се већ хтело ускратити право на преузимање кривичног гоњења, недостаје механизам судске контроле такве одлуке.

2.1. Утицај допуне истраге на трајање кривичног поступка

Питање од посебног значаја за трајање кривичног поступка, тиче се допуне истраге. Механизам који би требало да буде изузетна могућност да се коригују ретки пропусти током спровођења истраге, у нашем кривичном правосуђу користи се пречесто.⁴⁹² Наиме, у складу са Закоником о кривичном поступку, јавни тужилац ће донети наредбу о допуни истраге када, након завршетка истраге, утврди да је потребно предузети нове доказне радње. Допуну истраге јавном тужиоцу могу предложити осумњичени и његов бранилац (члан 311). Уколико јавни тужилац одбије њихов предлог, примењује се раније описани механизам из члана 302. ЗКП-а. Оно што представља посебан проблем, јесте и недостатак законом одређеног, макар и инструктивног рока у коме је потребно спровести допуну истраге, па се неретко може десити да сама допуна траје дуже него што би требало да траје читаву истрага.⁴⁹³

Проблем допуне истраге треба посматрати у две равни. Најпре, ово питање је тесно повезано са адекватним планирањем истраге о коме је већ било речи, али и са квалитетом и шансама за потврђивање оптужнице. Наиме, у складу са чланом 337, став 3. ЗКП-а, приликом испитивања оптужнице, када веће утврди да је потребно боље разјашњење стања ствари да би се испитала основаност оптужнице, наредиће да се истрага допуни или да се прикупе одређени докази. Оваква одлука конституише обавезу јавног тужиоца да у року од три дана од дана кад му је

⁴⁹² Види: Део други, Поглавље друго, Глава I, тачка 2. Резултати истраживања применом метода средњег обима

⁴⁹³ *Ibidem*

саопштена одлука већа, донесе наредбу о допуни истраге. Интересантно је да Закон не одређује рок у коме јавни тужилац мора спровести допуну истраге, док истовремено обавезује приватног тужиоца да у року од 30 дана од дана саопштења одлуке, прикупи доказе. Веће може на захтев тужиоца из оправданих разлога продужити овај рок.

Ако јавни тужилац пропусти рок за доношење наредбе о допуни истраге, дужан је да о разлозима пропуштања обавести непосредно вишег јавног тужиоца, а у случају да приватни тужилац пропусти поменути рок, сматраће се да је одустао од гоњења и оптужба ће решењем бити одбијена.

Питањем утицаја допуне истраге на трајање кривичног поступка бавио се и Европски суд за људска права који је у одлуци по представци у предмету *Mitev* против Бугарске⁴⁹⁴ критиковао бројна упућивања предмета на поновну истрагу што је захтевало и по две године да би се исправиле направљене грешке.⁴⁹⁵

Посебан проблем у вези са допуном истраге представља и чињеница да се ради о фази поступка чија процесна природа није најјаснија. Наиме, јавни тужилац је већ претходно донео наредбу о завршетку истраге и започела је фаза оптужења, те сама допуна истраге представља неку врсту задирања истраге у фазу оптужења. Иако наизглед само теоријско, ово питање има и одређене практичне реперкусије, а нарочито када је реч о ограничењу трајања притвора.

Наиме, ограничења везана за трајање притвора у истрази, у складу са чланом 215. ЗКП-а, важе само до предаје, а не до потврђивања оптужнице. Дакле, период допуне истраге представља својеврсни вакуум у коме се, једном завршена истрага, поново спроводи, а да притом не важе гаранције везане за трајање притвора. Ово отвара простор за бројне манипулације, почев од свесне предаје оптужнице која није поткрепљена адекватним доказима, чиме се ствара законска могућност да окривљени остане у притвору до окончања поступка, дакле неограничено, а да

⁴⁹⁴ *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, пресуда од 22. децембра 2004. године

⁴⁹⁵ Суочена са бројним представкама Европском суду за људска права због прекомерног трајања кривичног поступка Бугарска је 26. априла 2006. године усвојила нови Законик о кривичном поступку који експлицитно прописује обавезу судова и истражних органа да поступају на начин којим се обезбеђује окончање кривичног поступка у разумном року.

притом и даље нема потврђене оптужнице, па суђење још није ни започело. У том смислу, и теорија и пракса већ деценијама су подељене⁴⁹⁶ по питању потребе и дозвољености да се, и у случају допуне истраге, примењују правила која важе за трајање притвора током истраге. Тако је Грубач, водећи се начелним ставом Врховног суда⁴⁹⁷ заступао став да је примена правила из истраге неопходна, док је на супротно становиште стао Врховни војни суд.⁴⁹⁸ Савремена домаћа пракса поступа у складу са другим принципом, што представља атак на права окривљеног, будући да, и поред чињенице да нема потврђеног оптужног акта, годинама може бити третиран као оптужени.

Додатни проблем представља и начин на који ЗКП одређује функционалну надлежност за одлучивање о основаности притвора. Наиме, чланом 216. предвиђено је да се од предаје оптужнице суду притвор може одредити, продужити или укинути само одлуком већа, а не судије за претходни поступак као у истрази. У том смислу, иако се допуна истраге субстантивно не разликује од саме истраге, одлука о притвору је у искључивој надлежности већа.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Вучковић, Б. и Вучковић, В. (2014): Притвор у свијетлу Устава и Законика о кривичном поступку Црне Горе, *Владавина права и правна држава у региону*, Источно Сарајево, стр. 720.

⁴⁹⁷ Став седнице Кривичног одељења ВСС, Вкр. од 12. децембра 1972. године. Види: Васиљевић, Т. и Грубач, М. (2011): *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, стр. 351.

⁴⁹⁸ ВВС, Вкр. 19/85. од 26. фебруара 1985. године

⁴⁹⁹ Овим питањем бавио се и Врховни суд Црне Горе и заузео правни став (Су.VI.бр.47/13 од 24. јуна 2013. године) по коме након враћања оптужнице државном тужиоцу на допуну истраге о даљем трајању притвора одлучује веће на основу чл.179 Законика о кривичном поступку. У образложењу, Врховни суд каже:“ Апелациони суд Црне Горе, актом В.Су.бр.34/2013 од 4.06.2013.године тражио је да Врховни суд Црне Горе да начелно правно мишљење да ли се након враћања оптужнице државном тужиоцу на допуну истраге (у смислу чл.293 ст.2 ЗКП), о даљем трајању притвора одлучује на основу чл.177 или чл.179 Законика о кривичном поступку. Одредбом чл.177 ст.4 ЗКП (у даљем тексту ЗКП) је прописано да ако се оптужница не подигне до истека рокова из става 2 и 3 овог члана окривљени ће се пустити на слободу. Дакле, из те одредбе произилази да се трајање притвора из чл.177 ст.2 и 3 ЗКП везује за подизање оптужнице. Чланом 179 ст.1 ЗКП је прописано да након предаје оптужнице суду, до завршетка главног претреса, притвор се може, по прибављеном мишљењу државног тужиоца, кад се поступак води по његовој оптужби, одредити или укинути само рјешењем вијећа, док је одредбом члана 179 ст.2 ЗКП прописано да је вијеће дужно, по предлогу странака или по службеној дужности, да испита да ли још постоје разлози за притвор и да донесе рјешење опродужењу или укидању притвора, по истеку сваких 30 дана до ступања оптужнице на правну снагу, а свака два мјесеца након ступања оптужнице на правну снагу. Одредбом чл.293 ст.2 ЗКП је, поред осталог, одређено да кад вијеће у поступку контроле и потврђивања оптужнице утврди да постоје грешке или недостаци у оптужници из чл.292 овог законика или у самом поступку или је потребно боље разјашњење стања ствари да би се испитала основаност оптужнице вратиће оптужницу да се запажени недостаци отклоне или да се истрага допуни, односно спроведе. Код предњих законских одредби након предаје

Ипак, иако сама допуна истраге продужава трајање кривичног поступка, пренебрегавање потребе за њом, по правилу, води проблемима у каснијем доказном поступку, као и немогућности или потешкоћама да се дође до пресуде која неће бити оборена у поступку по жалби. Упркос овој чињеници, није тајна да већа неретко потврђују оно што се жаргонски назива „танким оптужницама“, чему неретко кумују, како колегијалност, тако и различите врсте притисака и утицаја који се могу кретати од политичких, у случајевима за које је јавност посебно заинтересована, преко личних веза и контаката, до чисто колегијалних разлога, што је чешћи случај.

3. Домети споразума о признању кривице у сфери убрзања кривичног поступка

Приликом доношења одлуке о модалитетима поједностављених кривичних процедура које ће увести у процесно законодавство, један од кључних фактора о којима законодавац мора водити рачуна јесте условљеност њихове примене престанком процесних субјеката, а с обзиром на обим ограничења процесних права која би им иначе припадала у редовном поступку.

Сагласност процесних субјеката најчешће представља допунски, а изузетно и самостални основ процесне диференцијације, који не мора нужно карактерисати све упрошћене процесне форме. При томе може бити захтевана сагласност сва три процесна субјекта или само неких од њих. Могло би се рећи да је престанак окривљеног потребан у случајевима у којима може учинити допуштеним она одступања од општег процесног режима, за која можемо претпоставити да би редовно угрожавала његове интересе, и чија примена против његове воље не би била легитимна. Најчешће се ради о одступању од правила која су у функцији заштите самог окривљеног. Најпре на законодавцу, док дефинише услове за одступање, а

оптужнице суду, о даљем трајању притвора одлучује вијеће на основу чл.179 ЗКП како у случају када вијеће из чл.24 ст.7 ЗКП с позивом на чл.293 ст.2 ЗКП врати оптужницу државном тужиоцу да се запажени недостаци отклоне, тако и у случају када се оптужница врати да се истрага допуни, односно спроведе. Како из одредбе чл.177 ст.4 ЗКП произилази да је режим притвора одређен чињеницом да ли је оптужница предата суду то се о притвору након враћања оптужнице државном тужиоцу на допуну, односно спровђење истраге одлучује на основу чл.179 ЗКП, а не на основу чл.177 истог законика. На такав закључак упућује и одредба чл.179 ст.2 ЗКП којом су прописани различити рокови за испитивање разлога за притвор у зависности од тога да ли је оптужница ступила на правну снагу или не.“

потом на суду док контролише њихову испуњеност, лежи обавеза да подједнако вреднују уштеде времена и других ресурса⁵⁰⁰ које са собом носи њихова примена, колико и ограничења која се на тај начин намећу окривљеном. При томе се полази од резона да оно што је установљено у интересу окривљеног, не би требало да се претвори у његову штету, односно, да ако сам окривљени сматра да је у његовом интересу другачије поступање, нема разлога да се оно законом не дозволи.⁵⁰¹

Могло би се рећи да споразум о признању кривице, односно кривично дела, представља најтипичнији пример диверзионог модела кривичног поступка условљеног сагласношћу окривљеног.

Признање кривице као механизам ефикасног окончања кривичног поступка, у праву Републике Србије јавља се у три модалитета: споразум о признању кривичног дела; споразум о сведочењу окривљеног и споразум о сведочењу осуђеног лица.

Иако представља институт кога карактерише одступање од бројних суштинских начела кривичног поступка,⁵⁰² споразуму о признању кривичног дела (а посредно и споразуму о сведочењу) се не може оспорити статус најефикаснијег механизма за окончање кривичног поступка у изузетно кратком року, испуњавајући, истовремено, услов опште сагласности странака о свим аспектима исхода поступка. У том контексту не чуди констатација Николића⁵⁰³ који споразум о признању кривичног дела назива репрезентативном формом поједностављених поступака.

У истом духу, позивајући се на Дамашку, Бркић⁵⁰⁴ закључује да када изрицање казне није утилатерално, већ у одлучивању о томе партиципира и окривљени, он се осећа морално обавезним да одржи погодбу, а тиме вероватно и помирењим са својом казном. Ауторка сматра да се могућношћу утицаја на ток кривичног поступка,

⁵⁰⁰ Више о економским аспектима примене споразума о признању кривице види у: Noam, E. (1982): *Trial Jury v Guilty plea- A Prosecutor's Costs-benefit Comparison*, Journal of the New York State Economic Association, Vol. 12, pp.76-83.

⁵⁰¹ Бркић, С. (2004): 219-227.

⁵⁰² Више о томе види: Бајовић, В. (2009): *Споразм о признању кривице, упоредно-правни приказ*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 177-190.

⁵⁰³ Николић, Д. (2013): Споразум о признању кривичног дела као репрезентативна форма поједностављеног поступања у кривичним стварима, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр.132-152.

⁵⁰⁴ Бркић, С. (2004): 222.

окривљени потврђује као активни субјект који доприноси сопственој ресоцијализацији, и који у суду и противној странци не гледа искључиво опоненте, чиме се промовише и легитимност кривичног правосуђа, које у очима учиниоца изгледа мање арбитрарно. Тешко да би смо се могли сложити са оваквом констатацијом, будући да окривљени споразум о признању кривичног дела углавном гледају као на механизам који им може обезбедити блажу санкцију од оне која би им била изречена у редовном поступку, као и на средство да поступак траје краће, уз мање трошкове, а неретко, када се ради о окривљенима који су медијски експонирани или у локалној средини уживају изванредан углед, и као начин да се избегне пуна мера стигматизације коју са собом носи дуготрајан поступак.⁵⁰⁵

Модалитети споразума о признању кривичног дела у упоредном праву су бројни, а са аспекта обима примене споразума, а самим тим и значаја механизма за благовремено окончање поступка, као основна питања која их одређују, издвајају се: обухват кривичних дела за која је могуће склопити споразум; процесни моменат до ког је могуће склапање споразума; улога суда у одобравању споразума, као и могућност оштећеног да оспорава споразум.

Питање обухвата кривичних дела за која је склапање споразума могуће, једно је од оних која су изазвала најинтензивнију расправу у току израде и усвајања Законика о кривичном поступку из 2011. године. Док је интерес убрзања поступка и смањења оптерећења кривичног правосуђа налагао да се границе по питању врсте и тежине кривичних дела за која је могуће склапање споразума бришу, с друге стране су се могли чути бројни приговори на тему неприхватљивости примене споразума када се ради о нарочито тешким кривичним делима. Мишљења смо да овакве критике проистичу првенствено из погрешног схватања споразума од стране оштећеног, као вида повлађивања окривљеном, иако он не мора нужно са собом носити блажу санкцију од оне која би проистекла из редовног поступка, а истовремено елиминише

⁵⁰⁵ Слично становиште износи и Икановић, који у отклањању неизвесности у погледу кривичне санкције, види основни мотив окривљеног за закључење споразума. Види: Икановић, В. (2013): Преговарање о кривици након десетогодишње примјене у Босни и Херцеговини, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр 186.

могућност наступања застарелости, потом, предугог трајања поступка, али и „опасност“ од обуставе поступка или доношења ослобађајуће пресуде. Није реткост да се по овом питању јављају и снажни притисци јавног мњења које тешко прихвата могућност „нагодбе“ окривљеног и јавног тужиоца када су у питању одређене категорије кривичних дела, попут крвних и сексуалних деликата, док су реакције потпуно другачије када се ради о привредном криминалу.⁵⁰⁶

Када је реч о процесном моменту закључења споразума, у складу са чланом 313. ЗКП-а споразум о признању кривичног дела јавни тужилац и окривљени могу закључити од доношења наредбе о спровођењу истраге, па до завршетка главног претреса. Иницијално, ЗКП је садржао решење по коме је закључење споразума било ограничено на период до изјашњења оптуженог о оптужби на главном претресу. Ова врста временског ограничења заправо обезбеђује остварење праве сврхе споразума, као механизма за поједностављено и брзо окончање поступка. У том смислу, важеће решење представља помак у односу на оно које је иницијално нашло места у ЗКП-у из 2011. и дозвољава значајно чешћу употребу овог института. О оправданости оваквог приступа говоре и искуства држава у региону, па се тако према подацима Државног тужилаштва Словеније, више од четвртине окривљених одлучи за склапање споразума управо на припремном рочишту.⁵⁰⁷

Склапање споразума разлог је за постојање обавезне стручне одбране, а споразум о признању кривичног дела сачињен у писаном облику јавни тужилац подноси до потврђивања оптужнице – судији за претходни поступак, а након потврђивања оптужнице – председнику већа. Ако је споразум о признању кривичног дела закључен пре подизања оптужнице, јавни тужилац ће заједно са споразумом доставити суду и оптужницу која чини саставни део овог споразума, па се, у складу

⁵⁰⁶ Чињеница да је позната естрадна звезда склопила споразум са Вишим јавним тужилашвом у Београду и тиме избегла могућност да се нађе иза решетака, чак је наишла на опште одобравање јавности.

⁵⁰⁷ Фишер, З. (2015): Тужилац као субјекат главног претреса- словеначко законодавство и искуства, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 147.

са тим, на такву оптужницу не примењују правила ЗКП-а којима се уређује преиспитивање оптужнице.

Будући да је садржајем споразума условљена и садржина будуће пресуде, али и да се њиме окривљени одриче појединих права која му иначе припадају у кривичном поступку, чланом 314. су елементи споразума прецизно одређени.⁵⁰⁸

Детерминанта која у значајној мери одређује утицај споразума о признању кривице на просечно трајање кривичних поступака и оптерећење кривичног правосуђа, јесте и улога суда у одлучивању о споразуму. У том контексту, поставља се питање могућности суда да утиче на саму садржину споразума или да га само прихвати, односно одбије. Наиме, у складу са чланом 315. Законика о кривичном поступку, о споразуму о признању кривичног дела одлучује судија за претходни поступак, а ако је споразум поднет суду након потврђивања оптужнице - председник већа. Ради доношења ове одлуке заказује се посебно рочиште на које се позивају јавни тужилац, окривљени и његов бранилац, а које се држи се без присуства јавности.

Уколико не доносе одлуку о одбацивању споразума,⁵⁰⁹ суд ће пресудом прихватити споразум о признању кривичног дела и огласити окривљеног кривим ако утврди: да је окривљени свесно и добровољно признао кривично дело, односно кривична дела која су предмет оптужбе; да је окривљени свестан свих последица закљученог споразума, а посебно да се одриче права на суђење и да прихвата ограничење права на улагање жалбе против одлуке суда донесене на основу споразума; да постоје и

⁵⁰⁸ Обавезни елементи споразума су: 1) опис кривичног дела које је предмет оптужбе; 2) признање окривљеног да је учинио кривично дело; 3) споразум о врсти, мери или распону казне или друге кривичне санкције; 4) споразум о трошковима кривичног поступка, о одузимању имовинске користи прибављене кривичним делом и о имовинскоправном захтеву, уколико је поднет; 5) изјаву о одрицању странака и браниоца од права на жалбу против одлуке којом је суд у потпуности прихватио споразум, осим у случају из члана 319. став 3. овог законика; 6) потпис странака и браниоца. Поред података из става 1. овог члана, споразум о признању кривичног дела може садржати: 1) изјаву јавног тужиоца о одустајању од кривичног гоњења за кривична дела која нису обухваћена споразумом о признању кривичног дела; 2) изјаву окривљеног о прихватању посебне обавезе, под условом да природа обавезе омогућава да се започне са њеним извршењем пре подношења споразума суду; 3) споразум у погледу имовине проистекле из кривичног дела која ће бити одузета од окривљеног.

⁵⁰⁹ У складу са чланом 316. ЗКП-а Суд ће решењем одбацивати споразум о признању кривичног дела ако: 1) споразум не садржи податке предвиђене чланом 314. став 1. овог законика; 2) на рочиште није дошао окривљени који је уредно позван, а који није оправдао изостанак.

други докази који нису у супротности са признањем окривљеног да је учинио кривично дело; да је казна или друга кривична санкција, односно друга мера у погледу које су јавни тужилац и окривљени закључили споразум предложена у складу са кривичним или другим законом.

У погледу последње наведене ставке, а у контексту сагледавања окончања кривичног поступка на основу споразума о признању кривице, није најјаснија одредба члана 314, став 1, тачка 3 која предвиђа да споразум о признању кривичног дела садржи споразум о врсти, мери или распону казне или друге кривичне санкције. Наиме, уколико је суду споразумом само сугерисан казнени распон, онда би то значило да суд, након прихватања споразума, у оквиру прихваћеног распона треба да одмери казну, при чему пре тога није изводио доказе који су од значаја за одмеравање казне, што је, у складу са чл. 88, 350. и 508, иначе у обавези да уради у случају признања окривљеног. За прихватање споразума је довољно само да постоје други докази који нису у супротности са признањем, па чак и ако га не поткрепљују.⁵¹⁰

Прихватање споразума конституише и обавезу суда да у пресуду унесе и разлоге којима се руководио приликом прихватања споразума. (члан 317. ЗКП-а).

Суд ће решењем одбити споразум о признању кривичног дела ако утврди: да дело које је предмет оптужбе није кривично дело, да је наступила застарелост или је дело обухваћено амнестијом или помиловањем, или да постоје друге околности које трајно искључују кривично гоњење или услед недостатка доказа; да није испуњен један или више горе наведених услова предвиђених за прихватање споразума. (члан 318. ЗКП-а). Када решење из става 1. овог члана постане правноснажно, споразум о признању кривичног дела и сви списи у вези са њим уништавају се у присуству судије који је донео решење и о томе се саставља записник, а поступак се враћа у фазу која је претходила закључењу споразума.

⁵¹⁰ Више о томе види у: Шкулић, М. (2013): Однос начела истине и поједностављених форми кривичног поступка, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр. 82.

Решење садржано у члану 319. дефинише немогућност оштећеног да жалбом напада споразум о признању кривичног дела и на тај начин утиче на ток и трајање кривичног поступка. Наиме, у складу са ставом 3. овог члана, тужилац, окривљени и бранилац могу у року од осам дана од дана достављања пресуде изјавити жалбу због постојања разлога из члана 338. ЗКП-а или ако се пресуда не односи на предмет споразума.

За разлику од споразума о признању кривичног дела, **споразум о сведочењу** је механизам чија је сврха, не само да се утиче на ток поступка према лицу које даје признање, већ и на поступак који се води против другог окривљеног а о коме лице које склапа споразум, има одређена сазнања која могу бити од значаја за решавање кривичне ствари, а под условом да је значај његовог исказа за откривање, доказивање или спречавање кривичног дела претежнији од последица кривичног дела које је учинио. Додатни услов представља и захтев да се не ради о лицу за које постоји основана сумња да је организатор организоване криминалне групе.

Склапање споразума, је могуће до завршетка главног претреса. (члан 320. ЗКП-а).⁵¹¹

О споразуму о сведочењу окривљеног одлучује судија за претходни поступак, а ако је споразум поднет суду након потврђивања оптужнице одлуку доноси председник већа, на рочишту на које се позивају јавни тужилац, окривљени и бранилац, применом одредаба ЗКП-а којим а се уређује одлучивање о споразуму о признању кривичног дела. (члан 322 ЗКП-а)⁵¹²

⁵¹¹ Споразум о сведочењу окривљеног садржи (члан 321 ЗКП-а): опис кривичног дела које је предмет оптужбе; изјаву окривљеног да у потпуности признаје кривично дело, да ће дати исказ о свему што му је познато о кривичном делу и да ништа неће прећутати; да се не може позивати на погодност ослобођења од дужности сведочења и ослобођења од дужности одговарања на поједина питања; споразум о врсти и мери или распону казне или друге санкције која ће бити изречена, о ослобођењу од казне или о обавези јавног тужиоца да одустане од кривичног гоњења окривљеног у случају давања исказа на главном претресу; споразум о трошковима кривичног поступка, о одузимању имовинске користи прибављене кривичним делом и о имовинскоправном захтеву, уколико је поднет; изјаву о одрицању странака и браниоца од права на жалбу против одлуке којом је суд у потпуности прихватио споразум; потпис странака и браниоца. Поред наведеног, споразум о сведочењу може садржати и споразум у погледу имовине проистекле из кривичног дела која ће бити одузета од окривљеног.

⁵¹² У складу са чланом 323-324. ЗКП-а, суд ће решењем прихватити споразум о сведочењу окривљеног, ако утврди: 1) да је окривљени свесно и добровољно пристао да сведочи под условима

У складу са чланом 326. ЗКП-а, уколико је окривљени сарадник у потпуности испунио обавезе из споразума, решење о прихватању споразума о сведочењу окривљеног обавезује првостепени и суд правног лека приликом доношења одлуке о кривичној санкцији, о трошковима кривичног поступка, о одузимању имовинске користи прибављене кривичним делом, о имовинскоправном захтеву и о одузимању имовине проистекле из кривичног дела.

Када је реч о **споразуму о сведочењу осуђеног**, јавни тужилац и осуђени могу овакав споразум закључити, уз испуњење услова претежности дела за чије откривање, доказивање или спречавање исказ од значаја над последицама кривичног дела за које је осуђен, као и поштовање забране која се односи на лице које је осуђено као организатор организоване криминалне групе, нити лице које је правноснажно осуђено на казну затвора од четрдесет година. (члан 327 ЗКП-а) И ова врста споразума може се закључити до завршетка главног претреса, уз поштовање законом прописане садржне,⁵¹³ а када је реч о надлежности и форми за одлучивање, правила су идентична као када је реч о споразуму. Решење о прихватању споразума о сведочењу осуђеног обавезује суд приликом доношења одлуке о кривичној санкцији у поновљеном поступку, под условом да је осуђени сарадник у потпуности испунио обавезе из споразума. (члан 330. ЗКП-а)

предвиђеним чланом 321. став 1. тачка 2) овог законика; 2) да је окривљени у потпуности свестан свих последица закљученог споразума, а посебно да се одриче права на улагање жалбе против одлуке суда донесене на основу споразума; 3) да је казна или друга санкција или мера, ослобођење од казне или одустанак јавног тужиоца од кривичног гоњења предложен у складу са одредбама овог законика или кривичног закона. Суд ће решењем одбити споразум о сведочењу окривљеног ако утврди: 1) да постоје разлози за обуставу поступка; 2) да није испуњен један или више услова из члана 323. ЗКП-а неопходних за прихватање споразума.

⁵¹³ У складу са чланом 328. ЗКП-а, споразум о сведочењу осуђеног садржи: 1) опис кривичног дела које је предмет оптужбе; 2) изјаву осуђеног да ће дати исказ о свему што му је познато о кривичном делу и да ништа неће прећутати, да је упозорен на дужности везане за сведочење, да се не може позивати на погодност ослобођења од дужности сведочења и ослобођења од дужности одговарања на поједина питања; 3) споразум о врсти и мери или распону умањења казне или друге санкције или о ослобођењу од казне осуђеног у случају давања исказа на главном претресу у складу са обавезама из тачке 2) овог члана; 4) изјаву јавног тужиоца да ће у року од 30 дана од дана правноснажног окончања поступка осуђујућом пресудом у којем је осуђени дао исказ у складу са обавезама из тачке 2) овог члана поднети захтев у складу са чланом 557. ЗКП-а; 5) изјаву о одрицању странака и браниоца од права на жалбу против одлуке суда донесене на основу споразума о сведочењу, када је суд у потпуности прихватио споразум; 6) потпис странака и браниоца.

Нормативна либерализација примене споразума о признању кривичног дела коју је донео Законик о кривичном поступку из 2011. године дала је значајне резултате и на пољу његове примене.

Табела 7: Подаци о примени споразума о признању кривице (кривичног дела)

Подаци о броју споразумима о признању кривичног дела			
	Број закључених споразума (по лицима)	Број прихваћених споразума (по лицима)	Процент раста прихваћених споразума у односу на претходну годину
2011.	/	364	/
2012.	/	706	93,95%
2013.	1.382	780	10,48%
2014.	2.056	1670	114,1%
2015. до 30.6.	2.216	(нема података)	(нема података)

Ово је јасно видљиво из података наведених у Табели 7, а овоме су у значајној мери допринеле и измене Законика о кривичном поступку које су ступиле на снагу у мају 2014. године, прописивањем да споразум о признању кривичног дела јавни тужилац и окривљени могу закључити од доношења наредбе о спровођењу истраге па до завршетка главног претреса.

Судећи по подацима за првих шест месеци 2015. године, тренд раста примене споразума се наставља, што говори у прилог чињеници да сама измена законских одредаба није једини окидач за ефективну примену овог института, већ је било неопходно да протекне одређени временски период, не би ли се јавни тужиоци адаптирали на нову улогу, те чешће користили његове предности.

4. Изостанак истраге и непосредно оптужење

Уколико се ранијег момента у развоју поступка располаже доказном грађом, која се редовно очекује тек од касније процесне фазе, неспорно је умесно размишљати о могућности изостављања оног дела поступка чија је сврха већ остварена,⁵¹⁴ а управо институт непосредног оптужења испуњава поменути услов.

Могућност непосредног оптужења задржана је и у Законнику о кривичном поступку из 2011, за разлику од ранијег решења садржаног у ЗКП-у из 2001. године⁵¹⁵. Према Законнику о кривичном поступку Србије из 2001. године није постојао термин “предлог за подизање непосредне оптужнице” што значи да је он теоријска конструкција која у сажетој верзији треба да изрази суштину института.⁵¹⁶ Услед нове природе поступка јавни тужилац је сада овлашћен да самостално донесе одлуку о томе да ли ће се оптужница подићи без спровођења истраге и то без обзира на врсту кривичног дела. Имајући у виду да тужилац врши оцену довољности прикупљеног материјала, о чему коначну процену износи суд приликом контроле оптужнице, јавни тужилац, приликом подизања непосредне оптужнице, ослања на стандарде успостављене у судској пракси, који се односе на квалитет и квантитет доказа подобних да доведу до уверења да постоји оправдана сумња.⁵¹⁷ Излишно је напомињати да судска пракса у Републици Србији није обавезујући извор за судије те да се неретко дешава да судови доносе различите одлуке по питању исте или сличне ствари.

Непосредна оптужница се подиже на основу члана 331, став 5. чиме почиње стадијум оптужења, а разлика између оптужнице и непосредне оптужнице је једино у формалним условима које треба испунити, циљ је исти а то је да одреди предмет суђења јер је суд на главном претресу везан оптужним предлогом, као и да

⁵¹⁴ Бркић, С. (2004): 201.

⁵¹⁵ Законик о кривичном поступку из 2001. године условљавао је подизање непосредне оптужнице за кривична дела за која је предвиђена казна затворау трајању преко 12 година одобрењем суда.

⁵¹⁶ Јекић З. (1995): Оптужба (појединачни оптужни акт), *Југословенска ревија за криминологију и кривично право* бр. 12, стр.113.

⁵¹⁷ Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 600.

окривљеном предочи које му се дело ставља на терет како би могао ваљано да се брани. Непосредним оптужењем несумњиво се убрзава кривични поступак, а да ли ће то бити на рачун квалитета оптужнице зависи једино од јавног тужиоца.

Јавни тужилац, након проучавања запримљеног предмета, мора одлучити о томе које истражне радње је потребно спровести како би суд потврдио оптужни предлог, у случају да се ради о неколико доказних радњи које ће поткрепити оптужницу онда је боље подићи је непосредно, имајући у виду да се докази изводе на главној расправи уз начела непосредности и контрадикторности. Тиме се избегава истрага која је у овом случају за јавног тужиоца само додатни посао. Велики број предмета у раду годишње, као и рокови захтевају овакав приступ од стране јавног тужиоца. Компликованији предмети који захтевају спровођење читавог низа истражних радњи, попут вештачења стручњака, међународну правну помоћ, условљавају знатно пажљивији приступ који обавезно обухвата планирање од стране тужиоца на самом почетку.⁵¹⁸

Из наведеног следи да материјал који доводи до непосредног оптужења мора бити квалитативно и кватитативно јачи од оног који потребан за доношење наредбе о спровођењу истраге, односно у рангу оног који проистиче из спроведене истраге.⁵¹⁹

5. Испитивање оптужнице као фактор који одређује трајање кривичног поступка

Квалитет оптужнице, и то не само у формално-садржинском смислу, већ најпре у погледу реалности при конципирању оптужног акта, и његове доказне засновности, од пресудног су значаја, с једне стране, за трајање и исход испитивања и евентуалних исправки и допуна оптужнице, већ и за трајање и исход читавог кривичног поступка.⁵²⁰ Садржина оптужнице је од великог значаја, обзиром да представља основ целокупног даљег кривичног поступка. Она мора да садржи тачно одређене елементе који се деле на обавезне и факултативне (члан 332), недостатак

⁵¹⁸ Новосел, Д. и Пајчић, М. (2009): 443.

⁵¹⁹ Васиљевић, Т. и Грубач, М. (2011): 293.

⁵²⁰ Цвијовић, О. (1985): 75.

неког од битних елемената оптужнице може довести до отклањања недостатака, исправљањем или допуном поднесака како би се избегло одбацивање исте. Све ово води ка дужем трајању поступка.

Када квалитет оптужбе не кореспондира са стандардима суда да би оптужница била потврђена, неретко се материјал вишеструко враћа на допуну јавном тужиоцу. Ако бисмо покушали да идентификујемо узроке овог проблема, без сумње бисмо их нашли делом у нестручности, делом у лошем планирању истраге, али неретко и у смишљеној предаји мањкаве оптужнице. Ово последње у предметима за које је заинтересована јавност, обично је изазвано медијским притисцима који се односе на то, да ни после дуготрајне истраге и даље нема подигнуте оптужнице. Желећи да са себе скину одговорност због „слабог напредовања поступка“ тужиоци се одлучују да поднесу какву-такву оптужницу и тиме „пребаце лопту у двориште суда.“ Када је реч о предметима код којих заинтересованост шире јавности не постоји, смишљена предаја мањкаве оптужнице углавном је скопчана са настојањем јавног тужиоца да избегне евентуалну одговорност због предугог трајања истраге, а доста често, и да спречи пуштање окривљеног из притвора. Наиме, и овде се јавља проблем о коме смо говорили код допуне истраге, те се подношење мањкаве оптужнице јавља као вид „легалног бекства“ јавног тужиоца из трајаво вођене истраге.

У складу са чланом 337. ЗКП-а веће је у обавези да испита оптужницу у року од 15 дана од истека рока за подношење одговора на оптужницу. Ако се анализира начин на који су у ЗКП-у одређени рокови у фази контроле оптужнице, долази се до закључка да су само наизглед строго постављени, а да се заправо, оставља превише простора за њихово продужење од стране већа. Овде првенствено мислимо на рок од три дана за исправљање недостатака у оптужници, (члан 332.) чијим се продужавањем, уз могућност вишеструког (неограниченог) враћања, могу проузроковати подједнако озбиљна одуговлачења поступка, као када се ради о допуни истраге.

Поменути проблем са озбиљним недостацима оптужнице и вишеструким враћањима на допуну истраге и отклањање недостатака, нарочито долази до изражаја у поступцима за ратне злочине. Овај проблем препознат је и у Националној стратегији за процесуирање ратних злочина за период од 2016-2020. године⁵²¹ где се скреће пажња на несразмеру између броја предмета у фази истраге и броја подигнутих оптужница и правноснажних пресуда, као и на неадекватан квалитет доказне грађе, који се огледа и у броју укинутих пресуда пред другостепеним судом.

Ово поред слабе доказне подлоге оптужнице, неретко може имати везе и са прекорачењем оптужбе у пресуди. Наиме, тужилац има основно право да оптужницу подиже и заступа или да од ње одустане а по принципу *maiori minor inest* и да је прилагођава и мења, (члан 43. став 2. тач. 5 и 6)⁵²² о чему ће више бити речи у излагању посвећеном главном претресу.

Услов хитности у поступању везан је чланом 334. за чињеницу да је у оптужници стављен предлог да се против окривљеног одреди притвор или да се пусти на слободу о томе веће решава одмах, а најкасније у року од 48 часова. Ако се окривљени налази у притвору, а у оптужници није стављен предлог да се пусти на слободу, веће ће по службеној дужности, у року од три дана од дана пријема оптужнице, испитати да ли још постоје разлози за притвор и донети решење о продужењу или укидању притвора.

Поред стриктног одредивања рокова за поступање већа, услед чињенице да се окривљени већ налази, или да је стављен предлог да му се одреди притвор, читав низ прецизно одређених и кратких рокова у овој фази поступка, везан је за институт разоткривања доказа, односно реализацију начела правичности поступка, кроз омогућавање супротној страни да се упозна са доказима и припреми се за главни претрес.

⁵²¹ Национална стратегија за процесуирање ратних злочина за период 2016-2020. године (Сл. гласник

⁵²² Илић, Г. и Мајић, М. и Бељански, С. и Трешњев, А. (2012): 802

6. Разоткривање доказа у фази оптужења и на припремом рочишту

Захтев за важењем принципа једнакости оружја, један је од основних постулата страначки уређеног поступка. Право окривљеног да буде упознат са доказима којима располаже јавно тужилаштво, било да га они терете или му иду у прилог, произилази из начела контрадикторности. Окривљени је у кривичном поступку ослобођен дужности да разоткрива доказе који га инкриминишу, те се ова обавеза, на страни одбране (*defence disclosure*), односи се само на доказе који иду у прилог окривљеном. Опсег обавезе разоткривања доказа у току истраге манифестује се кроз обавезу омогућавања увида у доказе (о чему је већ било речи), док у фази оптужења, а нарочито на припремном рочишту, добија посве нови квалитет.

И овај, као и бројна друга решења уведена реформом процесног законодавства корене имају у енглеском праву. Институт разоткривања доказа (*pre-trial disclosure*)⁵²³ има за циљ обезбеђивање што правичније расправе у фази главног претреса и проистиче из: права окривљеног да буде обавештен о природи и разлозима оптужбе која се подиже против њега, права на одговарајуће време за припрему одбране, као и права да испитује сведоке.⁵²⁴

Из чињенице да је код нас страначки поступак још у повоју произилазе и доста сумарна правила о разоткривању доказа, која не задиру у њихову врсту и за њу не везују процесни моменат у коме се може, односно мора разоткрити одређени тип доказа. Другачија ситуација је у енглеском праву које нпр. има посебна правила којима се одређује дозвољеност разоткривања алибија као доказа одбране.⁵²⁵

Први потез у разоткривању доказа у фази оптужења повлачи јавни тужилац, самим подношењем оптужнице.

⁵²³ Правила о разоткривању доказа у фази поступка која претходи расправи (*pre-trial disclosure*) садржана су у: *Criminal Procedure and Investigations Act (CPIA)* из 1996, допуњен *Criminal Justice Act (CJA)* из 2003. Детаљна процесна правила која уређују обавезу разоткривања доказа на страни оптужбе (*prosecution disclosure*) уређена су и у *Code of Practice (Part II of the 1996. Act)*. Наведено према: Ивичевић Карас, Е. и Кос, Д. (2011): Судска контрола оптужнице, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол.18, бр. 2, стр. 453.

⁵²⁴ Ashworth, A. (2002): *Human Rights, Serious Crime and Criminal Procedure*, Sweet и Maxwell, London, стр. 208.

⁵²⁵ Више о томе види: Ивичевић Карас, Е. и Кос, Д. (2011): Судска контрола оптужнице, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол.18, бр. 2, стр. 464.

Начин на који су, у складу са чланом 331. ЗКП-а одређени рокови за подизање оптужнице, а који износе 15, односно, додатних 30 дана у нарочито сложеним предметима, а на основу одобрења непосредно вишег јавног тужиоца, указује на потребу јавног тужиоца да са припремом оптужнице почне, некада и значајно, пре доношења наредбе којом завршава истрагу, те нема сумње да одређени део времена који се урачунава у трајање истраге у реалности „отпада“ на припрему оптужнице.

Законик о кривичном поступку предвиђа ефикасан механизам реаговања за случај да јавни тужилац не подигне оптужницу у року и не изјави да одустаје од кривичног гоњења, када окривљени, његов бранилац и оштећени могу у року од осам дана од дана истека рока за подношење оптужнице, да поднесу приговор непосредно вишем јавном тужиоцу. Ако оштећени није обавештен о завршетку истраге може да поднесе приговор у року од три месеца од дана када је јавни тужилац донео наредбу о завршетку истраге. Непосредно виши јавни тужилац ће у року од 15 дана од дана пријема приговора донети решење о одбијању или усвајању приговора против кога није дозвољена жалба ни приговор. Решењем којим усваја приговор јавни тужилац ће издати обавезно упутство надлежном јавном тужиоцу да у одређеном року који не може бити дужи од 30 дана, подигне оптужницу.

Када јавни тужилац ипак поднесе оптужницу, чланом 332, став 1, тачка 5 и 6. ЗКП-а предвиђена је његова обавеза да у оптужници наведе предлог о доказима које треба извести на главном претресу, уз назначење имена сведока и вештака, списка и предмета који служе за доказ, као и образложење у коме ће се према резултату истраге описати стање ствари, навести докази којима се утврђују чињенице које су предмет доказивања, изнети одбрана окривљеног и становиште тужиоца о наводима одбране.

Јавни тужилац не може доказе наводити једнострано, већ у случају постојања доказа који терете окривљеног и доказа који му иду у прилог, има обавезу да наведе зашто првима даје превагу.⁵²⁶

⁵²⁶ Види: Васиљевић, Т. и Грубач, М. (2011): *Коментар законика о кривичном поступку*, Београд, стр. 602.

Из овог проистиче и обавеза да се већу надлежног суда уз оптужницу доставе и списи сачињени током истраге од стране јавног тужиоца (члан 333 ЗКП-а).

Како је веће у обавези да оптужницу која је прописно састављена председник достави окривљеном који је на слободи без одлагања, а ако се налази у притвору, у року од 24 часа од пријема оптужнице, а у нарочито сложеним предметима у року од највише три дана, он готово истовремено са судом стиче увид у „листу“ доказа коју је јавни тужилац навео у оптужници. Интересантно је да члан 336. ЗКП-а који предвиђа право окривљеног да поднесе писани одговор на оптужницу у року од осам дана од дана достављања оптужнице, не уређује форму нити садржину овог поднеска, нити предвиђа обавезу окривљеног да разоткрије доказе. Извесну празнину представља и непредвиђање права окривљеног да након допуне истраге буде обавештен о томе који су докази прикупљени.

За разлику од фазе оптужења када се разоткривање ограничава на сумарно навођење доказа, право разоткривање несумњиво је резервисано за **припремно рочиште**, као једну од најзначајнијих новина коју доноси Законик о кривичном поступку из 2011. године. На припремном рочишту се странке изјашњавају о предмету оптужбе, утврђује се да ли је окривљени разумео оптужбу као и да ли признаје дело које му се ставља на терет, образлажу се чињенична и правна питања која ће бити предмет расправљања на главном претресу, предлажу се нови докази. На припремном рочишту суд може донети битне одлуке, попут оне о обустави кривичног поступка или о споразуму о признању кривичног дела, уколико оцени да су испуњени одређени услови. У позиву за припремно рочиште председник већа ће упозорити странке да се на припремном рочишту може одржати главни претрес. С тим у вези, неопходно је напоменути да се на припремно рочиште сходно примењују одредбе о главном претресу (чл. 345) осим оне које односи на присуство јавности. Наиме, јавни претрес је јаван, сем у изузецима у којима јавност може бити искључена, док се припремно рочиште одржава пред председником већа без присуства јавности (члан 345. ЗКП-а). Уколико припремно рочиште прерасте у главни претрес поставља се питање осуства јавности па самим тим и кршење једног од елемената права на правично суђење а то је јавност расправљања пред првостепеним судом.

Председник већа ће одредити припремно рочиште најкасније у року од 30 дана ако је оптужени у притвору, односно у року од 60 дана ако је оптужени на слободи, рачунајући од дана пријема потврђене оптужнице у суд. Ако председник већа не одреди припремно рочиште у законом предвиђеном року овог члана, обавестиће о томе председника суда који ће предузети мере да се припремно рочиште одмах одреди.

Такође, код одржавања припремног рочишта постоји извесна факултативност. Одржавање припремног рочишта је обавезно код кривичних дела код којих је забрањена казна затвора од дванаест година и више, док је код лакших кривичних дела уведена факултативност у смислу да председник већа одлучује о одржавању припремног рочишта обзиром на прикупљене доказе или сложеност предмета. Управо ова факултативност у највећем проценту предмета, испоставило се, резултирала је тиме да се припремна рочишта одржавају веома ретко, што засигурно није у складу са интенцијама законодавца.⁵²⁷ У својој бити, припремно рочиште уведено је с настојањем да се обезбеди систематично и економично одвијање главног претреса, тако што ће се он растеретити од свега што је небитно, непотребно и неспорно.⁵²⁸

Иако је његово увођење новим ЗКП-ом, најављено и замишљено као један од кључних механизма растерећења фазе главног претреса од извођења непотребних доказа, ова фаза поступка, на начин како је уређена нашим ЗКП-ом, крије одређене опасности. Наиме, чланом 349. предвиђено је да јавни тужилац излаже из оптужнице опис дела из ког произлазе законска обележја кривичног дела, законски назив кривичног дела и наводи доказе који поткрепљују оптужницу, а може предложити изрицање одређене врсте и мере кривичне санкције. Ако је реч о оптужби оштећеног као тужиоца или приватној тужби, председник већа може укратко изложити њен садржај. Након што је оптуженог поучио о његовим правима и дужностима, председник већа ће га позвати да се изјасни о оптужби. Ако оптужени оспорава

⁵²⁷ Крстић, З. (2015): Припремно рочиште и ефикасност главног претреса, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 154.

⁵²⁸ Бркић, С. (2013): *Кривично процесно право II*, Нови Сад, стр. 114.

наводе оптужбе, председник већа ће га позвати да се изјасни који део оптужнице оспорава и из којих разлога и упозориће га да ће се на главном претресу изводити само докази у вези са оспореним делом оптужнице. У том смислу, оправдано се поставља питање, способности окривљеног који нема браниоца да разуме појмове делимичног или потпуног оспоравања оптужбе, као и последице које оно са собом носи, а које не може исправити у каснијем току поступка.

Такође, Шкулић и Илић⁵²⁹ сматрају да је сама поставка припремног рочишта у том смислу погрешна јер се преваљивањем терета оспоравања оптужбе и доказа од стране окривљеног, терет пребацује на њега и заправо полази од претпоставке тачности навода оптужбе, односно, претпоставке кривице.

Поред тога, чини се да у судској пракси постоји широко несагласје по питању изношења разлога који иду прилог оспоравања оптужбе. Од судија се неретко може чути да је постојање припремног рочишта обесмишљено праксом бранилаца да кратком изјавом о оспоравању комплетне оптужбе и свих доказа којом је тужилац поткрепљује. У том смислу, део праксе заступа оправдан став да председник већа не сме овакву изјаву прихватити здраво за готово већ мора захтевати да одбрана наведе разлоге оспоравања сваког појединачног доказа. С друге стране, могуће је наћи и ставове да се приликом изјашњења о оптужби, окривљени уопште не сме освртати на доказе јер на тај начин заправо почиње са изношењем одбране.⁵³⁰ Овај приступ не чини нам се посве логичним, будући да није најјасније како би то окривљени без помоћи браниоца могао прецизно навести делове оптужнице које оспорава а да се не осврне на саме доказе на којима је заснована.

Након изјашњења о оптужби, председник већа ће позвати странке, браниоца и оштећеног да образложе предложене доказе које намеравају да изведу на главном претресу, и изјасне се о предлозима супротне стране и оштећеног, при чему ће их упозорити да се неће извести они докази који су им били познати, али их без оправданог разлога на припремном рочишту нису предложили. Од посебног значаја је правило по коме се, приликом одлучивања о предлогу за извођење доказа

⁵²⁹ Шкулић, М. и Илић, Г. (2011): 125.

⁵³⁰ Крстић, З. (2015): 161.

примењују одредбе члана 395. ЗКП-а, по којима суд предложене доказе може да прихвати или одвије образложеним решењем, ако су незаконити, ако се односе на чињенице које нису предмет доказивања, или се не доказују, или су очигледно усмерени на одуговлачење поступка.

У складу са чланом 350. ЗКП-а председник већа може и без предлога странака, браниоца и оштећеног наредити прибављање нових доказа за главни претрес.

Оно о чему се ЗКП не изјашњава експлицитно али што би, са аспекта коришћења припремног рочишта као механизма за убрзање кривичног поступка, могло бити делотворно, јесте изјашњавање странака и о томе које доказе не треба непосредно изводит, већ је довољно прочитати их или извршити увид у њих. Ово председнику већа даје могућност да на што ефикаснији начин испланира ток главног претреса.

О значају одржавања припремног рочишта, најбоље говори и чињеница да би се, услед његовог неодржавања или „попустљивог“ приступа каснијем оредлагању нових доказа, без јаког оправдања зашто нису предложени на припремном рочишту, могао значајно продужити кривични поступак, нарочито ако се има у виду да је стално предлагање нових доказа, једна од омиљених дилаторних тактика.⁵³¹ Овим питањем бавио се и Европски суд за људска права у предмету *Punzelt* против Чешке⁵³² где је стално изошење нових чињеница и предлагања нових доказа, иако је подносилац након завршене истраге изјавио да нема предлога за допуну доказа.⁵³³ Стога не чуди што се за припремно рочиште базично везује појам тзв. преклузије у

⁵³¹ У складу са чланом 395. ЗКП-а, странке, бранилац и оштећени могу до завршетка главног претреса предлагати да се изведу нови докази, а могу поновити предлоге који су раније одбијени, а о њиховом извођењу одлучује председник већа. Ако је предложено извођење доказа који је незаконит председник већа ће одбити предлог образложеним решењем. Исто решење донеће и ако оцени да је реч о доказу: за који су странке, бранилац и оштећени знали у току припремног рочишта или након одређивања главног претреса али га без оправданог разлога нису предложили; који је усмерен на доказивање чињеница које нису предмет доказивања или се односи на чињенице које се не доказују (члан 83. став 3.); чије извођење је очигледно усмерено на одуговлачење поступка. Председник већа може у току поступка опозвати решење о одбијању, а веће поводом приговора може преиначити то решење и одлучити да се предложени доказ изведе.

⁵³² *Punzelt v. Czech Republic*, No. 31315/96, пресуда од 25. априла 2000. године, став 95.

⁵³³ Наведено према: Царић, С. (2015): 43.

предлагању доказа.⁵³⁴ Суштински, оно би требало да представља моменат након кога би предлагање, односно прихватање, нових доказа требало а буде сведено на минимум, при чему Радуловић као кључни критеријум при доношњу одлуке о пригхватању доказних предлога предлаже њихову корисност за утврђивање одлучних, а не споредних чињеница.⁵³⁵ Само уз поштовање овог принципа припремно рочиште може позитивно утицати на ефикасност главног претреса и растеретити га од извођења непотребних доказа и својеврног „лутања суда кроз шуму доказа“.

7. Главни претрес, пресуда и трајање кривичног поступка

Дужина трајања кривичног поступка у фази по подизању оптужнице регулисана је у нашем кривичном поступку тако, да након што је главни претрес заказан, најкасније у року од два месеца по пријему оптужнице у суд, може трајати неограничено дуго. Једино ограничење је наступање застарелости. У поступку до главног претреса појављују се недостаци и пропусти који утичу на дуже трајање поступка у фази главног претреса. Да би главни претрес као централни стадијум кривичног поступка, био у функцији ефикасности, односно реализацији начела суђења у разумном року која се од њега очекује, мора да буде, најпре, адекватно нормиран, а потом да таква норма буде и примењена.⁵³⁶ Недостаци у поступку до главног претреса са великим тешкоћама се отклањају на главном претресу што по правилу доводи до дужег трајања поступка у фази главног претреса.⁵³⁷

Трајање али и пуна ефикасност главног претреса зависе од бројни чинилаца, почевши од самих начела на којима почива, и то, као што је раније било речи,

⁵³⁴ Више о томе види: Лазетић-Бужаровска Г. (2015): *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр.116.

⁵³⁵ Радуловић, Д. (2015): *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр.133.

⁵³⁶ Бејатовић, С. (2015): *Главни претрес и његов допринос обезбеђењу суђења у разумном року, Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 5.

⁵³⁷ Група аутора (1976): 56.

углавном од обима и модалитета важења начела истине, непосредности и контрадикторности, потом и од, како нормативне основе за ефикасно руковођење главним претресом, тако и од вештине и воље председника већа да, комплетан ток, а нарочито сегмент одржавања процесне дисциплине, усмери на прави начин. Од огромног значаја је и одржавање припремног рочишта, те свођење на минимум константног предлагања нових доказа и допуне доказног поступка, али и квалитет иницијалне оптужнице, будући да се њеним изменама, те подношењем нове, главни претрес значајно продужава.

Адверзијална конструкција чини основу Законика о кривичном поступку из 2011. године, те није заобишла ни главни претрес. Суду је и даље додељена пасивна улога док је извођење доказа препуштено странкама, при чему суду остаје само да пресуди која страна је успешније презентовала доказе.

Суђење почиње представљањем доказа оптужбе на које одбрана у одређеној процесној форми одговара а затим се изводе докази одбране, на које тужилац има право да одговори. И код саслушања је преузимање адверзијалног система потпуно. Сведока саслушава странка која га је позвала, затим противна странка а затим поново странка која га је позвала на саслушање. Законик о кривичном поступку дозвољава чак и постављање сугестивних питања.⁵³⁸ Испитивање сведока може бити основно, унакрсно и додатно. Док свака странка има безусловно право испитивања сведока код основног и унакрсног испитивања, додатно испитивање је условљено одобрењем суда. Ипак, доказно лимитирање суда није у потпуности спроведено, те суд на главном претресу има право да се умеша у основно или допунско испитивање странке, иако је улога испитивања примарно додељена странкама.⁵³⁹ Додатно, нису ретки ни аутори⁵⁴⁰ који заступају став да, и порд недостатка законског основа, суд не

⁵³⁸ Шкулић, М. (2015): Докази и доказни поступак на главном претресу, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 209.

⁵³⁹ Више о томе види у: Шкулић, М. (2012): Главни претрес у новом Законнику о кривичном поступку Србије, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, стр. 88-124.

⁵⁴⁰ Сијерчић-Чолић, Х. (2015): Главни претрес према законима о кривичном поступку у Босни и Херцеговини-неки теоретски и практични аспекти, *Главни претрес и суђење у разумном року-*

сме остати пасиван у погледу доказне иницијативе, па би требало да изводи и доказе које странке нису предложиле.

Напуштање начела истине је доживело не мале критике од стране стручне јавности. И не само то, пасивизирање улоге суда довело је у питање једно од Уставом загарантованих права, а то је право право окривљеног против којег се води кривични поступак да суд одлучи о основаности сумње а не да се о томе расправља пред судом. Улога суда да утврди потпуну и неоспорну истину о чињеницама које чине основу кривичне одговорности окривљеног сада је девалвирана на оцену презентованог доказног материјала. У којој ће мери одраз кривичног догађаја у свести суда бити веран кривичном догађају који се десио, зависи од квалитета и квантитета доказа изведених пре свега на главном претресу.⁵⁴¹

На дужину трајања кривичног поступка свакако утиче ефикасно вођење главног претреса.⁵⁴² Ефикасност се, пре свега, постиже спречавањем злоупотребе права субјеката у поступку, тачније спречавањем могућности њихове злоупотребе путем законом предвиђених инструмената. Може се рећи да ефикасност заправо зависи од две групе фактора. Прво, то су нормативни фактори садржани у квалитету законске норме, посебно законске норме које се тичу главног претреса, а затим су то субјективни фактори који се односе на субјекте који треба да реализују те норме.

Главним претресом руководи председник већа, тиме што се стара о одржавању реда и примени мера за спречавање ремећења реда у судници, да поступак тече без одуговлачења и разматрања небитних питања која не доприносе доказивању предмета.

Суд је дужан да води рачуна о процесној дисциплини странака које учествују у поступку те да санкционише процесну недисциплину окривљеног и његовог браниоца, па ако то не чини и због тога суђење дуго траје, повређено је право странке на суђење у разумном року, без обзира на то што је предугом трајању поступка допринео и сам окривљени и/или његов бранилац. Ово, као што је раније

регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 58.

⁵⁴¹ Више о томе види: Бејатовић, С. (2015): 15.

⁵⁴² Група аутора (1976): 56

појашњено, недвосмислено произилази и из праксе ЕСЈП-а и Врховног касационог суда. Ма колико год ефикасност кривичног поступка зависила од законодавца и суда, она се прилично ослања и на друге субјекте који учествују у кривичном поступку, овде се пре свега мисли на јавног тужиоца и браниоца. Можда је још значајније поступање јавног тужиоца у случајевима измене оптужбе на главном претресу. Адекватно поступање јавног тужиоца у таквим случајевима може уштедети неспоразуме са судом и скратити кривични поступак који би се често нужно завршавао ослобађајућом пресудом за дело по првобитној оптужби, уколико би опредељење јавног тужиоца било погрешно, што би доводило до покретања поступка за дело на које је указивало измењено чињенично стање на главном претресу.

У том смислу, на бројне проблеме од значаја за трајање кривичног поступка осврнули смо се излажући начела и опште институте кривичног поступка, а нарочито у оквиру доприноса подносиоца представке због повреде права на суђење у разумном року на трајање поступка, потом, у оквиру начела непосредности, права на стручну одбрану, достављања и записника. У том смислу, у даљем излагању о главном претресу бавићемо се додатно садржином и проблемима у примени оних одредаба ЗКП-а које уређују ток појединих сегмената главног претреса, а којима није било рачи у досадашњем излагању.

7.1. Место одржавања главног претреса

По правилу, главни претрес се одржава у седишту суда и у судској згради. Међутим ЗКП допушта могућност да, ако су у појединим случајевима просторије у судској згради неподесне за одржавање главног претреса или из других оправданих разлога, председник суда одреди да се претрес одржи у судској згради изван седишта суда или у другој згради на подручју тог суда. Председник Врховног касационог суда може, на образложени предлог председника надлежног суда, одредити да се главни претрес одржи и изван подручја надлежног суда (члан 354. ЗКП-а).

У досадашњој пракси ова могућност је коришћена углавном када се ради о предметима који су изазивали велико интересовање јавности, а нарочито медија, али и када постоји потреба за посебном опремом неопходном за сведочење или снимање суђења. Већина судова не располаже судницама које могу да приме већи број заинтересованих грађана, нити специјализовану опрему. Ово је за проблем трајања поступка значајно са два аспекта. Најпре, када је реч о заказивању рочишта, где се мора водити рачуна о расположивости већих или боље опремљених судница, а потом и у погледу одржавања реда на самом рочишту за главни претрес. Иако је готово инстинктивни одговор судија и тужилаца да решење овог проблема лежи у изградњи и адаптацији судова, не бисмо се могли сложити са овом констатацијом.

Најпре, значајан помак би се могао направити уз чешће коришћење могућности коју даје члан 354. ЗКП-а. Није тајна да су капацитети судских зграда изразито неуједначено оптерећени. Тако, рецимо, суднице Вишег суда у Београду трпе огромно оптерећење, док оне, у репрезентативно уређеној згради Врховног касационог и Апелационог суда, готово да уопште нису у употреби. На овај проблем неретко указују и судије распоређене у већа за ратне злочине, којима би употреба ових, добро опремљених судница, значајно олакшала рад.

Поред поступања по члану 354. решење овог проблема би се могло тражити и на пољу употребе ИКТ система у сврху рационалније употребе простора, при чему би се одустало од вишедеценијске традиције да одређена судница „припада“ једном или двоје судија, те да, када они немају заказана рочишта, та судница једноставно није у употреби.⁵⁴³

⁵⁴³ У том смислу, интересантан је пример Зграде кривичних судова у Даблину, која располаже са само 22 суднице а судови који је користе имају годишњи прилив од 200.000 предмета!

7.2. Ток главног претреса

О утицају ефикасне доставе на (не)одржавање рочишта за главни претреса већ је било речи, а поред услова успешне доставе⁵⁴⁴, неопходно је да позив оптуженом достави тако да између достављања позива и дана главног претреса остане довољно времена за припремање одбране, а најмање осам дана. За кривична дела за која се може изрећи казна затвора од десет година или тежа казна, време за припремање одбране износи најмање петнаест дана. На захтев оптуженог или на захтев тужиоца, а по пристанку оптуженог, ови рокови се могу скратити.

На моменат почетка главног претреса може утицати и коришћење института одлагања почетка главног претреса из члана 360. који дозвољава председнику већа да, на предлог странака и браниоца или по службеној дужности, одложи наредбом почетак главног претреса најдуже до 30 дана. Закон не прецизира који разлози би могли послужити као основ овакве одлуке.

Значај одржавања припремног рочишта најбоље се види из одредбе члана 356. који, ако није одржано припремно рочиште, странкама, браниоцу и оштећеном дозвољава да и после одређивања главног претреса предложи да се на главни претрес позову нови сведоци или вештаци или изведу други докази, при чему морају означити које би се чињенице имале доказати и којим од предложених доказа, а председник већа

⁵⁴⁴ У складу са чланом 355. на главни претрес позваће се оптужени и његов бранилац, тужилац и оштећени и њихови законски заступници и пуномоћници, а по потреби и преводилац и тумач. На главни претрес позваће се предложени сведоци и вештаци, осим оних за које председник већа сматра да њихово испитивање на главном претресу није потребно или је на припремном рочишту утврђено да се не позивају. Када није реч о обавезној одбрани, оптужени ће се у позиву поучити да има право да узме браниоца, али да се главни претрес неће одложити због недоласка браниоца на главни претрес или због тога што је оптужени узео браниоца тек на главном претресу. Оштећеног који се не позива као сведок, суд ће у позиву обавестити да ће се главни претрес одржати и у његовом одсуству, а да ће се његова изјава о имовинскоправном захтеву прочитати. Оштећени ће се упозорити и на то да ће се, ако не дође, сматрати да неће да продужи кривично гоњење, ако јавни тужилац одустане од оптужбе. Оштећени као тужилац и приватни тужилац упозориће се у позиву да ће се, ако на главни претрес не дођу, нити пошаљу пуномоћника, сматрати да су одустали од оптужбе. Оптужени, и вештак упозориће се у позиву на последице недоласка на главни претрес.

може и без предлога странака и оштећеног наредити прибављање нових доказа за главни претрес, о чему ће пре почетка главног претреса обавестити странке. Дакле, за разлику од ситуације у којој је на припремном рочишту јасно дефинисано који докази ће се изводити током главног претреса, чиме је странкама олакшана припрема, а председнику већа планирање тока главног претреса, овде се у саму фазу главног претреса улази без плана и јасне слике о обиму доказне грађе.

Законик о кривичном поступку предвиђа два механизма који могу значајно допринети благовременом окончању главног претреса и бржем окончању поступка. Први је испитивање сведока или вештака ван главног претреса, којим се може превазићи проблем спречености сведока или вештака да се одазову позиву за главни претрес које би узроковало одлагање рочишта. Наиме, у складу са чланом 357. председник већа може донети одлуку да председник већа, судија члан већа или судија за претходни поступак на чијем подручју се сведок или вештак налази обави испитивање непосредно или путем техничких средстава за пренос слике и звука. Несумњиво да су практични домети ове друге могућности велики, али је чињеница да и даље није заживела у пракси, будући да претпоставља постојање адекватне мобилне опреме, чији су први комплекти тек недавно набављени и то за потребе испитивања малолетних лица, као нарочито осетљивих категорија сведока. Ако се има у виду број пројеката који подржавају унапређење реформе правосуђа и имплементацију новог ЗКП-а с једне стране, и учесталост одлагања рочишта која се могу приписати што стварним, што фингираним повредама које сведоке спречавају да приступе на рочиште, помало је несхватљиво да и даље није почела набавка опреме чија је цена симболична у односу на трошкове који настају због одлагања рочишта.

Други механизам, који такође није заживео у пракси, а који би требало да представља коректив потребе за започињања главног претреса изнова због поштовања начела непосредности, јесте одређивање допунских судија (члан 359. ЗКП-а). Наиме, ако је у изгледу да ће главни претрес дуже трајати, председник већа може затражити од председника суда да одреди једно или двоје судија, односно

судија-поротника да присуствују главном претресу, како би заменили чланове већа у случају њихове трајније спречености. Ово решење није наишло на добар пријем код судија, које га углавном третирају као додатно непотребно оптерећење и расипање ресурса, а неретко се могу чути и коментари да допунске судије заправо „само седе и примају плату.“ Захтеви јавности да се овај институт чешће користи најчешће су се чули када се ради о предметима организованог криминала и ратних злочина. Код првих, због чињенице да је због вишеструких почетака претреса изнова и обима доказа које је потребно извести, наступање апсолутне застарелости постало учестало. У предметима ратних злочина могућност застаре не постоји али проблем представља чињеница да судије у веће за ратне злочине распоређује председник Вишег суда у Београду, на основу члана 10, став 4. Закона о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине⁵⁴⁵, на период од 6 година. Ова одредба изазива проблеме у пракси на више нивоа: Најпре, није реткост да су судије потписивале решења у којима је рок упућивања био краћи од законског. Поред тога, чак и када је законски рок испоштован, често се дешавало да судија задужи предмет две или три године пред истек рока на који је упућен. Иако је у овој врсти предмета готово извесно да мора доћи промене председника већа пре окончања поступка, могућност одређивања допунских судија није коришћена, па су претреси неретко почињали изнова.

Одредбе Законика о кривичном поступку које уређују питање руковођења главним претресом, односно обим и начин на који се оне реализују у пракси, без сумње су од кључног утицаја на трајања ове фазе поступка. ЗКП доста сумарно одређује садржину овлашћења која спадају у појам руковођења претресом,⁵⁴⁶ при чему је већу

⁵⁴⁵ Закон о организацији и надлежности државних органа у поступку за ратне злочине (Службени гласник РС, бр. 67/03, 135/04, 61/05, 101/07, 104/09)

⁵⁴⁶ Члан 367. ЗКП-а предвиђа да председник већа у заседању и на главном претресу: 1) утврђује да ли је веће састављено у складу са одредбама овог законика и да ли постоје разлози због којих се чланови већа и записничар морају изузети; 2) утврђује да ли су испуњене претпоставке за одржавање главног претреса; 3) стара се о одржавању реда и о примени мера за спречавање ремећења реда у судници; 4) стара се о томе да поступак тече без одуговлачења и разматрања питања која не доприносе свестраном расправљању предмета доказивања; 5) одлучује о одступању од редовног тока поступка утврђеног овим закоником, услед посебних околности, а нарочито због броја оптужених, кривичних дела и обима доказног материјала; 6) даје реч члановима већа, странкама, браниоцу, оштећеном,

намењена улога која има, у извесном смислу, контролни карактер.⁵⁴⁷ Овде, ипак треба имати на уму реалне домете и улогу трочланих мешовитих већа, где је присуство судија поротника само пука формалност, те суштински, комплетна одговорност за руковођење претресом припада председнику већа.

Ово је нарочито од значаја када се ради о примени мера за одржавање реда (члан 370. ЗКП-а). ЗКП ставља на располагање низ дисциплинских мера, уређених тако да је свака тежа од претходне. Наиме, ако оптужени, нарушава ред тако што не поштује наређења председника већа за одржавање реда или вређа достојанство суда, председник већа ће га опоменути, а ако лице настави да нарушава ред, казниће га новчаном казном до 150.000 динара. Могућност новчаног кажњавања не постоји када се ради о нарушавању реда од стране јавног тужиоца или лица које га замењују, јер у том случају, председнику већа на располагању стоји могућност да извести надлежног јавног тужиоца и Државно веће тужилаца, или да прекине главни претрес и од надлежног јавног тужиоца затражити да одреди друго лице да у наставку главног претреса заступа оптужницу, уз обавезу обавештавања суда о предузетим мерама. Ипак, у пракси се ово ретко дешава, углавном из разлога колегијалности. Сличан, можда још и израженији проблем постоји када је реч о кршењу процесне дисциплине од стране адвоката, а где кључни проблем лежи у нереаговању Коморе на обавештења о изреченој казни.

Уколико поменуте мере не дају резултате, веће може наредити да се оптужени удаљи из суднице за време предузимања одређене доказне радње, а ако по повратку

законском заступнику и пуномоћнику, сведоку, вештаку и стручном саветнику; 7) одлучује о предлозима странака ако о њима не одлучује веће; 8) даје налог странци да предложи допунске доказе; 9) преноси у записник садржај рада и цео ток главног претреса; 10) предузима потребне мере за заштиту сведока; 11) решава о другим питањима у складу са овим закоником.

⁵⁴⁷ На основу члана 368. ЗКП-а, веће у току главног претреса одлучује о: 1) предлогу о коме не постоји сагласност странака и о сагласним предлозима странака које не прихвати председник већа; 2) приговору против мере председника већа која се односи на руковођење главним претресом; 3) томе да се, без обзира на дозволу за оптичка снимања, из оправданих разлога поједини делови главног претреса не снимају; 4) удаљењу из суднице, о искључењу браниоца или пуномоћника, и о настављању, прекиду или одлагању главног претреса због одржавања реда и управљања главним претресом; 5) извођењу допунских доказа, уколико оцени да је то неопходно да би се отклониле противречности или нејасноће у изведеним доказима и да је то неопходно да би се предмет доказивања свестрано расправио; 6) другим питањима у складу са овим закоником.

у судницу оптужени настави да нарушава ред, веће га може удаљити до краја доказног поступка и одредити, ако постоји таква могућност, да оптужени из посебне просторије путем техничких средстава за пренос звука и слике прати ток поступка. Када је реч о последњој поменутој могућности, јасно је да за сада егзистира само у Закону јер техничких предуслова за њихову реализацију нема. Пре завршетка доказног поступка председник већа ће, ако није било техничких средстава за праћење тока поступка, обавестити оптуженог о току доказног поступка за време док је био удаљен из суднице, упознати га са исказима претходно саслушаних саопштених, односно омогућити му да прочита записнике о тим исказима, ако то оптужени жели и позвати га да се изјасни о оптужби, ако то није раније већ учинио. Уколико оптужени настави да нарушава ред, веће га може удаљити до завршетка главног претреса а у том случају председник већа или судија члан већа, саопштиће оптуженом пресуду у присуству записничара.⁵⁴⁸

„Кључно оружје“ адвоката у настојању да одуговлаче поступак, лежи у обавези одлагања главног претреса због немогућности обезбеђивања браниоца окривљеном који нема браниоца, односно заступника оштећеном, у свим ситуацијама које подразумевају да је услед непоштовања процесне дисциплине привремено или трајно удаљен с главног претреса, а да не може сам, без штете по сопствене интересе, одмах ангажовати другог браниоца, односно заступника, нити га може без одлагања поставити суд. Иста обавеза постоји и ако бранилац и после изрицања казне продужи да нарушава ред, након чега ће га веће искључити из даљег поступка и обавестити надлежну адвокатску комору. Обавеза одлагања не постоји ако оштећени као тужилац или приватни тужилац не узме другог пуномоћника, јер веће

⁵⁴⁸ Веће може наредити да се осим, као што је већ поменуто, оптуженог, браниоца, оштећеног и његовог пуномоћника, односно законског заступника, из суднице удаљи и друго лице из члана 370. став 1. ЗКП-а (сведок, вештак, стручни саветник, преводилац, тумач или друго лице које присуствује главном претресу), ако настави да нарушава ред и после опомене или новчане казне, а може га удаљити уз истовремено изрицање новчане казне. Веће може одредити да се из суднице удаље сва лица која у складу са чланом 362. ЗКП-а присуствују главном претресу, ако се мерама за одржавање реда предвиђеним овим закоником не би могло обезбедити несметано одржавање главног претреса. (члан 373. ЗКП-а).

може одлучити да се главни претрес настави без пуномоћника ако нађе да његово одсуство не би било штетно за интересе заступаног.

Поред непоштовања процесне дисциплине, изостанак лица чије је присуство неопходна претпоставка за одржавање главног претреса један је од најчешћих механизма за одуговлачење поступка, о чему је већ било речи када смо говорили о начелу непосредности, при чему изостанак јавног тужиоца проузрокује одлагање главног претреса, док је изостанак оштећеног као тужиоца и приватног тужиоца разлог за обуставу поступка.

Ако је оптужени уредно позван, а не дође на главни претрес нити свој изостанак оправда, веће ће наредити да се доведе. Како ово у пракси готово никада неће бити одмах изводљиво, веће ће одлучити да се главни претрес не одржи и наредити да се оптужени доведе на идући главни претрес.

Чланом 382. ЗКП-а предвиђено је да, ако бранилац не дође на главни претрес на који је уредно позван и не обавести суд о разлогу спречености чим је за тај разлог сазнао, или ако бранилац без одобрења напусти главни претрес, председник већа ће позвати оптуженог да одмах узме другог браниоца, а ако оптужени то не учини, веће може одлучити да се главни претрес одржи и без присуства браниоца, док ће ако је реч о обавезној одбрани, а нема могућности да оптужени одмах узме другог браниоца или да суд без штете за одбрану одмах постави браниоца по службеној дужности, веће одлучити да се главни претрес не одржи или, ако је започео, да се прекине или одложи. Док је решење у погледу обавезне одбране кудикамо логично, то се не би могло рећи за решење предвиђено за кривичне поступке у којима одбрана није обавезна. Наиме, нејасно је најпре на којим чињеницама веће базира своју одлуку, односно на који начин у одсуству браниоца цени у ком моменту је бранилац сазнао за разлог спречености и да ли је одмах обавестио суд. Поред тога, приликом прописивања ове одредбе, игнорисана је разлика између оправданог и неоправданог

одсуства браниоца⁵⁴⁹ која се појављује тек по питању санкционисања недоласка.⁵⁵⁰ Овим питањем бавили су се у својој пракси и Европски суд за људска права и Уставни суд Хрватске. Први, у светлу потребе да приликом доношења одлуке о одлагању главног претреса због изостанка браниоца буде узет у обзир значај конкретног рочишта, а поводом представке подносиоца који је био принуђен да самостално изнесе завршну реч, будући да суд није уважио његов захтев за одлагањем главног претреса због недоласка браниоца. ЕСЈП је овом приликом заузео став да иако је свестан захтева за ефикасношћу кривичног поступка, тај захтев не може бити супротан заштити права на одбрану у мери неспојивој са гаранцијама правичног суђења из члана 6. ЕКЈП. Суд је потом оценио да је значај рочишта на коме се окончава главни претрес такав да је одсуство браниоца било оправдан разлог за одлагање.⁵⁵¹

Уставни суд Хрватске се проблемом односа ефикасности главног претреса у контексту одсуства браниоца бавио управо са аспекта оправданости изостанка на који смо већ скренули пажњу. Наиме, укидање предметних одредаба овог закона, Суд је заузео став да би одржавање расправе у случају недоласка уредно позваног браниоца било уставноправно прихватљиво једино у случају неоправданог али не и оправданог недоласка. У случају узимања браниоца на самом претресу, расправу би увек требало одложити.⁵⁵²

Као што је раније напоменуто, иако је присуство окривљеног на главном претресу од велике важности, одредба члана 383. ЗКП-а даје примат благовременом окончању поступка, па се и поред постојања услова за одлагање, претрес може одржати, ако би

⁵⁴⁹ Група аутора (2013): Приручник за примену новог законика о кривичном поступку, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, Београд, 53.

⁵⁵⁰ Тако ће уредно позваног браниоца чији је неоправдани изостанак довео до неодржавања или пресуда од одлагања главног претреса веће ће решењем, које ће са кратким образложењем унети у записник, казнити новчаном казном до 150.000 динара и одредити да трошкови који су тиме проузроковани падају на његов терет и о томе обавестити надлежну адвокатску комору, која има обавезу да обавести суд о предузетим мерама.

⁵⁵¹ *Hanževački v. Croatia*, No. 17182/07, пресуда од 16. априла 2009. године, пар. 23. Наведено према: Ивичевић Карас, Е. (2015): Нека питања уређења расправе у хрватском казненем поступку- нормативни оквир и пракса, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 106.

⁵⁵² *Ibidem*

се према доказима који се налазе у списима, очигледно морало донети решење којим се оптужба одбацује или пресуда којом се оптужба одбија или ако је оптужени проузроковао сопствену неспособност за учествовање на главном претресу. У овом другом случају, веће може, након испитивања вештака, решењем одлучити да се главни претрес одржи, али не и заврши, у одсутности оптуженог. У случају одржавања главног претреса у одсутности оптуженог, председник суда ће му поставити браниоца по службеној дужности.

Ситуација је другачија када се ради о недоласку сведока, вештака или стручног саветника који је уредно позван, а изостанак није оправдао, јер главни претрес може почети и без њиховог присуства.⁵⁵³

На сам ток и трајање претреса утиче и чињеница да ли ће, због неодржавања припремног рочишта, бити уводних излагања (члан 393. ЗКП-а) после излагања оптужбе и изјашњавања оптуженог, при чему сам ЗКП одређује да уводна излагања морају бити сажета и односити се само на чињенице које ће бити предмет доказивања, на излагање доказа које ће странака извести и на правна питања о којима ће расправљати, а председник већа може уводна излагања ограничити на одређено време и прекинути странку и браниоца ако прекорачи дато време или излаже изван допуштеног садржаја, при чему је одређивање времена у потпуности препуштено дискреционој оцени председника већа.

Са аспекта трајања главног претреса, посебно је интересантна одредба члана 396. ЗКП-а, који предвиђа да после саслушања оптуженог, председник већа одређује време у којем се најпре изводе докази које предложи тужилац, потом докази које предложи одбрана, након тога докази чије извођење је одредило веће по службеној дужности и по предлогу оштећеног, а на крају докази о чињеницама од којих зависи одлука о врсти и мери кривичне санкције. Наиме, из овако формулисане одредбе

⁵⁵³ Уредно позваног сведока, вештака или стручног саветника који изостанак није оправдао, веће може казнити новчаном казном до 150.000 динара, наредити да се на идући главни претрес доведе и одредити да трошкови које је проузроковао падају на његов терет, али у оправданом случају може ове одлуке опозвати.

следи да би председник већа потпуно произвољно могао да одреди временски период за извођење свих доказа, а осим што не постоје ближе одреднице на основу којих би се могао предвидети оквирни период, не постоји ни обавеза узимања у обзир сложености случаја и обима доказне грађе. У том смислу, ова одредба је подложна злоупотребима на више начина. Такође, ЗКП предвиђа да ако постоје оправдани разлози председник већа може одредити другачији редослед и продужити време за извођење доказа.

Још једна од новина које доноси ЗКП из 2011. године, јесте увођење унакрсног испитивања, које ранију улогу председника већа преко кога су, у складу са ЗКП-ом из 2001. године, постављана сва питања, као правило успоставља директно постављање питања, док председник већа има контролну улогу и стара се о дозвољености и релевантности питања.

Међутим, у ситуацији где у кривичним поступцима који се воде пред судовима опште надлежности, снимање претреса не представља обавезу, већ опцију, а опрема за снимање у већини још увек није доступна, упитан је смисао примене одредаба о унакрсном испитивању јер комплетан садржај поново пролази кроз судијску интерпретацију. Додатно забрињава чињеница да се техничко опремање судова које би отклонило ове недостатке, не може спровести у кратком року јер захтева значајна средства.⁵⁵⁴ Не треба занемарити ни тешко одрицање од вишедеценијских навика, како на страни јавних тужилаца који се нису прилагодили активној улози, тако и судија, које тешка срца прихватају мањак овлашћења.

7.3. Измена постојеће или подношење нове оптужнице у току главног претреса

Негативан утицај на трајање главног претреса може имати и допуна доказног поступка (члан 408. ЗКП-а) коју председник већа може одредити на предлог странака, браниоца и то на крају главног претреса или након измене или подношења нове оптужнице у току главног претреса, што и само по себи утиче на време његовог

⁵⁵⁴ Дobar пример у овој области је Велика Британија где се комплетни аудио записи претреса чувају у *cloud*-у а странке могу преслушавати али и затражити и уз накнаду добити транскрипте појединих сегмената претреса.

окончања. Наиме, ако јавни тужилац оцени да изведени докази указују да је чињенично стање другачије од оног изнетог у оптужници, изменити оптужницу или предложити да се главни претрес прекине ради припремања нове оптужнице. За трајање главног претреса од значаја је и прецизно дефинисање периода у оквиру кога тужилац оптужницу може мењати. Наиме, члан 409. ЗКП-а предвиђа да тужилац оптужницу може мењати у току главног претреса, што би формално посматрано значило: од доношења решења да се главни претрес одржи, па до објављивања да је главни претрес завршен. Међутим, како се исти члан, као што је већ напоменуто, истовремено везује за изведене доказе, не би се смела прихватити измена оптужнице на самом почетку главног претреса, односно пре него што је изведен макар један доказ који би указао да је чињенично стање другачије.⁵⁵⁵ Оптужница може бити измењена изостављањем, додавањем или променом правне квалификације кривичног дела. Код измена оптужбе, од кључног је значаја питање идентитета оптужбе и пресуде, те се не сме радити о новом делу, јер мора постојати веза између ранијег и новог оптужења и истоветност основног догађаја а оптужни акт може бити само исте врсте или нижег ранга, ако се с оптужнице прелази на оптужни предлог.⁵⁵⁶ Врховни суд је у одлуци Кпс 42/85 од 2. јула 1985. године заузео став да се пресудом не могу овухватити радње које садрже елементе одређеног кривичног дела, а које су доказане на главном претресу, ако те радње тужилац није обухватио изреком оптужнице, јер је суд везан границама оптужбе у погледу чињеница и околности, а није везан једино правном оценом дела.⁵⁵⁷

Ако веће прекине главни претрес ради припремања нове оптужнице одредиће рок у коме тужилац мора поднети нову оптужницу. Суд је дужан да нову оптужницу достави оптуженом и његовом браниоцу и да им обезбеди довољно времена за припремање одбране. ЗКП искључује подношење одговора на нову оптужницу која не може бити ни предмет испитивања, што иако убрзава наставак претреса по новој

⁵⁵⁵ Више о томе види у: Радуловић, Д. (2015): 135.

⁵⁵⁶ ВСС Кзп. 37/7 од 24. марта 2008. године

⁵⁵⁷ Цвијовић, О. (1985): 77.

оптужници, доводи у питање сврху самог иницијалног испитивања оптужнице али и припремног рочишта, уколико је одржано. У случају да није припремана нова, већ на главном претресу измењена постојећа оптужница, суд ће оптуженом и његовом браниоцу, на њихов захтев, ако оцени да је потребно, обезбедити довољно времена за припремање одбране.

Поред претходно описане две ситуације које се односе на појаву нових чињеница у вези са истим догађајем у току главног претреса, ако се у току главног претреса открије раније учињено кривично дело оптуженог, веће ће по оптужници овлашћеног тужиоца, која може бити и усмено изнесена, проширити главни претрес и на то дело, или одлучити да се за то кривично дело посебно суди. И у случају проширења оптужнице веће ће прекинути главни претрес и обезбедити довољно времена за припремање одбране, али је против проширене оптужнице одговор допуштен.

7.4. Завршна реч, објава и израда пресуде

Ако се има у виду пракса пред домаћим судовима (ако се изузму малобројни предмети пред већем за организовани криминал) да се завршна реч тужиоца своди углавном на кратку констатацију да у свему остаје при наводима из оптужнице, док окривљени и бранилац, у зависности од тога дали оптужени признаје дело, у најбољем случају понове да оптужени није крив или се позову на кајање и држање након извршења дела, законодавац се, у чл. 412-413. ЗКП-а, ипак одлучио да председнику већа да овлашћење да ограничи време за изношење завршне речи, као и да после претходне опомене, прекине лице које у својој завршној речи прекорачило одобрено време, уз обавезу да у записнику о главном претресу наведе да је и због чега је завршна реч била прекинута.⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ Поред прекорачења времена, разлог за прекид завршне речи може бити и то што лице вређа јавни ред и морал, или вређа другога, или се упушта у понављање или излагање које очигледно није у вези са предметом.

Није реткост да на продужено трајање поступка утиче и одложено објављивање а нарочито израда пресуде. Наиме, иако је уобичајено да се пресуда одмах објави, ако суд није у могућности да истог дана по завршетку главног претреса изрекне пресуду,⁵⁵⁹ она ће у накнадно одређеном термину бити објављена чак и одсуству странака. Ипак када је реч о роковима за израду пресуде, чланом 427. ЗКП-а предвиђено је да ће се писмено изградити и доставити у року од 15 дана од дана објављивања, а у предметима за које је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности - у року од 30 дана од дана објављивања. У погледу поштовања ових рокова и благовремене израде пресуде, од великог значаја је улога председника суда. Наиме, у нарочито сложеним предметима, председник већа може затражити од председника суда да одреди рок у којем ће се пресуда писмено изградити и доставити, где до изражаја долази важност преваге интереса поступка и ефикасног функционисања суда, над колегијалном болећивошћу. Можда још важнија је улога председника суда ако пресуда није израђена и достављена у законском року, а када је председник већа дужан да о разлозима због којих то није учињено писмено обавести председника суда који ће предузети мере да се пресуда што пре изради и достави. Да ли ће, и које, председник суда предузети мере у циљу обезбеђења да се пресуда што пре изради, од важности је и са аспекта дисциплинске одговорности.⁵⁶⁰ Будући да је најсложенији и најобимнији део пресуде образложење, чињеница да оно у законом одређеним случајевима не мора бити њен саставни део, значајно утиче на бржу израду и тиме и брже окончање поступка.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ У складу са чланом 425. ЗКП-а, одложиће објављивање пресуде највише за три дана, а у нарочито сложеним предметима највише за осам дана и одредиће време и место објављивања пресуде.

⁵⁶⁰ Више о дисциплинској одговорности судија види: Поглавље четврто, Глава I.

⁵⁶¹ У складу са чланом 429. писмено израђена пресуда не мора да садржи образложење: 1) ако су странке, бранилац и лице из члана 433. ст. 4. и 5. овог законика одмах по објављивању пресуде изјавиле да се одричу права на жалбу, или 2) ако је оптуженом изречена казна затвора у трајању до три године, новчана казна, казна рада у јавном интересу, казна одузимања возачке дозволе, условна осуда или судска опомена, а осуда је заснована на признању оптуженог које испуњава претпоставке из члана 88. овог законика. Странке, бранилац и лице из члана 433. ст. 4. и 5. овог законика могу одмах по објављивању пресуде из тачке 2. става 1. овог члана захтевати достављање писмено израђене пресуде која садржи образложење. У том случају, рок за жалбу против пресуде тече од дана достављања преписа образложене пресуде. Писмено израђена пресуда ће бити делимично образложена: 1) ако је оптужени признао да је учинио кривично дело - образложење ће се ограничити на чињенице и разлоге из чл. 88. и 428. став 10. овог законика, или 2) ако је прихваћен споразум о

Није реткост ни да се у пресуди поткраду одређене грешке, при чему даље поступање, па тиме и трајање поступка, зависи од природе грешака. Наиме, грешке у именима и бројевима, као и друге очигледне грешке у писању и рачунању, недостатке у облику и несагласности овереног преписа пресуде са изворником пресуде исправиће посебним решењем председник већа, на захтев странака или по службеној дужности.

Ако постоји несагласност између овереног преписа пресуде и њеног изворника у погледу података који су на основу члана 424. ЗКП-а обавезни део пресуде, решење о исправци доставиће се лицима којима се иначе доставља пресуда. У том случају, рок за жалбу против пресуде тече од дана достављања тог решења, против којег није дозвољена посебна жалба. (члан 431. ЗКП-а)

8. Поступак по редовним правним лековима

Трајање и исход поступка по редовним правним лековима од значаја су на више нивоа: Најпре, окривљени је, по правилу, у овој фази већ дуго субјект кривичног поступка и његова потреба да се неизвесност оконча је на врхунцу; првостепени суд је свој посао на предмету завршио само привремено, јер постоји могућност да му предмет услед укидања одлуке буде враћен на поновно суђење; неизвесност постоји и на страни оштећеног, будући да му неретко имовинскоправни захтев неће бити досуђен у целости током првостепеног поступка.

Имајући све ово у виду, од велике важности је начин на који законодавац уређује, а правосуђе примењује, нека од кључних решења која обликују ток и трајање поступка по жалби. Најпре, круг лица која могу жалбом нападати првостепену одлуку, као и сама листу жалбених разлога; потом, сврставање сваке од повреда закона у

признању кривичног дела - образложење ће се ограничити на разлоге којима се суд руководи приликом прихватања споразума (члан 317. став 2.), или 3) ако су одмах по објављивању пресуде странке и бранилац изјавиле да се одричу права на жалбу, а лице из члана 433. ст. 4. и 5. овог законика није се одрекло тог права - у образложењу пресуде ће се навести разлози за одлуку о досуђеном имовинскоправном захтеву и о трошковима кривичног поступка, односно разлози за одлуку о одузимању предмета или имовинске користи прибављене кривичним делом или имовине проистекле из кривичног дела.

категорију апсолутно или релативно битних повреда; од великог значаја је и питање надлежности за одлучивање по жалби, а у контексту приступа правди и оптерећења поједине врсте судова; ограничења по питању дозвољености вишеструког укидања пресуде и враћања првостепеном суду на поновно одлучивање; обим дозвољености жалбе на другостепену пресуду, као постојање додатног корака до правноснажног окончања поступка; најзад, сам став законодавца о ограничењима у погледу трајања поступка по жалби, не сме се игнорисати.

Како се ради о изузетно сложеним питањима чије би детаљно разматрање могло бити предмет засебног рада који по обиму превазилази потребе наше анализе, то ћемо се овом приликом држати новина које, у погледу издвојених питања, доноси Законик о кривичном поступку из 2011. године.

Када је у питању круг лица која могу нападати пресуду, једна од новина уведена услед залагања струке је могућност оштећеног да, у складу са чланом 50, став 1, тачка 10. изјави жалбу против одлуке о досуђеном имовинскоправном захтеву, тиме оштећени добија прилику да оствари свој интерес у кривичном поступку уместо да тим поводом води нови поступак пред парничним судом. Давањем ове могућности, законодавац је одустао од настојања да се оштећени елиминише из другостепеног поступка,⁵⁶² односно да се овај поступак убрза на уштрб његових права, те да успостави стандарде одређене праксом ЕСЈП-а у раније поменутих пресудама *Peres* против Француске и Борис Стојановски против БЈРМ.

Један од основних елемената жалбе јесте основ жалбе, а у складу са чланом 435, подносилац жалбе је дужан да означи основ за изјављивање жалбе а у случају повреде закона да укаже на конкретну повреду на коју се позива. Међутим, у случајевима када жалбу изјављује оптужени који нема браниоца или оштећени без пуномоћника, законодавац је изразио тежњу ка релативизацији обавезности овог елемента, члан 436. став 2, услед става судске праксе да се закључак о основу за

⁵⁶² Васиљевић, Т. и Грубач, М. (2011): 477.

побијање пресуде може извести из образложења изјављене жалбе у корист оптуженог уколико основ није изричито наведен⁵⁶³.

И код битних повреда одредаба кривичног поступка, законодавац се решио за другачији приступ у односу на законска решења ЗКП-а из 2001. године. Одредбом тачке 1. члана 438. застарелост кривичног гоњења, амнестија или помиловање услед којег је гоњење искључено, постојање правоснажно пресуђене ствари, тј. све околности које искључују кривично гоњење, чине битне повреде одредаба кривичног гоњења. Према ЗКП-у из 2001. године ове околности подводиле су се под повреду кривичног закона. Такође, апсолутна битна повреда одредаба кривичног поступка постоји ако је пресуду донео стварно ненадлежни суд, ЗКП из 2011. је изоставио решење из ЗКП-а из 2001. према којем повреда постоји и ако је суд неправилно одбацио оптужбу због стварне ненадлежности, имајући у виду да суд у том случају одбацује оптужбу решењем.

Приликом пресуђења кривичне ствари мора постојати идентитет оптужбе у чињеничном погледу тј. пресуда се може односити само на лице које је оптужено и само на дело које је предмет оптужбе садржане у оптужници, било да је она измењена или проширена. Суд није везан у погледу правне квалификације дела за предлог тужиоца већ сам даје правну оцену дела.⁵⁶⁴ С тим у вези, једна од битних повреда одредаба кривичног поступка постоји када пресудом није решен предмет оптужбе, при том одлука суда мора бити дата у целини и узречи пресуде а не у образложењу. Ова процесна повреда постоји ако суд није одлучио о неком од кривичних дела која су учињена у стицају⁵⁶⁵ и у случају када суд у погледу сложеног кривичног дела установи да оптужени није учинио неко од дела које оно обухвата а пропусти да одлучи о другом делу из сложеног.

Имајући у виду да се пресуда може односити само на дело које је предмет оптужбе садржане у оптужници, поднесеној или на главном претресу измењеној или

⁵⁶³ ВСС, Кж1. бр.352-98, 10.04.1998.

⁵⁶⁴ ВСС, Кр. Бр. 924-98, 24.09.1998.

⁵⁶⁵ ВСС, Кж. бр.1586-06, 29.09.2006.

проширеној, прекорачење оптужбе представља битну повреду одредаба кривичног поступка. Измене чињеничног описа дела у изреци пресуде морају остати у границама чињеничног основа оптужбе, тј. границама оних чињеница и околности на којима се оптужба заснива.⁵⁶⁶ Веома је тешко, у пракси, утврдити опште правило на основу којег би се могло утврдити да ли је изменом чињеничног описа дошло до прекорачења оптужбе у конкретном случају.

Што се тиче формалних недостатака пресуде, законодавац је одлучио да само у случају када је изрека пресуде неразумљива постоји битна повреда одредаба кривичног поступка, док је остале формалне недостатке сврстао у релативно битне повреде кривичнопроцесних одредаба, супротно решењу садржаном у ЗКП-у из 2001. Притом неразумљивост изреке представља *quaestio facti* које треба утврђивати у сладу са конкретним случајем.

Одредбом члана 440. ЗКП утврђено је да се пресуда може побијати због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања у случају када је суд неку чињеницу која је предмет доказивања погрешно или непотпуно утврдио. Имајући у виду да суд изводи доказе на предлог странака, (члан 15, став 3. ЗКП-а) тј. да не утврђује чињенично стање, у смислу утврђивања истине, већ само разматра изведене доказе и на темељу њих доноси одлуку, то се и његова одговорност за утврђивање чињеничног стања креће у обиму одредбе члана 15, став 3. која предвиђа да суд може дати налог странци у поступку да предложи допунске доказе, а само изузетно и сам одредити да се изведу, ако оцени да су изведени докази противречни или нејасни и да је то неопходно да би се предмет доказивања свестрано расправио. Чак и тада је упитна његова обавеза исправног и потпуног утврђивања чињеничног стања у односу на догађај који је предмет поступка, већ у односу на оквир задат наводима оптужбе и одбране.

Када је реч о утицају организационих аспеката, конкретно, надлежности суда за одлучивање по жалби, судећи по подацима *СЕПЕЈ*-а, на основу броја нерешених

⁵⁶⁶ ВСС. Кж. Бр.879-01, 25.09.2001. и ВСС, Кзп. Бр. 322-09, 02.06.2009.

кривичних предмета пред другостепеним судом, Србија спада у државе код којих се овај број креће око просека.⁵⁶⁷ Овако, у апсолутним цифрама посматрани подаци, ипак, тешко да су последица ефикасног рада, већ специфичне поделе надлежности. Уз то, не треба занемарити ни проблеме везане за коришћену методологију *СЕРЕЈ*-а, о чему ће бити више речи приликом образлагања налаза истраживања о трајању кривичних поступака у Републици Србији.

У складу са чл. 23. и 24. Закона о уређењу судова, надлежност за одлучивање у другом степену подељена је између виших и апелационих судова, при чему о жалбама у поступцима који се воде за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора у трајању до пет година, одлучује тзв. мала апелација, док су остали поступци по жалби поверени апелационим судовима. Иако је поменуто решење неретко критиковано од стране међународних експерата,⁵⁶⁸ уз изговор да је мешовита надлежност превише компликована, оно доводи до растерећења апелационих судова. Од додатног значаја за ово питање је и лимитирана дозвољеност изјављивања жалбе против другостепене пресуде, што је, у складу са чланом 463. ЗКП-а, дозвољено само ако је суд у другостепеном поступку ослобађајућу пресуду преиначио осуђујућу.

Једна од новина је да приликом формирања предмета у другостепеном суду, тј. пристизања жалбе, одговора на жалбу итд, у нарочито сложеним предметима председник суда може одредити и више чланова већа да буду судије известиоци. Само одређивање судије известиоца од стране председника суда поставља питање избора тзв. природног судије и могућности злоупотребе, док постављање више судија известилаца отвара питање компатибилности ставова и координације.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ Више о томе види у: Velicogna, M. (2015): *Study on Council of Europe Member States Appeal and Supreme Courts' Lengths of Proceedings*, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Steering Group of the SATURN, Centre for judicial time management (CEPEJ-SATURN), pp. 52-54.

⁵⁶⁸ Више о томе види у: Salustro, M. (2013): *Peer-based Assessment Mission to Serbia, Independence and efficiency of the judiciary*.

⁵⁶⁹ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012):129.

Да би се одржао претрес пред другостепеним судом, законска одредба захтева да је оно неопходно како би се поновили докази који су изведени или одбијени од стране првостепеног суда, за разлику од ЗКП-а из 2001. који је дозвољавао извођење и нових доказа.

Можда од највећег значаја у погледу односа трајања поступка и права окривљеног, јесте и одредба члана 451. по којој другостепени суд испитује жалбу само у оквиру разлога за побијање који су истакнути у жалби, за разлику од претходног законског решења, којим је другостепени суд био обавезан да испитује пресуду само у оном делу који се побија жалбом. До одступања од овог правила се долази када је реч о испитивању по службеној дужности одлуке о кривичној санкцији, у случају изостанка основа за изјављивање жалбе и образложење исте.

Један од важних фактора који се државама ставља на терет у вези са прекомерном дужином кривичних поступака тиче се честих укидања пресуда од стране вишег суда и враћања предмета на нижу инстанцу, што може указивати на озбиљне недостатке у правном систему једне државе. На ово је указао и Европски суд за људска права поступајући у предмету *Jeans* против Хрватске, где је суд утврдио да је укидање пресуда значајно пролонгирало поступак и онемогућило подносиоца да оставри имовинскоправни захтев због убиства сина.⁵⁷⁰

Погубан значај вишеструког укидања пресуда и враћања на одлучивање првостепеном суду,⁵⁷¹ законодавац је увидео још у време важења ЗКП-а из 2001. године, па је његовим изменама и допунама из 2009. године, ограничио могућност враћања на поновно одлучивање и обавезао другостепени суд да приликом другог укидања сам донесе одлуку. Колико је овај корак значајан најбоље се може схватити ако се анализирају резултати истраживања о трајању кривичних поступака изнети у

⁵⁷⁰ Царић, С. (2015): 44.

⁵⁷¹ Николић, Д. (2006): Правни лекови и њихов утицај на ефикасност кривичног поступка и стандарди ЕУ и Савета Европе, *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 58-69.

Делу два овог рада. Стога не чуди⁵⁷² што је иста концепција задржана и у ЗКП-у из 2011. године.

Најзад члано 461, став 2. ЗКП-а предвиђено је да је другостепени суд је дужан да своју одлуку са списима достави првостепеном суду најкасније у року од четири месеца, а ако је оптужени у притвору, најкасније у року од три месеца, од дана када је судија известилац примио списе тог суда са предлогом јавног тужиоца. У нарочито сложеним предметима, поменути рок се може продужити решењем председника другостепеног суда највише за још 60 дана, а ако је оптужени у притвору, највише за још 30 дана. Ови рокови се у пракси ипак ретко поштују, што не чуди, имајући у виду да ЗКП-ом нису предвиђени механизми одговорности, иако би они, неумњиво, требало да леже најпре у рукама председника суда а потом и дисциплинских органа Високог савета судства.

⁵⁷² Види: Шкулић, М. и Бугарски, Т. (2015): Кривично процесно право, Нови Сад, стр. 510-511.

Глава II: Окончање кривичног поступка у разумном року и посебни кривични поступци

1. Поједностављење процесне форме

Једна од кључних тачака у којима долази до изражаја вештина законодавца је изналагање праве мере по питању броја и врсте посебних поступака које ће увести у кривичноправни систем. Наиме, с једне стране стоји потреба што бољег прилагођавања друштвеној реалности и сложености друштвених односа који резултирају појавом нових видова криминала, док, с друге стране, прети пренормирање, и прекомерна сложеност система кривичнопроцесног права, као и угрожавање једнакости правне заштите.

Ипак, нема сваки гест законодавца учињен у правцу поједностављења поступка, карактер поједностављене процесне форме. Поједностављене форме су само оне које имају третман посебних процесних форми јер имају посебан основ и посебну структуру.⁵⁷³

Већ је било речи о томе да пристанак окривљеног може представљати легитимирајући основ појединих упрошћених процедура. Међутим, не мора свако одступање од опште процедуре бити условљено пристанком окривљеног. Неретко, модификације општег кривичног поступка условљене су врстом, природом, значајем или тежином кривичног дела које је предмет поступка, као и специфичним својствима окривљеног или оштећеног.

Значај, односно тежина дела фигурира као самосталан основ једино код скраћених поступака, који почивају на изостављању комплетног претходног стадијума. Он често прати и остале упрошћене процесне форме али не као главни већ као допунски основ, из којег се изводе ограничења у примени неке процедуре.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Бркић, С. (2009): 93.

⁵⁷⁴ Бркић, С. (2009): 173-175. Иста ауторка исправно запажа да се уобичајено значај и тежина дела подударадју, али да, иако имају приближно исти смисао, разлика је у начину формулисања основа: значај кривичног дела се најчешће изражавањеговм тежином, али може и на друге начине. Осим тога, они су пројцирани из различитих углова: значај дела се посматра са становишта друштва које је

Када је реч о поступцима који се воде за лакша кривична дела, модификације које садрже најчешће се огледају у функционалној надлежности судије појединца, необавезности стручне одбране, скраћењу стандардних рокова или стриктном прописивању рокова за процесне радње или фазе за које рокови иначе не постоје, изостављању појединих процесних фаза, необавезности образложења одлука, итд.

Тако је у Шпанији 28. априла 2003. године уведен убрзани кривични поступак са стриктно прописаним роковима за одређене стадијуме поступка, са циљем да се обезбеди доношење пресуде најкасније месец ипо дана од лишења слободе окривљеног, нарочито у предметима који се односе на насиље у породици и слична дела са наглашеном социјалном компонентом.

У Немачкој се убрзани поступци користе код кривичних дела за која је прописана казна затвора до једне године. Претрес се мора окончати у року од шест недеља од подношења захтева надлежном суду да поступи по убрзаној процедури. Слично решење је 1998. године уведено у Португалу.⁵⁷⁵

Када је реч о Француској, у односу на период од пре десет година када је 45% предмета решавано по убрзаном поступку, сада се тај проценат попео на 75%. Ово је помогло у генералном убрзању кривичних поступака. Време извођења пред суд је скраћено на период од два дана до четири месеца.⁵⁷⁶

њиме угрожено, а тежина дела, са становишта окривљеног коме се ставља у изглед одређени казни распон. Овај основ се конкретизује у материјалним условима и ограничењима упрошћених форми, који могу бити изражени на различите начине. Најчешће фигурира метод прописане казне и/или таксативног набрајања, док земље које познају дводеобу или троеобу кривичних дела, у те сврхе обично резервишу ниже категорије деликата, којима је покривен ситан и средњи криминалитет. Такође, скреће пажњу и на разлику међу појмовима врсте и природе кривичног дела, и констатује да су врста и природа кривичног дела запостављене у кривичнопроцесном праву у смислу основе за изградњу посебних процесних форми (наводи искључење могућности вођења убрзаног поступка за кривично дело давања лажног исказа учињено на главном претресу; посебан рок за подизање приватне тужбе (противтужбе) од стране окривљеног због узвраћене увреде; могућност одузимања возачке дозволе од окривљеног до окончања поступка који се води због кривичног дела угрожавањ безбедности јавног саобраћаја; начин вештачења телесних повреда; основ за понављање кривичног поступка окончаног правноснажном пресудом за продужено кривично дело.

⁵⁷⁵ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 56.

⁵⁷⁶ Calvez, F. и Regis, N. (2012): 58.

Када је реч о кривичном поступку Републике Србије, неку врсту међукорака од скраћеног поступка као традиционалне форме поједностављеног поступања када се ради о лакшим кривичним делима, до решења која доноси ЗКП из 2011, представљали су посебни поступци уведени Закоником о кривичном поступку из 2001. године: а) поступак за кажњавање пре главног претреса и б) поступак за кажњавање и изрицање условне осуде од стране истражног судије.⁵⁷⁷ Овим институтима негирана је апсолутност правила: „нема пресуде без претреса“. Ранији изузеци према ЗКП-у из 1976. године,⁵⁷⁸ изузеци су се односили на поступање суда у случајевима тзв. флагрантних кривичних дела која њихов учинилац изврши у заседању суда на главном претресу. Специфичне форме су биле и: скраћени поступак, поступак према малолетницима, као и непосредно оптужење (без истраге) уз сагласност истражног судије.⁵⁷⁹

2. Решења Законика о кривичном поступку из 2001. године

Поступак за кажњавање пре главног претреса представљао је посебан кривични поступак чија се суштина огледала у томе да се, на иницијативу јавног тужиоца а по одлуци суда, лакша кривична дела пресуђују без одржавања главног претреса. Поступак није био обавезан, већ само могућ кад је реч о кривичним делима за која се може изрећи новчана казна као главна казна или казна затвора до три године. Поступак се покретао искључиво на иницијативу јавног тужиоца. Није било допуштено да се решењем о кажњавању изрекне безусловна казна затвора, већ само блаже кривичне санкције (новчана казна, казна рада у јавном интересу, казна одузимања возачке дозволе или условну осуда а, уз ове санкције, и једна или више следећих мера: одузимање предмета, забрану управљања моторним возилом и одузимање имовинске користи). Осим ових санкција и мера, судија је могао да

⁵⁷⁷ Бркић, С. (2009): 68.

⁵⁷⁸ Више о томе види у: Лазин, Ђ. (1995). *Посебни и помоћни поступци*, Београд.

⁵⁷⁹ Ђорђевић, И. (2010): Јавно тужилаштво и поједностављене форме поступања у кривичним стварима и њихов утицај на борбу против криминалитета, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 290.

донесе и решење о судској опомени. Имајући у виду одеђене карактеристике везане за улогу пристанка окривљеног на овако сумарну форму поступка, а о којима ће касније бити речи, могао би се назвати претечом данашњег рочишта за изрицање кривичне санкције.

Поступак за кажњавање и изрицање условне осуде од стране истражног судије такође је представљао посебан кривични поступак којим се избегава главни претрес који никада није имао подршку стручне јавности. Суштина овог поступка, који се могао водити за кривична дела за која је прописана новчана казна као главна казна или казна затвора до пет година, је да по завршеној истрази, на посебном рочишту, истражни судија изриче пресуду ако се за то стекну законом прописани услови. Вођење овог типа поступка било је условљено признањем током истраге које је поткрепљено другим доказима, као и иницијативом јавног тужиоца коју је прихватио истражни судија и са којом се сагласио окривљени.⁵⁸⁰

Оно што је својеврсни феномен који тешко да би се могао јавити у неком другом правном систему, јесте чињеница је овај поступак и након измена ЗКП-а из 2009. године којима је примена скраћеног поступка проширена на кривична дела за која је забрањена казна затвора до пет, уместо три године, како је било пре тих измена, остао у Законику о кривичном поступку, иако је одредбе које га уређују било немогуће применити.

Променом концепције поступка и померањем границе примене скраћеног поступка. у Законику о кривичном поступку из 2011. године нашла су места два типа посебних поступака базираних на тежини дела које је предмет поступка: скраћени поступак и поступак за кажњавање пре главог претреса. Чини се, ипак, да би се с правом могло поставити питање критеријума на основу којих је донета одлука да се у овој глави

⁵⁸⁰ Пресудом, истражни судија је могао изрећи новчану казну, казну рада у јавном интересу, казну одузимања возачке дозволе, условну осуду или казну затвора до једне године (чл. 457. ст. 1). Уз сваку од ових санкција могла се изрећи и једна или више од следећих мера: одузимање предмета, забрана управљања моторним возилом и одузимање имовинске користи. Сем ових санкција које се изричу пресудом, истражни судија је могао да донесе и решење о судској опомени (чл. 459. ст. 3).

нају само две врсте поступка, док се нпр. споразум о признању кривичног дела, иако са рочиштем за кажњавање има мноштво заједничких особина, третира само као модалитет одступања од редовног поступка.

3. Скраћени кривични поступак

Већ је било речи о томе да савремене тенденције у поједностављењу процесних форми иду ка изостављању фазе главног претреса и решавању кривичне ствари у ранијој фази поступка. Међутим, када је реч о скраћеном поступку као најстаријој форми поједностављеног поступања код нас, ситуација је управо супротна, те изостаје фаза истраге.

Усвајањем важећег Законика о кривичном поступку настављен је тренд проширења примене скраћеног поступка, започет поменутих изменама ЗКП-а из 2009. године. Тако се, у релативно кратком периоду, од само неколико година, примена скраћеног поступка проширила са багателних кривичних дела на кривична дела за која је као главна казна прописана новчана казна или казна затвора до осам година, што примену овог поступка, иако га је законодавац сврстао у категорију посебних поступака, заправо чини више правилом него изузетком. Будући да је чланом 495. ЗКП-а предвиђено да се на сва она питања која у оквиру скраћеног поступка нису посебно регулисана, примењују правила која важе за редовни поступак, за потребе овог рада ћемо се осврнути само на оне специфичности скраћеног поступка које га чине (или би, макар, по замисли законодавца то требало да се догоди) сумарном формом поступања.

Прва врста механизма који имају за циљ сумаризацију овог типа поступка, огледа се у већ поменутом изостављању фазе истраге и чињеници да је за одлучивање надлежан судија појединац.⁵⁸¹

⁵⁸¹ О утицају функционалне надлежности на трајање кривичног поступка види у: Надрљански, С. (2006): Функционална надлежност суда и њен утицај на ефикасност кривичног поступка. *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 141-147.

Друга се тиче модификације бројних рокова који важе у редовном кривичном поступку. Тако, јавни тужилац може одустати од кривичног гоњења до одређивања главног претреса или рочишта за изрицање кривичне санкције, а од оптужбе - од одређивања па до завршетка главног претреса или рочишта за изрицање кривичне санкције, а законодавац није успео да се, сам са собом, „договори“ до када се суд може огласити месно ненадлежним, па је тако чланом 496. тај рок везан за заказивање главног претреса или рочишта за изрицање кривичне санкције, док члан 504. говори о моменту одређивања, али и моменту почетка главног претреса.

Имајући у виду да се ради о поступку који се води за лакша кривична дела значајно лимитирано⁵⁸² је и трајање притвора, а рокови након којих се окривљени мора пустити из притвора, требало би да илуструју која врста ажурности у поступању би се заправо морала очекивати у овој врсти поступака.

Скраћени поступак покреће се на основу оптужног предлога јавног тужиоца или на основу приватне тужбе када постоји оправдана сумња да је одређено лице учинило кривично дело.

Ако јавни тужилац на основу прикупљених доказа сматра да није потребно одржавање главног претреса, у оптужном предлогу може ставити захтев да се закаже рочиште за изрицање кривичне санкције, као други тип сумарног поступка (члан 512.).

Другачије је одређен и рок за заказивање главног претреса, најкасније у року од 30 дана, а ако је одређен притвор, у року од 15 дана, рачунајући од дана достављања оптужног предлога, односно приватне тужбе окривљеном. Краћи су и рокови везани за објављивање и израду пресуде, па ће, по завршетку главног претреса, судија

⁵⁸² Пре подношења оптужног предлога, притвор може трајати само онолико колико је потребно да се спроведу доказне радње, али не дуже од 30 дана. Ако се поступак води за кривично дело за које се може изрећи казна затвора од пет година или тежа казна, притвор се може, на образложени предлог јавног тужиоца, ради прикупљања доказа који из оправданих разлога нису прикупљени, продужити највише за још 30 дана. (члан 498. ЗКП-а)

одмах изрећи пресуду и објавити је, уз навођење битних разлога због којих је одлука донета. Пресуда ће се писмено израдити и послати у року од 15 дана од дана објављивања. Краћи је и рок за жалбу, који у складу са чланом 509. износи 8 дана, а само изузетно се, на захтев странака, може продужити до 15 дана.

Специфичност скраћеног поступка огледа се и у посебном рочишту које се, у поступку који се води по приватној тужби, на коме ће судија окривљеног и тужиоца упознаје са могућношћу окончања поступка применом медијације. Ово је посве логично решење, будући да се ради о багателном делу, те да се, помирењем странака, поступак може одмах окончати. Интересанто је, међутим, виђење овог рочишта које износи Грубач⁵⁸³ наводећи да је оно заправо конрапродуктивно, те да односи странака након овог рочишта постају још гори, а судија негативно настројен према странци која одбија помирење. Он сматра да се тиме у неповољан положај по правилу доводи странка која је у праву, јер је кривац склон прихватању помирења. Тешко да бисмо се могли сложити са оваквим ставом, будући да ово рочиште у пракси углавном представља пуку форму, да се судије и не труде да оно оствари своју сврху, па и не очекују некакве револуционарне резултате чији би их изостанак разочарао.

Разлике у скраћеном, у односу на редовни поступак, постоје и у погледу последица недоласка окривљеног или браниоца који по правилу неће резултирати одлагањем главног претреса. Наиме, ако оптужени коме се суди за кривично дело за које је као главна казна прописана новчана казна или казна затвора до три године, не дође на главни претрес, иако је уредно позван, судија може одлучити, након узимања изјаве од тужиоца, да се главни претрес одржи у одсуству оптуженог под условом да његово присуство није нужно и да је пре тога био саслушан. Главни претрес се може изузетно одржати у одсутности позваних странака ако судија оцени да би се, према доказима који се налазе у списима, очигледно морало донети решење којим се оптужба одбацује (члан 416. став 1.) или одбијајућа пресуда.

⁵⁸³ Васиљевић, Т. и Грубач, М. (2011): 979.

4. Рочиште за изрицање кривичне санкције

Основна карактеристика рочишта за изрицање кривичне санкције јесте да у овом посебном поступку изостаје рочиште за главни претрес. У складу са чланом 512. ЗКП-а, када се ради о кривичним делима за која се може изрећи као главна казна новчана казна или казна затвора до пет година јавни тужилац може у оптужном предлогу ставити захтев за одржавање рочишта за изрицање кривичне санкције, ако сматра да на основу сложености предмета и прикупљених доказа, а нарочито услед хапшења окривљеног при извршењу кривичног дела или признања да је учинио кривично дело, одржавање главног претреса није потребно.⁵⁸⁴ Закон у члану 514. предвиђа механизам по коме, у случају да не постоје услови за одржавање рочишта, судија наредбом одређује дан, час и место одржавања главног претреса.

У складу са идејом законодавца да ова врста посебног поступка има што сумарнији карактер, рочиште се одржава у року од 15 дана од дана доношења наредбе (члан 515. ЗКП-а). Краћи је и рок између позива и одржавања рочишта и мора изнети најмање пет дана. У истом духу су и правила о одлагању претреса у случају недоласка позваних лица, па ће се у позиву оптужени упозорити да се у случају његовог недоласка ако је уредно обавештен или, када одбрана није обавезна, недоласка браниоца на рочиште, рочиште има одржати.

Посебну специфичност представља и чињеница да се приликом саглашавања са наводима оптужнице, заправо и врши даље усмеравање поступка ка његовом

⁵⁸⁴ Будући да изостаје централна фаза поступка, на рочишту за главни претрес се могу изрећи само санкције одређене тежине, па јавни тужилац може предложити суду да окривљеном изрекне: 1) казну затвора у трајању до две године, новчану казну до двеста четрдесет дневних износа односно до петсто хиљада динара или условну осуду са утврђивањем казне затвора до једне године или новчане казне до стоосамдесет дневних износа, односно до триста хиљада динара и временом проверавања до пет година - ако је окривљени признао да је учинио кривично дело за које је прописана казна затвора до пет година;

2) казну затвора у трајању до једне године, новчану казну до стоосамдесет дневних износа, односно до триста хиљада динара, казну рада у јавном интересу до двеста четрдесет часова, казну одузимања возачке дозволе у трајању до једне године, условну осуду са утврђивањем казне затвора до годину дана или новчане казне до стоосамдесет дневних износа, односно до триста хиљада динара и временом проверавања до три године, уз могућност стављања окривљеног под заштитни надзор или судску опомену - ако је окривљени учинио кривично дело за које је као главна казна прописана новчана казна или казна затвора до три године.

окончању на истом рочишту, када се окривљени одриче права на правни лек (члан 516 ЗКП-а), или ка одређивању главног претреса. Осуђујућа пресуда се доноси ако се оптужени: 1) сагласио са предлогом јавног тужиоца изнетим на рочишту; 2) није одазвао на позив за рочиште. Ако се оптужени на рочишту није сагласио са предлогом јавног тужиоца или ако судија није прихватио предлог јавног тужиоца, судија ће наредбом одредити дан, час и место одржавања главног претреса. До одржавања главног претреса може доћи и у случају да окривљени у року од осам дана од доношења осуђујуће пресуде услед његовог недоласка на рочиште. Будући да на главном претресу суд није везан предлогом јавног тужиоца у погледу врсте и мере кривичне санкције, то овај тип поступка има извесних сличност са споразумом о признању кривичног дела, будући да захтева пристанак оптуженог да му, без одржавања главног претреса, буде изречена санкција коју је предложио јавни тужилац.

Глава III: Кривични поступци који се воде према малолетницима

1. Одступање од одредаба општег кривичног поступка и трајање поступка према малолетницима

Специфичност одредаба које уређују вођење кривичних поступака према малолетницима, а нарочито оних које су од утицаја на трајање ових поступака, условљене су, несумњиво, карактеристикама ове узрасне категорије преступника и чињеницом да је васпитни карактер кривичног поступка,⁵⁸⁵ а нарочито ако је исти спроведен у најкраћем могућем року, код малолетника далеко израженији него када је реч о пунолетним учиниоцима.

Иако су први кораци за формирању малолетничког кривичног права везују за прву половину двадесетог века,⁵⁸⁶ потреба за специфичним поступањем према малолетницима у кривичним поступцима препозната је, у пуној мери, доста касно и пратила развој посебне гране људских права, односно права детета, која су своју наглу експанзију доживела тек током шездесетих и седамдесетих година прошлог века, а крунисана Конвенцијом УН о правима детета из 1989. године.⁵⁸⁷

Рефлексије ових догађања на одредбе кривичних поступака према малолетницима ишле су у три смера: док су се поједине државе одлучиле да изграде сасвим засебне трибунале или друге институције задужене за кривичноправну реакцију на малолетничку делинквенцију, друге су пак одабрале да модификују само кривичнопроцесне и/или правосудно-организационе одредбе закона. Ретко, али још увек се могу пронаћи правни системи који не препознају ни једну ни другу опцију.

Када је реч о институционалном приступу малолетничком преступништву, ове интервенције су се кретале од оснивања специјализованих малолетничких судова,

⁵⁸⁵ Перић, О. (2005): *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Службени гласник, Београд, стр. 142.

⁵⁸⁶ Тако се у: Шкулић, М. (2011): *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 91, наводи да је колевка ове појаве САД 1899, д би потом иста дешавања уследила у Холандији 1905, Великој Британији, Ирској и Немачкој 1908, Португалији 1911, Белгији, Француској и Мађарској 1912, Аустрији 1919, Чехословачкој 1930, Италији 1934, Швајцарској 1942.

⁵⁸⁷ Конвенције УН о правима детета, *Convention on the Rights of the Child*, Усвојена Резолуцијом Генералне скупштине УН 44/25 од 20. новембра 1989. а ступила на снагу 2. септембра 1990. ("Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97).

преко посебних организационих јединица у судовима опште надлежности, до комбиновања судских, са органима државне управе.

У погледу модификације процесних одредаба, опсег интервенције иде до усвајања посебних закона којима се ређује не само кривични поступак према малолетницима већ и специфичне материјалноправне и одредбе о кривичним санкцијама и другим мерама, па све до лаганих модификација одредаба закона који уређују редовни кривични поступак.

У обе варијанте, модификације могу обухватити, како процесна начела која дају облик и оквир читавом поступку, тако и поједине процесне институте.

Када је реч о праву Републике Србије, Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, обухваћене су материјалноправне, процесноправне и одребе о извршењу кривичних санкција према малолетницима, док се, у погледу питања која овим законом нису уређена, примењују одредбе релевантног законодавства које важи за пунолетне учиниоце.

У погледу организације правосуђа, Република Србија се определила за средњи модел који подразумева обавезну специјализацију у оквиру судова опште надлежности.

И организациони и процесни аспект малолетничког правосуђа имају своје реперкусије у погледу трајања кривичних поступака према малолетницима.

2. Организација правосуђа и трајање кривичних поступака према малолетницима

Чланом 23, став 1, тачка 3. Закона о уређењу судова регулисана је стварна надлежност и предвиђено да Виши суд у првом степену суди у кривичном поступку против малолетних учинилаца кривичних дела, док су остале одредбе везане за надлежност у поступцима против малолетника садржане у Закону о малолетницима. Већ и само сврставање поступака према малолетницима у надлежност Вишег суда, показује разумевање потребе за високим нивоом стручности за поступање у овим предметима, што је додатно истакнуто кроз принцип обавезне специјализације полицајаца јавних тужилаца, судија и бранилаца, предвиђеног члановима 44, 49, 57 и 60.

Ова решења у духу су члана 3. Конвенције УН о правима детета који истиче најбољи интерес детета, као основни циљ сваког поступка који се води према деци.

Интерес детета као императив, условљава и другачије схватање, не само циља кривичног поступка који се води према малолетнику, већ и модификовање његових начела и појединих процесних института, што се неретко одражава на могућност правременог окончања. Међутим, могло би се и поставити питање оправданости оваквог решења са аспекта приступа правосуђу, будући да се месна надлежност суда у поступцима према малолетницима одређују према пребивалишту, односно боравишту малолетника, те одлазак на рочишта неретко може бити отежан. Поред тога, треба имати на уму да се за поступање у малолетничким предметима свакако захтева посебна специјализација (о чему ће касније бити више речи) те не видимо разлог да процес обуке и сертификације не прођу судије основног суда.

3. Модификације основних процесних начела и њихов утицај на трајање кривичног поступка према малолетницима

Када се основна процесна начела модификују у кривичном поступку који се води против пунолетних лица, то се обично чини са циљем постизања његовог појдностављења и убрзања. Међутим, када се ради о поступцима према малолетницима, односно уподобљавања кривичног поступка, специфичностима ове категорије учинилаца, намеће се, с једне стране, потреба да поступак што краће траје, док с друге, ово убрзање не сме угрозити интересе малолетника.

3.1. Начело процесне протективности

Принцип најбољег интереса малолетника, односно његова максималне заштите у поступку, који се све чешће у теорији означава као начело процесне протективности,⁵⁸⁸ директно се изводи из члана 3. Конвенције УН о правима детета, који истиче најбољи интерес детета, као основни циљ сваког поступка који се води према деци.

⁵⁸⁸ Шкулић, М. (2011): *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 324.

Интересантно је да, иако је видљиво да овај принцип прожима бројна решења важећег Закона о малолетницима, он није експлицитно изражен нити кроз циљ, нити кроз начела овог закона. У том смислу, за похвалу је текст члана 2. Нацрта новог Закона о малолетницима који предвиђа да се одредбе овог закона примењују тако да се у законито и правично спроведеном кривичном поступку, малолетном учиниоцу кривичног дела изрекне кривична санкција која обезбеђује остваривање његовог најбољег интереса, или да се такав интерес малолетника оствари, невођењем кривичног поступка према њему, односно обуставом већ покренутог поступка према малолетнику онда када то налажу разлози целисходности, када се такво кривично неговање малолетника или таква обустава поступка према њему, може условити испуњавањем одређених обавеза од стране малолетника.

Након ове опште одредбе, исти члан у тачки 2. садржи конкретизацију начина на које се поступак према малолетницима води, наводећи да се то чини „уз уважавање најбољих интереса малолетних учинилаца, водећи рачуна о тежини кривичног дела, зрелости малолетника, степену развоја, способностима, склоностима и другим битним личним околностима.

У истом духу је и одредба члана 48. важећег Закона о малолетницима која налаже да су при предузимању радњи којима присуствује малолетник, а нарочито при његовом саслушању, учесници у поступку дужни да поступају обазриво, водећи рачуна о зрелости, другим личним својствима и заштити приватности малолетника, како вођење кривичног поступка не би штетно утицало на његов развој.

Специфични захтеви за нарочито пажљивим поступањем који се изводе из начела процесне протективности неретко су у колизији са начелом хитности као још једним принципом кривичног поступка према малолетницима иако је и он дефинисаним са истим циљем- заштитом најбољег интереса малолетника.

3.2. Начело хитности

И поред чињенице да се право на суђење у разумном року односи на сваког окривљеног у кривичном поступку, већ је напоменуто да постоји низ ситуација када је због процесних својстава окривљеног, примене одређених средстава процесне принуде и сл. поступак хитан, односно, када га је потребно спровести на начин који подразумева додатно старање о његовом што бржем окончању.

Једна од тих ситуација је када се кривични поступак води према малолетнику, када су, у складу са чланом 56. Закона о малолетницима органи који учествују у поступку према малолетнику, као и други органи и установе од којих се траже обавештења, извештаји или мишљења, дужни да поступају најхитније како би се поступак што пре завршио.

Осим ове начелне одредбе о хитности поступања, која је првенствено усмерена на спровођење процесних радњи за које рок није прецизно одређен, Законом о малолетницима је начело хитности конкретизовано кроз читав низ одредаба којима се за спровођење одређених процесних радњи предвиђени рокови који су краћи од оних у редовном поступку.

Чланом 72. Закона о малолетницима предвиђено је да судија за малолетнике обавештава председника суда сваких месец дана о томе који предмети малолетника нису окончани и о разлозима због којих је по појединим предметима поступак још у току. Председник суда након овог обавештења треба да предузме мере да се поступак убрза. Оваква одредба, неспорно деклараторног карактера, води нас на терен значаја улоге председника суда у организацији његовог функционисања али и дисциплинске одговорности, како судија, тако и председника судова због предугог трајања кривичних поступака, о чему ће бити више речи у Поглављу четири које се бави питањем правосудно-организационих претпоставки за окончање поступка у разумном року.

Као што је већ поменуто, читавим низом одредаба предвиђени су краћи рокови за предузимање појединих процесних радњи у односу на редовни поступак.

Тако је чланом 69. предвиђен рок од осам, уместо 15 дана за јавног тужиоца да поднесе предлог за изрицање кривичне санкције или да затражи допуну припремног поступка. Исти рок предвиђен је и у члану 70. за изјашњење у вези са обуставом поступка. На исти начин, чланом 77. рестриктивно је одређен и рок за заказивање седнице већа или претреса, а за свако продужење овог рока судија за малолетнике мора имати одобрење председника суда.

Значјно краћи је и рок за израду одлуке, па је тако судија за малолетнике дужан да у року од осам дана од дана објављивања одлуке којом се окончава поступак изради пресуду, односно решење у писаном облику, а краћи је и рок за жалбу и износи такође осам дана.

3.3. Начело истине

Иако је ово питање од суштинског значаја и када се ради о кривичним поступцима против пунолетних учинилаца, однос хитности поступка према малолетницима и обавезе суда да утврђује истину у кривичном поступку, због појачаног дејства оба принципа у поступцима према малолетницима, доводи нас до питања: да ли је, чак и уколико се суд ослободи обавезе утврђивања истине у поступцима против пунолетних учинилаца, ипак неопходно задржати ову дужност суда када се поступак води према малолетнику?

Како је чланом 4. Закона о малолетницима предвиђена примена одредаба ЗКП-а, онда када оне нису у супротности са одредбама Закона о малолетницима, могло би се поставити и питање, има ли тренутно суд уопште обавезу да утврђује истину у поступку против малолетника, будући да чак две године од почетка примене новог ЗКП-а, нису извршене измене Закона о малолетницима које је било неопходно спровести истовремено или у најкраћемо могућем року (нарочито имајући у виду вишеструка одлагања примене новог ЗКП-а).

Имајући у виду бурну реакцију стручне и научне јавности на укидање обавезе суда да по ЗКП-у из 2011. утврђује истину у кривичном поступку, не чуди опредељење аутора нацрта новог Закона да у члану 51. предвиди изричиту обавезу суда и државних органа који учествују у кривичном поступку према малолетнику, да

истинито и потпуно утврде чињенице које су од важности за доношење законите и правичне одлуке.

Познато је да је као један од аргумената укидања овог принципа у ЗКП-а често истицана управо ефикасност⁵⁸⁹ поступка, међутим, већ смо поменули да је најбољи интерес малолетника кровни принцип коме сви остали морају бити подређени. Мишљења смо да утврђивање истине у поступцима према малолетним учиниоцима мора бити императив, те да је претежнији и од потребе за што бржим окончањем.

3.4. Начело непосредности

Ово начело се у кривичним поступцима према малолетницима манифестује у неколико специфичних облика, а најпре, кроз забрану суђења у одсуству. Наиме, чланом 48. важећег Закона о малолетницима предвиђено је да се малолетнику не може судити у одсуству.

Исти принцип задржан је и у члану 52. Нацрта новог Закона о малолетницима, којим је остављена могућност да малолетник може бити удаљен приликом предузимања појединих радњи у поступку, у складу са одредбама тог закона.

Законом о малолетницима постављени су и посебни захтеви везани за присуство малолетника и других лица одређеним процесним радњама.

Члан 74, став 3. предвиђа да осим малолетника, главном претресу обавезно присуствују јавни тужилац за малолетнике, бранилац и представник органа старатељства. Уколико јавни тужилац за малолетнике или бранилац неоправдано изостану са главног претреса, председник већа обавештава о томе непосредно вишег јавног тужиоца, односно надлежну адвокатску комору.

Како потреба обезбеђења присуства свих поменути субјеката има негативан утицај на трајање поступка у контексту принципа субјективне непосредности, од посебног значаја је улога председника већа у погледу примене мера процесне дисциплине и управљања током поступка уопште, али би и сам однос Државног већа тужилаца,

⁵⁸⁹ Уз напомену да се поново ради о погрешном схватању овог појма, који би у овом контексту морао бити замењен термином брзина. Без истинито утврђених чињеница, тешко да би се могло рећи да је и најбрже окончан поступак ефикасно спроведен.

односно надлежне Коморе, морао да буде мање толерантан када се ради о обавештењима о повреди процесне дисциплине у поступцима који се воде према малолетницима.

3.5. Начело специјализације

Неспорно је да, у складу са међународним стандардима и нормативним оквиром Републике Србије, не само висок ниво знања и вештина, већ и континуирано усавршавање, представљају право и дужност како носилаца правосудних функција, тако и саме државе, али и предуслов ефикасног поступања у кривичним и судским поступцима уопште.

Ипак, када су у питању поједине специфичне области, потреба за вишим нивоом специјализације превазилази уобичајене оквире, те се као обавезна прописује законом.

Посебна специјализација у области реакције на малолетничку делинквенцију прописана је низом међународних извора,⁵⁹⁰ а у правном систему Републике Србије обавеза специјализације постоји када се ради о кривичним поступцима према малолетницима, као и поступцима у којима се малолетно лице појављује као оштећени. Чланом 49. важећег Закона о малолетницима прописано је да бранилац малолетника може бити само адвокат који је стекао посебна знања из области права детета и преступништва младих, док члан 54. Нацрта прецизира да се мора радити о адвокату који је стекао посебна знања из области права детета и малолетничког кривичног права, што је несумњиво исправније одређење.

Ова обавеза одраз је принципа процесне протективности и хитности поступка према малолетницима, за чију успешну реализацију носиоци правосудних функција, адвокати и полицајци морају бити адекватно обучени, не само приликом избора на

⁵⁹⁰ *Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency (Adopted By The Committee Of Ministers On 17 September 1987 At The 410th Meeting Of The Ministers' Deputies); Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies)*

функције, односно почетка поступања у малолетничким предметима, већ та знања морају континуирано унапређивати (чак и ако таква обавеза по закону не постоји) . Сврха специјализоване обуке исправно је препозната у одређена у члану 2, тачка 10. Нацрта, као настојање да се јачају способности свих субјеката који поступају према малолетницима у кривичном поступку и током извршења кривичних санкција и мера; као и уз давање посебног значаја обуци и специјализацији, коришћењу научних и стручних искустава и учења из различитих области које су битне за права детета и преступништва малолетника, и уз приступ који подразумева сарадњу између различитих органа и организација који се старају о добробити заштите деце и малолетника, како би се обезбедило трајно старање у односу на малолетнике према којима се води кривични поступак, извршавају кривичне санкције или друге мере, а да би се на такав начин обезбедило уклапање малолетника у друштво, те одговарајућим васпитним утицајем спречило да поново чине кривична и друга кажњива дела.

Ипак, не можемо се отети утиску да се поново пропушта шанса да се отклоне недостаци важећег закона у погледу обезбеђења адекватног нивоа стручности. Ово најпре у погледу обавезности ресертификације субјеката поступка који су од 2005. године па до данас прошли обуку за поступање у малолетничким предметима. Наиме, нови закон доноси значајне новине, а самим тим и потребу да га они који по њему поступају добро разумеју и исправно примењују. Поред тога, тешко је прихватљива идеја да је за стручно поступање у малолетничким предметима, довољна једнократна обука од које је прошло десетак година. Најзад, да ли је превише очекивати да судије, јавни тужиоци, адвокати и полицајци који поступају у овој врсти предмета, издвоје један или два дана годишње да би се упознали са актуелним изменама ЕУ стандарда у овој области, проблемима у пракси или најновијим релевантним одлукама Европског суда за људска права?

3.6. Начело монофункционалности у контексту функционалног спајања припремног поступка и суђења

Једна од специфичности принципа на којима се заснива поступак према малолетницима у праву Републике Србије, јесте и функционално спајање припремног поступка и суђења, односно чињеница да судија који је у руководио припремним потупком касније постаје председник већа за малолетнике, чиме се поступа потпуно супротно у односу на редовни поступак у коме је судији за претходни поступак забрањено поступање у каснијим фазама поступка. Имајући у виду начела хитности и процесне протективности, а у контексту чињенице да се у току претходног поступка судија упознаје не само са свим околностима случаја, те није потребно додатно време у коме би се нови судија упознавао са његовом садржином, већ и са личним својствима малолетника и комплетним социоекономским контекстом из кога малолетник долази, што је, када се о ради о овој категорији учинилаца, од великог значаја.

Проблематиком дозвољености поступања истог судије у различитим фазама поступка према малолетнику бавио се и Европски суд за људска права у предмету *Adamkiewicz* против Пољске,⁵⁹¹ у коме заузео став да је поступањем истог судије у фази истраге и касније, као члана већа за малолетнике, учињена повреда права на правичан поступак. Овакву одлуку Суд је засновао на чињеници да обиму законских овлашћења судије у фази истраге, односно у прикупљању доказа на којима је заснована оптужба. Овакав став у складу је са ранијом одлуком у предмету *Nortier* против Холандије,⁵⁹² где је Суд као критеријум повреде принципа монофункционалности установио значај улоге коју је судија имао у фази истраге, те уколико је био у функцији централне фигуре, односно руковођења истрагом, не би могао поступати у каснијим фазама поступка.

Анализирајући потенцијалне реперкусије овакве праксе ЕСЉП, Шкулић⁵⁹³ предлаже да се постојеће решење само уколико се одлука доноси на седници већа, док би у

⁵⁹¹ *Adamkiewicz v. Poland*, No. 54729/00, пресуда од 2. марта 2010. године

⁵⁹² *Nortier v. Netherlands*, No. 13924/88, пресуда од 24. августа 1988. године

⁵⁹³ Шкулић, М. (2011): 217.

случају одлучивања на претресу, он морао бити изузет, будући да је за изрицање санкција заводског карактера неопходно одржавање претреса.

У контексту трајања поступка према малолетницима предложено решење има своје оправдање, имајући на уму општи принцип по коме се, решења која воде бржем окончању поступка не примењују када треба изрећи најтеже санкције.

3.7. Начело процесне дискреције

Имајући у виду размере опасности које са собом носи, како потенцијална медијска стигматизација малолетника, тако и притисци које јавно тужилаштво и суд неретко трпе у погледу динамике поступања али и саме одлуке у поступку, од великог значаја је начело процесне дискреције које налаже искључење јавности увек када се суди малолетнику. Веће може дозволити да главном претресу присуствују лица која се баве заштитом и васпитавањем малолетника или сузбијањем преступништва младих. У току главног претреса веће може наредити да се, осим јавног тужиоца за малолетнике, браниоца и представника органа старатељства, из заседања удаље сва или поједина лица. За време извођења појединих доказа или говора странака, веће може наредити да се малолетник удаљи из заседања. Поред искључења јавности, овај принцип подразумева да се без дозволе суда не смеју се објављивати подаци о кривичном поступку према малолетнику, као ни одлука донесена у том поступку. Пуно важење овог принципа обезбеђује да се, без притиска јавности, поступак према малолетнику спроведе неометано, без застоја и одлагања али и без притисцима издејствованог исхитреног деловања које би угрозило правичност поступка.

4. Специфичност појединих института и одређених кривичнопроцесних радњи у поступку према малолетнику

4.1. Право на стручну одбрану

О потенцијалним предностима, односно негативним утицајима (не)постојања стручне одбране већ је било речи, те ћемо се овде позабавити само утицајем предложених измена одредаба које уређују питање обавезне одбране у поступцима

према малолетницима на њихово трајање. Наиме, чланом 49. Важећег Закона о малолетницима предвиђено је да малолетник мора имати браниоца приликом првог саслушања, као и током читавог поступка. Ако сам малолетник, његов законски заступник или сродници не узму браниоца, њега ће по службеној дужности поставити судија за малолетнике. С друге стране, чланом 54. Нацрта новог закона предложено је укидање апсолутног важења права на одбрану и ограничено само на поступке који се води за кривично дело за које је прописана казна затвора преко три године. Такође, у складу са увођењем тужилачке истраге ЗКП-ом из 2011. године, предвиђено је да ће, ако у случају обавезне одбране, малолетник, његов законски заступник или сродници не узму браниоца, њега по службеној дужности поставити полицајац за малолетнике, односно јавни тужилац за малолетнике када се малолетник саслушава као осумњичени или судија за малолетнике у поступку који води.

Није најјаснији *ratio* оваквог решења, посебно имајући на уму да је обухват кривичних дела за која је прописана казна која малолетнику више не гарантује право на стручну одбрану, али и чињеница да се не прави разлика између млађих и старијих малолетника.

Будући да ће, у великом броју случајева, уколико се предложено решење усвоји, малолетник бити принуђен да се брани самостално, за очекивати је да ће поступци у том случају трајати краће јер ће бити елиминисан фактор поменуте учестале злоупотребе права на одбрану од стране адвоката у сврху одуговлачења поступка. Ипак, не можемо се отети утиску да предложено решење значајно одступа од принципа процесне протективности те да се о економичности поступка са аспекта трошкова обавезне одбране и његовом убрзању, могло мислити и на начин који не иде, или макар у мањој мери иде на уштрб заштите малолетника. Несумњиво да би се решења могла тражити на терену организације правосуђа (ефикасније управљање предметима, појачан ниво одговорности носилаца правосудних функција за неажурно поступање и сл.).

4.2. Примена поједностављених процесних механизма

Већ смо говорили о посебном значају начела хитности када се поступак води према малолетнику. Да овај принцип прожима одредбе које уређују читав поступак, говори и начин на који је уређена примена поједностављених процесних механизма.

Могло би се рећи да је ово на прави начин препознато у Нацрту новог закона који у члану 2. предвиђа „давање преваге посредовању и избегавању класичног начина решавања кривичне ствари, онда када се непокретањем кривичног поступка према малолетнику или обуставом већ покренутог поступка, другим одговарајућим мерама могу постићи друштвено оправдани циљеви, како према малолетнику, тако и у односу на оштећеног кривичним делом, као и ради стварања услова за складније односе у локалној заједници.“ Ипак, чак и овако експлицитну одредбу о потреби коришћења поједностављених процесних механизма када год је то могуће, треба схватити условно, односно тумачити је у светлу начела процесне протективности. У складу са тим је и одредба садржана у члану 65. Нацрта којом је предвиђено искључење примене споразума о признању кривичног дела и споразума о сведочењу, што је од нарочитог значаја уколико буду усвојена предложена решења у вези са рестриктивнијим гаранцијама права на стручну одбрану.

Имајући у виду да је у поступцима према малолетницима искључена примена споразума о признању кривичног дела, неспорно најзначајнији механизам за окончање поступка у веома кратком року је поступање по начелу опортунитета кривичног гоњења. У духу поменуте одредбе члана 2. Нацрта је и обавеза преиспитивања могућности да се малолетник кривично не гони из разлога целисходности, односно уколико то није могуће безусловно, да се условно поступи по начелу опортунитета, пре него што предузме било коју другу радњу према малолетнику, а које су садржане у чл. 73. и 74. Нацрта.

Поред поменуте обавезе која представља неку врсту додатног стимуланса за коришћење поједностављених процесних форми, односно вођења кривичног поступка као последњег средства, значајан помак у том смислу представљају и

измењени услови за непокретање кривичног поступка из разлога целисходности, као и за условљено поступање по начелу опортунитета.

Наиме, чланом 58. важећег Закона о малолетницима предвиђено је да за кривична дела за која је прописана казна затвора до пет година или новчана казна јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка иако постоје докази из којих произлази основана сумња да је малолетник учинио кривично дело, ако сматра да не би било целисходно да се води поступак према малолетнику с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је учињено, ранији живот малолетника и његова лична својства. Ради утврђивања ових околности јавни тужилац за малолетнике може затражити обавештења од родитеља, усвојиоца, односно стараоца малолетника, других лица и установа, а кад је то потребно, може ова лица и малолетника позвати ради непосредног обавештавања. Он може затражити мишљење од органа старатељства о целисходности покретања поступка према малолетнику, а може прикупљање тих податка поверити и стручном лицу ако га има у јавном тужилаштву. Ако за доношење одлуке потребно испитати лична својства малолетника, јавни тужилац за малолетнике може, у споразуму са органом старатељства, упутити малолетника у прихватилиште за децу и омладину или у васпитну установу, али најдуже до тридесет дана.

Кад је извршење казне или васпитне мере у току, јавни тужилац за малолетнике може одлучити да не захтева покретање кривичног поступка за друго кривично дело малолетника, ако с обзиром на тежину тог кривичног дела, као и на казну, односно васпитну меру која се извршава, не би имало сврхе вођење поступка и изрицање кривичне санкције за то дело. Кад јавни тужилац за малолетнике оцени да није целисходно да се покрене поступак према малолетнику, обавестиће о томе, уз навођење разлога, у року од осам дана од пријема обавештења орган старатељства и оштећеног који могу у року од осам дана захтевати од већа за малолетнике непосредно вишег суда да одлучи о покретању поступка. Такав захтев оштећени и орган старатељства могу упутити у року од три месеца од дана одбацивања кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка, ако о непокретању поступка нису обавештени. О непокретању поступка јавни тужилац за малолетнике

ће обавестити и орган унутрашњих послова, ако је тај орган поднео кривичну пријаву.

Поступање тужиоца за малолетнике по начелу опортунитета нешто другачије је уређено у члану 70. Нацрта, те поред могућности непокретања поступка када се ради о кривичним делима за која је предвиђена новчана казна или казна затвора у трајању до пет година, када јавни тужилац оцени да су испуњени потребни услови који се односе на нецелисходност кривичног гоњења малолетника, а ради се о кривичном делу за које је прописана казна затвора преко пет година, а до осам година, затражиће сагласност судије за малолетнике да се према малолетнику не захтева покретање поступка. Ако се судија за малолетнике сагласи са таквим захтевом, јавни тужилац ће поступити као када је самостално донео одлуку.

Будући да предложене измене захватају и поступке за значајно тежа кривична дела, него што је то до сада био случај, мишљења смо да би одлука о непокретању поступка у тим случајевима, готово увек била оправдана само уколико је непокретање поступка условљено испуњењем једног или више васпитних налога⁵⁹⁴.

⁵⁹⁴ Закон о малолетницима у члану 7. предвиђа да су васпитни налози: 1) поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; 2) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; 3) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; 4) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога; 5) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту. Нацртом новог Закона предвиђена су још два васпитна налога: похађање курсева или припрема и полагање испита којима се проверава одређено знање; као и укључивање у одређене спортске активности.

Чланом 62. Закона о малолетницима прописано је да ће приликом избора појединог васпитног налога јавни тужилац за малолетнике посебно водити рачуна да оне буду прилагођене личности малолетника и приликама у којима живи, узимајући у обзир његову спремност да сарађује у њиховој примени. За примену васпитног налога из члана 7. став 1. тачка. 1) овог закона неопходан је пристанак оштећеног. Ако малолетник у потпуности испуни преузети васпитни налог, о чему извештај подноси орган старатељства, јавни тужилац за малолетнике ће донети решење о одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног за покретање поступка. Јавни тужилац за малолетнике пријаву, односно предлог оштећеног за покретање поступка, може одбацити и ако малолетник делимично испуни преузети васпитни налог, уколико нађе да покретање поступка, с обзиром на природу кривичног дела и околности под којима је учињено, ранији живот малолетника, његова лична својства и разлоге неиспуњења преузетог васпитног налога у потпуности, не би било целисходно. Ако малолетник не изврши преузети васпитни налог или га изврши само делимично, али у мери која оправдава покретање поступка, јавни тужилац за малолетнике подноси захтев за покретање припремног поступка судији за малолетнике надлежног суда. О одбацивању кривичне пријаве, односно предлога оштећеног, јавни тужилац за малолетнике обавештава оштећеног, који нема право да захтева покретање поступка. Ако је малолетник у потпуности накнадио штету насталу кривичним делом,

4.3. Правила о спајању и раздвајању поступка према малолетнику

Од значаја за благовремено окончање поступка су и извесне специфичности одредаба о спајању и раздвајању поступка у ситуацији када је више лица учествовало у извршењу кривичног дела при чему су нека малолетна а друга пунолетна. Чланом 58. Закона о малолетницима предвиђено је да ће се у таквој ситуацији поступак према малолетнику раздвојити и спровести по одредбама овог закона. Поступак према малолетнику може се спојити са поступком против пунолетног лица и спровести по општим одредбама Законика о кривичном поступку, само ако је спајање поступка неопходно за свестрано разјашњење ствари. Решење о томе доноси веће за малолетнике суда и против овог решења није дозвољена жалба. Кад се спроводи јединствени поступак за малолетника и пунолетне учиниоце, у погледу малолетника ће се увек применити одредбе чл. 54. до 56, чл. 60. и 62, члана 65. став 1, чл. 64, 66, 68. и 88. Закона о малолетницима које се тичу начела процесне дискреције, правила о позивању, хитности и притвору, а остале одредбе истог закона- уколико њихова примена није у супротности са вођењем јединственог поступка.

Иако на први поглед изгледа да овакво решење доприноси ефикасности, треба имати у виду да примена различитих процесних правила у једном истом поступку, може бити усложњавајући фактор. Поред тога, додатно време захтева и израда одлуке, будући да је потребно изградити и пресуду и решење.⁵⁹⁵

4.4. Притвор као обезбеђења присуства малолетника према коме се води кривични поступак

Чланом 37. Конвенције УН о правима детета истакнута је важност ограничења примене притвора према малолетницима, како у погледу услова за његово одређивање, тако и када се ради о максималном дозвољеном трајању. Значај овог захтева је исправно препознат у члану 2, тачка 6. Нацрта новог Закона о

оштећени нема право да остварује свој имовинскоправни захтев, а ако је штета накнађена делимично, оштећени може свој имовинскоправни захтев да остварује у парници.

⁵⁹⁵ Перић, О. (2005): 134.

малолетницима, који подиже принцип рестриктивне употребе притвора у поступку према малолетницима на ниво процесног начела, наводећи да се поступак према малолетнику, између осталог, спроводи уз избегавање одређивања притвора и других ограничења личне слободе малолетника, као и уз одређивање притвора, само када је неопходан, када се не може заменити другим блажим мерама и у најкраћем могућем трајању.

Важећи Закон о малолетницима реализује овај захтев кроз одредбе члана 67. којим је остављена могућност одређивања притвора малолетнику изузетно, када постоје разлози прописани закоником о кривичном поступку, ако се сврха ради чијег се остварења притвор одређује не може постићи блажим мерама. Додатна ограничења постављена су у ставу 2, истог члана, који предвиђа да се притвор према млађем малолетнику може одредити само ако се кривични поступак води за кривична дела за које је прописана казна затвора три године или тежа.

Поред рестриктивније одређених услова, и правила о трајању притвора одређеног малолетнику су знатно строжија него када се ради о пунолетном учиниоцу. Тако притвор одређен решењем судије за малолетнике, може трајати најдуже месец дана, а веће за малолетнике истог суда може, из оправданих разлога, продужити притвор најдуже још за два месеца. Од подношења предлога за изрицање кривичне санкције, притвор према старијем малолетнику може да траје најдуже шест месеци, а према млађем малолетнику најдуже четири месеца.

Имајући у виду већ поменути дупли основ за хитно вођење поступка када се ради о малолетном учиниоцу који је уз то још и у притвору, овако рестриктивно одређени рокови требао би да буду гарант правовременог окончања поступка.

Ово је препознато и у Нацрту новог Закона којим је трајање притвора према млађем малолетнику након предлога за изрицање кривичне санкције, ограничено на три месеца. Поред тога предвиђено је и да ако првостепена одлука којом је изречена васпитна мера упућивања у васпитно-поправни дом, односно казна малолетничког затвора буде укинута, притвор према малолетнику у поновљеном поступку може трајати најдуже до шест месеци од дана укидања прве побијане одлуке.

Једино што може изазвати извесну бојазан јесте везивање услова одређивања притвора за решења садржана у Законнику о кривичном поступку, имајући у виду чињеницу да су управо те одредбе неретко биле на удару промена услед утицаја дневно-политичких догађаја, те би можда ваљало размислити о томе да и ово питање у новом Закону о малолетницима буде посебно уређено.

4.5. Право на правни лек и трајање поступка према малолетницима

У складу са начелом процесне протективности Закон о малолетницима садржи и одређене наизглед дискриминаторне одредбе, које су заправо у функцији заштите малолетника те представљају позитивну дискриминацију.⁵⁹⁶ Такав случај је са забраном одрицања од права на жалбу, чиме принцип протективности претеже над начелом хитности. Исти принцип примењен је и када се при изради Нацрта новог закона одустало од решења који садржи члан 451. Законика о кривичном поступку по коме другостепени суд поводом жалбе изјављене у корист оптуженог, по службеној дужности одлуку о кривичној санкцији испитује само: ако је жалба изјављена због погрешно или непотпуно утврђеног чињеничног стања или због повреде кривичног закона и ако жалба не садржи елементе из члана 435. тач. 2 и 3 ЗКП-а. Будући да се ради о решењу које је неретко критиковано након усвајања ЗКП-а из 2011. уз аргументе да се зарад брзине иде на уштрб права окривљеног, не чуди што се, када се ради о малолетним учиниоцима, у члану 90. Нацрта новог закона предвиђа да, ако је жалба поднесена у корист малолетника, другостепени суд испитује по службеној дужности да ли је Кривични закон повређен на штету малолетника, као и да ли постоји нека од следећих повреда одредаба поступка:

1) ако је суд био непрописно састављен или ако је у изрицању одлуке учествовао судија који је морао бити изузет;

2) ако је одлуку донео суд који због стварне ненадлежности није могао судити;

3) ако се одлука заснива на доказу на коме се према закону који уређује кривични поступак не може заснивати.

⁵⁹⁶ Шкулић (2011): 191.

ПОГЛАВЉЕ ЧЕТВРТО: ОРГАНИЗАЦИЈА ПРАВОСУЂА КАО ФАКТОР ОКОНЧАЊА КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА У РАЗУМНОМ РОКУ

Глава I: Основни принципи организације правосуђа и њихов утицај на ефикасно вођење кривичних поступака

Као што је раније истакнуто, адекватна организација правосуђа је, у најмању руку, од подједнаког значаја за благовремено окончање кривичних поступака, као и квалитетне норме материјалног и процесног кривичног законодавства. Штавише, само уколико се ова два сегмента посматрају као неодвојива целина, уз стратешки приступ који подразумева дугорочно планирање и паралелни развој обе области, могу се очекивати значајнији резултати на пољу унапређења ефикасности кривичних поступака.

Ово је најочигледније у периодима када крупније измене у процесном законодавству изискују промену организације кривичног правосуђа. Тако су, након неуспешног покушаја да се још 2006. године, преласком на тужилачку истрагу унапреди ефикасност кривичног поступка, где се, због институционалне неспремности и јаког отпора стручне јавности накратко одустало од те идеје, паралелно започела два процеса који су у кривично правосуђе унели, слободно можемо рећи, потресе тектонских размера, а од којих се, тек у последње две године постепено опоравља.⁵⁹⁷ Први сегмент промена догодио се у области организације правосуђа, у периду између 2006. и 2010. године⁵⁹⁸, док је други дошао усвајањем Законика о кривичном поступку из 2011, у моменту када је правосудни систем био изузетно нестабилан и рањив услед неуспеле реформе.

⁵⁹⁷ Више о томе у: Колаковић-Бојовић, М. (2014): Ефикасност кривичног поступка, реформа правосуђа и приступни преговори са ЕУ, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 1-2, стр. 189-201.

⁵⁹⁸ О реформи правосуђа током деведесетих година прошлог века види у: Маркићевић, А. (1997): Организација судова и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 183-196.

2006. године усвојена је Национална стратегија реформе правосуђа, за период од 2006. до 2011. године (у даљем тексту: Стратегија из 2006. године), при чему се моменат њене израде и усвајања поклопио са доношењем новог Устава, чија су решења у области правосуђа представљала потпуни заокрет у односу на дотадашњи систем. Могло би се рећи да је крилатица промена које су тада започеле била „независно правосуђе“, те да су догађаји који су обележили период од тог момента па све до данас, били условљени настојањима да идеја независности заживи, не само у стратешким документима и нормативним актима већ и у пракси.

Идеја независности праћена је неколицином принципа⁵⁹⁹ који су се паралелно искристалисали као ЕУ стандарди али и као идеје водиле реформи националних правних система, и то претежно оних који се нису могли похвалити демократском традицијом, углавном јер су нагло ушли у период транзиције из аутократског у демократско друштвено-политичко уређење.

1. Стратешки приступ организацији правосуђа и веза са процесом приступних преговора са Европском унијом

Стратегијом реформе правосуђа из 2006. године, као основни принципи реформе издвојени су независност, транспарентност, одговорност и ефикасност. Нешто другачија структура предвиђена је Националном стратегијом реформе правосуђа за период 2013-2018. године (у даљем тексту: НСРП 2013-2018.) коју је Народна скупштина Републике Србије усвојила 1. јула 2013. године а којом је предвиђено унапређење независности, непристрасности и квалитета правде, стручности, одговорности и ефикасности правосуђа, као пет основних принципа, док је транспарентност хоризонтални принцип који прожима све остале.

Влада Републике Србије је 31. августа 2013. године усвојила Акциони план за спровођење Националне стратегије реформе правосуђа за период 2013-2018. (у даљем тексту: Акциони план за спровођење НСРП 2013-2018.) којим су предвиђене

⁵⁹⁹ Као најчешћи постулати правосуђа у модерним демократијама, најчешће се поред, независности, наводе непристрасност, транспарентност, стручност, одговорност, ефикасност, доступност правде и сл.

конкретне мере и активности за реализацију стратешких циљева, дефинисани рокови и надлежни субјекти за њихово спровођење, као и извори финансирања.

Иако наизглед различите структуре, уколико се обрати пажња на стратешке циљеве постављене и оба документа, постаје јасно да су суштински веома слични. Разлог томе лежи, пре свега у повезаности и међусобној условљености процеса унутар правосуђа, због чега већина њих има додирних тачака са више од једног кључног принципа. Управо због тога, ни сами принципи се не могу посматрати као засебне и издвојене целине, већ су заједнички у функцији остварења изградње квалитетног правосуђа.

Како је Република Србија већ дуже од деценије посвећена процесу европских интеграција, тако и сва реформска опредељења треба посматрати у контексту усклађивања са европским стандардима и најбољом упоредном праксом, будући да у области организације правосуђа готово да не постоји *acquis*, изузимајући област процесних гаранција⁶⁰⁰ која се делимично уређује процесним, а другим делом правосудноорганизационим законодавством.

У том смислу *acquis*, ЕУ стандарди⁶⁰¹ и најбоља упоредна пракса представљају статички, односно материјални део ЕУ интеграција као реформског оквира организације правосуђа, док сам процес приступних преговора представља његову

⁶⁰⁰ О интензивном развоју *acquis*-а у области процесних гаранција види више у: Jimeno-Bulnes, M. (2010): *Towards Common Standards on Rights of Suspected and Accused Persons in Criminal Proceedings in the EU? Ceps 'Liberty And Security In Europe*, pp. 2-21.

⁶⁰¹ Стандарди у области организације правосуђа дефинисани су бројним међународним инструментима као што су: The United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary, 29 November 1985, A/PEC/40/32; European Guidelines on Ethics and Conduct for Public Prosecutors (the Budapest Guidelines) adopted by the Conference of Prosecutors General of Europe on 31 May 2005; Bangalore Principles of Judicial Conduct (the Bangalore Principles), adopted by the United Nations Human Rights Committee on 23 April 2003; Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on independence, efficiency and responsibility of judges; Recommendation Rec(2000)19 of the Council of Europe on the role of public prosecution in the criminal justice system; European Charter on the statute for judges, adopted by the Council of Europe in 1998; The Magna Carta of the Consultative Council of European Judges (2010); Opinion of the Consultative Council of European Judges (2001)01 on standards concerning the independence of the judiciary and non-transferability of judges; Opinion of the Consultative Council of European Judges (2001)03 on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behavior and impartiality; Recommendation CM (94)12 on independence, efficiency and role of judges.

динамичку компоненту, која одређује реформске приоритете и рокове за њихову реализацију. Овде, ипак, ваља напоменути да и ову карактеристику статичности треба схватити врло условно, будући да је процес усвајања новог *acquis*-а и успостављања стандарда, иако не подједнако у свим областима, ипак интензиван.

Република Србија је 28. јула 2014. године званично примила Извештај о скринингу за Преговарачко поглавље 23: Правосуђе и основна права. Тај документ представља завршни корак скрининга, односно аналитичког прегледа усклађености законодавства Републике Србије са правним тековинама и стандардима Европске уније.

Када је реч о садржини препорука из Извештаја о скринингу, могло би се констатовати да оне не представљају изненађење већ својеврсни захтев за континуитетом реформи започетих протеклих година, а чији је будући ток трасиран кроз НСРП 2013-2018, али са посебним фокусом на областима које је Европска комисија идентификовала као приоритетне, односно на чијој темељнијој реформи инсистира.

Обавеза Републике Србије након пријема Извештаја о скринингу састојала се у изради Акционог плана за спровођење реформских активности чије је предузимање захтевано препорукама садржаним у Извештају, а након чијег усвајања од стране Европске Комисије и Народне скупштине Републике Србије, долази до отварања Преговарачког поглавља а сви стратешки документи усаглашавају са Акционим планом за преговоре, да би се постигли конзистентност, континуитет и стабилност јавних политика у предметној области.

2. Независност правосуђа и трајање кривичних поступака

Након доношења претходне стратегије Народна скупштина је новембра 2006. године прогласила нови Устав Републике Србије а децембра исте године донела је сет правосудних закона који прате и разрађују уставна решења у односу на одредбе о правосуђу. Ово је био велики корак ка успостављању како спољне, односно

независности правосуђа као гране власти, тако и унутрашње, која се односи на независност судије као појединца.

Да би се могло рећи да је правосуђе једне државе независно од политичких утицаја, потребно је да систем максимално ограничава утицај законодавне и извршне власти у поступку одабира, предлагања, избора, премештаја и престанка функције, судија, председника судова и јавних тужилаца, односно заменика јавних тужилаца. Ови поступци морају бити засновани на прецизним, објективним и унапред прописаним критеријумима. Иста ситуација мора постојати када је у питању улазак у правосудни систем, односно услови првог ступања на правосудну функцију, као и напредовања у каријери. Ови процеси морају бити правични, транспарентни и доступни за све кандидате одговарајућих квалификација.

Само у систему у коме су све поменуте процедуре лишене утицаја законодавне и извршне власти, који надилазе оквире међусобне контроле и равнотеже (принцип *checks and balances*) а тиме и политичких утицаја, постоје предуслови за функционисање правосуђа без дејства оних фактора који не зависе непосредно од квалитета релевантног нормативног оквира, доступних ресурса, као и стручности и одговорности носилаца правосудних функција. Независност правосуђа дакле, није, како се то често погрешно тумачи, сама себи циљ, нити је њена функција стварање изоловане и заштићене „касте“ носилаца правосудних функција. Улога независности правосуђа, јесте и мора бити, само гаранција да ток судских поступака неће, под било чијим утицајем, скретати са сручног и професионалног на политички или други непримерен, колосек. Правосудни систем у коме је начело независности остварено у пуној мери, по НСРП 2013-2018. је онај систем у коме су институције и носиоци правосудних функција у свом раду ослобођени сваког непримереног, односно недозвољеног утицаја и притиска који би ометали вршење правде, без обзира на њихов извор.

Иако је принцип независности значајан на нивоу читавог правосуђа, не можемо се отети утиску о његовој још израженијој важности када се ради о кривичном

правосуђу, односно поступцима, будући да је независно поступање у кривичним предметима предуслов заштите не само приватног, већ и јавног интереса у ситуацији када је неопходно деловати репресивно јер је наступило понашање које има карактеристике друштвене опасности, али и превентивно да би се утицало не само на спречавање поврата, већ и ради одвраћања других потенцијалних учинилаца од извршења дела.

У изградњи система независног правосуђа, од пресудног значаја је улога Високог савета судства (у даљем тексту: ВСС) и Државног већа тужилаца (у даљем тексту: ДВТ), као независних правосудних тела, у чијем саставу, у складу са ЕУ стандардима, мора бити најмање половина судија, односно јавних тужилаца изабраних од стране самих носилаца правосудних функција. Ова тела, поред поменутих процедура везаних за избор, напредовање и разрешење носилаца правосудних функција, треба да се старају о финансијским аспектима независности правосуђа кроз креирање и управљање буџетом.

За изградњу независног правосуђа, неопходан је, првенствено квалитетан нормативни оквир, и то најпре на нивоу одредаба Устава, а потом и закона, подзаконских и интерних аката. Ипак, без ефективне имплементације ових одредаба, независност остаје само „мртво слово на папиру“.

Ако се погледају решења Устава која се односе на горе поменута питања, врло брзо постаје јасно да већ на овом нивоу није било довољно спремности или политичке воље да се идеја независности правосуђа спроводе доследно и до краја. Идентичну оцену дала је и Венецијанска комисија у мишљењу на радни текст Устава,⁶⁰² а потврђује и Европска комисија у годишњим извештајима о напретку Републике Србије, наводећи да положај законодавне и извршне власти није у складу са ЕУ стандардима који прокламују независност правосуђа, и то у погледу улоге коју

⁶⁰² European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2007)004, Opinion on the Constitution of Serbia, Adopted by The Venice Commission at its 70th Plenary Session (Venice, 17-18 March 2007);

Парламент има у процесу избора чланова ВСС-а и ДВТ-а, председника судова, јавних тужилаца, као и судија и заменика јавних тужилаца који се први пут бирају на судијску, односно тужилачку функцију, али и због чињенице да су представник Одбора за правосуђе, државну управу и локалну самоуправу Народне скупштине, као и министар надлежан за послове правосуђа чланови ВСС-а и ДВТ-а по положају, те да учествују у доношењу одлука ових тела.

Мимо одредаба којима се детаљније разрађују поменута спорна решења Устава, могло би се рећи да правосудни закони садрже гаранције судијске независности и тужилачке самосталности у складу са ЕУ стандардима.⁶⁰³

⁶⁰³ Поред услова и процедура за избор и напредовање у каријери, када је реч о независности судије, односно самосталности јавног тужиоца као појединца, од великог значаја су гаранције независности које се огледају у сталности функције, непреместивости и материјалној независности. Члан 2. Закона о судијама предвиђа да судија своју функцију врши као сталну, изузев када се први пут бира за судију. Судија врши функцију у суду за који је изабран. Без своје сагласности судија не може бити премештен ни упућен у други суд, осим у случајевима предвиђеним овим законом. Судија може, уз своју сагласност, бити упућен на рад у други државни орган или установу, у складу са овим законом. Чланом 4. истог закона дате су гаранције материјалне независности. У складу са овим чланом, судија има право на плату у складу са достојанством судијске функције и његовом одговорношћу. Плата судије значи гаранцију његове независности и сигурности његове породице.

Сличне гаранције садржане су и у закону о јавном тужилаштву (члан 50.) који предвиђа да јавни тужилац и заменик јавног тужиоца имају право на плату довољну да обезбеди њихову самосталност и сигурност њихових породица. Плата носилаца јавнотужилачке функције мора бити у складу са достојанством јавнотужилачке функције и теретом одговорности. Плата носилаца јавнотужилачке функције уређује се овим законом. Јавни тужилац и заменик јавног тужиоца остварују права из радног односа у складу са прописима који уређују права из радног односа изабраних лица, ако овим законом није друкчије одређено.

Заменик јавног тужиоца може бити трајно премештен у друго јавно тужилаштво истог степена, само уз своју писмену сагласност. Решење о премештају доноси Републички јавни тужилац. (члан 62.)

Поменути закони садрже и експлицитне одредбе о независности, односно самосталности, садржане у члану 1, став 1. Закона о судијама, који предвиђа да је судија независан у поступању и доношењу одлуке, као и члану 5. Закона о јавном тужилаштву, која предвиђа да су јавни тужилац и заменик јавног тужиоца самостални у вршењу својих овлашћења, као и да је забрањен сваки утицај на рад јавног тужилаштва и на поступање у предметима од стране извршне и законодавне власти, коришћењем јавног положаја, средстава јавног информисања или на било који други начин којим може да се угрози самосталност у раду јавног тужилаштва. Сличну одредбу садржи и члан 45. истог закона који каже да су јавни тужилац и заменик јавног тужиоца у вршењу функције самостални од извршне и законодавне власти и дужни су да очувају поверење у своју самосталност у раду. Носиоци правосудних функција су у доношењу одлука независни и од других судија, односно јавних тужилаца, што је гарантовано кроз одредбе члана 22. Закона о судијама, који каже да је судија слободан у заступању свог схватања, утврђивању чињеница и примени права, у свему о чему одлучује, као и да није дужан да икоме, па ни другим судијама и председнику суда, објашњава своја правна схватања и утврђено чињенично стање, изузев у образложењу одлуке или кад то закон посебно налаже. Исто предвиђа и Закон о јавном тужилаштву (члан 45.) наводећи да нико изван

Због постојања поменутих спорних одредаба, последично, годинама уназад постоји сенка сумње у погледу независности новоизабраних носилаца правосудних функција, односно гласине о њиховој „кооперативности“ када се ради о предметима за које су заинтересовани функционери законодавне и/или извршне власти. Нажалост, чак и мали број оваквих случајева нарушава поверење јавности у правосуђе и подстиче уверење о некажњивости злочина и спорости правде.

Највећи ударац независност нашег правосуђа претрпела је непосредно пошто су Високи савет судства и Државно веће тужилаца конституисани 2009. године, након чега је уследио спорни реизбор свих носилаца правосудних функција, којим је већ у првој години рада њихова улога компромитована. 2012. године Уставни суд је одлуке донете у овом процесу огласио неуставним, после чега су сви носиоци правосудних функција који су то желели, одлукама Високог савета судства и Државног већа тужилаца враћени на функције. Ипак, овакав след догађаја дубоко је довео у сумњу независност правосуђа као гране власти али и унео страх међу носиоце правосудних функција, уз утисак да им сталност функције није загарантована. Ова врста несигурности један је од најопаснијих окидача за политички конформизам у доношењу одлука, као и за стално ослушкивање политичке воље и притисака јавности да би се избегле евентуалне негативне последице.

Имајући у виду поменута дешавања, као и чињеницу да је приликом израде НСРП 2013-2018. током 2012. и 2013. године, постојало вишегодишње кашњење у преузимању овлашћења и доминантне улоге у вођењу правосуђа од стране ВСС-а и ДВТ-а, што се огледало у изостанку преузимања пуних буџетских овлашћења, неусвајању критеријума за избор и вредновање рада носилаца правосудних функција, одуговлачењу при оснивању дисциплинских органа и доношењу правилника о дисциплинском поступку и дисциплинској одговорности као и етичких

јавног тужилаштва нема право да одређује послове јавном тужиоцу и заменику јавног тужиоца, нити да утиче на одлучивање у предметима, тако да своје одлуке морају да образлажу само надлежном јавном тужиоцу, а дужни су да одбију сваку радњу која представља утицај на самосталност у раду јавног тужилаштва.

кодекса, не чуди што је јачање независности у НСРП 2013-2018. постављено као један од приоритета, уз дефинисање јасних циљева, судећи по којима, о независном правосуђу можемо говорити уколико постоји:

1. Транспарентно и независно функционисање, у пуном капацитету, органа који гарантују независност и самосталност судова и судија и самосталност јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, дакле, Високог савета судства и Државног већа тужилаца;
2. Пуна независност и транспарентност правосуђа у буџетским овлашћењима;
3. Јачање аналитичких капацитета за стратешко планирање у Високом савету судства и Државном већу тужилаца;
4. Успостављање јасних, објективних и унапред утврђених критеријума за избор, напредовање и одговорност носилаца правосудних функција;
5. Успостављање каријерног система за носиоце правосудних функција.

Раније поменути проблем мањкавог уставног оквира препознат је и у НСРП 2013-2018. године, која, имајући у виду да се ради о Уставним одредбама, те да је промена Устава дуготрајан и сложен процес, изражава снажну и одлучну посвећеност јачању независности правосуђа, кроз, условно речено, две фазе:

У првој фази су планиране и спроведене прелазне мере за јачање независности правосуђа које претходе промени Устава и то измене и допуне Закона о судијама и Закона о јавном тужилаштву, из децембра 2013. године, којима је улога Народне скупштине у процесу именовања судија, председника судова, јавних тужилаца и заменика тужилаца, сведена је на деклараторну, увођењем правила да савети само једног, а не више кандидата предлажу Народној скупштини, чиме се укида могућност да одређени кандидат добије предност под утицајем политичких чинилаца.

Из самих препорука али и садржине Извештаја о напретку Србије који је објављен у току израде првог нацрта Акционог плана, видљиво је да Европска комисија препознаје напретке остварене у првих годину дана спровођења НСРП 2013-2018.⁶⁰⁴

У линији са поменутиим опредељењима НСРП 2013-2018. и чињеницом да су прелазне мере реализоване, су и препоруке садржане у Извештају о скринингу.⁶⁰⁵

Поједностављеним језиком ово би значило да се од ВСС-а и ДВТ-а очекује да постану институције које у пуном капацитету управљају независним правосуђем, старајући се о његовој непристрасности, стручности и ефикасности али и одговорности, која мора бити противтежа независности, али и последица у случају изостанка стручности, непристрасности или ефикасности.

⁶⁰⁴ У овом периоду је измењен сет правосудних закона, и независност правосуђа, овим прелазним мерама, ојачана у границама важећег Устава. Истовремено, започео је рад на анализи одредаба и идентификацији потребних измена Устава Републике Србије у делу који се односи на правосуђе. Изабрани су председници судова свих нивоа. Високи савет судства и Државно веће тужилаца су усвојили критеријуме и мерила за вредновање рада судија, председника судова, јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца и започели рад на изради критеријума и мерила за избор на правосудне функције. Поред тога, усвојене су измене закона о Високом савету судства и Државном већу тужилаца чиме се значајно унапређује транспарентност у раду ових тела. Започело је увођење програмског буџета и ојачани капацитети административних канцеларија у ВСС-у и ДВТ-у. У Високом савету судства и Државном већу тужилаца су основани али недовољно ефикасно раде дисциплински органи.

⁶⁰⁵ Препорукама се захтева темељна анализа и измена Устава у делу који се односи на правосуђе, а нарочито на систем одабира, предлагања, избора, премештаја и престанка функције судија, председника судова и јавних тужилаца, односно заменика јавних тужилаца, који би требало да буде независан од политичког утицаја. Захтева се да улазак у правосудни систем буде заснован на објективним критеријумима вредновања, правичним процедурама одабира, отворен за све кандидате одговарајућих квалификација и транспарентан из угла опште јавности.

Високи савет судства и Државно веће тужилаца би требало да буду ојачани на начин који би подразумевао преузимање водеће улоге у управљању правосуђем. Њихов састав требало би да буде мешовит, без учешћа Народне скупштине (изузев искључиво деклараторне улоге) са најмање половином чланова из правосуђа који представљају различите нивое јурисдикције. Изабрани чланови би требало да буду одабрани од стране колега, а законодавна или извршна власт не би требало да имају овлашћење да контролишу или надгледају рад правосуђа. Поред тога, препоруком се захтева преиспитивање пробног периода у трајању од три године за кандидате за судије и заменике тужилаца, прецизирање разлога за разрешење судија, као и правила која се односе на прекид мандата судија Уставног суда.

Поред тога инсистира се на усвајању и ефективној имплементацији критеријума за избор на правосудне функције, али и успостављању равнотеже између растућих овлашћења ВСС и ДВТ, њихових капацитета, као и транспарентности и одговорности у раду.

Од независности правосуђа, као гране власти (спољашња независност), за питање трајања кривичних поступака од далеко већег значаја је *унутрашња независност* која се, за разлику од претходне, односи не само на положај и уређење правосуђа као гране власти, већ на његову улогу у обезбеђењу владавине права и реализације права на правично суђење, кроз поступање судија као појединаца.

Ово је добро препознато у Извештају о скринингу, па тако битан аспект независности који је у тесној вези са ефикасним поступањем судија и јавних тужилаца, а који је обухваћен Акционим планом за преговоре, јесте питање постојања политичких, као и притисака јавности на рад правосуђа. Ово је нарочито битно у контексту сензационалистичког извештавања и медијског коментарисања кривичних поступака, што често резултира саопштавањем информација чије би држање у тајности олакшало проналажење учинилаца, прикупљање доказа и убрзало вођење и окончање кривичног поступка. Политички и медијски притисци неретко одређују и динамику поступка, у смислу учесталости заказивања рочишта, брзине израде одлуке, одлучивања по правном леку, поступања по начелу опортунитета или примене споразума о признању кривице. Неспорно, ова врста утицаја на независност се може манифестовати и кроз врсту и висину изречене санкције.

Најгрубљи вид медијских притисака на правосуђе огледа се у кршењу претпоставке невиности окривљеног. Ово је препознато као област у којој се мора направити напредак у току приступних преговора, па је Акционим планом за преговоре предвиђан опсежан сет мера које се односе на усвајање етичких и кодекса за чланове Владе, народне посланике и полицајце, као и едукација носилаца правосудних функција у овој области.

Како поменуте активности представљају превентивно деловање, битно је напоменути да није запостављен ни репресивни сегмент па је, као последња активност у низу, планирано ефикасно процесуирање случајева јавног кршења

претпоставке невиности и вођење евиденције о овој врсти поступака,⁶⁰⁶ будући да Министарство културе и информисања до сада није користило своје надлежности у овом делу надзора над спровођењем Закона о јавном информисању и медијима,⁶⁰⁷ и није иницирало покретање прекршајних поступака.

Иако би се из релевантних извештаја међународних тела, као и саопштења струковних удружења носилаца правосудних функција, могао стећи утисак да највећа претња њиховој независности лежи у притисцима законодавне, а нарочито извршне власти, услед мањкавог правног оквира којим се уређује спољна независност правосуђа, изгледа да је перцепција самих судија по овом питању у потпуно другачија. Штавише, према налазима Функционалне анализе правосуђа⁶⁰⁸ главни ризици судске независности леже на сасвим другом месту.

Табела 8: Процент судија које наводе да су следећи извори покушали да прибегну недозвољеним средствима да би утицали на њихов рад

ИЗВОР НЕПРИМЕРЕНОГ УТИЦАЈА							
ГОДИНА	остали запослени у суду	адвокати	политичари	министарства	велике компаније	остали	одбили да одговоре
2009.	38%	35%	30%	5%	5%	24%	4%
2013.	42%	38%	29%	6%	5%	22%	6%

⁶⁰⁶ Чланом 140, став 1, Закона о јавном информисању и медијима предвиђено је да ће се новчаном казном од 50.000 динара до 150.000 динара казнити за прекршај одговорни уредник медија, ако се у објављеној информацији неко означи учиниоцем каквог кажњивог дела, односно огласи кривим или одговорним пре правноснажности одлуке суда или другог надлежног органа, а у смислу члана 73. истог закона који каже да се у циљу заштите људског достојанства, као и независности, угледа и непристрасности суда или другог надлежног органа, нико у медију не сме означити учиниоцем кажњивог дела, односно огласити кривим или одговорним пре правноснажности одлуке суда.

⁶⁰⁷ Закон о јавном информисању и медијима („Сл. гласник РС“, 83/2014)

⁶⁰⁸ Функционална анализа правосуђа у Србији спроведена је у организацији Светске Банке током 2013 и 2014. године а званично представљена 3. фебруара 2015. године. Изворни текст је доступан на: <http://www.mdtfjss.org.rs/archive//file/Serbia%20Judicial%20Functional%20Review-Full%20Report.pdf>, приступљено 10.2. 2015. године

Судећи по подацима из табеле седам, супротно увреженом уверењу, судије и јавни тужиоци нису идентификовали представнике извршне власти (Министарство) као кључну претњу независности и извор непримерених утицаја. Напротив, позитиван одговор на питање о постојању непримерених утицаја из овог извора, дало је тек 5% њих. Насупрот томе, адвокатура, административно особље и политичари уопште, означени су као кључне тачке угрожавања независности носилаца правосудних функција.

Интересантно је да питање граница самосталности јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца на појединачном нивоу а не јавног тужилаштва као институције, није у знатнијој мери било предмет анализе нити оспоравања, иако може бити од пресудног утицаја на ефикасност кривичних поступака.

Најпре, овде не треба сметнути с ума разлику у положају судије и јавног тужиоца у фршењу функције, која најбоље уочљива у члану 160. Устава и чл. 16. и 22. Закона о јавном тужилаштву који добро приказују монократско уређење, хијерархијску структуру и принцип двоструке одговорности.

Нижи јавни тужилац подређен је непосредно вишем јавном тужиоцу, а ниже јавно тужилаштво непосредно вишем јавном тужилаштву. Сваки јавни тужилац је подређен Републичком јавном тужиоцу и свако јавно тужилаштво Републичком јавном тужилаштву. Републички јавни тужилац руководи радом и представља јавно тужилаштво, а одговоран је за рад јавног тужилаштва и за свој рад Народној скупштини. Истовремено, јавни тужилац одговара за рад јавног тужилаштва и за свој рад Републичком јавном тужиоцу и Народној скупштини, а нижи јавни тужилац и непосредно вишем јавном тужиоцу, док заменици јавног тужиоца одговарају за свој рад јавном тужиоцу.

Битна специфична ограничења самосталности у раду јавног тужиоца, односно заменика јавног тужиоца представљају и институти деволуције и супституције као и издавање обавезујућег упутства за поступање у појединим предметима када постоји

сумња у ефикасност и законитост његовог поступања⁶⁰⁹, а Републички јавни тужилац сваком јавном тужиоцу, чијом се садржином темељно може утицати на тужилачке одлуке и начин поступања, а против кога нижи јавни тужилац може уложити приговор Републичком јавном тужиоцу, уз кумулативно постојање сумње да је обавезно упутство незаконито и неосновано, може изјавити приговор који нема суспензивно дејство.⁶¹⁰

Овакво решење није у складу са европским стандардима. Наиме, став 10. Препоруке Комитета министара Савета Европе Res (2000) 19 јасно каже да би требало предвидети интерни поступак да се тужилац који „сматра да је неко упутство супротно закону или његовој савести” ослободи даљег поступања у конкретном предмету. Према томе, међународни стандард је да упутство буде незаконито или да је противно професионалној савести тужиоца, а не да се уз незаконитост захтева додатни услов, да би тек тада приговор био усвојен.⁶¹¹

Додатна могућност ограничења самосталности јавних тужилаца јавља се у виду деволуције, односно могућности да непосредно виши јавни тужилац може предузети све радње за које је овлашћен нижи јавни тужилац. Систем приговора уређен је на идентичан начин као и код обавезног упутства, па тако до доношења одлуке по приговору, нижи јавни тужилац не може предузимати радње у предмету.

Сличан проблем постоји и са супституцијом, односно могућношћу непосредно вишег јавни тужилац овласти нижег јавног тужиоца да поступа у ствари из надлежности другог нижег јавног тужиоца када је надлежни јавни тужилац спречен из правних или стварних разлога да поступа у поједином предмету.

⁶⁰⁹ Поменути услов из члана 18. закона о јавном тужилаштву мањкав је јер захтева кумулативно постојање сумње у законитост и ефикасност рада јавног тужиоца. Нисмо сигурни да је овакво решење целисходно, већ би, уз алтернативно, уместо кумулативно постављање основа али уз њихово прецизније одређење, обавезно упутство могло ефикасније одиграти улогу која му је намењена, а то је хитна интервенција услед незаконитости или неефикасности у поступању.

⁶¹⁰ Види више у: Шуловић, З. (2010): Актуелни статус јавних тужилаца у Републици Србији, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 312-330.

⁶¹¹ Шкулић, М. и Илић, Г. (2012): *Нови Законик о кривичном поступку Србије- Како је пропала реформа- Шта да се ради*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 153.

Извесну дозу притиска представља и могућност увида у предмет нижег тужиоца из члана 21. Закона о јавном тужилаштву, која је поменутом члану образложена потребом „остваривања надређености.“ Овакво одређење је потпуно парадоксално јер монократско уређење и хијерархија јавног тужилаштва нису саме себи сврха, па тако и право увида које Републички јавни тужилац има када је у питању сваки предмет, а непосредно виши јавни тужилац у сваки предмет нижег јавног тужиоца, има контролну а не функцију демонстрације надређености. Ипак, чињеница да на основу достављеног захтева за увид јавни тужилац мора неодложно доставити предмет непосредно вишем јавном тужиоцу, па чак и сам захтев по себи може представљати сигнал тужиоцу да се од њега очекује одређени вид поступања у конкретном предмету, односно да се виши тужилац већ не слаже са његовим дотадашњим поступањем.

3. Непристрасно правосуђе као предуслов ефикасног поступања

Као што смо већ истакли говорећи о независности правосуђа као принципу у функцији ефикасног поступања, слично би се могло рећи и када је у питању непристрасност, која се такође јавља као предуслов да дошеће судске или тужилачке одлуке остане искључиво у домену примене права и буде лишено коруптивних или других непримерених мотива, који могу условити не само врту одлуке, већ и значајно утицати на правовремено окончање поступка или његово прекомерно трајање.

По НСРП 2013-2018, начело непристрасности је успостављено када постоји правосудни систем у коме је сваком појединцу је омогућен једнак правни третман и приступ правди, под једнаким условима, без дискриминације по било ком основу и са једнаким могућностима да заштите и остваре своја права и интересе.

У том смислу, кључне претпоставке непристрасности треба посматрати у контексту поштовања стандарда професионалне етике и интегритета уопште, али и на нивоу поступања у појединачним предметима, у контексту постојања разлога за изузеће.

Најпре, од великог значаја је квалитетан нормативни оквир који одређује границе непристрасног поступања и то, најпре, одредбе Закона о судијама и Закона о јавном тужилаштву, етичких кодекса за судије и јавне тужиоце, потом одредбе о сукобу интереса, као и обим овлашћења Агенције за борбу против корупције.⁶¹²

Поред јасног дефинисања ових граница, од великог значаја је и превентивни, односно механизам подизања свести носилца правосудних функција о значају, границама, обиму и значају непристрасног поступања.

Трећи, последњи сегмент ове целине, представљају одредбе о дисциплинској, али и грађанској, па и кривичној одговорности носилаца правосудних функција, чија доследна примена је предуслов ефикасног репресивног механизма, у случају пристрасног поступања, које може имати разлите видове и нивое озбиљности.⁶¹³

⁶¹² Чланом 3. Закона о судијама, предвиђена је обавеза судије да у свакој прилици одржи поверење у своју независност и непристрасност, да непристрасно води поступак по својој савести, у складу са властитом проценом чињеница и тумачењем права, уз обезбеђење правичног суђења и поштовање процесних права странака гарантованих Уставом, законом и међународним актима. Слично, чланом 10а Закона о јавном тужилаштву предвиђено је да су јавни тужилац и заменик јавног тужиоца дужни да стручно, савесно, непристрасно, правично и без непотребног одлагања врше своју функцију посебно водећи рачуна о заштити оштећених и спречавању дискриминације по било ком основу, док члан 46, став 2. предвиђа да се функција јавног тужиоца мора се вршити непристрасно. Ове одредбе своју детаљну разраду имају у етичким кодексима.

Питање неспојивости послова, уређено је чланом 30. Закона о судијама који предвиђа да судија не може бити на функцијама у органима који доносе прописе и органима извршне власти, јавним службама и органима покрајинске аутономије и јединица локалне самоуправе. Судија не може бити члан политичке странке, нити политички деловати на други начин, бавити се било којим јавним или приватним плаћеним послом, нити пружати правне услуге ни давати правне савете уз накнаду. Изузетно од овог правила судија може бити члан органа управљања институције надлежне за обуку у правосуђу, на основу одлуке Високог савета судства, у складу са посебним законом. Са судијском функцијом неспојиве су и друге службе, послови и поступци који су опречни достојанству и независности судије или штете угледу суда. Високи савет судства одлучује који су поступци опречни достојанству и независности судије и штетни по углед суда, на основу Етичког кодекса. Судија може, ван радног времена, да се без посебног одобрења бави наставном и научном делатношћу, уз накнаду. У случајевима одређеним законом, судија може, у току радног времена, да обавља наставну и научну делатност у институцији надлежној за обуку у правосуђу. Судија може у току радног времена, по одобрењу председника суда, да учествује у раду стручних тела образованих у складу са посебним прописима и радних група за израду закона и других аката. Судија може бити упућен на студијско, односно друго стручно путовање у иностранство, на основу одлуке Високог савета судства, уз прибављено мишљење председника суда, при чему се посебно узимају у обзир оцене о раду из личног листа судије, као и познавање страног језика.

⁶¹³ Више о одговорности носилаца правосудних функција види у одељку 1.5. овог поглавља

Када говоримо о стварању непосредних предуслова за непристрасно поступање у конкретном предмету, од кључног значаја је тзв. право на „природног судију”, односно принцип случајне расподеле предмета.⁶¹⁴ Наиме, примена овог принципа омогућава додељивање конкретних предмета судијама, односно јавним тужиоцима по основу било којих критеријума који би довели у сумњу објективно и непристрасно поступање, а на основу одредаба Закона о судијама, Судског пословника и Правилника о управи у јавним тужилаштвима.⁶¹⁵

Истовремено, иако се говори о аутоматизацији, односно насумичној расподели предмета према редоследу независном од личности странака и околности правне ствари, мора се водити рачуна о оптерећености, односно сперечености судија да поступају, потом о њиховој специјализацији али и сложености предмета. Закон оставља простор и да једном додељен предмет буде одузет и додељен другом судији и то било као превентивна мера, којом би се спречило угрожавање поступка због одсуства судије или хитности поступка, тако и у склопу репресивног деловања у случају утврђене дисциплинске одговорности судије због неоправданог одуговлачења поступка.

Принцип аутоматизације још увек није успостављен у јавним тужилаштвима, где о додели предмета, у складу са Правилником о управи у јавним тужилаштвима, одлучује јавни тужилац⁶¹⁶, што је у супротности са ставом 9. Препоруке Комитета

⁶¹⁴ Одомаћен је и термин „аутоматска алокација предмета“

⁶¹⁵ Тако је чланом 24. Закона о судијама предвиђено да судија предмете прима према редоследу независном од личности странака и околности правне ствари. Судији се предмети поверавају на основу распореда послова у суду, у складу са Судским пословником, према редоследу унапред утврђеним за сваку календарску годину, искључиво на основу ознаке и броја предмета. Нико нема права да судска већа образује и предмете додељује мимо распореда послова и редоследа пријема предмета. Могућности одступања од ових правила регулисане су чланом 25. истог закона, који предвиђа да се од редоследа пријема предмета може се одступити у случајевима предвиђеним законом, као и у случају оптерећености или оправдане спречености судије, у складу са Судским пословником, у складу са којим судији може бити и одузет предмет: ако је због његовог дужег одсуства потребно поступити по предмету који је хитан по закону или по својој суштини; ако је угрожено ефикасно функционисање суда; ако је судији правноснажно изречена дисциплинска санкција због дисциплинског прекршаја неоправданог одуговлачења поступка, као и у другим случајевима предвиђеним законом. Одузети предмет додељује се у рад другом судији, у складу са Судским пословником.

⁶¹⁶ Наиме, у складу са чланом 42. Правилника о управи у јавним тужилаштвима, доделу предмета врши јавни тужилац, а у случају одсутности или спречености врши заменик јавног тужиоца одређен годишњим распоредом. По овлашћењу јавног тужиоца доделу предмета у одељењима врши

министара Савета Европе *Rec(2000)19* о улози јавног тужилаштва у кривичноправном ситему, где се наводи да би организација и функционисање јавног тужилаштва, подела предмета у њему и требало да задовољи услов непристрасности и самосталности.

Потпуна аутоматизација расподеле предмета постиже се употребом информационо-комуникационих технологија (у даљем тексту: ИКТ) и треба је посматрати у ширем контексту аутоматизације процеса управљања предметима у правосуђу (*case management*), о коме ће бити више речи у контексту односа принципа ефикасне организације правосуђа и трајања кривичних поступака.⁶¹⁷

Када је реч о границама професионалне етике и интегритета, границе дозвољеног поступања постављене су првенствено Законом о судијама и Законом о јавном тужилаштву, а потом и етичким кодексима за судије и јавне тужиоце, као и плановима интегритета.

Сврха етичких кодекса да поставе јасне смернице чије поштовање има за циљ да судија „непристрасно води поступак по својој савести, у складу са властитиом проценом чињеница и тумачењем права, уз обезбеђење правичног суђења, суђења у разумном року и поштовања процесних права странака гарантованих Уставом, законом и међународним актима.“⁶¹⁸

руководилац одељења. Пре доделе, јавни тужилац може предмете разврстати према сложености у складу са категоријом обрађивача. Предмети се, по правилу, додељују обрађивачима предмета према редоследу пријема и то тако што се предмет додељује првом наредном обрађивачу предмета са листе обрађивача сачињене по азбучном редоследу.

Слично као када су у питању судије, јавни тужилац одступа од начина додељивања предмета предвиђеног ставом 4. овог члана када то оправдавају разлози оптерећености и спречености појединих обрађивача, специјализације обрађивача за одређену област или уколико то оправдавају други разлози. Заменик јавног тужиоца је, по правилу, задужен предметом до правноснажне судске одлуке.

⁶¹⁷ Види одељак 1.6.1.2. овог поглавља

⁶¹⁸ Етички кодекс за судије („Службени гласник РС“, бр. 96/2010), предвиђа да судија обавља судијску функцију објективно, без наклоности, предубеђења и предрасуда према странама у поступку заснованих на раси, боји коже, националној припадности, верским убеђењима, политичкој опредељености, полу, старосној доби и другим личним својствима.

Поред тога, одређено је да судија у обављању судијске функције, својим понашањем у суду и ван суда, одржава и јача поверење јавности и странака у поступку у непристрасност судија и судова.

Судија је дужан да се уздржи од суђења у поступцима у којима постоје разлози који доводе у сумњу његову непристрасност. Сумњу у непристрасност судије нарочито подстичу породичне, пријатељске, пословне, социјалне и сличне везе са странкама и њиховим заступницима, али и да посвећује једнаку пажњу опречним интересима странака и да објективно води поступак и доноси одлуке.

Етички кодекс јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца исправно доводи у везу функцију јавног тужилаштва и достизање европских стандарда у области професионалне етике носилаца јавнотужилачке функције, чиме се доприноси јачању владавине права и поверења јавности у вршење јавнотужилачке функције.

Државно веће тужилаца је у уводу Кодекса навело да посебно сматра да носиоци јавнотужилачке функције, поред придржавања принципа Етичког кодекса, приликом остваривања своје улоге треба да имају у виду и Препоруке Комитета министара Савета Европе о улози јавних тужилаца у кривично-правном систему *Rec (2000)19*, као и Европског упутства о етици и понашању за јавне тужиоце које је усвојила Конференција Генералних државних тужилаца Европе 31. маја 2005. године. Овоме би се ипак могле упутити одређене замерке будући да је чињеница да чак ни добар део носилаца правосудних функција не познаје ни одредбе етичких кодекса, а камоли европске стандарде у овој области.

Решење би требало тражити у континуираном раду на унапређењу знања судија и јавних тужилаца, односно заменика јавних тужилаца, што је јасно препознато у Акционом плану за Поглавље 23, којим је планирано спровођење обука не само за носиоце правосудних функција, већ и за судијске сараднике и тужилачке помоћнике. Део други Етичког кодекса за судије прецизира оквире професионалног понашања у сфери забране дискриминације, понашања у и изван суда, коментарисања судских поступака, као и ангажовања на пословима, односно активностима који би могли довести у сумњу његову непристрасност. Етички кодекс за носиоце јавнотужилачке функције овде додаје и обавезу поштовања претпоставке невиности, што се може разумети имајући у виду да се ради о вероватно најтежем облику пристрасности у

Судија је дужан да се уздржи и од давања изјава или коментара у јавности, због којих би се у предметима у којима поступа могао створити утисак пристрасности и нарушити правичност суђења, као и било каквих обавештења или коментара у медијима о конкретним предметима кој и би могли да утичу на исход поступка.

Судија мора да избегава учешће у политичким активностима, које могу да угрозе утисак непристрасности, али може да учествује у грађанским, добротворним и верским активностима, под условом да се те активности не одражавају негативно на обављање судијске функције.

Судија је дужан да ван суда, у својим личним односима са припадницима правне професије, избегава ситуације које би оправдано могле да изазову сумњу у његову непристрасност.

Етички кодекс јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца („Службени гласник РС“, бр. 87/2013);

кривичном поступку.⁶¹⁹ Односом јавних тужилаца према поштовању претпоставке невиности бавио се и Европски суд за људска права, будући да је често веома тешко направити разграничење између тврдње тужиоца да докази из списка предмета говоре да одређено лице извршило кривично дело, и тврдње да је лице извршилац кривичног дела.⁶²⁰ Као што је већ поменуто, поред етичких кодекса, значајну улогу у непристрасном поступању носилаца правосудних функција имају и планови интегритета, чији је циљ систематично и свестрано сагледавање потенцијалних недостатака и адекватних решења на пољу јачања интегритета судова и јавних тужилаштва, са аспекта интегритета институције и појединца као дела те институције. „План интегритета је документ који настаје као резултат самопроцене изложености институције ризицима за настанак и развој корупције, као и изложености етички и професионално неприхваљивим поступцима. Циљ доношења плана интегритета је јачање интегритета институције, који подразумева индивидуалну честитост, професионализам, етичност, институционалну целовитост, као и начин поступања у складу са моралним вредностима. Јачање интегритета институције доводи до смањења ризика да се јавна овлашћења обављају супротно сврси због којих су установљена, што доприноси побољшању квалитета рада институције, а тиме и повећању поверења јавности у њихов рад.“⁶²¹ Ради се дакле о идеји смањења ризика по интегритет конкретне институције и појединаца у њеном склопу кроз мапирање, поједностављивање и транспарентност процедура, јачање одговорности, лимитирање дискреционих овлашћења и успостављање механизма унутрашње контроле.

Тако је плановима интегритета потребно обухватити области као што су управљање: институцијом, финансијама, јавним набавкама, документацијом, кадровима, али и

⁶¹⁹ Ипак чини се да је сувишно потпуно понављање разлога због којих би јавни тужилац, односно заменик јавног тужиоца требало да захтева своје изузеће, будући да су они подједнако детаљно обрађени у Законику о кривичном поступку, и као такви, јавним тужиоцима добро познати.

⁶²⁰ Види: *Daktaras v. Lithuania*, No. 42095/98, пресуда од 10. октобра 2000. године. Наведено према: McBride, J (2009): *Human Rights and Criminal Procedure- The Case Law of European Court of Human Rights*, Council of Europe, pp. 35.

⁶²¹ Агенција за борбу против корупције (2012): *Приручник за израду плана интегритета*, стр. 3. доступно на: http://www.acas.rs/images/stories/Prirucnik_konacna_verzija.pdf, приступљено 2. фебруара 2015. године

питање безбедности. Све ово уз регулисање специфичних области као што су: сукоб интереса, пријем поклона, делотворно поступање по пријавама корупције, етички и професионално неприхватљивих поступака, заштита запослених који пријављују корупцију, као и етички и професионално неприхватљиве поступке.

Националном стратегијом за борбу против корупције за период од 2013. до 2018. године, као и НСРП 2013-2018. предвиђена је израда и континуирано унапређење планова интегритета, што је уједно обавеза која проистиче и из Закона о Агенцији за борбу против корупције.

1. Стручност носилаца правосудних функција као предуслов окончања кривичног поступка у разумном року

Утицај начела стручности на ефикасност правосуђа још је израженија него што је то случај са претходна два начела. Наиме, без адекватног и стално растућег нивоа стручности носилаца правосудних функција, њихова независност и непристрасност су потпуно обесмишљене, и постају попут лепог али празног рама коме недостаје слика.

Истовремено, без сталног усавршавања и стицања нових знања, апсурдно је очекивати да правосуђе буде ефикасно, јер управо висок ниво стручности даје носиоцима правосудних функција ону праву, позитивну дозу рутине, захваљујући којој поступцима управљају много ефикасније. С друге стране, када се та рутина не заснива на континуираном усавршавању, када се „не храни“ новим знањима, лако се претвара у учмалост и главну препреку ефикасном поступању.

Значај адекватне стручне припреме за ступање на правосудну функцију, као и континуираног унапређења знања и вештина за њено ефикасно вршење, препознат је и јасно дефинисан у бројним међународним повељама и препорукама које садрже европске стандарде у области организације и функционисања правосуђа.

Тако је Препоруком СМ/Рес (2010) 12 Комитета министара Савета Европе, у Поглављу 6, које уређује статус судије, предвиђено да Судијама треба пружити

теоријско и практично иницијално и целоживотно стручно усавршавање у потпуности о трошку државе. Оно би требало да обухвати економска, социјална и културна питања потребна за обављање судијске функције. Интензитет и трајање таквог усавршавања би требало одређивати у функцији претходног професионалног искуства, при чему би независни орган требало да се стара о томе да, уз пуно поштовање независности образовног система, програми иницијалног и целоживотног стручног усавршавања испуњавају услове отворености, стручности и непристрасности својствене судијској функцији. Истом препоруком, предвиђена је дужност судија да редовно обнављају и развијају своја знања.

Слично предвиђа и Препорука *Rec 1994/12e* Комитета министара Савета Европе, која у начелу 3. наводи да је потребно је обезбедити одговарајуће услове за рад како би се судијама омогућило да раде ефикасно, и то посебно тако што ће се ангажовати довољан број судија и обезбедити одговарајућа обука, као што је практична обука у судовима и, тамо где је то могуће, при другим установама и телима, пре њиховог именовања и касније током каријере. Ова обука треба да буде бесплатна за судије и да се посебно бави новим правним прописима и судском праксом. Тамо где је то могуће, обука треба да обухвати и студијске посете европским и другим страним органима власти као и судовима.

Наводећи способност и ревност као предуслове за правилно обављање судијске функције Бангалорски принципи судијског понашања (вредност 6.) превиђају да ће судија предузети разумне кораке ради одржавања и развијања својих знања, вештина и личних квалитета неопходних за правилно обављање судијске функције, користећи, са тим циљем, погодности центара за обуку и других установа, које судијама треба да, под контролом правосуђа, буду стављене на располагање. Поред тога, судије ће се редовно информисати о релевантним променама међународног права, укључујући и међународне конвенције и друге инструменте који установљавају норме људских права.

Магна карта судија (начело 7. и 8.) већ у основним начелима истиче да почетна и допунска обука представљају право и дужност судија, као и да се она се организује под надзором правосуђа. Овај документ обуку види као важан елемент за очување независности судија, као и квалитета и ефикасности правосудног система.

Дужност стручног усавршавања садржана је и у Препоруци Rec 2000/19 Комитета министара Савета Европе у којој се наводи да је усавршавање и обавеза и право свих јавних тужилаца, пре именовања као и на трајној основи. Државе стога треба да предузму ефикасне мере којима се обезбеђује одговарајућа едукација и усавршавање јавних тужилаца, како пре тако и након њиховог именовања. За разлику од претходно поменутих извора европских стандарда у овој области, Препорука Rec 2000/19 даје прецизне одредбе по којима јавни тужиоци треба посебно да буду упознати са:

- I. Принципима и етичким обавезама које проистичу из њихове функције;
- II. Уставном и правном заштитом осумњичених, жртава и сведока;
- III. Људским правима и слободама прописаним Конвенцијом о заштити људских права и основних слобода, посебно правима утврђеним члановима 5. и 6. ове Конвенције;
- IV. Принципима и праксом организације рада, руковођења и кадровским питањима у контексту правосуђа;
- V. Механизмима и материјалима који доприносе доследности у њиховом раду. Осим тога, државе треба да предузму ефикасне мере у циљу обезбеђења усавршавања по одређеним питањима или одређеним секторима, у светлу тренутних услова, узимајући у обзир одређене врсте и развој криминалитета, као и међународну кривично-правну сарадњу.

Европска повеља о Закону за судије, истиче да судијама законом треба да буде гарантовано одржавање и усавршавање њихових знања, техничких, као и друштвених и културних, која су им потребна за обављање њихових дужности, путем редовног приступа обуци коју држава плаћа и чију организацију обезбеђује.

Из горе наведених стандарда у области стручности носилаца правосудних функција, јасно је да о значају стручности за ефикасно вођење кривичних поступака можемо говорити на више нивоа:

Најпре, од огромног значаја је ниво стручности, односно квалитет и квантитет знања и вештина које судија или јавни тужилац поседује већ приликом ступања на правосудну функцију.

Потреба за успостављањем достизањем европских стандарда у овој области, код нас је препозната још пре петнаестак година када се и родила идеја о оснивању Правосудног центра који је функционисао од 2002. до 2009. године након чега је прерастао у Правосудну академију чији је рад започео 2010. године. Идеја о институционализацији и стандардизацији почетне и континуиране обуке носилаца правосудних функција несумњиво је једини начин да се превазиђу драстичне разлике у нивоу стручности кандидата који су на правосудне функције ступали у старом систему, долазећи из најразличитијих радних окружења и без организоване провере знања.

Концепт Правосудне академије подразумева почетну обуку у трајању од 30 месеци⁶²² за групе полазника који се на овај програм, након положеног пријемног испита и рангирања, уписују једанпут годишње и чији се број одређује на основу процена које ВСС и ДВТ дају на основу потреба правосудне мреже.

Поред почетне, за стручност носилаца правосудних функција од огромног значаја је и стална, односно континуирана обука,⁶²³ која би требало да обухвати два сегмента,

⁶²² Сам програм почетне обуке траје 24 месеца, након чега следи шестомесечна припрема за полагање завршног испита.

⁶²³ У складу са поменутим европским стандардима су и одредбе члана 9. Закона о судијама којим је предвиђено да судија има право и обавезу на стручно усавршавање и обуку о трошку Републике Србије, у складу са посебним законом, при чему се обука дефинише као организовано стицање и

и то знања и вештине. И у једном и у другом сегменту, подразумевано је организовање и похађање обука које имају за циљ савладавање новоусвојених законских решења⁶²⁴, новоуспостављених информатичких система или процедура, али се не сме ограничити само на то, већ мора имати тенденцију сталног обогаћивања спектра знања и вештина, чак и у периодима који не доносе драстичне новине.

Поред почетне и сталне, од посебног значаја за трајање кривичних поступака је и специјализована обука у појединим специфичним областима, попут малолетничког кривичног права, која је уједно и обавезна. Наиме, чини се да специјализација у оквиру правосуђа још увек није препозната као довољно значајна, а овоме свакако доприноси чињеница да самим избором на функцију, судија није аутоматски и трајно распоређен у једну материју, већ се може догодити да током каријере буде и више промена.

Мањак специјализације видљив је и у редовима адвоката, иако је неспорно да је за адекватно заступање интереса окривљеног у кривичном поступку недовољна чињеница да је неко положио правосудни испит и уписан у именик адвокатске коморе. Ово посебно долази до изражаја када је реч о постављеном браниоцу, јер

усавршавање теоријских и практичних знања и вештина потребних за самостално, стручно и ефикасно вршење судијске функције. Обука је обавезна на основу закона или одлуке Високог савета судства у случају промене специјализације, битних промена прописа, увођења нових техника рада и ради отклањања недостатака у раду судије уочених приликом вредновања његовог рада. Садржај програма обуке одређује се у зависности од професионалног искуства судије.

Сличну одредбу садржи и члан 54. Закона о јавном тужилаштву који предвиђа да јавни тужилац и заменик јавног тужиоца имају право и обавезу на стручно усавршавање о трошку Републике Србије, на начин уређен законом.

Значај стручности није запостављен ни у Етичком кодексу за судије који у делу 3. предвиђа да судија има обавезу да усавршава теоријско и практично знање и вештине кроз програм обуке, али и да настоји да континуирано усавршава знање и вештине како би унапредио квалитет судске заштите.

⁶²⁴ Вредан тест у овом смислу била је припрема за примену ЗКП-а из 2011. године, где је, због потпуне промене система и преласка на тужилачку истрагу било неопходно обуком обухватити све судије кривичних одељења, јавне тужиоце, заменике јавних тужилаца, као и судијске сараднике и тужилачке помоћнике. Том приликом, показало се, најпре, да је са овом врстом обуке потребно почети на време, да она мора бити веома квалитетно структурирана имајући у виду обим новина, али и што је можда најважније, тај циклус обука показао је апсолутни недостатак иницијативе и воље, а слободно би се могло рећи и неодговорност полазника, који су врло често на обуку долазили а да претходно нису ни прочитали нова законска решења.

окривљени који сам одабере браниоца има прилику да направи избор у складу са угледом одређеног адвоката и чињеницом да се исти бар претежно бави кривичном материјом. У случају постављеног браниоца, окривљени нема механизме да утиче на квалитет одбране. У том смислу, не би било лоше размислити и другачијем уређењу кривичне адвокатуре, имајући у виду већ поменути сужени избор у случају постављања браниоца по службеној дужности, као и чињеницу да се у кривичном поступку истовремено штите јавни интерес и фундаментална људска права. Ово би свакако подразумевало додатне специјализације и провере знања.

Овакво схватање није без утемељења у *acquis*-у имајући у виду Препоруку Европске комисије Rec (2013)8179/2 о праву на правну помоћ окривљених у кривичном поступку.

У смислу свега изнетог, кључни кораци у периоду који нам предстоји, морају бити усмерени на унапређење стручности кроз континуирану и специјализовану обуку, уз значајне промене у неколико сегмената:

Када се ради о самом обухвату учесника обука, различит приступ је потребан у односу на почетну и континуирану обуку. Наиме, број полазника почетне обуке и до сада се одређивао на основу процене Високог савета судства и Државног већа тужилаца. Ипак, имајући у виду европске стандарде везане за број судија и јавних тужилаца на 100 000 становника, које драматично премашујемо, у периоду који предстоји мора се променити приступ који је деценијама заступљен у нашем правосуђу а који подразумева одређивање укупног броја судија и јавних тужилаца без јасних и унапред познатих критеријума, да би, потом, тај укупни број носилаца правосудних функција био алоциран унутар правосудне на основу дефинисаних критеријума, попут броја и прилива предмета и сл.

Јасно је да је у моменту када је након одлуке Уставног суда, велики број носилаца правосудних функција одлучио да се не врати на функције, пропуштена шанса да се смањи њихов укупан број и јасно дефинишу критеријуми за његово одређивање. Уместо тога, и без ових, као и без усвојеног правилника о критеријума за

вредновање кандидата приликом избора на правосудне функције, њихов број је у кратком року достигао онај из 2009. године. У том смислу, мишљења смо да је неопходно у што краћем року израдити стратегију људских ресурса за правосуђе, која би, између осталог обухватила и стратешки приступ питању одлива и прилива носилаца правосудних функција у систему, чиме би се избегле ситуације попут оне која је наступила са почетком примене ЗКП-а из 2011. када је било очигледно да број јавних тужилаца, њихових заменика и помоћника, апсолутно не одговара новонасталим потребама које је донео прелазак на тужилачку истрагу.

Ситуација је нешто другачија када се ради о континуираној обуци, која мора обухватити значајно већи број носилаца правосудних функција него што је то до сада био случај. У том смислу, намеће се питање обавезности континуиране обуке. Државе у окружењу покушале су ово питање да реше на различите начине, а као један од доминантних модела јавља приступ по коме се одређује одређени број дана у току године (који се углавном креће у распону од три до седам дана), које носиоци правосудних функција морају провести на стручном усавршавању. Овакво решење ипак има бројне недостатке. Најпре, само одређивање броја дана, без прецизирања садржине обука које носилац правосудне функције мора да похађа, лако доводи до тога да се већина њих, углавном крајем године, одлучује за похађање било које обуке која је тренутно у току, само да би испунили задати број дана. На овај начин, не постиже се јачање њихових стручних капацитета, и сам систем континуиране обуке губи смисао. Поред тога, овако одређен број дана засигурно је недовољан за постизање значајних помака у стручности носилаца правосудних функција, али се такво решење (углавном од стране представника судија и јавних тужилаца који се противе значајнијим новинама) често оцењује као неприхватљиво јер смањује број судећих дана.

Друго питање везано како за почетну тако и за континуирану обуку, тиче се курикулума који морају обухватити шири спектар програмских целина, усмерених како на теоријска знања, тако и на практичне вештине, попут оних везаних за информационе технологије, које су неопходне у свакодневном раду.

Поред тога, не сме се занемарити ни значај обуке судијских и тужилачких помоћника, али и припадника правосудних професија, попут вештака и тумача, чији квалитетнији и ефикаснији рад представља један од важних механизма за унапређење ефикасности кривичног правосуђа.

Најзад, треба имати на уму да ефикасност бројних интерних процедура у судовима и јавним тужилаштвима зависи од квалитета и стручности административног особља, те унапређење њихових знања и вештина не сме бити скрајнуто на листи приоритета. Ово је од нарочитог значаја у периоду који предстоји а који ће донети потпуну аутоматизацију процеса управљања предметима и успостављања електронског правосуђа, а самим тим и повећање захтева за познавањем информационих технологија.

У складу са тим је и Акциони план за спровођење НСРП 2013-2018. али и Акциони план за преговоре који садрже активности чији је циљ правосудни систем у коме се на свеобухватан и организован начин спроводи стручно усавршавање и обука, стичу и усавршавају теоријска и практична знања и вештине носилаца правосудних функција и спроводи обука судијских и тужилачких помоћника и приправника. На тај начин се постиже подизање нивоа поверења грађана у правосуђе тако што ће носиоци правосудних функција, и запослени у правосуђу и представници других правосудних професија, свој посао обављати стручно, компетентно, одговорно, доносећи квалитетне одлуке у разумним роковима, уз успостављање проактивне и јасне комуникације са грађанима.

Најзад да би Правосудна академија могла да одговори на све изазове које доноси њена нова улога, потребно је предузети значајне кораке у неколико сегмената: Најпре, неоспорно је да Академија мора добити адекватне просторије и опрему за рад, уз избегавање прелазних решења и учесталих пресељења, што је био случај у претходном периоду. Поред тога, за реализацију обука на начин који је горе представљен, неопходно је ангажовање значајног броја предавача, нарочито водећи рачуна о значају сталних предавача, чија улога не би била само реализација наставе,

већ би имали и кључну улогу у формирању катедри и континуираном унапређењу курикулума у различитим наставним областима.

Претходна два елемента функционисања Правосудне академије морају бити поткрепљена адекватним буџетским ресурсима. Наиме, највећи део обука на Правосудној академији до сада је био пројектно финансиран, што је значајно угрожавало њихову одрживост и континуитет. Циљ је потпуни (или бар у највећој мери) прелазак на буџетско финансирање Правосудне академије, чиме би се омогућило да квалитетне обуке осмишљене кроз пројекте, наставе да егзистирају и након окончања пројекта. Ово је од посебног значаја ако се има у виду да је кроз пројекте најчешће покрију најзначајнији трошкови попут израде програма и материјала за обуку, алата за евалуацију, база праксе и других података и сл. и да уколико постоји буџет који би подржао трошкове предавача и занемарљиве пратеће трошкове, све поменуто би могло да се користи и након истека пројекта.

Најзад, поставља се и питање контроле квалитета почетне и континуиране обуке, и то кроз двоструки механизам. Најпре, потребно је успоставити ефикасан систем евалуације самог програма и садржине обуке, као и квалитета предавача од стране полазника обуке, али и паралелни механизам који би подразумевао проверу знања полазника пре и након спроведене обуке. Овим би се постигао двоструки ефекат. С једне стране, у комбинацији са резултатима евалуације предавача и програма, добили би се јасни подаци о квалитету саме обуке и евентуалним потребама и могућностима за њено унапређење. С друге стране, ови резултати би се могли употребити у процесу напредовања у каријери носилаца правосудних функција. Ипак, треба напоменути да међу носиоцима правосудних функција, идеја да њихово знање, односно резултати обуке буду вредновани, не наилази на велико одобравање, што јасно говори да континуирану обуку и даље виде као питање испуњења форме а не као суштинску потребу за усавршавањем ради ефикаснијег поступања у додељеним предметима.

На крају, али од кључног значаја је и питање вредновања завршене почетне обуке на Правосудној академији приликом избора на правосудне функције.⁶²⁵ Мишљења смо да је изменама Закона о Правосудној академији, Закона о судијама и Закона о јавном тужилаштву, постигнут прави баланс и омогућено да најквалитетнији кандидати (било након завршене почетне обуке или полагањем специјализованог испита) ступе на правосудне функције.

4. Трајање кривичних поступака и принцип одговорности правосуђа

У НСРП 2013-2018. и пратећем Акциону плану препознато је да се квалитетан и ефикасан правосудни систем може градити само уз постојање адекватне равнотеже између независности и одговорности правосуђа. О одговорном правосуђу можемо говорити само ако постоји систем у коме су успостављени механизми како одговорности правосудних институција (тзв. институционална одговорност), тако и носилаца правосудних функција (индивидуална одговорност) за квалитет и резултате рада и употребу додељених јавних ресурса. Дакле, када говоримо о одговорности правосуђа, ми заправо говоримо о одговорности за независан, непристрасан, стручан и ефикасан рад, како носилаца правосудних функција, тако и правосудних тела.

Кључ изградње одговорног правосуђа лежи у успостављању и ефективној примени јасних, прецизних, објективних и транспарентних стандарда за оцену вршења правосудне функције, имајући у виду неколико сегмената: вредновање рада, етика, дисциплина, грађанскоправна и кривичноправна одговорност носилаца правосудних функција, као и њихово адекватно довођење у везу са обуком и каријерним

⁶²⁵ Одлуком Уставног суда, донетом на седници одржаној 6. фебруара 2014. године, утврђено је да нису у сагласности са Уставом одредбе Закона о Правосудној академији којима је прописано да су Високи савет судства и Државно веће тужилаца дужни да приликом предлагања кандидата за избор судије прекршајног и основног суда, односно заменика основног јавног тужиоца, предложе кандидата који је завршио почетну обуку на Академији и да тек ако међу пријављеним кандидатима нема оних који су завршили почетну обуку, могу предложити лице које испуњава опште услове за избор (члан 40. ст. 8, 9. и 11.). Према оцени Уставног суда наведеним законским одредбама повређује се уставно начело једнакости свих пред Уставом и законом, као и Уставом утврђена функција Високог савета судства и Државног већа тужилаца да, као независни и самостални органи, између осталог, предлажу кандидате за први избор за судију, односно заменика јавног тужиоца.

системом, односно напредовањем судија, председника судова, јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, судског и тужилачког особља (судијских и тужилачких помоћника, приправника и државних службеника и намештеника запослених на административним, техничким, рачуноводственим, информационим и другим пратећим пословима).

И поред чињенице да овако схваћен појам одговорности обухвата широк спектар области, у Извештају о скринингу су, помало неочекивано, сви захтеви везани за одговорност носилаца правосудних функција обухваћени само једном препоруком којом се захтева обезбеђивање ефективне измене и имплементације одредаба о „сукобу интереса“; ефективна верификација имовинских карата⁶²⁶ и унакрсне провере са релевантним информацијама; ефективно праћење поштовања етичког кодекса и спровођење додатних активности везаних за евалуацију и обуку судија и јавних тужилаца у области етике; преиспитивање и ефективна примена правила о дисциплинској одговорности и поступку разрешења; поновна процена система функционалног имунитета и обезбеђивање пуне кривичне одговорности судија и јавних тужилаца.

Када је реч о прва два сегмента препоруке, реч је о томе да само занемарљив проценат имовинских карата носилаца правосудних функција уопште пролази систем провере у Агенцији за борбу против корупције и то углавном због изостанка повезаности база релевантних података⁶²⁷ али и механизма који би Агенцији омогућили да до података уопште и дође. Тиме се отвара простор за корупцију и директан утицај на трајање и исход кривичних поступака. Значајнији напредак у овој области немогуће је остварити без измене Закона о агенцији за борбу против корупције и јачања њених капацитета да би јој се омогућила ефективнија провера имовинских карата. Поред тога, неопходно је доследније и ажурније пријављивање ступања на правосудне функције или њиховог престанка, јер ова врста информација представља неопходан предуслов за даље провере.

⁶²⁶ Извештаја о имовини и приходима

⁶²⁷ Првенствено су од значаја подаци Пореске управе

Како је један од најчешћих основа дисциплинске одговорности тежа повреда одредаба Етичког кодекса, потребно је и прецизирање одредаба оба правилника о дисциплинском поступку и дисциплинској одговорности носилаца правосудних функција, управо у погледу ових одредаба.

Поред прецизирања нормативног оквира, у области дисциплинске одговорности носилаца правосудних функција, инсистира се на ефективнијој имплементацији нормативног оквира. Наиме, посматрано у односу на укупан број дисциплинских пријава, дисциплински органи Високог савета Судства и Државног већа тужилаца веома ретко изричу дисциплинске санкције, док се о одлуке о разрешењу своде на ниво статистичке грешке.

У контексту благовременог окончања кривичног поступка, од посебног значаја је ефективна примена и кажњавање (и евентуално разрешење⁶²⁸) због дисциплинског прекршаја из члана 90, став 1, Закона о судијама, и то нарочито алинеја 3,5,7 и 8, којима се предвиђа дисциплинска одговорност због неоправданог кашњења у изради одлука, неоправданог незаказивања рочишта или претреса, неоправданог одуговлачење поступка и неоправданог необавештавања председника суда о предметима у којима поступак дуже траје.

Када је у питању дисциплинска одговорност јавних тужилаца, односно заменика јавних тужилаца, чланом 104, став 1, алинеја 1. и 2, Закона о јавном тужилаштву, прописано је да постоји дисциплински прекршај у случају да јавни тужилац, односно заменик јавног тужиоца не израђује јавнотужилачке одлуке и не улаже редовна и ванредна правна средства у прописаном року, као и да учестало пропушта или касни

⁶²⁸ У складу са чланом 92. Закона о судијама и истим чланом Закона о јавном тужилаштву, тежак дисциплински прекршај представља основ за разрешење судије, јавног тужиоца, односно заменика јавног тужиоца а чланом 90, став 2. и 3. истог закона дефинисано је да тежак дисциплински прекршај постоји ако је услед извршења дисциплинског прекршаја из дошло до озбиљног поремећаја у вршењу судске власти или обављања радних задатака у суду или до тешког нарушавања угледа и поверења јавности у судство, а нарочито застаревања предмета због несавесног рада судије и ако је наступила већа штета у имовини странке у поступку, као и у случају поновљеног дисциплинског прекршаја. Слично, у складу са чланом 104, став 2. Закона о јавном тужилаштву, тежак дисциплински прекршај постоји ако је услед дисциплинског прекршаја дошло до озбиљног поремећаја у вршењу јавнотужилачке функције или обављања радних задатака у јавном тужилаштву или до тешког нарушавања угледа и поверења јавности у јавно тужилаштво, а нарочито застаревања кривичног гоњења, као и у случају поновљеног дисциплинског прекршаја. Под поновљеним дисциплинским прекршајем сматра се три пута правоснажно утврђена одговорност судије за дисциплински прекршај.

на заказане претресе, расправе и друге процесне радње у предметима који су му додељени у рад.

Табела 9: Подаци о раду дисциплинских органа Високог савета судства

Година	Број дисциплинских пријава	Број предлога за вођење дисциплинских поступака	Број одлука којима је утврђено постојање дисциплинске одговорности	Број одлука о разрешењу због тешког дисциплинског прекршаја
2012.	476	5	5	1
2013.	540	8	4	0
2014.	944	42	18	5

Увидом у Годишњи извештај о раду Високог савета судства за 2012. годину⁶²⁹, увиђа се да је одлука о разрешењу због тешког дисциплинског прекршаја из члана 90, став 1, алинеја 3, односно због неоправданог кашњења у изради одлука, док је још један поступак обустављен због престанка судијске функције на лични захтев а вођен је тешког дисциплинског прекршаја из члана 90, став 1, алинеја 3, 5 и 7, односно неоправдано незаказивање рочишта или претреса и неоправдано одуговлачење поступка.

Током 2013.⁶³⁰ од осам предлога за покретање дисциплинског поступка, два су се односила на поменуте видове неажурности у раду (један у кривичној материји) али поступци нису окончани у току 2013. године. 2014. годину карактерише значајан пораст активности дисциплинских органа, па је због тешког дисциплинског прекршаја чак пет судија разрешено и то, троје судија због неоправданог кашњења у изради судских одлука, један судија због неоправданог кашњења у изради судских одлука и неоправданог одуговлачења поступка, и један судија због неоправданог одуговлачења поступка.

⁶²⁹ Извештај о раду Високог савета судства за 2012. годину, доступно на: <http://www.vss.sud.rs/sr/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83>, приступљено 1. јануара 2015. године

⁶³⁰ Извештај о раду Дисциплинског тужиоца Високог савета судства за 2013. годину, доступно на: <http://www.vss.sud.rs/sr/%D1%81%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B5/%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2%D0%B0/2014.>, приступљено 1. јануара 2015. године

Табела 10: Подаци о раду дисциплинских органа Државног већа тужилаца

Година	Број дисциплинских пријава	Број поднетих предлога за покретање дисциплинског потупка	Број одлука којима је утврђено постојање дисциплинске одговорности	Број одлука о разрешењу због тешког дисциплинског прекршаја
2013. ⁶³¹	57	3	1	0
2014.	139	5	1	0

Из података у табелама 9 и 10 видљиво је да подаци о изреченим дисциплинским санкцијама не кореспондирају забрињавајућим подацима о трајању кривичних, па и судских поступака уопште, имплицирајући да се разлози њиховог предугог трајања увек налазе изван одговорности судија, јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, што је у најмању руку нереално.

Поред тога, треба напоменути да није реткост да носиоци правосудних функција поднесу захтев за разрешење на лични захтев и тиме избегну разрешење због тешког дисциплинског прекршаја.⁶³² Ово у пракси може представљати велики проблем јер услучају таквог престанка функције не постоји могућност утврђивања дисциплинске одговорности, те нема формалних препрека да се такав судија или јавни тужилац након одређеног времена поново нађе на правосудној функцији.

Упитно је, такође, да ли су овако постављени основи дисциплинске одговорности, без издвајања специфичних основа одговорности председника судова и јавних тужилаца, чије су надлежности и опис послова унеколико другачији него када се ради о судијама и заменицима јавних тужилаца, нарочито у домену ефикасног функционисања суда, односно јавног тужилаштва којим руководе. У том смислу, недостаје читав низ одредаба које предвиђају њихову одговорност у случају невршења или неадекватног вршења послова из домена руковођења судом, односно јавним тужилашвом, што су неспорно чести разлози неефикасности. Ово питање је неоправдано изостављено не само као тема научних и стручних расправа у овој

⁶³¹ Статистички подаци поступања дисциплинских органа Државног већа тужилаца за период од 20.05.2013-31.12.2013.године, доступно на: <http://www.dvt.it.rs/doc/izvestaji/STATISTICKI%20PODACI%20POSTUPANJA-20-05-13-31-12-13.pdf>, приступљено 1. јануара 2014. године

⁶³² Чак троје судија током 2014. године поступило је тако

области, већ није обухваћено ни НСРП 2013-2018. али ни препорукама у Извештају о скринингу, па самим тим ни Акционим планом за Поглавље 23.

Све ово доводи до закључка да будући кораци морају бити усмерени у два правца: прецизирање нормативног оквира али и много ефикаснији рад дисциплинских органа Високог савета судства и Државног већа тужилаца. Ово друго је од пресудног значаја јер је из правосудног система неопходно уклонити изразито неефикасне носиоце правосудних функција, док они чија је неажурност мање изражена морају бити упозорени дисциплинским санкцијама. Овакво деловање уједно би имало превентивни ефекат када се у питању остале судије и јавни тужиоци јер би постали свеснији потенцијалних последица неефикасног поступања.

Поред дисциплинске одговорности, од значаја је и нормативни оквир и његова ефикасна имплементација у области имовинске и кривичне одговорности судија због прекомерног трајања кривичних поступака.

У складу са чланом 6. Закона о судијама, за штету коју судија проузрокује незаконитим или неправилним радом одговара Република Србија, која, уколико је на основу правноснажне судске одлуке, односно поравнања закљученог пред судом или другим надлежним органом, исплатила штету, може тражити од судије накнаду исплаћеног износа, ако је штета проузрокована намерно.

Ако је одлуком Уставног суда, Европског суда за људска права или другог међународног суда, утврђено да су у току судског поступка кршена људска права и основне слободе и да је пресуда заснована на таквом кршењу или да је пресуда изостала због кршења права на суђење у разумном року, Република Србија може тражити од судије накнаду исплаћеног износа, ако је штета учињена намерно.⁶³³

Границе кривичне одговорности носилаца правосудних функција морају јасно бити дефинисане одредбама о функционалном имунитету које су у правном поретку Републике Србије подигнуте на ниво Уставних гаранција.

⁶³³ Слично решење садржано је и у члану 105. хрватског Закона о судовима, на основу ког за имовинску (материјалну) штету судија не одговара непосредно и примарно. Одговара држава и само она може бити тужена за штету коју је починио судија, након чега се једино може регресирати од судије и у том ће регресном захтеву успети само да докаже да је судија грађанину или правном лицу штету проузроковао намерно или из крајње непажње.

Члановима 151. и 162. Устава предвиђено је да судија, јавни тужилац и заменик јавног тужиоца не могу бити позвани на одговорност за изражено мишљење у доношењу одлуке односно вршењу тужилачке функције, осим ако се ради о кривичним делима кршења закона од стране судије, јавног тужиоца, односно заменика јавног тужиоца.

Овако рестриктивним приступом постиже се баланс између независности, односно самосталности носилаца правосудних функција и могућности за утврђивање њихове кривичне одговорности у вези са вршењем правосудне функције.

Имајући у виду све изнето, не можемо се отети утиску да, иако је нормативни оквир који уређује област одговорности носилаца правосудних функција за поступање које се коси са њиховом обавезом ажурности ради обезбеђења правичности поступка, упркос константним проверама од стране Венецијанске и Европске комисије приликом сваке измене, и даље не обезбеђује довољну потпору за успостављање равнотеже између гаранција који им пружа принцип независности судства и дужности непристрасног, стручног и ефикасног поступања. Ипак, много значајнији проблем представља и даље у великој мери присутан мањак свести међу самим носиоцима правосудних функција, да успостављање делотворног система одговорности, и то нарочито кроз ефикасније поступање дисциплинских органа, не представља атак на њихову независност, већ да, напротив, отвара простор да се са правосуђа као великог и целовитог система, отклони сумња у независност и правичност, настала као последица несавесног и нестручног понашања мањине.

Глава II: Ефикасна организација правосуђа и окончање кривичног поступка у разумном року

У НСРП 2013-2018. ефикасно правосуђе је одређено као правосудни систем у коме се делотворно управља и рационално користе ресурси, по предметима поступа и суди у разумним роковима, у законито прописаном поступку, уз поштовање људских и мањинских права и слобода, загарантованих, како домаћим, тако и међународним прописима.

Из овако одређене дефиниције је јасно да је за ефикасно функционисање правосуђа неопходно уклапање бројних елемената, односно „коцкица мозаика“, од којих је слика ефикасности сачињена. Уколико бисмо покушали да издвојимо кључне од поменутих елемената, једна од полазних тачака би свакако била *делотворна и ефикасна мрежа судова и јавних тужилаштва*.

Поред тога, од великог значаја је и квалитет процесних, као и закона који уређују организацију правосуђа, али и подзаконских аката, а у делу који се односи на *ефикасно спровођење интерних процедура у судовима и јавним тужилаштвима нарочито имајући у виду ефикасно управљање предметима*. Усудили бисмо се да констатујемо да је сам појам ефикасног управљања предметима и даље потпуна непознаница за већи део носилаца правосудних функција у Републици Србији, те не постоји свест о утицају овог процеса на трајање судских поступака.⁶³⁴

Ефикасно вођење судских, а нарочито кривичних поступака у великој мери је условљеном константним *унапређењем инфраструктуре*. Ово је нарочито дошло до изражаја у моменту почетка примене ЗКП-а 2011. у судовима и јавним тужилаштвима опште надлежности.

⁶³⁴ Свеобухватну анализу елемената ефикасног управљања предметима види у: Pekkanen, P. (2011): *Delay Reduction in Courts of Justice – Possibilities and Challenges of Process Improvement in Professional Public Organizations*, Doctoral Dissertation, Acta Universitatis Lappeenrantaensis.

Један од битних предуслова ефикасног вођења кривичних поступака, а који уједно повезује управљање предметима и друге интерне процедуре са инфраструктурним проблемима, јесте питање *унапређења информационо-комуникационих технологија* (у даљем тексту: ИКТ) и *успостављање електронског правосуђа* (у даљем тексту: е-правосуђе).

Ниво ефикасности претходних елемената условљава и успешност решавања заосталих предмета (*backlog*), чиме се стичу услови за смањено оптерећење судова и јавних тужилаштава. Адекватна организација свих наведених сегмената представља обавезу државе, што потврђује и раније поменут став ЕСЈП изнет у предмету *Tsilira* против Грчке, наводећи да је земља уговорница дужна да организује свој правни систем на начин који осигурава свима право на правноснажну судску одлуку.

Имајући у виду горе издвојене кључне тачке ефикасне организације правосуђа, може се констатовати да су у Републици Србији у претходне две године направљени извесни помаци у свакој од наведених области али да најважнији подухвати тек предстоје. Тренутни ниво, као и потенцијални дometи унапређења ефикасности кривичног правосуђа, морају се посматрати у контексту мање или више успешних реформских активности у горе поменутиим областима, а током претходних десетак година.

1. Адекватна мрежа судова и јавних тужилаштава као предуслов ефикасности

Када се говори о ефикасности правосудне мреже, од великог значаја су параметри које већ дужи низ година користи *СЕРЕЈ*, а који представљају комбинацију квантитативних показатеља попут броја судова, јавних тужилаштава, прилива и савладавања прилива предмета, боја носилаца правосудних функција, трошкови и сл. са углавном квалитативним параметрима приступа правди.

Наиме, ради се првенствено о *броју судова и јавних тужилаштава на 100 000 становника*. Овај податак релевантан је најпре због граница остварења права на

приступ правди, па се као додатни параметар с њим у вези, прати максимална удаљеност суда, односно јавног тужилаштва.⁶³⁵

Поред броја судова и јавних тужилаштава, важан је и *број судија и јавних тужилаца, односно заменика јавних тужилаца на 100 000 становника*.⁶³⁶

Најзад, за промптно вођење поступака, *важан је и број предмета по суду или јавном тужилаштву, односно по судији или заменику јавног тужиоца*. Осим самог броја предмета, битна је и њихова равномерна расподела, односно неопходно је постојање што мањих разлика у оптерећености судова и јавних тужилаштава, односно судија и заменика јавних тужилаца бројем предмета, као и структура додељених предмета, у смислу њихове сложености.⁶³⁷

Правосудна мрежа у Републици Србији је у последњих пет година претрпела темељне промене, и то у два наврата, 2009. и 2013. године.

Када је реч о првом таласу промена, поред драстичне редукције броја судова, након чега их је велики део сведен на ранг судске јединице, реформа правосуђа је обухватила и вишеструко оспораван општи реизбор судија и јавних тужилаца, што је резултирало значајним смањењем њиховог броја, као и масовним обраћањем Уставном суду Србије.

Који је обим измена у правосудној мрежи направљен приликом овог реформског захвата, а са дејством од 1. јануара 2010. године најбоље се види из следећих података:

⁶³⁵ Више о алокацији ресурса у контексту остваривања права на приступ правди види у: Noam, E. (1982): Resource Allocation and Access to the Criminal Courts: An Economic Model, *The Windsor Yearbook of Access to Justice*, Vol. 2, pp. 208-223.

⁶³⁶ Тако је просечан број судија у државама региона традиционално преко 30 на 100 000 становника насупрот европском просеку од 20,92. Наведено према: Европска комисија за ефикасност правних система- *Commission européenne pour l'efficacité de la justice - The European Commission for the Efficiency of Justice (2014): Report on European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice*.

⁶³⁷ Више о томе види у: Noam, E. (1982): Case Quotas in the Court: An Analysis of the Allocation of Judicial Resources, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 19, No. 2, pp. 204-215.

- а) Укупан број судова у Србији у том периоду смањен са 199 на 129, односно са 2,7 на 1,8 на 100 000 становника;
- б) Укупан број судија је са 3 212, односно 44,1 на 100 000 становника априла 2009. године, смањен на 2 455, односно 33,7 на 100 000 становника;
- в) Број јавних тужилаца и њихових заменика, у периоду 2006-2010, по подацима *СЕРЕЈ*-а смањен је за 5,8%, и достигао цифру од 611 односно 8,4 на 100 000 становника 2010. године.

Тада успостављена правосудна мрежа створила је неколико проблема:

Најпре, иако је број судова смањен, трошкови функционисања мреже били су превисоки а приступ правди је за грађане физички и финансијски отежан су јер неретко били принуђени да на рочишта путују и више од 50 километара, што због неприступачности терена, слабе саобраћајне повезаности, старости или здравственог стања грађана, може представљати непремостиву препреку.

Поред утрошка времена, финансијски трошкови путовања за судије, странке, адвокате, сведоке и вештаке су били изузетно високи. Поред ове врсте трошкова, правосудни буџет је трпео и додатно оптерећење због потребе одржавања и обезбеђења објеката у којима су се некада налазили су судови и јавна тужилаштва, а који су након реформе изгубили своју пређашњу намену.

Неспорно, највећи проблем који је донело успостављање нове правосудне мреже, узрокован је чињеницом да је процес миграције предмета услед укидања великог броја судова, а потом и њихово додељивање новим судијама, односно већима, потрајао готово девет месеци. За то време, пристизали су нови предмети и створен је огроман заостатак, а број нерешених предмета удвостручен је у односу на претходну годину. Велики број предмета је прешао у категорију старих предмета, а у бројним случајевима је наступила и апсолутна застарелост кривичног гоњења.

Степен причињене штете је био такав да чак ни на крају 2012. године, дакле ни после три године уходавања тада успостављене мреже, није било могуће отклонити проблеме већ су постајали све очигледнији, што се лако може видети из табела 11, 12 и 13, које приказују број нерешених старих кривичних предмета по нивоима судова на крају 2012. и 2014. године.⁶³⁸

⁶³⁸ Да се овај тренд није значајно променио ни током 2013. године може се закључити следеће: - Врховни касациони суд у 2013. години имао је 16,61% (322) мање предмета нерешених на почетку извештајног периода него у 2012. години. Укупно примљених предмета је више за 102,56% (5.845), укупно предмета у раду је више за 72,31% (5.523). За 89,74% (5.403) је више укупно решених предмета и 7,42% (120) је више нерешених предмета на крају извештајног периода. - Посматрајући укупне резултате апелационих судова у 2013. години можемо закључити да је 1,97% (483) више нерешених предмета на почетку извештајног периода у односу на 2012. годину. Укупно примљених предмета је више за 5,34 (4.221), укупно предмета у раду је више за 4,54% (4.704). Укупно су решили за 4,79% (3.761) више предмета и нерешених предмета на крају извештајног периода је више за 3,77% (943). - Виши судови су у 2013. године имали 13,09% (6.017) мање нерешених предмета на почетку извештајног периода у односу на 2012. годину. Повећан је прилив предмета за 10,04% (10.254). Укупно предмета у раду је више за 2,86% (4.237). Укупно је решено за 10,91% (11.798) више предмета и нерешених предмета на крају извештајног периода је мање за 18,55% (7.372). - Основни судови су имали 4,42% (118.037) мање нерешених предмета на почетку извештајног периода у 2013. у односу на 2012. годину. Укупно је примљено 12,68% (130.942) предмета мање. Укупно предмета у раду је било мање за 6,72% (248.979). Укупно је решено 0,40% (4630) предмета мање. Нерешених предмета на крају извештајног периода је за 9,56% (244.349) мање. Наведено према: Врховни касациони суд (2014): *Статистика о раду свих судова у Републици Србији за 2013. годину*

Табела 11 : Нерешени стари предмети на дан 31.12.2012. и 31.12.2014. године - према датуму иницијалног акта (основни судови)

МАТЕРИЈА К НА ДАН	НАЗИВ СУДА	БРОЈ СУДИЈА	УКУПНО У РАДУ	УКУПНО НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА	ТРАЈАЊЕ НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА						% СТАРИХ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА УКУПНО У РАДУ	СТАРИХ ПРЕДМЕТА ПО СУДИЈИ
					9м-1год.	1-2год. Само за Ки	2-3 год.	3-5 год.	5-10год.	>10 год.		
31.12.2012.	ОСНОВНИ	279	124.843	18.206	0	0	7.538	7.225	2.378	1.065	14.58	65,25
31.12.2014.	ОСНОВНИ	372	94.998	16.567	0	0	7.496	5.725	2.789	557	17.44	44,53

Табела 12: Нерешени стари предмети на дан 31.12.2012. и 31.12.2014.године - према датуму иницијалног акта (виши судови)

МАТЕРИЈА К НА ДАН	НАЗИВ СУДА	БРОЈ СУДИЈА	УКУПНО У РАДУ	УКУПНО НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА	ТРАЈАЊЕ НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА						% СТАРИХ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА УКУПНО У РАДУ	СТАРИХ ПРЕДМЕТА ПО СУДИЈИ
					9м-1год.	1-2год. Само за Ки	2-3 год.	3-5 год.	5-10год.	>10 год.		
31.12.2012.	ВИШИ	90	8.811	1.676	0	0	535	566	452	123	19.02	18,62
31.12.2014.	ВИШИ	105	5.971	1.606	0	0	502	566	432	106	26.90	15.30

Табела 13: Нерешени стари предмети на дан 31.12.2012. и 31.12.2014.године - према датуму иницијалног акта (апелациони судови)

МАТЕРИЈА Кж1 НА ДАН	НАЗИВ СУДА	БРОЈ СУДИЈА	УКУПНО У РАДУ	УКУНО НЕРЕШЕНИХ У РАДУ	ТРАЈАЊЕ НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА				% СТАРИХ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА УКУПНО У РАДУ	СТАРИХ ПРЕДМЕТА ПО СУДИЈИ
					2-3 год.	3-5 год.	5-10год.	>10 год.		
31.12.2012.	АПЕЛАЦИ ОНИ	76	30.341	5.591	1.858	2.410	1.205	118	18.43	73.57
31.12.2014.	АПЕЛАЦИ ОНИ	78	11.969	695	147	226	281	41	5.81	8.91

Поред великог броја нерешених, а нарочито старих предмета, брзо је уочен још један проблем - изузетна несразмера, односно неједнака оптерећеност судова бројем кривичних предмета. Ово је лако уочљиво у табели 14 која приказује податке о најмањем и највећем оптерећењу, које је у размери 1:3.

Табела 14: Максимално и минимално оптерећење судова кривичним предметима 2012. године

Одељења основних судова са највећим бројем К. предмета по судији	Одељења основних судова са најмањим бројем К. предмета по судији
Краљево 699,29	Нови сад 221,71

Неједнака оптерећеност била је још драстичнија када су у питању предмети истраге, што је видљиво у табели 15. Чак и уколико се игноришу најнижа и највиша вредност, разлика је десетострука.

Табела 15: Максимално и минимално оптерећење судова кривичним предметима у истрази 2012. године

Одељења основних судова са највећим бројем Ки. предмета по судији	Одељења основних судова са најмањим бројем Ки. предмета по судији
Београд (II основни суд) 1966,50	Пожега 50
С. Митровица 1128,25	Косовска Митровица 59,50
Београд (I основни суд) 1273,13	Пријепоље 102,00

Услед свих уочених проблема, приликом израде НСРП 2013-2018. предвиђен је читав низ мера за унапређење ефикасности кривичних поступака а оно што је чини посебно значајним јесте свеобухватни приступ овом проблему, и његово сагледавање, како са аспекта организације кривичног правосуђа, тако и кроз унапређење процесног законодавства. Додатни квалитет и оперативност у спровођењу планираних активности даје механизам за спровођење реформских мера у форми петнаесточлане Комисије за спровођење Националне стратегије реформе правосуђа за период 2013-2018. године (у даљем тексту: Комисија за НСРП 2013-2018.) чији су чланови представници свих релевантних субјеката у процесу реформе.

Већ након прве године спровођења овог стратешког документа, били су видљиви осетни помаци у погледу унапређења правосудне мреже. Наиме, Високи савет судства и Државно веће тужилаца су, поштујући одлуку Уставног суда Србије од 18. јула 2012. године, вратили на функције нереизабране судије и јавне тужиоце, чиме је њихов број поново достигао размере из периода пре успостављања мреже из 2009. године, чиме су се стекли предуслови за смањено оптерећење бројем предмета.

Од јануара 2014. године је почела са радом нова правосудна мрежа од које се очекује да у највећој могућој мери отклони раније поменуте проблеме, будући да је број судова и јавних тужилаштава повећан у односу на онај који је предвиђен реформом из 2009. године али не и до броја који је постојао до 1. јануара 2010. године. По први пут, мрежа је осмишљена на основу јасних, унапред познатих критеријума⁶³⁹, који су подељени на основне и допунске:

Основни критеријуми су прилив и заостатак предмета (при чему је минималан број судија потребан за оснивање суда седам).

Допунски критеријуми су тенденција раста/опадања броја предмета, као и следећи критеријуми: Доступност судова грађанима (путеви, путна мрежа, саобраћајне везе, конфигурација терена, утицај климатских услова, површина општина и број насељених места); Број становника; Удаљеност судских јединица од седишта судова; Смештајни капацитети; Правно-политички разлози (национална структура становништва, близина границе, економски разлози, могућност за развој и интензитет развоја правосудних професија, историјски разлози).

Важно је напоменути да је миграција предмета овога пута обављена у веома кратком року, те није било нагомилавања додатних заостатака у раду.

⁶³⁹ Радна група за израду радног текста Закона о изменама и допунама Закона о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава, руководећи се Оквирним мерилима за одређивање броја судија у судовима опште надлежности и посебним судовима („Службени гласник РС”, број 61/2006) усвојила је 17. октобара 2012. године, документ под називом Принципи и критеријуми за измене и допуне Закона о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава.

Поред тога, Врховни касациони суд је почетком 2014. године донео Јединствени програм решавања старих предмета⁶⁴⁰ и започео са његовом применом, чиме су створени предуслови да се процес смањења броја старих предмета одвија координирано и применом униформне методологије, а нарочито уз константан надзор од стране Врховног касационог суда.

Да су поменуте мере ипак дале резултате, може се видети у табелама 10, 11 и 12 поређењем података за 2012. и 2014. годину.

Поред неопходних мера узрокованих већ поменутим проблемима у функционисању правосудне мреже након неуспеле реформе 2009. године, додатне специфичне потребе од кључног значаја за ефикасност кривичног правосуђа, јавиле су се од 1. октобра 2013. године када је започела примена ЗКП-а из 2011. године у свим судовима опште надлежности.

Иако је почетак примене ЗКП-а из 2011. године више пута одлаган, чак и када је као коначни датум почетка примене одређен 1. октобар 2013. године, било је јасно да и даље постоје бројни проблеми. У том смислу, кључну улогу је одиграла Комисија за НСРП 2013-2018. која је захваљујући чињеници да је сачињена од представника свих релевантних правосудних институција, као и брзој реакцији, помогла да основни предуслови ефикасне имплементације ипак буду створени.

Иницијална каписла за укључивање Комисије за НСРП 2013-2018. у припреме за имплементацију и отклањање почетних проблема био је извештај Републичког јавног тужилаштва, које је као кључне проблеме идентификовало: касно отпочињање конкретних техничких и материјалних радњи за примену Закона, а које нису у надлежности јавних тужилаштва или Државног већа тужилаца; чињеницу да велики део тужилаштва није успео да склопи споразуме са судовима у вези коришћења просторија; додељен занемарљив број државних службеника и намештеника у

⁶⁴⁰ Јединствени програм решавања старих предмета, доступно на: http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/files/ResavanjeStarihPredmeta/jedinstveni_program.pdf, приступљено 2.12.2014.

односу на тражени; незадовољавајући квалитет упућеног особља; потпуни недостатак новчаних средстава на рачунима Државног већа тужилаца и тужилаштава за примену новог Законика; изостанак сходне примена Самосталног члана 6. Закона о изменама и допунама Законика о кривичном поступку којом ће само истраге које су у току на дан 1. октобра 2013. године, тј. ступања на снагу Законика о кривичном поступку бити завршене по претходно важећем Законнику, чиме је 38 871 кривичних предмета враћено јавним тужилаштвима од стране судова, односно сви скраћени кривични поступци у којима постоје предлози за предузимање одређених истражних радњи као и кривични поступци у којима су поднети Захтеви за спровођење истраге, али нису донета решења о спровођењу истраге.

У року од само неколико месеци направљен је значајан помак у готово свим областима које су идентификоване као проблематичне: расписани су конкурси за тужилачке и судијске приправнике, изабрани додатни заменици јавних тужилаца у местима у којима су уочени највећи проблеми, одређена додатна средства, настављено спровођење обука и штампање практикума и образаца за припремну ЗКП-а, али и обезбеђене додатне просторије и интензивирање увођење САПО ИКТ система.

Ипак, чак и две године након почетка примене, поједини проблеми су остали актуелни, а нарочито недостатак материјалних средстава, као и мањак заменика јавних тужилаца, тужилачких помоћника и административног особља. Разлоге овако дугог нерешавања ових проблема треба тражити првенствено у мерама штедне које је увела Влада Републике Србије уз нагласак на рестриктивном запошљавању у јавном сектору, али и у потреби доношења јасних критеријума за вредновање кандидата приликом избора на правосудне функције са којима се годинама каснило, због чега је одлаган избор јавних тужилаца. Обустављање даљих избора без оваквих критеријума уједно је више пута наглашено у препорукама и извештајима Европске комисије.

2. Унапређење правосудне мреже у контексту приступних преговора са ЕУ

Када је реч о правосудно организационим предусловима за ефикасно вођење кривичних поступака, на основу препорука датих у Извештају о скринингу, лако се да уочити да раније поменути проблеми везани за имплементацију ЗКП-а из 2011. у контексту реформе правосуђа нису промакли Европској комисији.

Тако се од Србије захтева спровођење свеобухватне анализу у погледу трошкова, ефикасности и приступа правди пре предузимања даљих корака у реформи мреже судова. Ово треба схватити као јасно упозорење да се промене у склопу правосудне мреже, више не смеју предузимати насумично. У том смислу, Нацртом је предвиђено праћење параметара ефикасности кривичног правосуђа као што су: број судова и јавних тужилаштава на 100 000 становника; број судија и јавних тужилаца на 100 000 становника; просечна и максимална удаљеност судова и јавних тужилаштава од насељених места на подручју тог суда, односно јавног тужилаштва; услови и обим остваривања права на бесплатну правну помоћ; услови и обим остваривања права на правни лек; број предмета по суду, односно јавном тужилаштву; број предмета по судији, односно јавном тужиоцу; трошкови функционисања правосудне мреже; просечно трајање кривичног поступка; број заосталих предмета; број старих предмета; број прихваћених представки пред Европским судом за људска права које се односе на повреду права на суђење у разумном року.⁶⁴¹

Поред препоруке везане за праћење и унапређење правосудне мреже, од Србије се захтева стратешки приступ у области људских ресурса у правосуђу, кроз израду и спровођење средњерочне стратегије људских ресурса за правосуђе, а имајући у виду могуће даље промене у структури судова, избору и обуци кадрова. Ово не чуди ако се има у виду да до сада није постојала јасна методологија на основу које би се процењивао укупан потребан број судија и јавних тужилаца, односно заменика јавног тужиоца, као и административног особља, већ се, полазећи од насумично

⁶⁴¹ Више о релевантним факторима види у: Noam, E. (1981): *The Optimal Size of the Criminal Court System*, *Social Dimensions of Economics*, Vol. 2, pp. 145-161.

одређеног укупног броја, њихова расподела даље вршила на основу броја предмета и других везаних параметара.

Спона између претходне две препоруке направљена је кроз захтев да се пронађе одрживо решење проблема неједнаке оптерећености судија и јавних тужилаца бројем предмета. Да би се ово учинило, неопходно је праћење горе поменутих параметара ефикасности кривичних поступака, и двојакe мере. Најпре, у погледу мреже, односно седишта и подручја судова и јавних тужилаштава, а потом и броја и структуре, како судија, јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца, тако и пратећег административног особља, од чијег броја и нивоа обучености у значајној мери зависи ефикасност спровођења одређених фаза кривичног поступка.

Уједначену оптерећеност судија и заменика јавних тужилаца немогуће је постићи без успостављања система класификације предмета по сложености, односно тзв. пондерисања предмета (*case weight system*). Увођење овог система представља везу између ефикасније правосудне мреже, квалитетнијег и ефикаснијег управљања предметима, прецизног мерења учинка носилаца правосудних функција и унапређења ИКТ сегмента инфраструктуре.

У вези са пондерисањем предмета, отвара се неколико кључних питања:

Најпре, у којој фази поступка је најподесније вршити пондерисање предмета, односно да ли је довољно пондерисање само у некој од почетној фази кривичног поступка или је, због чињенице да је у раној фази немогуће проценити да ли ће одређени предмет касније постати сложен због откривања конектитета кривичних дела или учинилаца, повећаног броја сведока или бројних материјалних доказа и сл, неопходно да се иницијално извршена процена понови у фази оптужења или главног претреса.

Поред тога, отвара се и питање односа пондерисања судских и тужилачких предмета. Ово питање отвара се због чињенице да смо још увек далеко од увођења јединственог евиденционог броја кривичних предмета (*crime reference number*).

Увођењем овакве врсте евиденције, кривични предмет би добио јединствени број који би задржао на свом путу кроз полицију, тужилаштво, суд, као и систем извршења кривичних санкција.

Следеће питање од значаја за увођење система пондерисања предмета, тиче се броја категорија у које би се предмети сврставали. Наиме, питање је да ли је мудро већ у самом старту увести систем са великим бројем категорија или започети са само две или три категорије, да би се, након уходавања таквог система, након неколико година он постепено усложњавао.

На крају, али далеко од тога да је најмање важно, је и питање капацитета за реализацију пондерисања. Када говоримо о капацитетима, првенствено мислимо институционалне али и административне капацитете.

У институционалном смислу, као најадекватније решење видимо смештање овог посла у припремна одељења која би била основана у судовима и јавним тужилаштвима.

У погледу административних капацитета, фокус је на броју и структури запослених у правосуђу који би били ангажовани на овој врсти послова, а потом и на њиховој обуци. Како је нерационално овом врстом послова оптерећивати судије и заменике јавних тужилаца, а административно особље не поседује потребна знања, мишљења смо да је најрационалније решење поверавање пондерисања предмета судијским сарадницима и тужилачким помоћницима.

Ово нарочито у контексту потребе решавања њихвог статуса у процесу постављања Правосудне академије као једине улазне тачке у правосуђе, као и планова везаних за трансформисање судијских сарадника и тужилачких помоћника из прелазне фазе до избора на правосудне функције, у засебну професију, која би и званично преузела добар део послова којима су тренутно оптерећене судије и јавни тужиоци, а које незванично, већ сада обављају. Овај концепт већ је заступљен у НСРП 2013-2018.

3. Правосудна инфраструктура и ефикасност кривичног правосуђа

Унапређење инфраструктуре ради стварања адекватних услова за рад правосуђа, није само реална потреба већ и обавеза државе садржана у члану 1.6. Европске повеље о закону за судије, који предвиђа да је држава је дужна да обезбеди да судије имају сва средства неопходна за правилно обављање њихових дужности, а посебно да предмете решавају у разумном року.⁶⁴² Када говоримо о инфраструктури, мислимо, с једне стране на објекте, односно смештај судова и тужилаштва, док је, с друге стране, изузетно битан сегмент правосудне инфраструктуре у домену ИКТ-а. Чињеница да смо већ значајно загазили у 21. век а да се у инфраструктури судова и јавних тужилаштва није много тога променило већ деценијама, говори сама за себе. Поред неспорне чињенице да су просторни капацитети недовољни и неадекватно опремљени, постоји и проблем о коме се недовољно говори, а који је истакнут у Функционалној анализи правосуђа, коју је током 2013. и 2014. спровела Светска банка, а у којој се српском правосуђу поред недовољних и неадекватних инфраструктурних капацитета, замера и изостанак стандардизације у изградњи, одржавању и реконструкцији инфраструктуре у правосуђу.⁶⁴³

⁶⁴² *European Charter on the statute for judges*, adopted by the Council of Europe in 1998.

⁶⁴³ У функционалној анализи се замера непостојање пројектантских стандарда нити протокола одржавања за судове и тужилаштва. Овај недостатак ствара разне проблеме укључујући: неадекватан број, величину и тип судница, потом недостатак просторија за саслушање тужилаштва; неадекватан приступ за особе са инвалидитетом; а недостатак стандарда одржавања озбиљно угрожава стабилност и радне услове у правосудним објектима. Тужиоцима ће бити потребно више пословног простора како би могли делотворно да раде у складу са новим ЗКП-ом. На основу информација које је прикупило ДВТ, ниједно од 58 основних јавних тужилаштва нема просторије за одржавање саслушања у истражном поступку, а многи немају ни довољан ниво безбедности за ту сврху. То представља велики проблем за успешну реализацију истрага које воде тужиоци пошто тужиоци немају основна средства да изврше своје задате функције. То ће вероватно имати за последицу смањење ефикасности и квалитета услуге дуж ланца кривичног правосуђа. МП би требало да изради пројектантске стандарде за обнову судова и тужилаштва. Како би се направио инструмент који ће обезбедити да све будуће грађевинске интервенције на судовима или нова изградња буде доследног стандарда и квалитета, као и високе одрживости, неопходно је утврдити смернице за сваки део суда тако што ће се предложити минимална правила за стандарде пројектовања и одржавања, као на пример: Приручник за архитектонски и грађевински пројекат суда и тужилаштва. Приручник би требало да садржи прототип пројектантског решења за конкретан садржај зграде суда на основу надлежности, функције и броја запослених а требало би га израдити уз помоћ функционалне анализе корисничких потреба у модерном систему правосуђа. Приручник би требало да има смернице о

Поред тога, посебни захтеви у погледу уређења просторија судова и јавних тужилаштва везани су и за испуњење европских стандарда везаних за заштиту сведока и жртава у кривичном поступку, потом инвалида и других категорија грађана којима је због здравственог стања или нивоу образовања отежан приступ правосуђу. Најзад, посебна врста захтева односи се на стварање инфраструктурних предуслова за електорско бележење тока кривичног поступка.

Дакле, неопходно је континуирано улагање у реконструкцију постојећих и изградњу нових просторних капацитета по унапред израђеном протоколу о стандардизацији, по принципу такозваног модела суда и тужилаштва.⁶⁴⁴

Савремено и ефикасно правосуђе незамисливо је без информационих технологија. Иако је процес аутоматизације процеса унутар правосуђа Републике Србије започео пре више од деценије, и даље се не може рећи да су у потпуности остварени предуслови за ефикасно управљање предметима, унос и размену података и генерисање извештаја без којих је немогуће добити релевантне податке који су полазна основа у процени стварне ефикасности поступка. Бројни проблеми који представљају препреку ефикасном спровођењу поменутих активности могли би се поделити у неколико категорија:

правосудним објектима у смислу локације, паркинга, околног земљишта, фасаде, приступа особа са инвалидитетом и означавања са спољне и унутрашње стране.

⁶⁴⁴ У том контексту, значајан помак би био направљен уколико би била израђена листа посебних захтева које објекат мора да испуни у контексту безбедности, примене ЗКП 2011. и достизања европских стандарда у погледу заштите и омогућавања приступа правди посебно осетљивих категорија лица. У том смислу, објекат јавног тужилаштва би требало да садржи: инфо пулт са потребним информативним материјалом; видео надзор у читавом објекту; засебан улаз за спровођење лица лишених слободе, као и посебну просторију за њихово смештање до спровођења на саслушање; електронски систем за безбедносну проверу на улазу (скенер); довољан број тужилачких кабинета; довољан број просторија за тужилачке помоћнике и приправнике; адекватне просторије за писарницу са опремом за скенирање докумената; довољан број адекватно обезбеђених просторија за саслушање са инсталираном опремом за снимање (бар једна од ових просторија треба да буде опремљена за саслушање заштићених и посебно осетљивих сведока); просторију за службу подршке оштећенима и сведоцима; просторију која се може користити као учионица или конференцијска сала са библиотеком; рампе, лифтове и специфичне ознаке за особе с инвалидитетом; писарнице у приземљу и безбедносне преграде које онемогућавају несметано кретање грађана по читавој згради тужилаштва, што је од изузетног значаја не само за безбедност, већ и за лакоћу сналажења.

Најдоминантнији проблем тиче се бројности и некомпатибилности постојећих информационих система (САПС, САПО, САПА, АВП, ЛИБРА). Осим што су бројни и функционишу на различитим платформама, подаци који се у њих складиште, као и перформансе аутоматског генерисања извештаја се значајно разликују. Поред тога, не постоји могућност размене података између система, па су тако, на пример, подаци похрањени у АВП-у током првостепеног поступка, неупотребљиви у апелационом суду који користи САПС, односно, не постоји могућност електронског прослеђивања предмета. Ово у пракси значи да је потребно предмет у штампаној форми физички пренети у други суд па податке поново ручно уносити у други систем, чиме се беспотребно троши време и нерационално користе људски ресурси.

Ситуацију додатно усложњава чињеница да ни у свим судовима и јавним тужилаштвима који користе исти ИКТ систем, нема стандардизованих процедура везаних за унос и размену података, што у пракси резултира значајним разликама у поступању, као и непотпуним и неуједначеним подацима.

Истовремено, опрема која је у употреби често је стара и више од десет година, а чак и када би за њену замену била обезбеђена средства, не би био остварен напредак јер АВП платформа не би могла да функционише на новој опреми.

Велики проблем представљају и високи трошкови одржавања система, који је уређен тако да локални ИТ стручњаци по судовима и јавним тужилаштвима немају могућност да самостално спроведу било какве интервенције, већ је за све промене и поправке потребно ангажовање стручњака из партнерских фирми. Најзначајнији удео трошкова представљају потребе за високим протоком података због складиштења електронских докумената у централизованом САПС бази. Ово представља уједно и једну од најбесмисленијих тачака тренутног ИКТ система јер се најпре записници воде на традиционални начин, уз диктирање и израду *MS Word* докумената, који се потом скенирају и складиште. На овај начин, мрежа се оптерећује, а подаци садржани не само у записнику већ и у свим скенираним документима се не могу претраживати и користити. Адекватно решење овог

проблема би се могло наћи у примени апликација у коју би се подаци уносили директно, уместо да се скенирају читави документи. На тај начин би се време уноса података значајно скратило, не би било потребе за вишеструким штампањем истих докумената, а предмету би овлашћена лица могла приступити електронским путем. Притом се мора водити рачуна и о чињеници да је тренутно предвиђено неколико стотина поља за унос, што ствара велико оптерећење при обради предмета и демотивише обрађиваче. Истовремено, недостају поља од суштинске важности за праћење поступака и појединих специфичних група кривичних дела, као што су дела са коруптивним елементом, потом она од значаја за праћење репресивног деловања у области дискриминације и сл. У том смислу, неопходно је смањење броја поља уз њихов суштинско и логичко боље организовање.

Значајан напредак у области ефикасности кривичних поступака би се могао направити увођењем снимања суђења, односно аудио записника. У овој области би могла бити корисна искуства Велике Британије где се овлашћеним лицима допушта приступ аудио запису смештеном у *cloud*, а поред преслушавања, постоји могућност да се захтева, и уз прописану надокнаду добије транскрипт одређеног дела аудио записа.

Имајући у виду све наведено, мишљења смо да мере на унапређењу ИКТ система треба спроводити у, условно речено, неколико фаза:

Прва фаза обухвата подфазу анализе постојећег стања и дефинисање смерница за даљи развој ИКТ система, које треба да обухвате и питање институционализације управљања ИКТ системом, одабира софтвера и начина јачања административних капацитета.

Поред наведеног, у првој фази је потребно спровести читав низ мера усмерених на, условно речено, санацију жаришта и ефикасније коришћење постојећих система. У том смислу, неопходно је спровести бројне обуке носилаца правосудних функција, судијских сарадника и тужилачких помоћника, као и административног особља у циљу подизања нивоа њихових знања, а нарочито практичних вештина везаних за

коришћење ИКТ система. Паралелно са обукама, морају се предузети опсежне мере на унапређењу квалитета података у постојећим системима, кроз тзв. допуну и чишћење података, што се постиже утврђивањем јасних листа заснованих на стварним потребама за подацима у систему, односно потребама управљања предметима и генерисања извештаја, као и израдом и применом јединственог протокола о уносу података у ИКТ систем. Након што се систем допуни недостајућим подацима, потребно је из њега обрисати оне који су погрешни, дуплирани и сл.

У другој фази, потребно је радити на успостављању интероперабилности постојећих система, односно на њиховом повезивању, чиме би се омогућила размена података. Уз то, у овој фази би већ требало да постоји потпуна униформност у поступању са ИКТ системом.

Најзад, у трећој фази, потребно је успостављање јединственог ИКТ система у читавом правосудном систему, уз постојање интероперабилности са системима других институција чије су базе података значајне за ефикасно вођење кривичних поступака, попут Агенције за борбу против корупције, Министарства унутрашњих послова, Пореске управе, Управе царина и сл.

4. Даљи кораци у реформи кривичног правосуђа

Ако бисмо, имајући у виду већ направљене помаке, као и претходно наведене захтеве реформе правосуђа и преговарачког процеса, покушали да дефинишемо приступ питању унапређења ефикасности кривичних поступака у предстојећем периоду, као кључне тачке требало би издвојити континуитет у стратешком и свеобухватном приступу, као и доследност започетом курсу реформи.

Прво је важно да би се избегао повратак на принцип партикуларног сагледавања проблема и неусклађени захвати у области процесног и правосудно организационог законодавства, док је друго засновано на досадашњим искуствима која показују да се реформски курс из корена мењао на сваких неколико година. Доследно спровођење

чак и несавршених реформи, даје боље резултате од константног поништавања свега до тада учињеног и сталног почињања изнова, чиме се ствара отпор код оних који новине треба да спроводе у пракси и онемогућава стицање рутине која (иако не нужно и само ако је повезана са стеченим знањима и вештинама а не са лошим навикама) уме да буде одличан савезник ефикасности.

ДРУГИ ДЕО: ИСТРАЖИВАЊЕ О ТРАЈАЊУ КРИВИЧНИХ ПОСТУПАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

ПОГЛАВЉЕ ПРВО: ПРОЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА

Глава I: Одређивање истраживачког проблема, предмета, циља, хипотетичког оквира и начина истраживања

1. Дефинисање истраживачког проблема

Сведоци смо вишегодишњих бурних реформских процеса у домаћем кривичном законодавству и организацији правосуђа. Иако су се на сваких пар година смењивале различите концепције и визије о томе како би ново кривично законодавство и правосуђе требало да изгледа, стручна и научна јавност је све време била сагласна у једном: Кривични поступци у Републици Србији морају трајати краће али њихово убрзање не сме ићи на уштрб укупне ефикасности, која поред брзине подразумева законито, стручно, квалитетно и одговорно поступање, уз поштовање људских права учесника у поступку и рационално располагање ресурсима.

И поред опште сагласности о поменутом, утисак који се стиче након подробне анализе стручне и научне литературе настале у овој области у последњих педесетак година, као и сагледавањем ефеката законских решења којима је уређивано питање окончања кривичног поступка у разумном року, можемо констатовати да је, на поменутој тему, у домаћој литератури речено и написано много. Ипак, не можемо се отети утиску о (част изузецима) површности, недоречености и несистематичности приступа овом проблему. Изнад свега, потпуно су несхватљиве тенденције да се, у значајној мери, закључци доносе далеко од ваљане основе у виду података добијених емпиријским истраживањима. У истом маниру, већ дуго постоји тренд некритичког

и стихијског усвајања законских решења која концепцијски, историјски и суштински, не припадају постојећем друштвеном амбијенту.

У духу који често не одговара очекиваном степену развоја струке и науке у једној европској држави на почетку 21. века, судови о узроцима предугог трајања кривичних поступака, а још површније о потенцијалним решењима овог проблема, доносе се олако и мењају пречесто, при чему се, чак и када се одређени ставови бране доступним статистикама, неретко занемарује или свесно негира катастрофална ситуација која у нашем правосуђу влада у области статистике и извештавања.

Све ово, јасан је показатељ да се закључци о трајању, детерминантама трајања, као и механизмима убрзања кривичних поступака не смеју доносити без целовите слике засноване на емпиријском истраживању, а уз коришћење бројних истраживачких техника и триангулације метода.

2. Предмет истраживања

2.1. Теоријско одређење предмета истраживања

Предмет истраживања о трајању кривичних поступака у Републици Србији у најширем, теоријском смислу, могао би се одредити као, детерминанте трајања и механизми убрзања кривичних поступака у Републици Србији.

Овако дефинисан предмет је, ради одређивања хипотетичког оквира и плана истраживања, потребно операционализовати.

2.2 Операционална дефиниција предмета

У поступку операционализације предмета истраживања, најпре је неопходно временски дефинисати појам трајања кривичног поступка. Као критеријуми операционализације овог појма за потребе истраживања биће коришћене одреднице Законика о кривичном поступку из 2001. године, будући да су истраживањем обухваћени кривични поступци окончани у складу са одредбама тог закона, с тим што ће, због значајног утицаја на каснији ток доказивања и пресуђења, бити

анализирано и трајање преткривичног поступка и периода који му претходи а почев од извршења кривичног дела.

Операционално одређење предмета истраживања у временском смислу, биће дакле, трајање периода од извршења кривичног дела па до правноснажности судске одлуке у кривичном поступку који је против осумњиченог за извршење тог кривичног дела вођен у складу са одребама Законика о кривичном поступку из 2001. године.

Када је реч о **даљој операционализацији предмета истраживања у појмовном смислу**, посебан фокус је на ближем одређењу појма кривичног дела које је предмет истраживања.

С обзиром да би истраживање трајања кривичних поступака за све групе кривичних дела било задатак који превазилази могућности истраживача и потребе овог рада, истраживањем је обухваћено пет група кривичних дела: Кривична дела против живота и тела, Кривична дела против имовине, Кривична дела против привреде, Кривична дела против животне средине, Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја.

С обзиром на то да се трећа посебна хипотеза односи на поменутих пет група кривичних дела, неопходно је претходно одредити сам појам сваке од њих што подразумева *теоријско и радно дефинисање*.

У том смислу, у групу кривичних дела против живота и тела сврставају се оне инкриминације код којих се кривичноправна заштита пружа животу и телу човека као искључивом заштитном објекту.⁶⁴⁵

Свака теоријска дефиниција предмета истраживања се мора и *операционализовати*, односно свести на показатеље те појаве који постоје у стварном животу. *Операционализација појма* кривичних дела против живота и тела се односи на одређивање круга инкриминација које спадају у ову групу кривичних дела. У том

⁶⁴⁵ Стојановић, З. (2007): *Коментар Кривичног законика*, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, стр. 319.

смислу, глава XIII Кривичног законика⁶⁴⁶ обухвата петнаест кривичних дела: Убиство (члан 113. КЗ), Тешко убиство (члан 114. КЗ), Убиство на мах (члан 115. КЗ), Убиство детета при порођају (члан 116. КЗ), Лишење живота из самилости (члан 117. КЗ), Нехатно лишење живота (члан 118. КЗ), Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (члан 119. КЗ), Недозвољен прекид трудноће (члан 120. КЗ), Тешка телесна повреда (члан 121. КЗ), Лака телесна повреда (члан 122. КЗ), Учествовање у тучи (члан 123. КЗ), Угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (члан 124. КЗ), Излагање опасности (члан 125. КЗ), Напуштање немоћног лица (члан 126. КЗ) и Непружање помоћи (члан 127. КЗ).

Група кривичних дела против имовине обухвата инкриминације којима се штити имовина и код којих је, за разлику од кривичних дела која су сврстана у друге групе кривичних дела, а која такође, за предмет напада имају имовину, овде заштита имовине претеже у односу на заштиту неког другог добра.⁶⁴⁷

Операционализацијом појма кривичних дела против имовине, а у смислу Главе XXI Кривичног законика, видимо да се ради о следећим инкриминацијама: Крађа (члан 302. КЗ), Тешка крађа (члан 303. КЗ), Разбојничка крађа (члан 304. КЗ), Разбојништво (члан 305. КЗ), Утаја (члан 207. КЗ), Превара (члан 208. КЗ), Превара у осигурању (члан 209а КЗ), Неосновано добијање и коришћење кредита и друге погодности (члан 209. КЗ), Одузимање туђе ствари (члан 211. КЗ), Уништење и оштећење туђе ствари (члан 212. КЗ), Неовлашћено коришћење туђег возила (члан 213. КЗ), Изнуда (члан 214. КЗ), Уцена (члан 215. КЗ), Злоупотреба поверења (члан 216. КЗ), Зеленаштво (члан 217. КЗ), Противправно заузимање земљишта (члан 218. КЗ), Противправно усељење (члан 219. КЗ), Грађење без грађевинске дозволе (члан 219а КЗ), Прикључење објекта који је изграђен без грађевинске дозволе (члан 219б КЗ), Оштећење туђих права (члан 220. КЗ), Прикривање (члан 221 КЗ) и Неовлашћено изношење културног добра у иностранство (члан 221а КЗ).

⁶⁴⁶ Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.)

⁶⁴⁷ Стојановић, З. (2007): 493.

Кривична дела против привреде, на теоријском нивоу, одређују се као она кривична дела чије прописивање првенствено има за циљ заштиту привредног система и његовог функционисања.⁶⁴⁸

Операционализацијом овако одређеног појма кривичних дела против привреде, у смислу Кривичног законика, долазимо до тога да се ради о следећим инкриминацијама обухваћеним главом XXII КЗ-а: Фалсификовање новца (члан 223. КЗ), Фалсификовање хартија од вредности (члан 224. КЗ), Фалсификовање и злоупотреба платних картица (члан 225. КЗ), Фалсификовање знакова за вредност (члан 226. КЗ), Прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 227. КЗ), Издавање чека и коришћење платних картица без покрића (члан 228. КЗ), Пореска утаја (члан 229. КЗ), Неуплаћивање пореза по одбитку (члан 229а КЗ), Кријумчарење (члан 230. КЗ), Прање новца (члан 231. КЗ), Злоупотреба монополистичког положаја (члан 232. КЗ), Неовлашћена употреба туђег пословног имена и друге посебне ознаке робе или услуга (члан 233. КЗ), Злоупотреба положаја одговорног лица (члан 234. КЗ), Злоупотреба у вези са јавном набавком (члан 234а КЗ), Проузроковање стечаја (члан 235. КЗ), Проузроковање лажног стечаја (члан 236. КЗ), Оштећење повериоца (члан 237. КЗ), Злоупотреба овлашћења у привреди (члан 238. КЗ), Нарушавање пословног угледа и кредитне способности (члан 239. КЗ), Одавање пословне тајне (члан 240. КЗ), Онемогућавање вршења контроле (члан 241. КЗ), Недозвољена трговина (члан 242. КЗ), Обмањивање купаца (члан 243. КЗ), Фалсификовање знакова, односно државних жигова за обележавање робе, мерила и предмета од драгоцених метала (члан 244. КЗ).

Када су у питању кривична дела против животне средине, теоријско одређење овог појма дуго је изазивало недоумице, све док се животна средина није издефинисала као специфичан и независан заштитни објект а инкриминације којима се она штити сврстане у засебну главу кривичних закона. У складу са тим, *операционализацијом појма* кривичних дела против животне средине, у складу са решењима главе XXIV Кривичног законика, можемо закључити да он обухвата следеће инкриминације: Загађење животне средине (члан 260. КЗ), Непредузимање мера заштите животне

⁶⁴⁸ Стојановић, З. (2007): 535.

средине (члан 261. КЗ), Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину (члан 262. КЗ), Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине (члан 263. КЗ), Оштећење животне средине (члан 264. КЗ), Уништење, оштећење, изношење у иностранство и уношење у Србију заштићеног природног добра (члан 265. КЗ), Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја (члан 266. КЗ), Недозвољена изградња нуклеарних постројења (члан 267. КЗ), Повреда права на информисање о стању животне средине (члан 268. КЗ), Убијање и злостављање животиња (члан 269. КЗ), Преношење заразних болести код животиња и биљака (члан 270. КЗ), Несавесно пружање ветеринарске помоћи (члан 271. КЗ), Производња штетних средстава за лечење животиња (члан 272. КЗ), Загађивање хране и воде за исхрану односно напајање животиња (члан 273. КЗ), Пустошење шума (члан 274. КЗ), Шумска крађа (члан 275. КЗ), Незаконит лов (члан 276. КЗ) и Незаконит риболов (члан 277. КЗ).

Када је у питању одређење појма кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, у *теорији* се као аргументи кривичноправне заштите безбедности јавног саобраћаја као заштитног објекта, обично истиче висок проценат осуђених за ову врсту криминалитета (од око 20%) од укупног броја осуђених, као и ефикасност генералне и специјалне превенције кривичног права у овој области.⁶⁴⁹ *Операционализацијом појма* кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, у контексту главе XXVI КЗ-а, добијамо следећи круг инкриминација:

Угрожавање јавног саобраћаја (члан 289. КЗ), Угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством (члан 290. КЗ), Угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја (члан 291. КЗ), Угрожавање безбедности ваздушног саобраћаја насиљем (члан 292. КЗ), Отмица ваздухоплова, брода и другог превозног средства (члан 293. КЗ), Пиратство (члан 294. КЗ), Несавесно вршење надзора над јавним саобраћајем (члан 295. КЗ), Непружање помоћи лицу повређеном у саобраћајној незгоди (члан 296. КЗ).

⁶⁴⁹ Стојановић, З. (2007): 642.

Специфичност одабраних пет група кривичних дела је у њиховом заштитном објекту. Као што законодавац прописујући врсту санкције и казнене распоне, врши неку врсту категоризације и вредновања заштитног објекта, односно добра које се штити конкретном инкриминацијом, поменути поступак вредновања се, свесно или несвесно, у извесној мери понавља од стране субјеката кривичног поступка али и јавности која прати ток поступка. Овај процес се одражава на сам ток и трајање поступка.

Заједничка карактеристика четири групе кривичних дела јесте у чињеници да је њихов заштитни објекат добро човека као појединца. Код кривичних дела против живота и тела и кривичних дела против имовине, штите се добра човека непосредно, док се код кривичних дела против животне средине и безбедности јавног саобраћаја, иако је непосредни заштитни објект животна средина, односно безбедност јавног саобраћаја, посредно заштита усмерена поново на живот, тело и имовину појединца. За разлику од ове четири групе кривичних дела, код кривичних дела против привреде, заштитни објект није непосредно везан за добра појединца. Приметно је, међутим, да свест о заштити живота и здравља људи као добара појединца, кроз заштиту животне средине, још увек није довољно развијена, док се кривична дела против безбедности јавног саобраћаја, и поред изузетно тешких последица које неретко остављају на добрима појединца, још увек нису препозната и вреднована као „прави криминалитет“.⁶⁵⁰

Када је реч о **појмовној операционализацији детерминанти трајања кривичног поступка**, битно је напоменути да се ради о неколико група, односно категорија детерминанти:

Првом групом су обухваћене одреднице које се односе на податке о окривљеном, односно лицу према коме се води кривични поступак или њихове особине али и одређена процесна својства која он има (старост у време извршења кривичног дела, пол извршиоца, као и ранија осуђиваност).

⁶⁵⁰ Стојановић, З. (2007): 643.

Друга група детерминанти се односи на само кривично дело, односно кривична дела која су предмет поступка (назив и члан, односно група којој припада кривично дело; да ли се ради о стицају (и ако да, колико кривичних дела); да ли је кривично део учињено у саучесништву (и ако да, у ком виду).

Трећом групом одредница обухваћени су подаци о преткривичном поступку, као што су време протекло од извршења кривичног дела до подношења кривичне пријаве и време од подношења кривичне пријаве до покретања кривичног поступка.

Четврту групу детерминанти представљају подаци о првостепеном поступку, односно: да ли је (и колико пута) подношен захтев за изузеће; да ли је окривљени имао браниоца; да ли је у току поступка доношена одлука о спајању или раздвајању кривичног поступка; да ли се окривљени (у којој фази поступка и колико дуго) налазио у притвору; да ли је спровођена (и колико је трајала) истрага, односно, из којих разлога је изостала; да ли је спровођено (и колико је трајало) вештачење; колико је трајала фаза главног претреса; колико је трајао првостепени кривични поступак.

Пета група одредница обухвата податке о другостепеном поступку, као што је трајање припремног поступка пред другостепеним судом; форма одлучивања пред жалбеним већем; трајање другостепеног поступка; да ли је пресуда укидана и предмет враћан првостепеном суду на поновно одлучивање; трајање целокупног кривичног поступка.

Када се ради о **појмовној операционализацији појма „механизми за убрзање кривичног поступка“**, предмет истраживања је примена института и процесних форми као што су поступање по начелу опортунитета кривичног гоњења и споразума о признању кривичног дела, али и поједностављених процесних форми као што су скраћени поступак, и поступци за изрицање кривичне санкције без главног претреса.

Када је реч о операционализацији предмета истраживања у просторном смислу, имајући у виду да се на подручју Апелационог суда у Београду води више од 60% од укупног броја судских поступака у Републици Србији, истраживањем су обухваћени кривични поступци пред Првим основним судом у Београду и Вишим судом у Београду.

3. Хипотетички оквир истраживања

Полазна тачка у стварању хипотетичког оквира истраживања је одређивање *опште претпоставке* из које би биле изведене и све *посебне и појединачне претпоставке*.

Општа претпоставка би гласила: *Велики број кривичних поступака у Републици Србији траје предуго, при чему постоји разлика у трајању кривичних поступака с обзиром на индивидуалне карактеристике преступника, одређена процесна својства окривљеног и врсту кривичног дела које је предмет поступка.*

У оквиру опште претпоставке, **прва посебна хипотеза** односи се на то да *непоштовање законом предвиђених рокова и прекомерно трајање појединих фаза кривичног поступка, утичу на предуго трајање кривичних поступака у целини.*

У оквиру ове посебне хипотезе, биће формулисано неколико појединачних претпоставки:

- I. Фактор који у великој мери утиче на предуг период који протекне од извршења кривичног дела до правноснажности пресуде, јесте протек дугог временског периода од извршења кривичног дела до почетка кривичног поступка.
- II. Законом предвиђен рок за окончање истраге се у великој већини кривичних поступака не поштује.
- III. Фаза главног претреса у већини кривичних поступака траје предуго.
- IV. Законом предвиђен рок за окончање другостепеног кривичног поступка се у већини кривичних поступака не поштује.

Имајући у виду да су приликом појмовне операционализације предмета истраживања као посебна група детерминанти издвојене карактеристике, односно специфична својства окривљеног и одређена процесна својства која он има, **друга посебна хипотеза** би се односила на то да *индивидуалне карактеристике*

преступника и одређена процесна својства окривљеног утичу на трајање кривичних поступака.

У оквиру ове посебне хипотезе, могле би се формулисати следеће појединачне претпоставке:

- I. Постоји разлика у трајању кривичних поступака узимајући у обзир старост и пол окривљеног;
- II. Постоји разлика у трајању кривичних поступака узимајући у обзир ранију осуђиваност окривљеног;
- III. Постоји разлика у трајању кривичних поступака узимајући у обзир чињеницу да се окривљени (није) налазио у притвору;
- IV. Кривични поступци у којима постоји конекситет кривичних дела и/или окривљених, трају дуже у односу на кривична дела која се воде против једног окривљеног и за једно кривично дело;
- V. Кривични поступци у којима је окривљени имао стручну одбрану трају дуже у односу на кривичне поступке у којима се окривљени бранио сам;
- VI. Кривични поступци у којима су спровођена вишеструка вештачења, трају дуже од оних у којима вештачење није спровођено или је спроведено само једном.

Приликом операционалног одређивања појма детерминанти трајања кривичног поступка већ смо напоменули да једном групом одредница сматрамо и врсту кривичног дела, имајући у виду групу кривичних дела у коју је сврстано у Кривичном законнику. У том смислу биће изнета и **трећа посебна хипотеза** да *постоји значајна разлика између трајања кривичних поступака с обзиром на кривично дело које је предмет поступка.*

Прецизирано је, такође, да је предмет овог истраживања разлика у трајању кривичних поступака када се ради о кривичним делима против живота и тела, кривичним делима против имовине, кривичним делима против безбедности јавног саобраћаја, кривичним делима против привреде и кривичним делима против животне средине.

У том смислу, у оквиру треће посебне хипотезе о неуједначеном трајању кривичних поступака у зависности од тога о којој групи кривичних дела се ради, поставиће се следећа *појединачна претпоставка*.

- I. Кривични поступци који се воде за кривична дела против живота и тела, кривична дела против имовине и кривична дела против безбедности јавног саобраћаја, трају краће него што је то случај са поступцима за кривична дела против привреде и кривична дела против животне средине.

4. Циљ истраживања

Приликом одређивања истраживачког проблема, већ је напоменуто да су површно закључивање и стихијско реформско деловање изазвали тешко отклониве последице по кривично правосуђе Републике Србије, те да у стручној и научној литератури мањка радова које карактерише свеобухватан приступ материји трајања и уопште ефикасности судских, а нарочито кривичних поступака.

У том смислу, идентификација фактора који детерминишу трајање кривичних поступака, као и механизма који омогућавају да се, уз испуњење других услова ефикасности, утиче на његово убрзање и окончање у разумном року, а све то на основама статистичких података, истраживања судске праксе, употребом студија случаја и триангулацијом истраживачких метода, а кроз проверу појединачних хипотеза, представља основни циљ и очекивани резултат овог истраживања.

Глава II: Ток истраживања

1. Израда истраживачког плана и одабир истраживачких стратегија, метода и техника

Сложеност и комплексност предмета истраживања какав је трајање кривичних поступака у Републици Србији, детерминанте које га одређују, као и механизми за његово убрзање, захтева адекватан и са комплексношћу предмета, усклађен истраживачки процес.

То првенствено подразумева да је било неопходно коришћење различитих истраживачких стратегија и техника, ради што свеобухватнијег сагледавања појаве и прибављања што прецизнијих и веродостојнијих података. Поред индивидуалног коришћења ових стратегија и метода, прибегавало се њиховој, како унутрашњој, тако и спољашњој триангулацији, што је омогућило да свако спорно питање буде сагледано потпуније и из више углова.

Поред тога, истраживање је било неопходно спровести етапно, у неколико фаза, јер су се тек након сагледавања прикупљених података у једној фази, јасније икристалисала питања на која је требало одговорити у наредној. Док је прва фаза била резервисана за формирање опште слике о предмету истраживања применом статистичког и компаративног метода, кроз другу фазу и примену упитника, а потом и кроз студије случаја у трећој фази, значајно је продубљен приступ свакој од детерминанти предугог трајања кривичних поступака, али и сагледани реални капацитети процесних механизма за њихово убрзање.

2. Прва фаза истраживања: статистички и компаративни метод

Прва фаза истраживања која је спроведена у периоду од јануара до септембра 2014. године, обухватила је анализу статистичких података о трајању кривичних поступака у Републици Србији, и то: података које прикупља и објављује Републички завод за статистику, података Врховног касационог суда, Републичког јавног тужилаштва као и података из раније спроведених емпиријских истраживања у овој области. Контекстуализација поменутих података добијена је компарацијом са

подацима о трајању кривичних поступака у другим европским државама, захваљујући подацима *СЕРЕЈ*-а и ЕСЈП-а. На овај начин, формирана је општа слика о просечном трајању и тренду кретања просечног трајања кривичних поступака у Републици Србији, као и о утицају појединих детерминанти на његово окочање у разумном року, као и капацитетима појединих механизма за његово убрзање.

3. Друга фаза истраживања: примена метода средњег обима

Следећу фазу истраживања карактерише примена метода средњег обима, односно испитивање трајања кривичних поступака у Републици Србији, применом упитника чија је садржина, у односу на иницијалну замисао, допуњена и прецизирана на основу општих података прикупљених у првој фази истраживања, а поменути подаци коришћени су и приликом анализе резултата истраживања применом упитника, па се заправо радило о триангулацији истраживачких метода.

Ова фаза истраживања спроведена је у периоду септембар-децембар 2014. године. Истраживањем је обухваћено 100 кривичних поступака правноснажно окончаних применом одредаба Законика о кривичном поступку из 2001. године, а који су вођени за кривична дела из већ поменутих пет група: Кривична дела против живота и тела, Кривична дела против имовине, Кривична дела против привреде, Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја и Кривична дела против животне средине.

Табела 16: Број предмета по групама кривичних дела и појединачним кривичним делима

Групе кривичних дела	Укупан број
-против живота и тела	20
-против имовине	20
-против привреде	20
-против безбедности јавног саобраћаја	20
-против животне средине	20

Иако се ради репрезентативности узорка водило рачуна да број предмета по групама кривичних дела, њихова структура унутар сваке групе била је условљена учесталашћу тих предмета у пракси судова, што је видљиво у табелама 17- 21.

Табела 17: Број предмета по појединачним кривичним делима у оквиру Групе кривичних дела против живота и тела

Кривична дела против живота и тела	Број предмета
Убиство из чл.113 КЗ	11
Тешко убиство из чл.114. КЗ	4
Тешка телесна повреда из чл.121. КЗ	5
Изнуда из чл.214. КЗ	4

Табела 18: Број предмета по појединачним кривичним делима у оквиру Групе кривичних дела против имовине

Кривична дела против имовине	Број предмета
Крађа из чл.203. КЗ	1
Тешка крађа из чл.204. КЗ	6
Разбојништво из чл.206. КЗ	9
Изнуда из чл.214. КЗ	4

Табела 19: Број предмета по појединачним кривичним делима у оквиру Групе кривичних дела против привреде

Кривична дела против привреде	Број предмета
Фалсификовање новца из чл.223. КЗ	13
Фалсификовање и злоупотребе платних картица из чл.225. КЗ	7

Табела 20: Број предмета по појединачним кривичним делима у оквиру Групе кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја

Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	Број предмета
Угрожавање јавног саобраћаја из чл.289. КЗ	4
Тешка дела против безбедности јавног саобраћаја из чл.297. КЗ	16

Табела 21: Број предмета по појединачним кривичним делима у оквиру Групе кривичних дела против животне средине

Кривична дела против животне средине	Број предмета
Убијање и злостављање животиња из чл.269 КЗ	6
Пустошење шума из чл.274 КЗ	6
Шумска крађа из чл.275 КЗ	8

Имајући у виду да се на подручју Апелационог суда у Београду води више од 60% од укупног броја судских поступака у Републици Србији, истраживање је спроведено на архивираним предметима који су правноснажно окончани пред Првим Основним судом у Београду и Вишим судом у Београду, чиме је, имајући у виду примену триангулације примене упитника, статистичког и компаративног метода, обезбеђена репрезентативност резултата.

Када је реч о бројчаном односу предмета окончаних пред Основним и Вишим судом у Београду, посебно су узете у обзир законом одређене надлежности основних и виших судова у кривичним поступцима, а нарочито потреба стварања репрезентативног узорка када је реч о поступцима према малолетним учиниоцима кривичних дела, а који су у стварној надлежности виших судова.

Табела 22: Број анализираних предмета пред Вишим и Првим Основним судом у Београду

Предмети по надлежности судова	Број предмета
Предмети Вишег суда у Београду	48
Предмети Основног суда у Београду	52

Поред тога, имајући у виду начело хитности поступка које је од посебног значаја када се ради о малолетним учиниоцима кривичних дела, као и о статистичким подацима о уделу малолетничког криминалитета у његовој укупној појави, избор предмета који су обрађени применом упитника, направљен је тако да од укупно 100 анализираних предмета, у 15 случајева се поступак водио према малолетним лицима, а 85 против пунолетних окривљених пунолетних учинилаца.

Када је реч о родној структури окривљених, у 90 предмета окривљени су били мушкарци а у 10 жене. Овакав узорак у складу је са подацима о родној структури учинилаца кривичних дела, Републичког завода за статистику⁶⁵¹, по којима десетак процената осуђених лица чине жене.

Табела 23: Родна структура осуђених лица у периоду 2008-2013. године

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %	Број лица	Учешће %
Укупно	40880	100,0	21681	100,0	30807	100,0	31322	100,0	32241	100,0
Мушкарци	37079	90,7	19492	89,9	27832	90,3	28214	90,1	29037	90,1
Жене	3801	9,3	2189	10,1	2975	9,7	3108	9,9	3204	9,9

За потребе истраживања коришћен је упитник мешовитог типа,⁶⁵² при чему је већина питања била затвореног типа са великим бројем понуђених одговора са циљем добијања што прецизнијих података. Питања у упитнику су подељена у пет група:

⁶⁵¹ <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=145>, приступљено 2.8.2014. године

⁶⁵² Пример упитника доступан је у Прилогу I

Првом групом су обухваћена питања која се односе на **податке о окривљеном**, односно лицу према коме се води кривични поступак. У том смислу, упитником су обухваћене следеће информације: старост у време извршења кривичног дела, пол извршиоца, као и ранија осуђиваност.

Друга група података се односи на само кривично дело, односно кривична дела која су предмет поступка. У том смислу, прикупљани су следећи подаци: назив и члан, односно група којој припада кривично дело; да ли се ради о стицају (и ако да, колико кривичних дела); да ли је кривично део учињено у саучесништву (и ако да, у ком виду);

Трећом групом питања обухваћени су подаци о преткривичном поступку, и то: време протекло од извршења кривичног дела до подношења кривичне пријаве; време од подношења кривичне пријаве до покретања кривичног поступка, као подаци о евентуалном поступању по начелу опортунитета кривичног гоњења.

Четврту групу представљају подаци о првостепеном поступку, односно: да ли је (и колико пута) подношен захтев за изузеће; да ли је окривљени имао браниоца; да ли је у току поступка доношена одлука о спајању или раздвајању кривичног поступка; да ли се окривљени (у којој фази поступка и колико дуго) налазио у притвору; да ли је поступак окончан поступањем по начелу опортунитета; да ли је спровођена (и колико је трајала) истрага, односно, из којих разлога је изостала; да ли је поступак окончан применом споразума о признању кривице; да ли је спровођено (и колико је трајало) вештачење; колико је трајала фаза главног претреса; колико је трајао првостепени кривични поступак.

Пета група питања обухватила је податке о другостепеном поступку, као што је трајање припремног поступка пред другостепеним судом; форма одлучивања пред жалбеним већем; трајање другостепеног поступка; да ли је пресуда укидана и предмет враћан првостепеном суду на поновно одлучивање; трајање целокупног кривичног поступка.

Овакав приступ одабран је постојећи подаци углавном приказују укупно трајање кривичних поступака али не дају податке о трајању појединих фаза, нити праве разлику између редовног и скраћеног поступка, као ни поступка против пунолетних, односно према малолетним учиниоцима, што значајно отежава или потпуно онемогућава идентификацију фактора који у највећој мери детерминишу њихово трајања.

4. Трећа фаза истраживања: студије случаја

У трећој фази истраживања која је спроведена током јануара и фебруара 2015. године, примењена је студија појединачних случајева. Циљ примене ове стратегије је сагледавање фактора који детерминишу трајање кривичних поступака кроз призму комплетне анализе конкретних случајева из праксе, при чему је разматрано десет случајева који су изабрани у оквиру узорка обухваћеног истраживањем спроведеним у другој фази, а искључиво на основу чињенице да су поступци у тим предметима трајали екстремно дуго, и то углавном преко десет година. У оквиру ове истраживачке стратегије коришћена је анализа садржаја, документациона анализа и интервју отвореног типа као истраживачке технике, што је подразумевало поновну примену триангулације метода. За сваки од одабраних предмета урађена је анализа комплетног судског списка али и обављени интервјуи са поступајућим судијом или судијским сарадником као обрађивачем предмета, на тему динамике поступка и детерминанти његовог трајања. На овај начин формирана је комплетна слика о свим релевантним чињеницама, продубљена сазнања о значају појединих детерминанти трајања поступка, јасније сагледани статистички подаци добијени применом упитника, те допуњени закључци изведени применом других истраживачких техника. Сврха примене ове истраживачке стратегије није била приказивање налаза у поменутих десет анализраних случајева, већ „пропуштање“ података добијених применом других истраживачких техника, са циљем додатне провере хипотеза и бољег разумевања добијених резултата, а ради извођења исправних закључака који ће бити изложени у наредном поглављу.

5. Провера хипотеза

У обради података добијених претходно споменутих методама коришћени су преваходно *логичко-математички методи*, при чему се посебно водило рачуна о упоредивости података прикупљених током овог истраживања са подацима из других извора, а нарочито имајући у виду разлике у методолошком приступу, како код прикупљања, тако и код обраде података. Ово је посебно значајно ако се има у виду да се све већи број истраживања спроводи применом дискутабилног методолошког оквира који не одговара научним стандардима и који врло често занемарује разлике у природи предмета истраживања.⁶⁵³

Провера хипотеза као крајњи циљ истраживачког процеса подразумевала коришћење *аналитичко-синтетичког* и *индуктивно-дедуктивног метода*, као начина да се из општих и појединачних података прикупљених применом свих поменутих метода, изведу исправни и поуздани закључци.

⁶⁵³ Тако се неретко могу пронаћи подаци о ефикасности правосуђа прикупљени применом истраживачких техника прилагођених претежно истраживању тржишних прилика или ставова јавног мњења, па се тако резултати углавном огледају у перцепцији функционисања одређеног сегмента правосуђа од стране лимитираног броја (недовољног узорка) носилаца правосудних функција или грађана као „корисника“.

ПОГЛАВЉЕ ДРУГО: РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Глава I: Резултати истраживања судске праксе

1. Статистички параметри трајања кривичних поступака у Републици Србији

Већ је напоменуто да је прва фаза истраживања била резервисана за примену статистичког и компаративног метода ради прикупљања општих података о трајању кривичних поступака у Републици Србији а у контексту упоредних података. Већ ова фаза истраживања дала је довољно података за потврду првог сегмента опште претпоставке, да велики број кривичних поступака у Републици Србији траје предуго.

Табела 24: Нерешени стари предмети на дан 31.12.2012. и 31.12.2014.године - према датуму иницијалног акта (основни судови)

МАТЕРИЈА К НА ДАН	НАЗИВ СУДА	БРОЈ СУДИЈА	УКУПНО У РАДУ	УКУПНО НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА	ТРАЈАЊЕ НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА						% СТАРИХ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА УКУПНО У РАДУ	СТАРИХ ПРЕДМЕТА ПО СУДИЈИ
					9м-1год.	1-2год. Само за Ки	2-3 год.	3-5 год.	5-10год.	>10 год.		
31.12.2012.	ОСНОВНИ	279	124.843	18.206	0	0	7.538	7.225	2.378	1.065	14.58	65,25
31.12.2014.	ОСНОВНИ	372	94.998	16.567	0	0	7.496	5.725	2.789	557	17.44	44,53

Табела 25: Нерешени стари предмети на дан 31.12.2012. и 31.12.2014.године - према датуму иницијалног акта (виши судови)

МАТЕРИЈА К НА ДАН	НАЗИВ СУДА	БРОЈ СУДИЈА	УКУПНО У РАДУ	УКУПНО НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА	ТРАЈАЊЕ НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА						% СТАРИХ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА УКУПНО У РАДУ	СТАРИХ ПРЕДМЕТА ПО СУДИЈИ
					9м-1год.	1-2год. Само за Ки	2-3 год.	3-5 год.	5-10год.	>10 год.		
31.12.2012.	ВИШИ	90	8.811	1.676	0	0	535	566	452	123	19.02	18,62
31.12.2014.	ВИШИ	105	5.971	1.606	0	0	502	566	432	106	26.90	15,30

Табела 26: Нерешени стари предмети на дан 31.12.2012. и 31.12.2014.године - према датуму иницијалног акта (апелациони судови)

МАТЕРИЈА Кж1 НА ДАН	НАЗИВ СУДА	БРОЈ СУДИЈА	УКУПНО У РАДУ	УКУПНО НЕРЕШЕНИХ У РАДУ	ТРАЈАЊЕ НЕРЕШЕНИХ СТАРИХ ПРЕДМЕТА				% СТАРИХ ПРЕДМЕТА У ОДНОСУ НА УКУПНО У РАДУ	СТАРИХ ПРЕДМЕТА ПО СУДИЈИ
					2-3 год.	3-5 год.	5-10год.	>10 год.		
31.12.2012.	АПЕЛАЦИ ИОНИ	76	30.341	5.591	1.858	2.410	1.205	118	18.43	73,57
31.12.2014.	АПЕЛАЦИ ИОНИ	78	11.969	695	147	226	281	41	5.81	8,91

Подаци из табела 24, 25 и 26 показују забрињавајуће бројке у погледу броја заосталих, као и броја старих предмета, а нарочито када се ради о уделу старих, у укупном броју нерешених предмета. Иако се може уочити мањи позитиван помак у периоду 2012-2014. године, имајућу у виду да је у половини тог периода функционисала нова правосудна мрежа, као и да се у току две трећине тог периода примењује Законик о кривичном поступку из 2011, оправдано би се могло поставити питање делотворности примењених мера, односно брзине прилагођавања нашег правосуђа њиховој имплементацији.

Подаци из табеле дају забрињаваћу слику о броју предмета у којима кривични поступци предуго трају, међутим, изузетно је важно напоменути да ови подаци не одговарају реалном стању, које је заправо знатно лошије. Ово је узроковано већ поменути проблемом повезаним са непостојањем јединственог броја кривичног предмета, односно вишеструким бројањем једног истог случаја као више предмета, а путем додељивања новог броја при сваком трансферу предмета из нижег у виши суд и обратно. На овај начин се, уместо мањег броја предмета у којима поступци трају изузетно дуго, ствара фингирана слика о вишеструко већем броју предмета и далеко вишем нивоу ажурности у поступању.

Ипак, чак и ови „фиктивни“, односно улепшани подаци, потврђују први сегмент опште хипотезе, да кривични поступци у Републици Србији трају предуго.

Ово поткрепљују и раније поменути подаци о броју представки против Републике Србије пред ЕСЈП због повреде права на суђење у разумном року.

Покушај да се расположиви подаци ставе у контекст компаративне анализе нису дали задовољавајуће резултате. Наиме, основни параметар којим се руководе и Савет Европе и Европска комисија приликом оцене ефикасности правосуђа држава кандидата, јесу подаци које на двогодишњој бази обрађује *CEPEJ*. На први поглед, *CEPEJ* извештајима се могу пронаћи сви потребни подаци за ову врсту компаративне анализе, али иоле детаљнији приступ брзо доводи до закључка да је методологија коју користи *CEPEJ* доведена у питање због чињенице да наше право не познаје поделу на *minor* и *sever offences* на начин који би подразумевао да прва категорија укључи прекршаје и лакша кривична дела а друга тежа кривична дела,

при чему, наравно, постоји и проблем привредних преступа као ендемске категорије казних дела која и даље егзистирају у нашем правном систему.⁶⁵⁴

Посебан проблем представља и горе поменуто чињеница да је степен развоја ИКТ система у нашем правосуђу, а нарочито његове употребе за потребе статистике на изузетно ниском нивоу, па тачност и релевантност чак и оних података који се достављају *CEPEJ*-у приликом редовне двогодишње евалуације, сасвим упитна.

Имајући све ово у виду, сматрамо да би било какво извођење закључака о односу глобалног трајања кривичних поступака у Републици Србији и другим европским државама, било изузетно неозбиљно са аспекта методолошког приступа. Релевантност података постојала би тек ако би све државе примењивале исту категоризацију казних деликата и ако би у свакој од њих предмет био „праћен“ од пријема до правноснажности под истим бројем. Тек тако би се, поређењем података о броју предмета и просечном времену потребном за окончање како сваке фазе, тако и читавог поступка, било могуће изводити закључке о квалитету што процесних, то и организационих решења у појединим правним системима, а из угла дејства на благовремено окончање кривичног поступка.

2. Резултати истраживања применом метода средњег обима

Претходно изнете тврдње о предугом трајању кривичних поступака у Републици Србији поткрепљују и подаци прикупљени применом упитника, приказани у табели 27 а који показују да су кривични поступци из поменутог узорка пред Вишим судом у Београду у просеку трајали дуже од пет година, док је просечно трајање поступка пред Првим основним судом било између три и пет година, чиме је општа претпоставка о предугом трајању кривичних поступака у Републици Србији у потпуности потврђена.

⁶⁵⁴ Више о методолошким проблемима компаративног приступа у овој области види у: Shaw, M. и Dijk, J. V. и Rhomberg, W. (2003): *Determining Trends in Global Crime and Justice: an Overview of Results from the United Nations Surveys of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems*, Forum on Crime and Society, Vol. 3, No. 1-2, pp. 37-38.

Табела 27: Трајање кривичних поступака пред Вишим и Првим основним судом у Београду

Предмети по надлежности судова	Просечно трајање
Предмети Вишег суда у Београду	Дуже од пет година
Предмети Основног суда у Београду	Од три до пет година

Као што је већ напоменуто, у оквиру опште претпоставке, постављена је **прва посебна хипотеза** која се односи на то да непоштовање законом предвиђених рокова и прекомерно трајање поједних фаза кривичног поступка, утичу на предуго трајање кривичних поступака у целини.

У оквиру ове посебне хипотезе, формулисано је неколико појединачних претпоставки, од којих је прва била да *фактор који у великој мери утиче на предуг период који протекне од извршења кривичног дела до правноснажности пресуде представља протек дугог временског периода од извршења кривичног дела до почетка кривичног поступка.*

Приликом провере ове хипотезе, водило се рачуна о тренутку који се сматра моментом почетка кривичног поступка, у зависности од тога да ли се ради о редовном, скраћеном или поступку према малолетницима.

Како је у 56 предмета спроведена истрага, за моменат покретања поступка у тим предметима узет је датум доношења решења о спровођењу истраге.

Табела 28: Трајање периода од извршења кривичног дела до покретања поступка решењем о спровођењу истраге

Трајање периода од извршења кривичног дела до покретања поступка (истрага)	Процентуално
До једног месеца	35,7 %
Од једног до три месеца	12,5%
Од три до шест месеци	28,57 %
Од шест месеци до једне године	10,71 %
Дуже од једне године	10,71%
Дуже од две године	1,78 %

Из података наведених у табели 28 видљиво је да је у готово једној четвртини предмета, од извршења дела до покретања поступка доношењем решења о спровођењу истраге протрекло више од шест месеци.

У 29 предмета у којима су спроведене истражне радње, за моменат покретања поступка узето је подношење оптужног предлога.

Табела 29: Трајање периода од извршења кривичног дела до покретања поступка, када је моменат покретања поступка је подношење оптужног предлога

Трајање периода од извршења кривичног дела до покретања поступка	Процентуално
До једног месеца	0,00%
Од једног до три месеца	3,44%
Од три до шест месеци	3,44 %
Од шест месеци до једне године	13,79 %
Дуже од једне године	44,82%
Дуже од две године	24,13 %
Дуже од три године	10,34 %

Из података датих у табели 29, видљиво је да је тек у двадесетак процената анализираних предмета, од извршења дела до покретања поступка протекло мање од годину дана, док је у више од једне трећине предмета, тај период износио дуже од две године. Имајући ово у виду, јасно је да чак и уз најажурније поступање, до изрицања првостепене, а нарочито до правноснажности одлуке, мора протећи временски период чије трајање у значајној мери доводи у питање реализацију права на суђење у разумном року, као и сврху изречене санкције.

Ово питање још је значајније када се ради о кривичним поступцима према малолетницима, где је што раније отпочињање поступка по извршеном делу, не само претпоставка ефикаснијег доказивања, већ и један од кључних предуслова реализације начела хитности, које, када говоримо о овој категорији учинилаца, треба екстензивно тумачити, без ограничавања на моменат када поступак формално почиње.

Табела 30: Трајање периода од извршења кривичног дела до покретања поступка, када је моменат покретања поступка подношење захтева за покретање припремног поступка

Трајање припремног поступка током поступка	Процентуално
До једног месеца	0,00 %
Од једног до три месеца	13,33%
Од три до 6 месеци	40,00 %
Од 6 месеци до 1 године	46,66 %
Од једне године до три године	0,00 %
Дуже од три године	0,00 %

Из података у табели 30 који се односе на 15 предмета који су били предмет анализе, при чему је као моменат покретања поступка узет тренутак подношења предлога за изрицање кривичне санкције малолетнику, видљиво је да у готово половини случајева од извршења кривичног дела до покретања поступка протекне више од

шест месеци.⁶⁵⁵ Имајући у виду наглашен васпитни карактер мера или санкција које се малолетном учиниоцу изричу у кривичном поступку, оправдано се може поставити питање њихове сврсисходности у ситуацији када кривични поступак започне након протеча толико дугог временског периода након извршења дела.

Стварни утицај предугог трајања периода који протекне од извршења кривичног дела, увиђа се када се горе наведени подаци ставе у контекст налаза о трајању истраге, истражних радњи, односно припремног поступка према малолетницима, а у контексту провере друге појединачне претпоставке у оквиру прве посебне хипотезе, да се *законом предвиђен рок за окончање истраге у великој већини кривичних поступака не поштује.*

Анализом предмета у оквиру узорка на коме је рађено истраживање, утврђено је да је истрага спровођена у укупно 56 од 100 анализираних предмета.

655 Подаци о предметима послатим на суђење крунском суду у Великој Британији показују да је у 2006. години оптужени који се изјаснио кривим у просеку чекао на суђење 16 недеља, што је у поређењу са претходном годином недељу дана дуже. Оптужени који се изјаснио да није крив чекао је на суђење у просеку 29 недеља, тј. 2 недеље дуже него у 2005. години. У случају полагања јемства на суђење се у просеку чекало 23,6 недеља, што је око две недеље дуже него у претходној години (22,1 недељу), док је у притворским предметима тај рок износио 17,4 недеља у 2006. години, а 16,8 недеља у 2005. години. Ако се размотре случајеви који су на основу одлуке магистратског суда изнети пред крунски суд, оптужени који се изјаснио кривим чекао је на суђење око 11 недеља, тј. 1 недељу дуже него у претходној години. У случају да се оптужени изјаснио да није крив, суђење је отпочињало у просеку за 21 недељу, што је за 2 недеље више него у 2005. години. Оптужени који је положио јемство на суђење је чекао 16,2 недеље, док је у претходној години суђење започињало у просеку за 15 недеља. Ако је оптужени био у притвору на суђење је чекао 9,8 недеља у 2006. години, што је више него у 2005. години када је просек износио 8,9 недеља. Пораст просечног чекања на суђење може се делом објаснити повећаним бројем текшких кривичних дела која су послата на суђење крунском суду, што је имало за последицу веће ангажовање суда и дуже трајање поступка. Статистички подаци о трајању кривичног поступка би били непотпуни без показатеља о просечној дужини суђења. Када је реч о предметима послатим крунском суду, суђење у просеку траје 19 сати у случају да се оптужени изјасни да није крив. Насупрот томе, ако се оптужени изјасни да је крив суђење се окончава за 2 сата. У предметима који су на основу одлуке магистратског суда упућени крунском суду, суђење траје у просеку 8,5 сати уколико се оптужени изјаснио да није крив, а само 1,3 сата ако се оптужени изјаснио као крив. (Види: Илић, П. Г. (2008): Кривични поступак између потреба и могућности, стр. 2-6.)

Табела 31: Трајање истраге

Трајање истраге током поступка	Процентуално
До једног месеца	17,86%
Од једног до три месеца	35,7%
Од три до шест месеци	21,43%
Од шест месеци до једне године	17,86%
Од једне године до три године	5,36%
Дуже од три године	1,78%
Укупно преко 6 месеци	25%

Из података датих у табели 31 видљиво је да је у чак 25% случајева у којима је истрага спровођена, она трајала преко, законом прописаних шест месеци. Овакви налази јасно указују на устаљену праксу непоштовања законом прописаног рока, и то у мери која обесмишљава његово постојање.

У контексту трајања истраге нарочито је интересантан утицај чињенице да је захтевана њена допуна. Од анализираних 56 предмета у којима је спровођена истрага, допуна је захтевана у 9 предмета, од тога у 3 предмета два пута, а просечно трајање допуне истраге било је од три до шест месеци, што јасно говори у прилог раније изложеној тврдњи да лоше планирана и неадекватна истрага, те потребе за њеном каснијом допуном, изразито негативно утичу на трајање кривичног поступка. Ако се поменути налази упореде са подацима о трајању истраге за деведесете године прошлог века, дате у табелама⁶⁵⁶ 32 и 33 постаје јасно да је баш у овом периоду ажурност спровођења истраге нагло опала, те да је њено просечно трајање у периоду 1991-1996. године удвостручено, али да је поменути тренд био значајно израженији

⁶⁵⁶ Миливојевић, С. (2002): *Ефикасност кривичног поступка*, магистарска теза, Београд, стр. 89.

када су у питању истраге спровођене пред општинским, него пред окружним судовима.

Табела 32: Трајање истраге пред општинским судовима на подручју Србије у периоду 1991-1996.

ГОД.	УК. БР. РЕШ. ПРЕД.	ДО 1М %	1-3М %	3-6М %	УКУПНО ДО 6М %	6М- 1ГОД. %	ПРЕКО 1ГОД. %	УКУПНО ПРЕКО 6М %
1991	22507	32,2	37,9	18,1	88,2	8,2	3,6	11,8
1992	26063	30,9	36,2	18,9	86,0	10,1	3,9	14,0
1993	30096	30,3	33,3	19,0	82,6	11,6	5,8	17,4
1994	29997	31,9	31,7	20,3	83,9	10,9	5,2	16,1
1995	34625	26,8	29,7	20,7	77,2	14,3	8,4	22,7
1996	40656	25,5	29,6	19,2	74,3	13,7	12,0	25,7
ПРОСЕК	30657	29,6	33,1	19,4	82,1	82,1	6,4	17,9

Табела 33: Трајање истраге пред окружним судовима на територији Србије у периоду 1991-1996.

ГОДИНА	УК. БР. РЕШ. ПРЕД.	ДО 1М %	1-3М %	3-6М %	УКУПН О ДО 6М %	6М-1ГОД. %	ПРЕКО 1 ГОД. %	УКУПНО ПРЕКО 6М %
1991	2817	47,5	32,5	12,5	92,5	6,1	1,4	7,5
1992	5146	42,4	32,6	17,0	92,0	6,9	1,0	7,9
1993	6018	44,4	33,3	12,7	90,4	7,1	2,5	9,6
1994	8257	28,2	26,2	22,4	76,8	15,9	7,3	23,2
1995	3949	40,4	27,9	12,9	81,2	7,5	11,3	18,8
1996	4228	41,9	31,0	14,8	87,7	6,6	5,6	12,2
ПРОСЕК	5069	40,8	30,6	15,4	86,8	8,4	4,8	13,2

Подаци су подједнако забрињавајући и када се ради о поступцима у којима није спровођена истрага већ истражне радње, које су, на поменутом узорку, спроведене у укупно 27 предмета у скраћеном поступку док у два предмета нису спровођене.

Табела 34: Трајање истражних радњи

Трајање истражних радњи током поступка	Процентуално
До једног месеца	6,89%
Од једног до три месеца	20,69%
Од три до 6 месеци	24,14%
Од 6 месеци до 1 године	10,34%
Од једне године до три године	27,58%
Дуже од три године	3,45%

Из података у табели 34 видљиво је да је у више од једне трећине поступака спровођење истражних радњи трајало дуже од годину дана.

Имајући у виду да је поступак према малолетницима хитан, посебно забрињава податак да је у готово половини анализираних предмета, припремни поступак трајао од шест месеци до годину дана.

Табела 35: Трајање припремног поступка према малолетницима

Трајање припремног поступка током поступка	Процентуално
До једног месеца	0,00 %
Од једног до три месеца	13,33%
Од три до 6 месеци	40,00 %
Од 6 месеци до 1 године	46,66 %
Од једне године до три године	0,00 %
Дуже од три године	0,00 %

Ако наведене податке о трајању припремног поступка ставимо у контекст горе наведене чињенице да припремни поступка у готово половини случајева започне тек након шест месеци од извршења дела, долазимо до податка да у чак половини случајева предлог за изрицање кривичне санкције, односно васпитне мере, долази тек годину дана након извршења дела.

Трећа појединачна претпоставка у оквиру прве посебне хипотезе била је да *фаза главног претреса у већини кривичних поступака траје предуго*.

Из података датих у табели 36 види се да у чак 60% предмета фаза главног претреса траје дуже од годину дана.

Табела 36: Трајање главног претреса (пре прве првостепене одлуке и након првог, другог, трећег и четвртог укидања)

Трајање главног претреса	Процентуално када је првобитно одржан у 98 предмета	Када је други пут одржан након првог укидања пресуде (15 предмета)	Када је трећи пут одржан након другог укидања пресуде (2 предмета)	Када је четврти пут одржан након трећег укидања пресуде (1 предмет)	Када је пети пут одржан након четвртог укидања пресуде (1 предмет)
До једног месеца	2,04%	-----	-----	-----	-----
Од једног до три месеца	10,20%	26,66 %	-----	-----	-----
Од три до шест месеци	18,36%	6,66 %	50,00%	100,00%	-----
Од шест месеци до једне године	9,18%	13,33%	-----	-----	-----
Од једне до три године	36,73%	40,00%	50,00%	-----	-----
Дуже од три године	23,46%	13,33%	-----	-----	100,00%

Како бисмо проверили утицај (не)постојања вишеструког укидања пресуде на укупно трајање фазе главног претреса (о чему је било више речи у Делу I, Поглављу III, Глави I), у табели су подаци о трајању ове фазе поступка дати појединачно за

период након сваког укидања пресуде, чиме се јасно илуструје мера у којој свако наредно укидање пресуде утиче на продужено трајање поступка.⁶⁵⁷

Четврта појединачна претпоставка била је да се *законом предвиђен рок за окончање другостепеног кривичног поступка у већини кривичних поступака не поштује*.

Од 100 анализираних, у укупно 50 предмета није било другостепеног поступка, а подаци о трајању поступка по жалби указују да се законом предвиђени рок поштује, најчешће, тек у једној трећини поступака, док у једној трећини траје чак двоструко или троструко дуже.

Табела 37: Трајање другостепеног поступка

Трајање другостепен ог поступка	Процентуално				
	први пут по жалби (34 предмета)	други пут по жалби (12 предмета)	трећи пут по жалби (2 предмета)	четврти пут по жалби (1 предмет)	пети пут по жалби (1 предмет)
До три месеца	34,00%	50,00%	-----	-----	-----
Од три до шест месеци	30,00%	16,66 %	-----	-----	-----
Од шест месеци до једне године	32,00 %	16,66 %	50,00%	-----	-----
Дуже од једне године	4,00 %	16,66%	50,00%	100,00%	100,00%

Упоредном анализом ових, и података за период 1991-1996. године⁶⁵⁸, постаје јасно, не само да је пад ажурности у другостепеном поступку био очит у овом периоду, те да је број предмета у којима је другостепени поступак трајао преко три месеца, у петогодишњем периоду удвостручен, већ и да је овај тренд подједнаким интензитетом настављен све до данас.

⁶⁵⁷ У два предмета није одржан главни претрес

⁶⁵⁸ Миливојевић, С. (2002): *Ефикасност кривичног поступка*, магистарска теза, Београд, стр. 92.

Табела 38: Трајање другостепеног главног поступка на подручју Србије у периоду 1991-1996.

ГОДИНА	УК. БР. РЕШЕНИХ ПРЕДМЕТА	ДО 1М %	1-3М %	ПРЕКО 3М %
1991	16725	63,1	27,7	9,2
1992	13485	66,1	24,6	9,3
1993	13636	60,7	29,8	9,5
1994	13093	51,2	34,7	14,1
1995	15245	54,9	28,6	16,5
1996	19024	50,0	30,8	19,2
ПРОСЕК	15201	57,4	29,5	13,3

Друга посебна хипотеза би се односила на то да индивидуалне карактеристике преступника и одређена процесна својства окривљеног утичу на трајање кривичних поступака.

У оквиру ове посебне хипотезе, формулисана је следећа појединачна претпоставка: *Постоји разлика у трајању кривичних поступака узимајући у обзир старост и пол окривљеног.*

Табела 39: Трајање кривичних поступака у зависности од старости окривљеног

Старост учинилаца у време извршења кривичних дела	Просечно трајање поступка
Малолетна лица	од једне до три године
Лица старости од 18 до 21 годину	дуже од пет година
Лица старости од 21 до 35 годину	од три до пет година
Лица старости од 35 до 50 годину	од једне до три године
Лица старости од 50 до 65 годину	од једне до три године
Лица старости преко 65 година	од једне до три године

Анализом резултата из табеле 39 може се закључити да старост учиниоца заиста представља фактор који утиче на трајање кривичног поступка, при чему убедљиво најдуже трају кривични поступци према млађим пунолетним, као и учиниоцима

старости до 35 година, након чега постоји стабилна просечна вредност од једне до три године.

Ово би се могло објаснити чињеницом да овај период представља период најинтензивнијих социо-економских промена, као и неку врсту животне прекретнице, односно избора између криминалне каријере и конформистичког животног стила. Када се ради о првој опцији, предуго трајање кривичног поступка углавном је везано за опструкције кривичног поступка узроковане недоступношћу окривљеног. Када се ради о преласку на конформистичко понашање, у овом периоду најчешће долази до формирања породице, наставка образовања или стабилног запослења, те је продужено трајање поступка углавном везано за настојање да се одуговлачењем поступка постигне застарелост кривичног гоњења или да се доказаном променом животног стила окривљеног утиче на врсту и трајање кривичне санкције.

Када је реч о утицају пола окривљеног на трајање кривичног поступка, налази примене упитника потврдили су претпоставку да постоји разлика у његовом трајању када је реч о учиниоцима различитих полова.

Табела 40: Трајање кривичних поступака у зависности од пола окривљеног

Пол учинилаца кривичних дела	Просечно трајање поступка
Женска лица	од три до пет година
Мушка лица	од једне до три године

Подаци из табеле 40 показују да је просечно трајање поступка осетно дуже када се ради о учиниоцима женског пола. Иако би се ови подаци, у контексту актуелних трендова борбе за родну равноправност, могли тумачити као вид дискриминације жена, у криминолошкој, па и криминалистичкој литератури, често се налази управо на супротне податке, па се жене у функцији окривљеног али и као субјекти кривичног поступка уопште, описују као манипулативне.⁶⁵⁹ Иако се не бисмо упуштали у

⁶⁵⁹ Алексић, Ж. и Шкулић, М. (2004): *Криминалистика*, Досије, Београд, стр. 209.

овакву врсту генерализације и робовања предрасудама, несумњиво да је сама ниска заступљеност женске у укупној популацији извршилаца кривичних дела, као и значајно ређа појава криминалне каријере код жена, већ сами по себи утичу на нешто мање ригорозан приступ органа поступка када се ради о поштовању процесне дисциплине, а не треба занемарити ни обавезе везане за мајчинство које неретко утичу, како на саму динамику, тако и на исход поступка, а нарочито врсту и висину кривичне санкције.

Друга појединачна претпоставка постављена у оквиру ове посебне хипотезе била је да *постоји разлика у трајању кривичних поступака узимајући у обзир ранију осуђиваност окривљеног*.

Табела 41: Просечно трајање кривичног поступка у зависности од тога да ли је окривљени повратник

Поврат учинилаца кривичних дела	Просечно трајање поступка
Лица кажњавана као малолетници или осуђивани као пунолетна лица	од једне до три године
Некажњавана и неосуђивана лица	дуже од пет година

Подаци из табеле 41 не само да потврђују наведену претпоставку, већ показују да је разлика у трајању драстична. Објашњење би се могло најпре потражити на терену процесне дисциплине, односно, прецизније, на терену (не)толеранције суда и јавног тужилаштва када се ради о непоштовању процесне дисциплине, од стране повратника и окривљених према којима се кривични поступак води по први пут. Ове податке треба посматрати и у раније поменутом контексту општег животног стила окривљеног, где се, када се ради о повратницима, судије лакше одлучују на примену средстава усмерених на промптно суђење, настојећи да делују превентивно и спрече окривљеног да дело понови.

За очекивати би било да најозбиљније средство у овом контексту буде одређивање притвора са циљем спречавања окривљеног да понови дело, међутим подаци добијени у поступку провере појединачне претпоставке да *постоји разлика у*

трајању кривичних поступака узимајући у обзир чињеницу да се окривљени (није)налазио у притвору, говоре супротно.

Наиме, притвор током поступка је одређен у 31 кривичном предмету од укупно 100 анализираних, а на основу података из табеле 42 види се да нема значајне разлике у трајању кривичних поступака с обзиром на чињеницу да се окривљени (није) налазио у притвору.

Табела 42: Просечно трајање кривичних поступака када се окривљени (није) налазио у притвору

Притвор током поступка	Просечно трајање поступка
Када није било притвора током поступка	Од једне до три године године
Када је одређен притвор током поступка	Од једне до три године године

Када је реч о утицају конекситета кривичних дела или окривљених на трајање кривичног поступка, полазна претпоставка била је да *кривични поступци у којима постоји конекситет кривичних дела и/или окривљених, трају дуже у односу на кривична дела која се воде против једног окривљеног и за једно кривично дело.*

Када је реч о утицају конекситета кривичних дела, од укупно 100 анализираних предмета, у 16 предмета је учиниоцима на терет стављан стицај кривичних дела, а у 84 предмета само по једно кривично дело.

Табела 43: Просечно трајање кривичних поступака када се (не)ради о стицају

Стицај кривичних дела	Просечно трајање поступка
Када постоји	од једне до три године
Када не постоји	од једне до три године

Подаци из табеле 43 показују да није утврђено постојање значајније разлике у погледу трајања кривичних поступака у зависности од тога да ли се окривљеном ставља на терет једно или више кривичних дела извршених у стицају.

Када се ради о броју окривљених као детерминанти трајања поступка, од укупно 100 анализираних предмета у 23 случаја се радило о саучесништву, и то у 21 предмету учиниоцима је стављено на терет кривично дело у саизвршилаштву, а у 2 предмета у помагању.

Табела 44: Просечно трајање кривичних поступака у случају (не)постојања саучесништва

Саучесништво код кривичних дела	Просечно трајање поступка
Када не постоји	од једне до три године
Сазвршилаштво	од три до пет година
Помагање	од три до пет година

Подаци из табеле 44 показују да је просечно трајање кривичног поступка када се није радило о саучесништву од једне до три године, док је, у случају постојања било ког облика саучесништва, поступак трајао у просеку од три до пет година.

Утицај (не)постојања стручне одбране у кривичном поступку на његово трајање већ је био предмет детаљне анализе⁶⁶⁰ па ћемо се овом приликом осврнути само на податке добијене применом упитника. Подсећамо, претпоставка је била да *кривични поступци у којима је окривљени имао стручну одбрану трају дуже у односу на кривичне поступке у којима се окривљени бранио сам.*

Од 100 анализираних предмета у 64 предмета окривљени је имао браниоца, од чега му је у 19 предмета постављен по службеној дужности, а у 48 је сам ангажовао браниоца, док се у 33 предмета бранио сам без браниоца.

⁶⁶⁰ Види: Део први, Поглавље друго, Глава II, 4.

Табела 45: Просечно трајање кривичних поступака у зависности од тога да ли је окривљени имао браниоца или се бранио сам

Бранилац током поступка	Просечно трајање поступка
Када му је бранилац постављен по службеној дужности	од једне до три године
Када је сам ангажовао браниоца	дуже од пет година
Када окривљени није имао браниоца током поступка	од једне до три године

Подаци у табели 45 изузетно су интересантни јер указују на то да сама чињеница постојања стручне одбране није пресудна за продужено трајање кривичног поступка, будући да су кривични поступци у којима се окривљени сам бранио и они у којима је окривљеном био постављен бранилац по службеној дужности, трајали приближно једнако - од једне до три године. Ситуација је, међутим, значајно другачија када је окривљеног заступао бранилац којег је сам ангаживао, када је просечно трајање поступка било преко пет година. Овакви подаци иду у прилог раније изнетом виђењу да је управо понашање бранилаца, те неадекватна реакција поступајућих судија на њихово опструктивно деловање, један од најчешћих узрочника прекомерног трајања кривичних поступака.

Иако би вештачење, као доказна радња, требало да допринесе бржем и лакшем разјашњењу предмета кривичног поступка, није реткост да управо поновљена или вишеструка вештачења узрокују продужено трајање поступка. Ово су показали и резултати истраживања, на основу којих се може закључити да у Републици Србији *кривични поступци у којима су спровођена вишеструка вештачења, трају дуже од оних у којима вештачење није спровођено или је спроведено само једном.*

У оквиру коришћењог узорка вештачење је спроведено у укупно 50 предмета, од чега у 33 предмета 2 и више пута. Подаци из табеле 45 показују да је просечно трајање кривичних поступака у којима није спровођено вештачење од три до пет година. Ова вредност пада у категорији поступака у којима је спровођено једно вештачење, а потом поново расте са порастом броја спроведених вештачења.

Табела 46: Просечно трајање кривичних поступака у зависности од тога да ли је, и колико пута спровођено вештачење

Вештачење током поступка по укупном броју вршених основних вештачења и њихових допуна	Просечно трајање поступка
Када током поступка није предузимано	Од три до пет година
Када је током поступка предузето једном	Од једне до три године
Када је током поступка предузето два пута	Од три до пет година
Када је током поступка предузето три пута	Дуже од пет година
Када је током поступка предузето четири пута	Дуже од пет година
Када је током поступка предузето пет пута	Дуже од пет година
Када је током поступка предузето више од 5 пута	Дуже од пет година

Наведени подаци пуни смисао добијају сагледани у контексту налаза приказаних у табели 47, а који доводе у јасну везу укупно трајање једног или више спроведених вештачења са трајањем кривичног поступка.

Табела 47: Просечно трајање кривичних поступака у зависности од тога колико је трајало вештачење

Вештачење током поступка према укупном времену трајању свих предузетих вештачења и њихових допуна	Просечно трајање поступка
До једног месеца	Од једне до три године године
Од једног до три месеца	Од три до пет година
Од три до шест месеци	Дуже од пет година
Од шест месеци до једне године	Дуже од пет година

У Првом делу дисертације било је више речи о проширењу нормативних могућности за примену начела опортунитета и споразума о признању кривице. У том смислу, било би интересно истраживање по истој методологији поновити кроз неколико година, да би се сагледали резултати примене ових решења, а у контексту чињенице да је у сада посматраном узорку по начелу опортунитета поступљено само два пута. Једном је кривична пријава одбачена из разлога целисходности, док се други пут радило о условљеном опортунитету. Споразумом о признању кривице није окончан ниједан од анализираних предмета.

У последњем сегменту истраживања применом упитника, испитан је утицај врсте кривичног дела које је предмет поступка на његово трајање и изнета и **трећа посебна хипотеза** да *постоји значајна разлика између трајања кривичних поступака с обзиром на кривично дело које је предмет поступка*. Ова претпоставка даље је прецизирана кроз тврдњу да *кривични поступци који се воде за кривична дела против живота и тела, кривична дела против имовине и кривична дела против безбедности јавног саобраћаја, трају краће него што је то случај са поступцима за кривична дела против привреде и кривична дела против животне средине*.

Имајући у виду податке из табеле 48 може се констатовати да је трећа посебна хипотеза потврђена у потпуности, док је појединачна претпоставка, постављена у оквиру ње, потврђена делимично.

Табела 48: Просечно трајање кривичних поступка по групама кривичних дела

Групе кривичних дела	Просечно трајање поступка
-против живота и тела	од једне до три године
-против имовине	од једне до три године
-против привреде	од три до пет година
-против безбедности јавног саобраћаја	од три до пет година
-против животне средине	од три до пет година

Наиме, наведени подаци показују да поступци вођени због кривичних дела против живота и тела, као и кривичних дела против имовине, заиста трају краће од поступака вођених због кривичних дела против привреде, као и кривичних дела против животне средине.

Овакви налази, ипак, постају много јаснији, али и додатно забрињавају ако се посматрају у контексту већ поменутих података о структури анализираних предмета из области еколошког криминала, где врло брзо постаје јасно да доминира шумска крађа као најбагателнији појавни облик ове врсте криминала, што јасно указује на неколико проблема у тој области: Најпре, о и даље недовољно, нејасно и непринципијелно постављеној граници између прекршаја, привредних преступа и кривичних дела у овој области, и то не само на нормативном, односно на нивоу бића самог противправног дела, већ и када се ради о њиховом казненом прогону, који, када се ради о појединим кривичним делима из ове групе у пракси уопште не постоји или се јавља на нивоу статистичке грешке.

Како је ово вишедеценијска пракса, значајније промене се могу очекивати тек у контексту захтева које са собом доноси Преговарачко поглавље 27, у оквиру кога се од Републике Србије, очекује не само усклађивање са обимним и затевним *acquis*-јем у овој области, што подразумева и скоре измене кривичног законодавства, већ и чврсте доказе о његовој ефективној имплементацији (*track record*).

У том контексту, осим редефинисања нормативног оквира, мора се очекивати повећан број кривичних поступака у овој области, што ће несумњиво довести до тога да, услед изостанка адекватног нивоа стручности у овој материји, они у почетку трају предуго.

Ово је већ јасно видљиво на примеру кривичних дела привредног криминала, која за већину носилаца правосудних функција, и даље ненавикнутих на нови привредни амбијент и услове тржишне привреде, тешко савладавају како област финансијских истрага, тако и саму вештину исправне квалификације привредних кривичних дела, и даље углавном користећи преопширне и непрецизне квалификације из чл. 234. и

359. Кривичног законика.⁶⁶¹ Уз адекватну обуку, овај проблем би могао бити решен актуелном ревизијом читаве главе кривичних дела против привреде, али би, имајући у виду драстично повећање и потпуну измену бића кривичних дела у овој области, ефекат могао бити и управо супротан. Наиме, лако би се могло десити да јавни тужиоци поново почну да посежу за неколицином истих квалификација, избегавајући тешкоће квалификације и доказивања кривичних дела са која представљају новину у Кривичном закону. У том смислу, од пресудног значаја је специјализована обука, што је препознато и у Препоруци Rec(96)8⁶⁶²

По аналогiji, као што се од интензивног рада на стратешком регулисању приступа материји финансијских истрага,⁶⁶³ и интензивној обуци и специјализацији за поступање у овој материји, слично ће бити неопходно и када се ради о истрази и поступању у области еколошког криминала, где ће, такође, од кључног значаја бити чвршће повезивање инспекцијских служби и правосудних органа.

Када је реч о одступању од постављене претпоставке, оно се јавља једино у области кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, код којих је утврђено просечно трајање поступака од три до пет година, узроке је могуће тражити на више нивоа.

Најпре, већ је поменуто да једну од кључних препрека благовременом окончању ове врсте поступака, представља учесталост, бројност, разнородност и трајање вештачења. Поред трајања вештачења, трајање поступака за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја условљено је и претежно инцидентним карактером ових кривичних дела, као и старосном структуром њихових учинилаца- углавном млађе особе (возачи почетници).

⁶⁶¹ Више о томе: Колаковић-Бојовић, М. (2014): Злоупотреба положаја одговорног лица *de lege lata et de lege ferenda*, *Преступ и казна de lege lata et de lege ferenda*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Палић, стр. 237-247.

⁶⁶² *Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (96) 8 of the Committee of Ministers to Member States on Crime Policy in Europe in a Time of Change* (Adopted by the Committee of Ministers on 5 September 1996 at the 572nd meeting of the Ministers' Deputies);

⁶⁶³ Стратегија истрага финансијског криминала („Службени гласник РС“, бр. 43/15)

Табела 49: Број и последице саобраћајних незгода у којима су возачи учествовали у првих десет година возачког стажа за 2013. годину

Возачко искуство у годинама	Број саобраћајних незгода		
	Укупан	Са настрадалим лицима	Са материјалном штетом
1	1202	538	664
2	921	354	567
3	1072	460	612
4	1028	402	626
5	938	342	596
6	907	323	584
7	1171	402	769
8	1091	380	711
9	940	323	617
10	996	317	679

Подаци из табеле 49 показују да се укупан број саобраћајних незгода не мења значајно са годинама возачког искуства али да се драстично мења њихова тежина, односно последице. Наиме, број саобраћајних незгода са тешким последицама, чије изазивање управо и представља биће кривичних дела против јавног саобраћаја, драстично опада у првих десет година возачког стажа, док број оних у којима је наступила само материјална штета, расте. Ово указује на старосну структуру учинилаца кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја уопште, и у линији је са већ изложеним подацима о продуженом трајњу кривичних поступака када се ради о окривљенима старости до 35 година.

Ако поменуте податке о трајању кривичних поступка по групама кривичних дела ставимо у контекст података добијених приликом сличног истраживања које је проведено у периоду од 1991. до 1996. године и обухватило је све предметне групе

кривичних дела, изузев кривичних дела против животне средине, из података датих у табели 50 видљиво је да преко једне године траје 60% поступака вођених због кривичних дела против живота и тела, 80% кривичних дела против имовине, 85% поступака због кривичних дела против привреде, 90% кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја и 85% поступака због кривичних дела против животне средине.

Табела 50: Трајање кривичних поступака у процентима по групама кривичних дела

Трајање кривичног поступка у %	Кривична дела против живота и тела	Кривична дела против имовине	Кривична дела против привреде	Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја	Кривична дела против животне средине
До једног месеца	----	----	----	----	----
Од једног до три месеца	----	----	5,00%	----	----
Од три до шест месеци	5,00%	----	5,00%	----	----
Од шест месеци до једне године	15,00%	20,00%	5,00%	10,00%	15,00%
Од једне до три године	40,00%	30,00%	25,00%	15,00%	45,00%
Од три до пет година	5,00%	30,00%	55,00%	25,00%	20,00%
Преко пет година	15,00%	20,00%	5,00%	50,00%	20,00%

Иако је методологија исказивања нешто другачија, уколико упоредимо податаке о трајању поступака са онима који су дати у табели 51 и односе се на период 1991-1996. године,⁶⁶⁴ резултати су поражавајући и указују да и до 30-40% поступака више, данас траје преко једне године, него што је то био случај деведесетих година прошлог века.

⁶⁶⁴ Миливојевић, С. (2002): *Ефикасност кривичног поступка*, магистарска теза, Београд, стр. 87.

Табела 51: Временски интервал од подношења кривичне пријаве до правноснажне одлуке по групама кривичних дела

	до 6 м	6м -1год.	преко 1год.
-против привреде	29,7%	22,7%	47,6%
-против живота и тела	21,3%	24,4%	54,2%
-против имовине	13,4%	23,9%	62,6%
-против безбедности јавног саобраћаја	17,7%	23,3%	58,9%

Пораст просечног трајања кривичних поступака још је драстичнији ако се има у виду да су подаци који се односе на период од 1991. до 1996. године дати рачунајући од подношења кривичне пријаве (обухватају, дакле, у себи и трајање преткривичног поступка) а не од почетка кривичног поступка, како је то исказано за кривичне поступке анализирани у оквиру нашег узорка.

Осим уочљивог тренда растуће неефикасности, изузетно је интересантна промењена структура поступака који трају прекомерно дуго. Тако су у периоду од 1991. до 1996. године поступци из групе кривичних дела против привреде били најмање заступљени у категорији поступака који су трајали преко једне године. Овакви подаци, иако супротни од оних који данас егзистирају, не треба да чуде, имајући у виду чињеницу да се у то време није могло говорити о тржишној привреди, а спољнотрговинске размене и електронских трансакција није било, те да је и структура ове врсте криминалитета била значајно другачија, а доказивање неупоредиво лакше него данас.

Не чуди ни чињеница да су у категорији поступака чије је трајање премашило једну годину била значајно заступљена кривична дела против имовине, будући да је њихово откривање и доказивање у односу на данас доступне технике било значајно ограничено.

У погледу краћег трајања поступака за кривична дела против живота и тела, као и продуженог трајања кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја, тренд је био исти.

ЗАКЉУЧАК

Потреба за свеобухватним сагледавањем проблема предугог трајања кривичних поступака и предузимањем мера да би се он свео на најмању могућу меру, несумњиво представља један од приоритета када је у питању уређење правосудног система сваке модерне, демократске државе. Ипак, чини се да је ван сваке сумње тврдња, да је ова потреба у систему попут нашег, још израженија. Чињеница да живимо у друштву које је најпре погођено вишегодишњим ратним сукобима, а потом економском кризом и санкцијама, након чега је упало у дуг и болан транзициони период, учинила је да суштинске вредности буду доведене у питање и да ефикасност кривичног правосуђа, као последњи стуб одбране, стабилности и безбедности, не само друштва као целине, већ и његових делова и појединаца који га чине, додатно добије на значају.

Ако се томе дода серија неуспешних покушаја да се ова област уреди, који су стање углавном погоршавали, не чуди податак да већ деценијама уназад број заосталих предмета расте, поступци трају и дуже од деценије а представке Уставном суду и Европском суду за људска права због повреде права из члана 6. постају све учесталије.

Најзад, од посебног значаја за потребу да се ефикасност кривичног правосуђа унапреди, представља и чињеница да се Република Србија налази на почетку приступних преговора са Европском унијом, а тиме и у идеалној прилици да спроведе неопходне реформске мере за које у претходних петнаестак година није било средстава, стручности или воље. Усудили би се да ово последње идентификујемо као кључну препреку променама. Аутистичност правосудног система огрезлог у непотизам, у садејству са честим политичким променама које су са собом доносиле и нове „грандиозне“ реформаторске идеје, властима блиских експерата (неретко уверених да је свако решење које долази из упоредног права боље од оног које у домаћем правном систему егзистира деценијама), а уз хронични

недостатак средстава као идеални изговор за сваки нови неуспех, довели су до девалвације самог појма реформе.

Имајући у виду све наведене проблеме, као кључне принципе које је потребно следити не би ли просечно трајање кривичних поступака у Републици Србији ушло у оквире у којима се крећу државе које се могу похвалити уређеним правним системима, а број заосталих предмета био у опадајућем тренду који не доводи у сумњу исправност предузетих мера, могли бисмо издвојити следеће:

- *Стратешки приступ реформама* који подразумева: идентификацију свих кључних фактора који утичу на трајање кривичних поступака, било да се они налазе у домену процесног, материјалног или правосудно-организационог законодавства; реалистичност (али не и потпуно одсуство амбиције) у постављању циљева; јасну приоритизацију у планирању реформских корака уз висок ниво координације и свести о међузависности појединих активности и о роковима потребним за њихову реализацију; тежња ка одрживости, нарочито са аспекта расположивости ресурса.
- *Повратак поузданој експертизи као бази будућих реформских мера*- Грешке учињене претходних година у доброј мери би се могле приписати одустанку од принципа који се примењивао деценијама раније, а који је подразумевао константну периодичну квантитативну и квалитативну процену ефикасности свих сегмената правосудног система применом јасне, на научним основама базиране методологије, уз проверу на репрезентативном узорку и праћењу свих релевантних варијабли. Овакав приступ олако је замењен једнократним, пројектно оријентисаним, идеолошки обојеним, из институција државе измештеним, краткорочним проценама, често спроведеним на недовољном (неретко и фингираном) узорку, спроведеним од стране такозваних „експерата опште праксе“, без адекватних квалификација. Оваква истраживања вођена су без јасно дефинисаног циља, смислено одређеног момента у којима се спроводе, недовољног (или недовољно фокусираног

обухвата) уз бескрајно и некритичко преписивање туђих (нереко поново сумњивих) налаза. У том смислу, неопходан је повратак објективности, научној и стручној бази, уз стандардизацију методологије и поновну институционализацију истраживања која се раде за потребе јавног сектора. Само овакав приступ, омогућио би увек благовремену идентификацију свих узрока који чине да кривични поступци предуго трају, али и јасну процену домета механизма који имају за циљ њихово убразање.

- *Доследност реформама*, код нас се, судећи по дешавањима у претходних петнаестак година, углавном доживљавала као потреба да се константно започињу промене великих размера. Суштина овог принципа, пак, огледа се управо у супротном приступу, који проистиче из претходна два: доследно, квалитетно и благовремено спровођење активности које проистичу из стратешког приступа реформама планираним на основу објективне експертизе. Ово би у пракси значило, да манир у коме су сви за реформе само док је одређени нормативни акт или успостављање институције у току (или неретко, чак ни тада) мора бити замењен принципом у коме се јасно поштује уставна и законска подела надлежности, како у домену планирања, тако и у области спровођења реформских активности, при чему подела надлежности више не сме бити схватана као подела права, већ и као расподела одговорности, како за успех, тако и за лоше резултате.

Ово је поуздан начин да се изађе из зачараног круга у коме, с једне стране, правосуђе кривицу за предуго трајање поступака приписује ниском квалитету закона који га ограничавају у намери да се избори са неефикасношћу, а да истовремено одбија да доследном применом бројних механизма који му, чак и у том „катастрофалном“ законодавству, стоје на располагању за успостављање јаче процесне дисциплине, ширу примену поједностављених процесних форми, али и неселективно и масовније санкционисање судија и јавних тужилаца, који својом неажурношћу доприносе продуженом трајању поступака. Чини се, ипак, да овакавим приступом који се огледа у избегавању

прилике да сами „пречисте“ и тиме ојачају сопствене редове, заправо радије добровољно урушавају границе независности правосуђа, које губи углед и поверење грађана.

С друге стране, овакав би приступ законодавној и извршној власти из руку избио тврдњу да кривица за предуго трајање кривичних поступака и превелики број заосталих предмета, лежи искључиво у нераду судија и јавних тужилаца, док истовремено, сами робују политичком конформизму, настојећи да обезбеде што масовнију подршку и избегну „гнев правосудне елите“. Без објективних процена резултата реформи, њихова улога али и одговорност за погрешне интервенције у нормативном оквиру се замагљује, релативизује, и неретко приписује захтевима Европске комисије у склопу приступних преговора. Имајући виду мањак *acquis*-а, ширину ЕУ стандарда у овој области, као и бројност и разноликост упоредних решења, улогу ЕУ у процесу реформи треба посматрати само у светлу механизма „присилне доследности реформама“ које органи Републике Србије самостално, у оквиру уставних и законских овлашћења, креирају и спроводе.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци:

1. **Агенција за борбу против корупције** (2012): *Приручник за израду плана интегритета*, доступно на: http://www.acas.rs/images/stories/Prirucnik_konacna_verzija.pdf, приступљено 2. фебруара 2015. године
2. **Алексић, Ж. и Шкулић, М.** (2004): *Криминалистика*, Досије, Београд.
3. *Applying and supervising the ECHR- The improvement of domestic remedies with particular emphasis on cases of unreasonable length of proceedings-Workshop held at the initiative of the Polish Chairmanship of the Council of Europe's Committee of Ministers, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, 2006.*
4. **Aurescu, В.** (2006): *Comments on national remedies in respect of excessive length of proceedings*, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission).
5. **Ashworth, А.** (2002): *Human Rights, Serious Crime and Criminal Procedure*, Sweet и Maxwell, London.
6. **Бајовић, В.** (2009): *Споразм о признању кривице, упоредно-правни приказ*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
7. **Бачић, Ф.** (1987): *Кривично правосуђе и уставност и законитост, Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4.
8. **Бачић, Ф.** (1987): *Значај материјалног кривичног законодавства за ефикасност кривичног поступка, Наша законитост*, бр. 2-3.
9. **Вајер, V.** (1966): *Krivično procesno pravo*, Zagreb.
10. **Бејатовић, С.** (2001): *Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на превенцију преивредног криминалитета, Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 39-55.
11. **Бејатовић, С.** (2002): *Трајање кривичног поступка и његов утицај на превенцију криминалитета. (С. Бејатовић, Ур.) Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије, I, 24-41.*
12. **Бејатовић, С.** (2002): *Трајање кривичног поступка као квантитативна компонента његове ефикасности и његов утицај на превенцију криминалитета,*

Деликти насиља- кривично-правни и криминолошки аспект, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 207-221.

13. **Бејатовић**, С. (2003): Поједностављени кривични поступци и тенденције државног реаговања на криминал. (С. Бејатовић, Ур.) *Слободе и права човека и грађанина у концепту новог законодавства Републике Србије*, II, 29-43.

14. **Бејатовић**, С. (2008): Кривичнопроцесно законодавство и превенција криминалитета. *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 44-66.

15. **Бејатовић**, С. (2010): Законска норма као претпоставка ефикасности поступања јавног тужиоца у кривичним стварима, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 213-244.

16. **Бејатовић**, С. (2010): Јавни тужилац као субјекат ефикасности поступања у кривичним стварима, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 191-198.

17. **Бејатовић**, С. (2011): Поједностављене форме поступања у кривичним стварима, *Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 43-69.

18. **Бејатовић**, С. et al. (2012): *Примена начела опортунитета у пракси-изазови и препоруке*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд.

19. **Бејатовић**, С. (2015): Главни претрес и његов допринос обезбеђењу суђења у разумном року, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 9-33.

20. **Бељански**, С. (2001): *Међународни правни стандарди о кривичном поступку*, Београдски центар за људска права, Београд.

21. **Bridges**, G. (1982): *The Speedy Trial Act of 1974: Effects on Delays in Federal Criminal Litigation*, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 73, No. 1, pp. 50-73.

22. **Бркић**, С. (2001): О могућности ширења и скраћивању скраћеног поступка, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, бр. 11-12, стр. 495-506.

23. **Бркић, С.** (2004): *Рационализација кривичног поступка и упрошћене процесне форме*, Правни факултет Нови Сад, Нови Сад.
24. **Бркић, С.** (2006): Убрзани поступак у Законику о кривичном поступку Србије из 2006, *Правни живот*, бр. 9, стр. 801-811.
25. **Бркић, С.** (2008): Заштита права на суђење у разумном року, Црна Гора и Србија-паралеле, *Зборник Правног факултета у Подгорици*, бр. 38. стр. 303-314.
26. **Бркић, С.** (2009): Поједностављене форме кривичног поступка и поступак њиховог озакоњења у Републици Србији, *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1, стр. 77-121.
27. **Бркић, С.** (2013): *Кривично процесно право II*, Нови Сад.
28. **Бумчи, К. и Мазалин, С.** (2005). Пресуда у скраћеном поступку с посебним освртом на израду образложења у записнику о главној расправи, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 12, бр. 2, стр. 763-780.
29. **Butts, J.** (1996): *Speedy Trial in the Juvenile Court*, *American Journal of Criminal Law*, Vol. 23, No. 3, pp. 516-561.
30. **Бутуровић, Ј.** (1985): Најновије измене ЗКП-а и њихов значај за ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр.135-145.
31. **Важић, С.** (2005): Кривично-процесно законодавство као нормативна основа ефикасног кривичног поступка, *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења*, (Д. Радовановић, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 363-385.
32. **Varga, I.** (2009): *Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights*. In: Michel Labori, Heribert Franz Köck, J.A.E. Vervaele (eds.) *Annales Universitatis Apulensis, Serie Jurisprudentia 2009* pp. 13-28.
33. **Васиљевић, Т.** (1941): Значај брзине и узроци спорости кривичног поступка, *Архив за правне и друштвене науке*, књига XLVII, бр. 2.
34. **Васиљевић, Т.** (1941): Значај материјалног кривичног законодавства за ефикасност кривичног правосуђа, *Наша законитост*, бр. 2-3.
35. **Васиљевић, Т.** (1966): Средства за убрзање кривичног поступка, *Зборник Правног факултета у Новом Саду*.
36. **Васиљевић, Т. и Грубач, М.** (2011): *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд.

37. **Velicogna, M.** (2015): *Study on Council of Europe Member States Appeal and Supreme Courts' Lengths of Proceedings*, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Steering Group of the SATURN, Centre for judicial time management (CEPEJ-SATURN)
38. **Vervaele, J.** (2009): *Posebne postupovne mjere i poštovanje ljudskih prava*, Glavni referat za III. sekciju (Kazneni postupak), Međunarodnog kongresa za kazнено право, održan na pripremnom kolokviju za Kongres, Pula, 2008, str. 911-963.
39. **Врховни касациони суд** (2014): *Статистика о раду свих судова у Републици Србији за 2013. годину*
40. **Врховни касациони суд** (2015): *Заштита права на суђење у разумном року у судском поступку*, Врховни касациони суд, Савет Европе, Београд.
41. **Вујин, М.** (1997): Стручна одбрана у кривичном поступку, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 229-236.
42. **Вујичић, Д.** (1975): Основна начела кривичног поступка и његово трајање, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр. 461-470.
43. **Вучковић, Б. и Вучковић, В.** (2014): Притвор у свијетлу Устава и Законика о кривичном поступку Црне Горе, *Владавина права и правна држава у региону*, Источно Сарајево, стр. 708-725.
44. **Вулековић, В.** (1997): Међусобни односи и сарадња кривично-процесних субјеката и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 237-244.
45. **Wernikoff, S.** (1993): *Sixth Amendment- Extending Sixth Amendment Speedy Trial Protection to Defendants Unaware of Their Indictments*, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 83, No. 4, pp. 804-883.
46. **Дамашка, М.** (2004): Напомене о споразумима у казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 11, бр. 1, стр. 3-20.
47. **Дамашка, М.** (2007): О неким учинцима страначки обликованог припремног поступка, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 14, бр. 1, стр. 3-14.
48. **Дамашка, М.** (2006): Судбина англо-америчких процесних идеја у Италији, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 13, број 1, стр. 3-15.
49. **Димитријевић, Д.** (1981): *Кривично процесно право*, Београд.
50. **Ђорђевић, И.** (2010): Јавно тужилаштво и поједностављене форме поступања у кривичним стварима и њихов утицај на борбу против криминалитета, *Улога јавног*

туужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 289-311.

51. **Ђорђевић, М.** (1997): Дискусија, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 245-272.

52. **Ђурђевић, З.** (2010): Судска контрола државноодвјетничког казненог прогона и истраге: поредбеноправни и уставни аспект, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 17, бр. 1, стр. 7-24.

53. **Ђурђић, В.** (2006): Начело правичног поступка, *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр. 67-95.

54. **Ђурђић, В.** (2006): Основна начела кривичног процесног права и стандарди ЕУ и Савета Европе и њихова имплементација у кривичнопроцесна законодавства земаља југоисточне Европе, *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 20-38.

55. **Ђурђић, В.** (2007): Мере убрзања и поједностављења кривичног поступка и успешност борбе против криминалитета, *Криминалитет у транзицији: феноменологија, превенција и државна реакција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 181-202.

56. **Ђурђић, В.** (2008): Ефикасност кривичног поступка и превенција криминалитета, *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 207-224.

57. **Ђурђић, В. и Суботић, Д.** (2010): *Процесни положај јавног тужоца и ефикасност кривичног поступка*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд.

58. **Ђурђић, В.** (2013): Основна начела кривичног процесног права и поједностављене форме поступања у кривичним стварима, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр. 56-66.

59. Европска комисија за ефикасност правних система- *Commission européenne pour l'efficacité de la justice - The European Commission for the Efficiency of Justice* (2014): *Report on European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice*.

60. Европски суд за људска права (2009): *Практични водич кроз услове прихватљивости*, Савет Европе, http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/Practical_Guide_on_Admissibility_Criteria_SRPSKI.pdf, приступљено 12. јула 2014. године

61. **Edel, F.** (2007): *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
62. **Зорица, Б.** (2003): Нека питања о скраћеном поступку (с нагласком на пресуду без образложења), *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 10, бр. 1, стр. 123-129.
63. **Ивичевић Карас, Е. и Кос, Д.** (2011): Судска контрола оптужнице, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол.18, бр. 2, стр. 449-470.
64. **Ивичевић Карас, Е.** (2015): Нека питања уређења расправе у хрватском казненом поступку-нормативни оквир и пракса, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 92-110.
65. **Ивичевић Карас, Е.** (2010): О реформама сувременог француског казног поступка из аспекта јачања процесне улоге државног одвјетништва, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 17, бр. 1, стр. 108-124.
66. **Ивичевић, Е.** (2005): *Plaider coupable* - нова алтернатива класичном казненом поступку у француском праву, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 12, бр. 1, стр. 203-208.
67. **Игњатовић, Ђ.** (2007): *Криминолошко наслеђе*, Службени гласник, Београд.
68. *Извештај о скринингу за Преговарачко поглавље 23: Правосуђе и основна права*, доступно на:
http://seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023%20SR.pdf, приступљено 2.12. 2014. године
69. Извештај о раду Високог савета судства за 2012. годину, доступно на:
<http://www.vss.sud.rs/sr/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83>, приступљено 1.1.2015. године
70. Извештај о раду Дисциплинског тужиоца Високог савета судства за 2013. годину, доступно на:
<http://www.vss.sud.rs/sr/%D1%81%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2%D0%B0/2014.>, приступљено 1.1.2015. године
71. Извештај о раду Високог савета судства за 2014. годину, доступно на:
<http://www.vss.sud.rs/sr/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BE-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83>, приступљено 20.4.2015. године

72. **Илић**, П. Г. (2004): Модел правичног процеса у светлу Европске конвенције о људским правима, *XLI Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ*, (С. Бејатовић ур.), Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе и Intermex, Златибор, стр. 379-395.
73. **Илић**, П. Г. (2006): О поједностављењу форме кривичног поступка, *Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси*, (Д. Радовановић, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 361-367.
74. **Илић**, П. Г. (2008): *Кривични поступак између потреба и могућности*
75. **Илић**, П. Г. (2008): Начин и обим примене кривичнопроцесног законодавства и превенција криминалитета, *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 225-236.
76. **Илић**, П. Г. (2011): Однос јавног тужилаштва и полиције у светлу новог Законика о кривичном поступку, *Ревизија за криминологију кривично право*, бр. 2-3, стр. 311-324.
77. **Илић**, П. Г. (2011): Право на образложену судску одлуку, *Crimen*, вол. 2, бр. 2, стр. 227-244.
78. **Илић**, П. Г. (2012): Оштећени и стандарди људских права у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, вол. 15, бр. 2, стр. 135-161.
79. **Илић**, Г, **Мајић**, М, **Бељански**, С. и **Трешњев**, А. (2012): *Коментар законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд.
80. **Икановић**, В. (2013): Преговарање о кривици након десетогодишње примјене у Босни и Херцеговини, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр. 179-194.
81. **Илић**, Г. и **Хациомеровић**, О. (2004): Организација правосуђа као услов за обезбеђење права на правично суђење, *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе*, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе и Intermex, Златибор Београд, стр. 397-414.
82. **Илић**, Г. (2006): Процесни положај јавног тужиоца и ефикасност кривичног поступка, *Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси*, (Д. Радовановић, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 393-398.

83. **Илић**, Г. (2009): Јавни тужилац као субјекат поједностављених форми поступања у кривичним стварима, *Ревија за криминологију и кривично право*, *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2, стр. 141-146.
84. **Јакшић**, А. (2006): *Европска конвенција о људским правима-коментар*, Београд.
85. **Јарамаз-Рескушић**, И. (2006): Основна обиљежја казненог поступка у саставу *cognitio extra ordinem*, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, вол. 43, бр. 3-4, стр. 439-470.
86. Јединствени програм решавања старих предмета, доступно на: http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/files/ResavanjeStarihPredmeta/jedinstveni_program.pdf, приступљено 2.12.2014.
87. **Jimeno-Bulnes**, М. (2010): Towards Common Standards on Rights of Suspected and Accused Persons in Criminal Proceedings in the EU? *Ceps 'Liberty And Security In Europe*, pp. 2-21.
88. **Јокић**, С. (2011): Право на накнаду штете због повреде права на суђење у разумном року, *Билтен Врховног касационог суда*, бр. 3, 27-77.
89. **Јоксимовић**, В. ур. (2005): *Европски суд за људска права- Одабране пресуде I*, Савет Европе-канцеларија у Београду, Београд.
90. **Јоксимовић**, В. ур. (2006): *Европски суд за људска права- Одабране пресуде II*, Савет Европе-канцеларија у Београду, Београд.
91. **Јоксимовић**, В. ур. (2008): *Европски суд за људска права- Одабране пресуде III*, Савет Европе-канцеларија у Београду, Београд.
92. **Јовановић**, Д. (1997): Јавни тужилац и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 197-206.
93. **Караникић-Мирић**, М. (2011): Застарелост потраживања накнаде штете проузроковане кривичним делом, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду*, вол. LIX, бр. 1, стр.178-204.
94. **Kelsen**, Н. (1949): *General theory of Law and State*, Harvard University Press.
95. **Кисјелица**, Д. (2011): *Анализа примјене Закона о заштити права на суђење у разумном року*, Подгорица/Херцег Нови.
96. **Киурски**, Ј. (2006): Начело опортунитета. *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 70-81.

97. **Киурски, Ј.** (2010): Злоупотреба права и њен утицај на ефикасност кривичног поступка, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 356-373.
98. **Кобе, П.** (1972): Мјере за убрзање и Ефикасност судског кривичног поступка, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 4, стр. 405-417.
99. **Колаковић-Бојовић, М.** (2013): Право на стручну одбрану окривљеног и ефикасност кривичног поступка, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 1, стр. 131-148.
100. **Колаковић-Бојовић, М.** (2014): Ефикасност кривичног поступка, реформа правосуђа и приступни преговори са ЕУ, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 1-2, стр. 189-201.
101. **Колаковић-Бојовић, М.** (2014): Злоупотреба положаја одговорног лица: *de lege lata et de lege ferenda*, у (Крон, Л. ур.) Преступ и казна: *de lege lata et de lege ferenda*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Палић, стр. 237-247.
102. **Колаковић-Бојовић, М.** (2015): Достављање писмена у кривичном поступку Републике Србије: ефикасност у расцепу између лепих жеља и лоших навика, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, бр. 2, стр. 113-122.
103. **Крапац, Д. и Новосел, Д.** (2010): Рад државног одвјетника у предистражном поступку и разлози одбачаја казних пријава према одредбама закона о казном поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* (Загреб), вол. 17, бр. 1, стр. 125-174.
104. **Крстић, З.** (2015): Припремно рочиште и ефикасност главног претреса, *Главни претрес и суђење у разумном року - регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 154-170.
105. **Кудријавцев, В.Н.** (1988): Кривично правосуђе: циљ и услови ефикасности, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 3, стр. 9-20.
106. **Kuijer М.** (2013): *The Right to a Fair Trial: effective remedy for excessively lengthy proceedings (Articles 6 and 13 ECHR)*, EJTN Seminar 'Effective Remedies, Lengthy Proceedings and Access to Justice in the EU, Cracow, Poland

107. **Лазаревић, Ј.** (2009): Трајање кривичног поступка као инструмент превенције криминалитета, *Контрола криминалитета и европски стандарди: стање у Србији* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 217-221.
108. **Лазетић-Бужаровска, Г.** (2015): *Главни претрес и суђење у разумном року-регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 111-126.
109. **Лазин, Ђ.** (1985): *Ефикасност кривичног поступка и заштита слобода и права грађана гарантованих Међународним пактом о грађанским и политичким правима*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 4, стр. 117-133.
110. **Лазин, Ђ.** (1995). *Посебни и помоћни поступци*, Београд.
111. **Lesnie, V. & Pejić, J.** (2000): *What is a Fair Trial? A Basic Guide to Legal Standards and Practice*, Lawyers Committee for Human Rights.
112. **Mahoney, P.** (2004): *Right to a Fair Trial in Criminal Matters Under Article 6 E.C.H.R.*, Judicial Studies Institute Journal, Vol. 4, No. 2, pp. 107-129.
113. **Маркићевић, А.** (1997): Организација судова и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 183-196.
114. **Марковић, Б.** (1937): *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, Београд.
115. **Миленковић, Д.** (2015): Претпоставке за одржавање главног претреса (начин обезбеђења и последице недоласка лица), *Главни претрес и суђење у разумном року-регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 171-182.
116. **Миливојевић, С.** (2002): *Ефикасност кривичног поступка*, магистарска теза, Београд.
117. **Милутиновић, Љ.** (2007): Суђење у разумном року: Мере у циљу спречавања повреда права на правично суђење, *Правни инструктор*, Параграф, бр. 255.
118. **Министарство за људска и мањнска права** (2008): *Други периодични извештај о примени Међународног пакта о грађанским и политичким правима*, Београд.
119. **Mol, N., и Harbi, K.** (2007): *Право на правично суђење-Водич за примену члана 6 Европске конвенције о људским правима*, Савет Европе, Београд.

120. **Мршевић**, З. (1997): Дискусија, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 249-254.
121. **McBride**, J (2009): *Human Rights and Criminal Procedure- The Case Law of European Court of Human Rights*, Council of Europe.
122. **Надрљански**, С. (2006): Функционална надлежност суда и њен утицај на ефикасност кривичног поступка. *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 141-147.
123. **Ненадић**, С. и **Ненезић**, С. (2010): Концепт истраге и ефикасност рада јавног тужиоца, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 331-355.
124. **Николић**, Д. (2006): Правни лекови и њихов утицај на ефикасност кривичног поступка и стандарди ЕУ и Савета Европе, *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 58-69.
125. **Николић**, Д. (2013): Споразум о признању кривичног дела као репрезентативна форма поједностављеног поступања у кривичним стварима, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр.132-152.
126. **Noam**, E. (1981): *The Optimal Size of the Criminal Court System*, Social Dimensions of Economics, Vol. 2, pp. 145-61.
127. **Noam**, E. (1982): Case Quotas in the Court: An Analysis of the Allocation of Judicial Resources, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 19, No. 2, pp. 204-215.
128. **Noam**, E. (1982): Resource Allocation and Access to the Criminal Courts: An Economic Model, *The Windsor Yearbook of Access to Justice*, Vol. 2, pp. 208-223.
129. **Noam**, E. (1982): Trial Jury v Guilty plea- A Prosecutor's Costs-benefit Comparison, *Journal of the New York State Economic Association*, Vol. 12, pp.76-83.
130. **Новосел**, Д. (2002): Примјена казненог налога у раду државних одвјетништава, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, бр. 1, стр. 37-61.
131. **Новосел**, Д. и **Пајчић**, М. (2009): Државни одвјетник као господар новог претходног казненог поступка, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 16, бр. 2, стр. 427-474.

132. **Office of the High Commissioner for Human Rights in Cooperation with the International Bar Association** (2011): *Human Rights in the Administration of Justice- A Facilitator's Guide on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers*, Professional Training Series No. 9/Add.1 United Nations, New York-Geneva.
133. **O'Hara Fort, B.** (1978): *Speedy trial- A Selected Bibliography and Comparative Analysis of State Speedy Trial Provisions*, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice Law Enforcement Assistance Administration, United States Department of Justice.
134. **Павлица Ј.** (1985): Ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4, стр. 55-68.
135. **Павловић, З.** (2008): Јавни тужилац као субјекат превенције криминалитета, *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 170-185.
136. **Пајчић, М.** (2013): Истрага према новели Закона о казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 20, бр. 2, стр. 631-661.
137. **Рекканен, Р.** (2011): *Delay Reduction in Courts of Justice – Possibilities and Challenges of Process Improvement in Professional Public Organizations*, Doctoral Dissertation, Acta Universitatis Lappeenrantaensis.
138. **Перић, О.** (2005): *Коментар Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*, Службени гласник, Београд.
139. **Петрић, Б.** (1984): Закон о кривичном поступку-основна полазишта и оцене функционисања у вези са изменама и допунама у циљу подизања ефикасности кривичног правосуђа, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1-2, стр. 99-118.
140. **Пјановић, М.** (1997): Непоштовање рокова и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 215-228.
141. **Поповић, М.** (1997): Правни лекови и ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр.2-3, стр. 207-214.
142. **Радоловић, А.** (2008): Заштита права на суђење у разумном року-реална могућност, (пре)скупа авантура или утопија, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 29, бр. 1, стр. 277-315.

143. **Радуловић, Д.** (1997): Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2-3, стр. 165-182.
144. **Радуловић, Д.** (2008): Кривичнопроцесно законодавство Црне Горе и ефикасност поступања у кривичним стварима, *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 270-282.
145. **Радуловић, Д.** (2015): *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 127-138.
146. **Robinson, P.** (2009): *The Right to a Fair Trial in International Law, with Specific Reference to the Work of the ICTY*, доступно на: <http://bjil.typepad.com/publicist/2010/01/the-right-to-a-fair-trial-in-international-law-with-specific-reference-to-the-work-of-the-icty.html>, приступљено 10.9.2012.
147. **Roxin, I.** (2011): Развој судске праксе у вези са неразумно дугим трајањем кривичног поступка, у односу на правило „*In dubio pro libertate*”, *Бранич*, бр. 1-2, стр. 51-76.
148. **Salustro, M.** (2013): *Peer-based Assessment Mission to Serbia, Independence and efficiency of the judiciary*.
149. **Светска Банка/MDTF** (2014): *Функционална анализа правосуђа у Србији*, доступно на: <http://www.mdtfjss.org.rs/archive//file/Serbia%20Judicial%20Functional%20Review-Full%20Report.pdf>, приступљено 10.2. 2015. године
150. **Schomburg, W.** (2010): *Development of Human Rights before International Criminal Tribunals*, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 17, бр. 2, стр. 909-940.
151. **Shaw, M. & Dijk, J. V. и Rhomberg, W.** (2003): *Determining Trends in Global Crime and Justice: an Overview of Results from the United Nations Surveys of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems*, *Forum on Crime and Society*, Vol. 3, No. 1-2, pp. 35-63.
152. **Сијерчић-Чолић, Х.** (2015): Главни претрес према законима о кривичном поступку у Босни и Херцеговини-неки теоретски и практични аспекти, *Главни*

претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 49-62.

153. **Симовић**, М. (2008): Кривичнопроцесно законодавство и превенција криминалитета у Босни и Херцеговини, *Казнено законодавство и превенција криминалитета* (Л. Крон, ур.), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 244-269.
154. **Симовић**, М. (2015): Право на суђење у разумном року у пракси Уставног суда Босне и Херцеговине, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 63-88.
155. **Симић**, М. (2010): Јавни тужилац као субјекат ефикасности поступања у посебним кривичним поступцима, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 249-288.
156. **Сиротић**, В. (2006): Примјена начела сврховитости из чланка 175. Закона о казненом поступку, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 13, бр. 1, стр. 17-58.
157. Статистички подаци поступања дисциплинских органа Државног већа тужилаца за период од 20.05.2013-31.12.2013.године, доступно на: <http://www.dvt.jt.rs/doc/izvestaji/STATISTICKI%20PODACI%20POSTUPANJA-20-05-13-31-12-13.pdf>, приступљено 1. јануара 2014. године
158. **Steinberg**, М (1977): *Dismissal with od without Prejudice under the Speedy Trial Act: A Proposal Interpretation*, The Journal of Criminal Law и Criminology, Vol. 68, No 1, pp. 1-14.
159. **Steinberg**, М. (1975): Right to Speedy Trial: The Constitutional Right and Its Applicability to the Speedy Trial Act of 1974, The Journal of Criminal Law и Criminology, Vol. 66, No. 229-239.
160. **Стојановић**, З. (2007): *Коментар Кривичног законика*, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд.
161. **Susskind**, R. (1993): Right to a Speedy Trial, *American Criminal Law Review*, Vol. 30, No. 3, pp. 1239-1258.

162. **Томичић**, П. (2007): Заштита права на суђење у разумном року у Републици Хрватској с особитим освртом на проблем окончаних предмета, *Зборник Правног Факултета Свеучилишта у Ријеци*, вол. 28, бр. 2, 1353-1375.
163. **Томичић**, З. (2005): Утјецај оптуженикова очитовања о кривњи на тијек и исход главне расправе, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, вол. 12, бр.1, стр. 13-31.
164. **Томић**, М. (2006): Организација правосуђа као претпоставка обезбеђења права на правично суђење, *Кривично-процесно законодавство у југоисточној Европи и стандарди Европске уније и Савета Европе*, Београд, стр. 82-88.
165. **USAID/SERBIA** (2012): *Best Practice Guide- Backlog Prevention u Reduction Measures for Courts in Serbia*, United States Agency for International Development.
166. **Фишер**, З. (2015): Тужилац као субјекат главног претреса- словеначко законодавство и искуства, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 147-153.
167. *Habeas Corpus- Right to Speedy Trial*, Montana Supreme Court, 1880, pp.323-340.
168. **Царић**, С. (2008): *Право на суђење у разумном року*, Службени гласник, Београд.
169. **Царић**, С. (2015): Право на суђење у разумном року у кривичним стварима- ставови Европског суда за људска права, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 34-48.
170. **Chadambuka**, Z. (2012): *Serious Offences and the Right to Trial Within a Reasonable Time* Essex Human Rights Review Vol. 9 No. 1, pp. 1-10, <http://projects.essex.ac.uk/ehrr/V9N1/CHADAMBUKA.pdf>, приступљено 10.1.2015. године
171. **Цвијовић**, О. (1985): Утицај међусобних односа главних процесних субјеката на ефикасност кривичног поступка, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4.
172. **Чворовић**, Д. (2010): Однос полиције и других субјеката преткривичног поступка као фактор његове ефикасности и радна верзија ЗКП РС, *Ревиија за криминологију и кривично право*, бр. 2, стр. 169-190.
173. **Calvez**, F. и **Regis**, N. (2012): *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, CEPEJ, Strasbourg.

174. **Шкулић**, М. (2015): Докази и доказни поступак на главном претресу, *Главни претрес и суђење у разумном року- регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, ур. Бејатовић, С. и Јовановић, И, ОЕБС, Београд, стр. 193-217.
175. **Шкулић**, М. (2011): *Коментар законика о кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник, Београд.
176. **Шкулић**, М. (2009): *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду и Службени Гласник, Београд.
177. **Шкулић**, М. и **Бугарски**, Т. (2015): *Кривично процесно право*, Нови Сад.
178. **Шкулић**, М. (2011): *Малолетничко кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду и Службени Гласник, Београд.
179. **Шкулић**, М. (2013): Однос начела истине и поједностављених форми кривичног поступка, *Поједностављене форме поступања у кривичним стварима*, (И. Јовановић, ур.), ОЕБС, Београд, стр. 67-85.
180. **Шкулић**, М. (2010): Основни модели поступка према малолетницима у упоредном праву, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 57-87.
181. **Шкулић**, М. (2010): Поступак према малолетницима у Републици Србији, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 88-120.
182. **Шкулић**, М. и **Илић**, Г. (2012): *Реформа у стилу „један корак напред-два корака назад“*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд.
183. **Шкулић**, М. и **Илић**, Г. (2012): *Нови Законик о кривичном поступку Србије- Како је пропала реформа- Шта да се ради*, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд.
184. **Шкулић**, М. (2012): Главни претрес у новом Законнику о кривичном поступку Србије, *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, стр. 88-124.
185. **Шуловић**, З. (2010): Актуелни статус јавних тужилаца у Републици Србији, *Улога јавног тужиоца у правном систему, са посебним освртом на проблематику*

ефикасности кривичног поступка и малолетничку делинквенцију, Удружење јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, Београд, стр. 312-330.

Међународни нормативни акти:

1. Универзална декларација о људским правима, усвојена на Генералној скупштини УН, 10. децембра 1948. године;
2. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) од 4. септембра 1950, („Службени лист СЦГ – Међународни уговори” бр. 9/03, 5/05 и 7/05-исправка и „Службени гласник РС – Међународни уговори”, број 12/10);
3. *Magna Carta Libertatum*, <http://www.constitution.org/eng/magnacar.htm>, приступљено 3. марта 2013. године;
4. Декларација из Брајтона, 19-20. април 2012. године, http://www.zastupnik.mpravde.gov.rs/images/DeklaracijaBrajton_ser.pdf, приступљено 12. јула 2014. године;
5. Међународни пакт о грађанским и политичким правима, усвојен Резолуцијом 2200А (XXI) Генералне скупштине УН, 16. децембра 1966. године, („Службени лист СФРЈ”, број 7/71);
6. Статут Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991, http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf, приступљено 17.8. 2013. године.
7. European Court of Human Rights, *Rules of Court*, http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf, приступљено 15. јула 2014. године

8. *Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies);
9. *Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to Member States on Social Reactions to Juvenile Delinquency* (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies);
10. *Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (96) 8 of the Committee of Ministers to Member States on Crime Policy in Europe in a Time of Change* (Adopted by the Committee of Ministers on 5 September 1996 at the 572nd meeting of the Ministers' Deputies);
11. *Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies);
12. Европска комисија за ефикасност правних система- *Commission européenne pour l'efficacité de la justice (CEPEJ): Нови задатак за правосудне системе: решавање предмета у оптималном и планираном временском оквиру-Оквирни програм,* CEPEJ (2004) 19 REV 2 <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1701871&SecMode=1&DocId=1657162&Usage=2>, приступљено 2.6.2013. године;
13. *The United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary*, 29 November 1985, A/PEC/40/32;
14. *European Guidelines on Ethics and Conduct for Public Prosecutors (the Budapest Guidelines)* adopted by the Conference of Prosecutors General of Europe on 31 May 2005;
15. *Bangalore Principles of Judicial Conduct (the Bangalore Principles)*, adopted by the United Nations Human Rights Committee on 23 April 2003;
16. *Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on independence, efficiency and responsibility of judges*;

17. *Recommendation No. Rec (86) of the Council of Europe concerning measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts;*
18. *Recommendation Rec(2000)19 of the Council of Europe on the role of public prosecution in the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies;*
19. *Recommendation Rec(2004)5 of the Committee of Ministers to member states on the verification of the compatibility of draft laws, existing laws and administrative practice with the standards laid down in the European Convention on Human Rights, adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2004 at its 114th Session;*
20. *Recommendation Rec(2004)6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies, adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2004, at its 114th Session;*
21. Конвенције УН о правима детета, *Convention on the Rights of the Child*, Усвојена Резолуцијом Генералне скупштине УН 44/25 од 20. новембра 1989. а ступила на снагу 2. септембра 1990. („Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97);
22. *European Charter on the statute for judges, adopted by the Council of Europe in 1998;*
23. *The Magna Carta of the Consultative Council of European Judges (2010);*
24. *Opinion of the Consultative Council of European Judges (2001)01 on standards concerning the independence of the judiciary and non-transferability of judges;*
25. *Opinion of the Consultative Council of European Judges (2001)03 on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behavior and impartiality;*
26. *Recommendation CM (94)12 of the Committee of Ministers to Member States on independence, efficiency and role of judges;*
27. *Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies);*
28. *Directive 2012/29/Eu of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA;*

29. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL(2006)021-e, *the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by The Venice Commission at its 66th Plenary Session (Venice, 17-18th March 2006);
30. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2006)036rev-E, *Report on the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by The Venice Commission at its 69th Plenary Session (Venice, 15-16 December 2006);
31. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-(2007)001, Annex Related to the Study on *the Effectiveness of National Remedies in Respect of Excessive Length of Proceedings*, Adopted by The Venice Commission at its 69th Plenary Session (Venice, 15-16 December 2006);
32. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-SDT (2007)044, *Can Excessive Length of Proceedings Be Remedied?*;
33. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2007)004, *Opinion on the Constitution of Serbia*, Adopted by The Venice Commission at its 70th Plenary Session (Venice, 17-18 March 2007);
34. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD (2013)005, *Opinion on Draft amendments to Laws on the Judiciary of Serbia* Adopted by The Venice Commission at its 94th Plenary Session (Venice, 8-9 March 2013);

Прописи Републике Србије

1. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 98/06);
2. Национална стратегија реформе правосуђа за период 2013-2018. године („Службени гласник РС”, број 57/13);
3. Акциони план за спровођење Националне стратегија реформе правосуђа за период 2013-2018. године („Службени гласник РС”, бр. 70/13 и 55/14);
4. Национална стратегија реформе правосуђа („Службени гласник РС”, број 44/06);
5. Закон о потврђивању Протокола број 15 којим се мења Конвенција за заштиту људских права и основних слобода („Службени гласник РС-Међународни уговори”, број 10/15);

6. Закон о Уставном суду („Службени гласник РС”, бр. 109/07, 99/11 и 18/13 – УС);
7. Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС”, бр. 72/11, 101/11 и 121/2012, 32/13, 45/13 и 55/14);
8. Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС”, број 46/06)
9. Законик о кривичном поступку („Службени лист СРЈ”, бр. 70/01 и 68/02 и „Службени гласник РС”, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05- др. закон, 49/07, 20/09- др. закон, 72/09 и 76/10);
10. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, број 85/05);
11. Закон о уређењу судова („Службени гласник РС”, бр. 116/08, 104/09, 101/10, 31/11 - др. Зак105он, 78/11 - др. закон, 101/11, 101/13, 40/15 и 106/15);
12. Закон о заштити права на суђење у разумном року („Службени гласник РС”, број 40/15);
13. Закон о судијама („Службени гласник РС”, бр. 116/2008, 58/2009 – одлука УС, 104/2009, 101/2010, 8/2012 – одлука УС, 121/2012, 124/2012 – одлука УС, 101/2013, 111/2014 – одлука УС, 117/2014, 40/2015, 63/2015 и 106/2015);
14. Закон о јавном тужилаштву („Службени гласник РС”, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011- др. Закон, 101/2011, 38/2012 – одлука УС, 121/2012, 101/2013, 111/2014 – одлука УС, 117/2014 и 106/2015);
15. Закон о парничном поступку („Сл. гласник РС”, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС и 55/2014)
16. Правилник о саставу и раду Комисије за накнаду штете („Службени гласник РС” број 27/08);
17. Закон о јавном информисању и медијима („Службени гласник РС”, број 83/2014);
18. Етички кодекс за судије („Службени гласник РС”, број 96/2010);
19. Етички кодекс јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца („Службени гласник РС”, број 87/2013);
20. Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.);
21. Стратегија истрага финансијског криминала („Службени гласник РС”, број 43/15);

Упоредноправни прописи:

1. The Constitution of the Italian Republic (*Costituzione della Repubblica Italiana*, Gazzetta Ufficiale, No. 298 on 27 December 1947);
2. Spanish Constitution (*Constitución Española*), 1978, приступљено 3.5.2014. године <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/es/es116en.pdf>, ;
3. *Constitution of Malta*, <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lomitemid=8566>, приступљено 3. маја 2014. године;
4. *Constitution of Ireland*, http://one-ireland.org/reference/constitution_text.htm, приступљено 8. октобра 2013. године;
5. *Constitutional Act No. 90/2001 Coll.*, effective from 1 July 2001;
6. *Act No. 514/2003 Coll. on liability caused during the exercise of public authority*;
7. The Act on the Protection of the Right to a Trial without undue Delay (*Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebneга odlašanja* (Official Journal, No. 49/2006- “the 2006 Act”);
8. Закон бр. 89 од 24. марта 2001. године (*the “Pinto Act”*), ступио на снагу 18. априла 2001. године;
9. Закон о заштити права на суђење у разумном року („Сл. лист Црне Горе”, број 11/07);
10. Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske („Narodne novine”, broj 99/99. godine);
11. Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske („Narodne novine”, broj 29/02) godine;
12. Zakon o sudovima (“Narodne novine”, broj 150/05);

Одлуке судова Републике Србије

1. Пресуда Врховног суда Србије Рев. 457/05 (Директна примена Европске конвенције);
2. Решење Вишег суда у Зрењанину Гж бр.1155/10 од 11.02.2011. године (Захтев тужиоца одбачен као недозвољен јер није испоштовао законом прописану процедуру за остварење накнаде због повреде права на суђење у разумном року);
3. Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Гж бр.93/11 од 31.03.2011. године (Захтев тужиоца одбачен као недозвољен јер није испоштовао законом прописану процедуру за остварење накнаде због повреде права на суђење у разумном року);

4. Решење Апелационог суда у Новом Саду Гж бр. 8854/10 од 01.10.2010. године (Захтев тужиоца одбачен као недозвољен јер није испоштовао законом прописану процедуру за остварење накнаде због повреде права на суђење у разумном року);
5. Решење Врховног касационог суда Ржк 33/2014 од 17.11.2014. године донето на седници Одељења за заштиту права на суђење у разумном року 19.03.2015. године (Пропуштање подносиоца да искористи притужбу не ослобађа суд одговорности због дуготрајне, неоправдане процесне неактивности);
6. Решења Врховног касационог суда Ржк 36/2014 од 24.11.2014. године донето на седници Одељења за заштиту права на суђење у разумном року 19.03.2015. године (Дужност суда да санкционише процесну недисциплину странака);
7. Решење Апелационог суда у Крагујевцу Гж бр. 4058/10 од 07. фебруара 2011. године (Захтев тужиоца одбачен као недозвољен јер није испоштовао законом прописану процедуру за остварење накнаде због повреде права на суђење у разумном року);
8. Уставни суд, Уж-3504/2011 пресуда од 22. децембра 2011. године (Оштећени који је истакао имовинскоправни захтев као тугулар права на суђење у разумном року);
9. Уставни суд, Уж-261/2007 пресуда од 25. децембра 2008. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року);
10. Уставни суд, Уж-3504/2011 пресуда од 22. децембра 2011. године, (Право оштећеног на суђење у разумном року у контексту права на делотворну правну заштиту права из чл. 2,3 и 4. ЕКЉП);
11. Уставни суд, Уж-4077/2010 пресуда од 14. јула 2011. године, (Право оштећеног на суђење у разумном року у контексту права на делотворну правну заштиту права из чл. 2,3 и 4. ЕКЉП);
12. Врховни суд Србије, Кж1. бр.352-98, 10. април 1998. године (Елементи жалбе);
13. Врховни суд Србије, Кр. бр. 924-98, 24. септембар 1998. године (Однос пресуде и оптужбе);
14. Врховни суд Србије, Кж. бр.1586-06, 29. септембар 2006. године(Однос пресуде и оптужбе);
15. Врховни суд Србије, Кж. Бр.879-01, 25.09.2001. (Однос пресуде и оптужбе);
16. Врховни суд Србије, Кзп. Бр. 322-09, 02.06.2009. (Однос пресуде и оптужбе);

Одлуке Европског суда за људска права:

1. *Deweere v. Belgium*, Series A, n° 35, § 42, пресуда од 27. фебруара 1980. године (*Dies a quo/Dies ad quem* кривичног поступка);
2. *Foti v. Italy*, серија А, n° 56 i 69, § 52, пресуда од 10. децембра 1982. године (*Dies a quo/Dies ad quem* кривичног поступка; организација правосуђа и околности у којима судови поступају);
3. *Assenov v. Bulgaria*, No. 24760/94 пресуда од 28. октобра 1998. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року);
4. *Tomasi v. France*, No. 12850/87, пресуда од 27. августа 1992. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року);
5. *Hamer v. France*, No.19953/92, пресуда од 7. августа 1996. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року);
6. *Ait Mouhoub v. France*, No. 22924/93, пресуда од 28. октобра 1998. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року);
7. *Maini v. France*, No. 31801/96, пресуда од 26. октобра 1999. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року);
8. *Stojanovski v. FYRM*, No. 41916/04, пресуда од 6. маја 2010. године (Повреда права на приступ суду оштећеном када је утврђено да нема повреде права на суђење у разумном року; Уколико постоји могућност остваривања имовинскоправног захтева у кривичном поступку, ирелевантно је што оштећени није покренуо посебну парницу);
9. *Atanasova v. Bulgaria*, No. 7200/01, пресуда од 2. октобра 2008. године (Уколико постоји могућност остваривања имовинскоправног захтева у кривичном поступку, ирелевантно је што оштећени није покренуо посебну парницу);
10. *Ozturk v. Turkey*, Series A, No. 73, бр. 49, пресуда од 21. фебруара 1984. године (Аутономно тумачење појма кривичне оптужбе);
11. *Weber v. Switzerland*, Series A, No. 177, пресуда од 22. маја 1990. године (Износ новчане казне као критеријум класификације оптужбе као кривичне);
12. *Jussila v. Finland*, No. 73053/01, пресуда од 23. новембра 2006. године (Казнена природа поступка а не природа казне као критеријум класификације оптужбе ко кривичне);
13. *Maresti v. Croatia*, No. 55759/07, 25. јуна 2009. године (Појам кривичне оптужбе);

14. *Engel and Others v. Netherlands*, No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72, пресуда од 8. јуна 1976. године (Мерила за класификацију дела као кривичног);
15. *Eckle v. Germany*, No. 8130/78, пресуда од 15. јула 1982. године (*dies a quo/dies ad quem* кривичног поступка; умањење казне је делотворна компензација због предугог трајања кривичног поступка);
16. *Frau v. Italy*, No. 12147/86, пресуда од 19. фебруара 1990. године (*dies a quo/dies ad quem* кривичног поступка);
17. *Escoubet v. Belgium*, No. 26780/95, пресуда од 28. октобра 1999. године (*dies a quo/dies ad quem* кривичног поступка);
18. *Neumeister v. Austria*, no. 1936/63, пресуда од 27. августа 1968. године (*dies a quo/dies ad quem* кривичног поступка, међународна правна помоћ у кривичним стварима и трајање поступка);
19. *Wenhoff v. Germany*, no. 2122/64, пресуда од 27. јуна 1968. године, Серија А, број 7, став 19 (*dies a quo/dies ad quem* кривичног поступка);
20. *Strategies an Communicationd and Dumoulin v. Belgium*, no. 37370/97, пресуда од 15. јула 2002. године, став 42 (*dies a quo/dies ad quem* кривичног поступка; делотворност правног средства у праву Белгије);
21. *König v. Germany*, No. 6232/73, пресуда од 26. јуна 1978. године (Значај представке за подносиоца као критеријум за оцену разумности рока);
22. *Nikola Nikolov v. Bulgaria*, No. 68079/01, пресуда од 14. јуна 2007. године (Сложеност случаја као фактор трајања поступка);
23. *Veriter v. France*, No. 31508/07 пресуда од 14 октобра 2010. године (Суд занемарио сложеност случаја као критеријум оцене разумног рока);
24. *Tan and others v. Turkey*, No. 9460/03, пресуда од 20. јуна 2006 године (Сложеност случаја са аспекта врсте дела које је било предмет поступка);
25. *Triggani v. Italiy*, No. 13509/87, пресуда од 19. фебруара 1991. године (Природа чињеница које се утврђују и сложеност кривичног поступка);
26. *Angelucci v. Italy*, No. 12666/87, пресуда 19. фебруара 1991. године (Велики број окривљених и сведока- сложеност кривичног поступка);
27. *Wloch v. Poland*, No. 27785/95 пресуда од 19. октобра 2000. године (Прибављање обимне документације-сложеност случаја);
28. *Özsoy v Turkey*, No. 58397/00, пресуда од 2. фебруара 2006. године (Сложеност случаја- велики број окривљених);

29. *Manzoni v. Italy*, No. 11804/85, пресуда од 19. 2. 1991. године (Прибављање доказа из иностранства-случаја);
30. *Pêcheur v. Luxembourg*, No. 16308/02, пресуда од 11. децембра 2007 године (Сложеност случаја и допринос подносиоца трајању кривичног поступка);
31. *Sussmann v. Germany*, No. 200224/92, пресуда од 16. септембра 1996. године (Реформа правосудног система и трајање кривичног поступка);
32. *Rosslhuber v. Austria*, No. 32869/96, пресуда од 28. новембра 2000. године (Обиман доказни материјал и трајање кривичног поступка);
33. *Ancel v. Turkey*, No. 28514/04, пресуда од 17. фебруара 2009. године (Изостанци окривљеног са рочишта- допринос подносиоца трајању поступка);
34. *Jablonski v. Poland*, No. 334/92, пресуда од 21. децембра 2000. године (Прекорачење разумног рока упркос доприносу окривљеног);
35. *Malet v. France*, No. 24997/07, пресуда од 11. фебруара 2010. године (Пасивност окривљеног и трајање кривичног поступка);
36. *Soner Önder v. Turkey*, No. 39813/98, пресуда од 12. јула 2005. године (Разуман рок у сложеним предметима);
37. *Calvelli and Ciglio v. Italy*, No. 32967/96, пресуда од 17. јануара 2002. године (Разуман рок у сложеним предметима);
38. *Hozee v. Netherlands*, No 21961/93, пресуда од 22. маја 1998. године (Разуман рок у сложеним предметима);
39. *Van Pelt v. France*, No. 31070/96, пресуда од 23. маја 2000. године (Најдуже трајање поступка оцењено као разуман рок);
40. *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, пресуда од 22. децембра 2004. године (Сложеност случаја услед великог броја сведока; Вишеструко враћање предмета на допуну истраге као узрок продуженог трајања поступка);
41. *Jean-Claude Boddaert v. Belgium*, Series A235-D, No. 12919/87, пресуда од 17. априла 1991. године (Сложеност случаја услед недостатка сведока);
42. *Sari v. Turkey and Denmark*, No. 21889/93, пресуда од 8. новембра 2001. године (Право на судског тумача/преводиоца и окончање кривичног поступка у разумном року);
43. *Wejrup v. Denmark*, No. 49126/99, пресуда од 7. марта 2002. године (Сложеност предмета као критеријум оцене разумног рока);

44. *Đermanov v. Serbia*, No. 48497/06, пресуда од 23. фебруара 2010. године (Кривични поступци који проистичу из финансијског пословања по правилу су сложени);
45. *Kuibichev v. Bulgaria*, No. 39271/98, пресуда од 30. септембра 2004. године (Сложеност предмета као критеријум оцене разумног рока; Обавеза суда да обезбеди присуство окривљеног);
46. *Hentrich v. France*, No. 13616/88, пресуда од 22. септембра 1994. године, став 61. (Велики број заосталих предмета као хронични проблем, не може бити изговор за продужено трајање поступка);
47. *Probstmeiner v. Germani*, No. 20950/92, пресуда од 1. јула 1997. године (Обавеза државе да реагује у случају нагомилавања предмета);
48. *Salapa v. Poland*, No. 35489/97 пресуда од 19. децембра 2002. године (Допринос органа тужене државе трајању кривичног поступка; Нема повреде права из чл. 6, ст. 1. ако је суд предузео све доступне мере за убрзање поступка);
49. *Union Alimenaria Sanders S.A.v. Spain*, No. 11681/85, пресуда од 7. јула 1989. године (Обавеза државе да организује правосуђе на начин који гарантује реализацију чл. 6, ст. 1 ЕКЉП; ОПдносилац мора да покаже марљивост у предузимању процесних радњи и не користи тактике одлагања);
50. *Botazzi v. Italy*, No. 34884/97, пресуда од 28. јула 1999. године (Дуготрајни заостатак у решавању предмета представља систематско кршење права гарантованих ЕКЉП);
51. *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, No. 8737/79, пресуда од 13. јула 1983. године (Застоји у раду правосуђа и трајање поступка);
52. *Burdov v. Russia (2)*, No.33509/04, пресуда од 15. јануара 2009. године (Правосудни буџет и трајање поступка);
53. *Caruano v. Italy*, No. 7/1986/105/103, пресуда од 25. јуна 1987. године (Понашање пуномоћника се третира као допринос подносиоца, чије интересе заступа, трајању поступка);
54. *Corigliano v. Italy*, No. 8304/78, пресуда од 10. децембра 1982. године (Неактивност суда и трајање поступка);
55. *Sokolov v. Russia*, No. 3734/02, пресуда од 22. септембра 2005. године, (Реаговање суда на понашање субјеката поступка);
56. *Kusmierek v. Poland*, No. 10675/02, пресуда од 21. септембра 2004. године, (Реаговање суда на понашање субјеката поступка);

57. *Napijalo v. Croatia*, No. 66485/01, пресуда од 13. новембра 2003. године (Одговорност државе за прекорачење разумног рока);
58. *Proszak v. Poland*, No. 25086 пресуда од 16. децембра 1997. (Одговорност државе за прекорачење разумног рока);
59. *Doran v. Ireland*, No. 42297/98, пресуда од 4. јула 2002. године (Неделотворност правног средства у Ирској);
60. *Tomas v. Portugal*, No. 58698/00, пресуда од 27. марта 2003. године (Делотворност правног лека држава доказује кроз праксу);
61. *Gama da Costa v. Portugal*, No. 12659/87, пресуда од 5. марта 1990. године (Делотворност правног лека држава доказује кроз праксу);
62. *Kudla v. Poland*, No. 30210/96, пресуда од 26. октобра 2010. године (Делотворност правног средства у унутрашњем праву);
63. *Selmouni v. France*, No. 25803/94, пресуда од 28. јула 1999. године (Супсидијарност заштите пред ЕСЉП);
64. *Holzinger v. Austria*, No. 23459/94, пресуда од 30. јануара 2001. године (Делотворност превентивног правног средства у Аустрији);
65. *Ohlen v. Denmark*, No. 63214/00, пресуда од 24. маја 2005. године (Умањење казне као делотворна компензација због повреде права на суђење у разумном року у кривичном поступку);
66. *Mota v. Portugal*, No. 33290/96, пресуда од 21. децембра 1999. године (Делотворност правног средства предвиђеног португалским Закоником о кривичном поступку);
67. *Moreira de Azevedo v. Portugal*. No. 11296/84, пресуда од 28. августа 1991. године (Оштећени као титулар права на суђење у разумном року; Неделотворност правних средстава у Португалу);
68. *Yakisan v. Turkey*, No. 11339/03, пресуда од 6. марта 2007. године (Подобност правног средства у смислу убрзања поступка);
69. *De Clerck v. Belgium*, No. 34316/02, пресуда од 25. септембра 2007. године (Домети правног средства које има за циљ убрзање поступка);
70. *Vidas v. Croatia*, No. 40383/03, пресуда од 3. новембра 2008. године (Карактеристике компезаторног правног средства; Предуго трајање поступка по уставној жалби- неделотворно правно средство);

71. *Zunic v. Slovenia*, No. 24342/04, пресуда 18. октобра 2007. године (Делотворна правна заштита права на суђење у разумном року на основу Закона о обезбеђењу права на суђење у разумном року);
72. *Lukenda v. Slovenia*, No. 23032/02, пресуда од 6. октобра 2005. године (Велики број представки против Словеније због повреде права на суђење у разумном року);
73. *Krasuski v. Poland*, No. 61444/00, пресуда од 14. јуна 2005. године (Делотворно компезаторно средство у Пољској);
74. *Cocchiarella v. Italy*, No. 64886/01, пресуда од 27. марта 2006. године (Карактеристике компезаторног правног средства);
75. *Beck v. Norway*, No. 26390/95, пресуда од 26. јуна 2001. године, ст. 27 I 28 (Ублажавање казне као компезаторно правно средство услед прекомерног трајања кривичног поступка);
76. *Kaemena and Thöneböhn v. Germany*, No. 45749/06, пресуда од 22. априла 2009. године (Компензација за предуго трајање кривичног поступка-део казне сматра се издржаним);
77. *Kormacheva v. Russia*, No. 53084/99, пресуда од 14. јуна 2004. године (У Русији не постоји превентивно правно средство док постојеће компезаторно средство није делотворно);
78. *McFarlane v. Ireland*, No. 31333/06), пресуда од 10. септембра 2010. године (Однос превентивних и компезаторних правних средстава);
79. *Scordino v. Italy*, No. 36813/96, пресуда од 29. марта 2006. године (Пинтов закон као (не)делотворно правно средство; систем репарације; висина новчане надокнаде);
80. *Andrášik and others v. Slovakia*, Nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01, 60226/00, пресуда од 22. октобра 2002. Године (Уставна жалба у Словачкој није делотворно правно средство);
81. *Becová v. Slovakia*, No. 23788/06, пресуда од 18. септембра 2007. године (Делотворност комбинованог система заштите права на суђење у разумном року у Словачкој);
82. *Cervanová v. Slovakia*, No. 47623/06 пресуда од 9. јануара 2006. године (Делотворност комбинованог система заштите права на суђење у разумном року у Словачкој);
83. *Machunka v. Slovakia*, No: 62217/00, пресуда од 27. јуна 2006 године (Делотворност комбинованог система заштите права на суђење у разумном року у Словачкој);

84. *Končeková*, No. 63946/00, пресуда од 9. маја 2006. године (Делотворност комбинованог система заштите права на суђење у разумном року у Словачкој);
85. *Zarb v. Malta*, No. 17209/02, пресуда од 4. јула 2006. године (Делотворно компезаторно правно средство у правном поретку Малте, без обзира на недовољне појединачне накнаде у одређеним случајевима);
86. *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, No. 35829/03, пресуда од 24. октобра 2006. године (Делотворно компезаторно правно средство у правном поретку Малте, без обзира на недовољне појединачне накнаде у одређеним случајевима);
87. *Hartman v. Chez*, No. 53341/99, пресуда од 10. јула 2003. године (Делотворност уставне жалбе у Чешкој);
88. *Vokurka v. Czech Republic*, 40552/02, одлука од 16. октобра 2007. године (Делотворност превентивног правног средства у Чешкој);
89. *Valcheva and Abrashev v. Bulgaria*, Nos. 6194/11, 34887/11, пресуда од 28. Јуна 2013. године (Делотворност правне заштите права на суђење у разумном року у Бугарској);
90. *Balakchiev and Others v. Bulgaria*, No. 65187/10, пресуда од 18. јуна 2013. године (Делотворност правне заштите права на суђење у разумном року у Бугарској);
91. *Rachevi v. Bulgaria*, No. 47877/99, пресуда од 23. септембра 2009. године (Делотворност правне заштите права на суђење у разумном року у Бугарској);
92. *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, Nos. 48059/06; 2708/09, пресуда од 10. маја 2011. године (Делотворност правне заштите права на суђење у разумном року у Бугарској);
93. *Finger v. Bulgaria*, No. 37346/05, пресуда од 10. маја 2011. године (Делотворност правне заштите права на суђење у разумном року у Бугарској);
94. *Radoš and others v. Croatia*. No. 45435/99, пресуда од 7. новембра 2002. године (Уставна жалба као делотворно правно средство);
95. *Slaviček v. Croatia*, No. 20862/02 пресуда од 4. јула 2002. године (Уставна жалба као делотворно правно средство);
96. *Nogolica v. Croatia*, No. 77784/01 пресуда од 5. септембра 2002. године (Уставна жалба као делотворно правно средство);
97. *Plaftak and others* No. 76687/01, пресуда од 3. октобра 2002. године (Уставна жалба као делотворно правно средство);

98. *Jeftić v. Croatia*, No. 57576/00, пресуда од 3 октобра 2002. године (Уставна жалба као делотворно правно средство);
99. *Sahini v. Croatia*, No. 63412/00, пресуда од 11 октобра 2002. године (Уставна жалба као делотворно правно средство);
100. *Brusco v. Italy*, No. 69789/01, пресуда од 6. септембра 2001. године (Пинтов закон као (не)делотворно правно средство);
101. *Apicella v. Italy*, No. 64890/01, пресуда од 10.11.2004. године (Прихватљив износ накнаде и трајања поступка по Пинтовом закону);
102. *Daddi v. Italy*, No. 15476/09, пресуда од 16. Јуна 2009. године (Пинтов закон-подносилац не може претпостављати делотворност правног средства које није употребио);
103. *Mogos and Krifka v. Germany*, No. 78084/01, пресуда од 27. марта 2003. године (Делотворност правног средства у унутрашњем праву, не зависи од оцене подносиоца представке);
104. *Holub v. Czech Republic*, No. 24880/05, пресуда од 14. децембра 2010. године
105. *Horvat v. Croatia*, No.51585/99, пресуда од 26. октобра 2001. године (Неделотворна заштита права на суђење у разумном року пред Уставним судом Хрватске);
106. *Šoć v. Croatia*, No. 47863/99, пресуда од 9. маја 2003. године (Делотворност уставне тужбе);
107. *Camasso v. Croatia*, No. 15733/02, пресуда од 13.01.2005. године (Делотворност уставне тужбе);
108. *Djangozov v. Bulgaria*, No. 45950/99, пресуда од 8. октобра 2004. године (Обраћање непосредно вишој инстанци због повреде права на суђење у разумном року може се сматрати делотворним само уколико се одвија по претходно дефинисаној процедури);
109. *Holy Monasteries v. Greece*, No. 13092/87; 13984/88, пресуда од 9. децембра 1994. године (Овлашћење јавноправних ентитета да подносе представке ЕСЉП);
110. *Amuur v. France*, No. 19776/92, пресуда од 25. јуна 1996. године (Подносилац може бити само субјект на кога се непосредно односи повреда права);
111. *Tsilira v. Greece*, No. 44035/05, пресуда од 22. маја 2008. године (Обавеза државе да организује правни систем на начин који обезбеђује свакоме право на правноснажну судску одлуку);

- 112.** *Simonavičius v. Lithuania*, No. 37415/02, пресуда од 27. јуна 2006. године (Учестале промене председника већа као узрок предугог трајања поступка)*Ewing v. UK*, No. 11224/84, одлука Комисије, 56 DR, 71. (Спајање поступака као узрок предугог трајања кривичног поступка);
- 113.** *Diana v. Italy*, No. 11898/85, пресуда од 27. фебруара 1992. године (Спајање поступака као узрок предугог трајања кривичног поступка);
- 114.** *Wejrup v. Denmark*, No. 49126/99, пресуда од 7. марта 2002. године (Спајање поступака као узрок предугог трајања кривичног поступка);
- 115.** *Günseli and Yayik v. Turkey*, No. 20872/02, пресуда од 21. фебруара 2008. године (Вишеструко одлагање главног рочишта за главни претрес као узрок предугог трајања поступка);
- 116.** *Adamkiewicz v. Poland*, No. 54729/00, пресуда од 2. марта 2010. године (Поступање истог судије у фази истраге и главног поступка);
- 117.** *Absandze v. Georgia*, No. 57861/00, пресуда од 15. октобра 2002. године (Раздвајање кривичног поступка и брзина суђења);
- 118.** *Nortier v. Netherlands*, No. 13924/88, пресуда од 24. августа 1988. године (За постојање повреде начела монофункционалности кључна је улога коју је судија имао у истрази);
- 119.** *Debboub v. France*, No. 37786/97, пресуда од 9. новембра 1999. године (Хитност поступка када је окривљени у притвору);
- 120.** *Klamecki v. Poland*, No. 25415/94, пресуда од 28 марта 2002. године (Константно опозивање пуномоћја и ангажовање нових бранилаца као разлог предугог трајања поступка);
- 121.** *Barfuss v. Czech Republic*, No. 35848/97, пресуда од 31. јула 2000. године (Велики број бранилаца као узрочник предугог трајања кривичног поступка);
- 122.** *Mangulade Pinto v. France*, No. 43491/98, пресуда од 9. арила 2002. године (Време потребно за упознавање браниоца с предметом утиче на продужено трајање поступка);
- 123.** *Howiecki v. Poland*, No. 27504/95, пресуда од 4. октобра 2001. године (Неодазивање сведока позивима као фактор предугог трајања поступка);
- 124.** *Roubies v. Greece*, No. 22525/07, пресуда од 30. априла 2009. године (Неодазивање сведока позивима као фактор предугог трајања поступка);

125. *Dachar v. France*, No. 42338/98, пресуда од 10. октобра 2000. године (Неодазивање сведока позивима као фактор предугог трајања поступка);
126. *Baggeta v. Italy*, No. 10256/83, пресуда од 26. јуна 1987. године (Држава је одговорна уколико неажурност вештака узрокује предуго трајање кривичног поступка);
127. *Zimmerman and Steiner v. Switzerland*, No. 8737/79, пресуда од 13. јула 1983. године (Држава је одговорна уколико неажурност вештака узрокује предуго трајање кривичног поступка);
128. *Surmeli v. Germany*, No. 75529/01, пресуда од 8. јуна 2006. године (Злоупотреба вештачења као средство одуговлаћења поступка);
129. *Stepuleac v. Moldova*, No. 8207/06, пресуда од 6. новембра 2007. године (Разумна сумња као степен сумње потребан за покретање истраге);
130. *Szeloch v. Poland*, No. 33079/96, пресуда од 22. фебруара 2001. године (Спровођење непотребних истражних радњи као узрок предугог трајања кривичног поступка);
131. *Jasper v. United Kingdom*, No. 27052/95, пресуда од 16. фебруара 2005. године (Право јавног тужиоца да одложи обелодањивање доказа док последњи окривљени не буде испитан);
132. *Punzelt v. Czech Republic*, No. 31315/96, пресуда од 25. априла 2000. године (Одуговлачење поступка сталним изношењем нових чињеница и предлагањем нових доказа);
133. *Daktaras v. Lithuania*, No. 42095/98, пресуда од 10. октобра 2000. године (Поштовање претпоставке невиности од стране јавног тужиоца);
134. *Hanževački v. Croatia*, No. 17182/07, пресуда од 16. априла 2009. године (Одсуство браниоца са рочишта за главни претрес не сме угрозити право на одбрану у контекст правичности поступка);

Прилог 1

УПИТНИК КОРИШЋЕН ЗА ПОТРЕБЕ ЕМПИРИЈСКОГ ИСТРАЖИВАЊА

ТРАЈАЊЕ КРИВИЧНИХ ПОСТУПАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ИСТРАЖИВАЊЕ

Истраживач: _____

Датум и место: _____

УПИТНИК

1. Назив првостепеног суда и број предмета:

ПОДАЦИ О ОКРИВЉЕНОМ / ЛИЦУ ПРЕМА КОМЕ СЕ ВОДИ КРИВИЧНИ
ПОСТУПАК

2. Старост у време извршења кривичног дела

- 1) малолетан
- 2) 18-21 година
- 3) 21-35 година
- 4) 35-50 година
- 5) 50-65 година
- 6) преко 65 година

3. Пол

- 1) мушки
- 2) женски

4. Ранија осуђиваност

- 1) осуђиван
- 2) неосуђиван

ПОДАЦИ О КРИВИЧНОМ ДЕЛУ

5. Група којој припада кривично дело

- 1) кривична дела против живота и тела –назив и члан КЗ-а _____
- 2) кривична дела против имовине –назив и члан КЗ-а _____
- 3) кривична дела против привреде –назив и члан КЗ-а _____
- 4) кривична дела против безбедности јавног саобраћаја –назив и члан КЗ-а _____
- 5) кривична дела против животне средине –назив и члан КЗ-а _____

6. Да ли постоји стицај кривичних дела?

- 1) не
- 2) два кривична дела у стицају
- 3) више од два кривична дела у стицају

7. Да ли је кривично дело учињено у саучесништву?

- 1) не

- 2) окривљени је имао једног саучесника
- 3) окривљени је имао више од једног саучесника

8. Који вид саучесништва је био у питању?

- 1) саизвршилаштво
- 2) подстрекавање
- 3) помагање
- 4) не ради се кривичном делу учињеном у саучесништву

ПОДАЦИ О ПРЕТКРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

9. Колико времена је протекло од извршења кривичног дела до подношења кривичне пријаве?

- 1) мање од недељу дана
- 2) мање од месец дана
- 3) од једног до три месеца
- 4) од три месеца до годину дана
- 5) дуже од једне године

10. Колико времена је протекло од подношења кривичне пријаве до покретања кривичног поступка?

- 1) до месец дана
- 2) до три месеца
- 3) од три до шест месеци
- 4) шест месеци до једне године
- 5) дуже од једне године

11. Да ли је било покушаја да се поступак оконча применом опортунитета кривичног гоњења?

1) да

- Ко је иницирао поступање по начелу опортунитета?

- Из ког разлога, и поред постојања иницијативе, кривични поступак није окончан поступањем по начелу опортунитета?

2) не

3) не ради се о кривичном делу за које је могућа примена начела опортунитета

ПОДАЦИ О ПРВОСТЕПЕНОМ ПОСТУПКУ

12. Да ли је подношен захтев за изузеће?

1) захтев је подношен једном

2) захтев је подношен више пута

3) није подношен захтев за изузеће

13. Да ли је окривљени имао браниоца?

1) окривљени је сам ангажовао браниоца

2) окривљеном је постављен бранилац по службеној дужности

3) окривљени се сам бранио

14. Да ли је у току поступка доношена одлука о спајању или раздвајању кривичног поступка?

1) да

2) не

15. Да ли се окривљени налазио у притвору?

1) да (навести колико дуго и у којој фази поступка се окривљени налазио у притвору, као и колико времена је протекло од одређивања притвора до лишења слободе)

2) не

16. Да ли је за окривљеним расписивана потерница?

1) да (навести колико времена је протекло од расписивања потернице до лишења слободе _____)

2) не

17. Да ли је спровођена истрага?

1) да

2) не, у питању је скраћени поступак

3) не, истрага је изостала због непосредног оптужења

18. Колико је трајала истрага?

1) до месец дана

2) од једног до три месеца

3) од три до шест месеци

4) од шест месеци до једне године

5) од једне до три године

6) дуже од три године

7) истрага није спровођена

19. Да ли је захтевана допуна истраге?

- 1) да
- 2) не

20. Колико је трајала допуна истраге?

- 1) до месец дана
- 2) од једног до три месеца
- 3) од три до шест месеци
- 4) од шест месеци до једне године
- 5) од једне до три године

21. Да ли је поступак окончан применом споразума о признању кривице?

- 1) да
- 2) не

22. Да ли је спровођено вештачење?

- 1) да _____ (Навести колико је трајало)
- 2) не

23. Колико је трајала фаза главног претреса?

- 1) до месец дана
- 2) од једног до три месеца
- 3) од три до шест месеци
- 4) од шест месеци до једне године
- 5) од једне до три године
- 6) дуже од три године

7) није било главног претреса

24. Колико је трајао првостепени кривични поступак?

- 1) до три месеца
- 2) до шест месеци
- 3) од шест месеци до једне године
- 4) од једне до три године
- 5) од три до пет година
- 6) дуже од пет година

ПОДАЦИ О ДРУГОСТЕПЕНОМ ПОСТУПКУ

25. Колико је трајао припремни поступак пред другостепеним судом?

- 1) до месец дана
- 2) од једног до три месеца
- 3) од три до шест месеци
- 4) од шест месеци до једне године
- 5) дуже од једне године

26. Поступак пред жалбеним већем спроведен је:

- 1) на седници већа
- 2) на претресу

27. Колико је трајао другостепени поступак?

- 1) до три месеца
- 2) од три до шест месеци
- 3) од шест месеци до једне године

4) дуже од једне године

28. Да ли је пресуда укидана и предмет враћан првостепеном суду на поновно одлучивање?

1) не

2) да

29. Колико је трајао целокупан кривични поступак?

1) до месец дана

2) до три месеца

3) до шест месеци

4) од шест месеци до једне године

5) од једне до три године

6) од три до пет година

7) дуже од пет година

Биографија аутора

Основни лични подаци

Име и презиме: Милица Колаковић-Бојовић

Датум рођења: 17.2.1984. године

Држављанство: Републике Србије

email: kolakius@gmail.com

Образовање

Средње образовање: Гимназија „Свети Сава“, Пожега (2003.)

Високо образовање:

-Основне академске студије, Правни факултет Универзитета у Београду, правосудни смер (2007.)

-Мастер студије, Правни факултет Универзитета у Београду, кривичноправни модул (2008.)

Радно искуство:

2008-2009. Истраживач приправник на Институту за криминолошка и социолошка истраживања у Београду;

2009-2012. Сарадник у настави на катедри за кривично право Правног факултета Универзитета у Београду;

2012- Истраживач сарадник на Институту за криминолошка и социолошка истраживања у Београду;

Додатно професионално ангажовање:

2007-2009. Волонтер у служби за помоћ и подршку жртвама Виктимолошког друштва Србије;

2007-2008. Волонтер у служби правне помоћи Народне канцеларије Председника Републике Србије;

2007-2008. Волонтер у Правној клиници за кривично право Правног факултета Универзитета у Београду;

2012-2014. Консултант за реформу јавног тужилаштва, MDTF/JSS, Министарство правде и државне управе Републике Србије

2014- Консултант за реформу кривичноправног система, RAFU/MDTF/JSS, Министарство правде Републике Србије

2014-2015. Координатор израде Акционог плана за Поглавље 23

2015- Председник Савета за спровођење Акционог плана за Поглавље 23

Значајнији радови:

1. Колаковић-Бојовић, М. (2015): Ефикасност кривичног правосуђа као средство сузбијања криминалитета, *Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине* (Hugson, М. & Стевановић, З. ур.) Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 237-254.
2. Колаковић-Бојовић, М. (2015): Достављање писмена у кривичном поступку Републике Србије: ефикасност у расцепу између лепих жеља и лоших навика *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. XXXIV, бр. 2, стр. 121-122.
3. Колаковић-Бојовић, М. (2015): Ефикасност поступака за ратне злочине у Републици Србији, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. XXXIV, бр.2, стр. 155-167.
4. Колаковић-Бојовић, М. (2015): Јачање капацитета правосудне академије као предуслов одрживости квалитета обуке за поступање у кривичним поступцима према малолетницима, у (Стевановић, И. ур.) *Малолетници као извршиоци и жртве кривичних дела и прекршаја*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Палић, стр. 395-404.
5. Колаковић-Бојовић, М. (2014): Злоупотреба положаја одговорног лица: *de lege lata et de lege ferenda*, у (Крон, Л. ур.) *Преступ и казна: de lege lata et de lege ferenda*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Палић, стр. 237-247.
6. Колаковић-Бојовић, М. (2014): Ефикасност кривичног поступка, реформа правосуђа и приступни преговори са ЕУ, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. XXXIII, бр.2, стр. 189-201.

7. Колаковић - Бојовић, М. (2013): Ефикасност кривичног поступка- разумемо ли феномен коме тежимо, у (Крон, Л. ур.) *Криминал, државна реакција и хармонизација са европским стандардима*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Палић, стр. 373-384.
8. Колаковић-Бојовић, М. (2013): Право на стручну одбрану окривљеног и ефикасност кривичног поступка, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. XXXII, бр. 1, стр. 131-148.
9. Колаковић-Бојовић, М. (2012): Начела казних поступка против правних лица, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Вол. XXXI бр.2, стр. 135-150.
10. Колаковић-Бојовић, М. (2012): Медији и претпоставка невиности, у тематском зборнику: *Медији и људска права*, Центар за публикације Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, стр. 555-570.
11. Колаковић-Бојовић, М. (2011): Основ одговорности правних лица за кривична дела, *Страни правни живот*, бр. 2, стр.167-184.
12. Колаковић, М. (2010): Окончање кривичног поступка у разумном року, у (Ђ. Игњатовић, ур.) *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања- IV део*, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 308-321.
13. Колаковић, М. (2009): Изрицање и извршење васпитних мера према малолетницима, у (Ђ. Игњатовић, ур.) *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања-III део*, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 397-407.
14. Колаковић, М. (2008): *Изрицање и извршење васпитних мера према малолетницима*, Мастер рад, Правни факултет Универзитета у Београду
15. Колаковић, М. (2008): Применљивост криминолошких идеја у контроли малолетничког криминалитета, *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, Бол. XXVII, бр.1-2,стр. 201-216.

Језици

Говори енглески и служи се француским језиком

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Милица Колаковић-Бојовић

број индекса 2008-01

Изјављујем

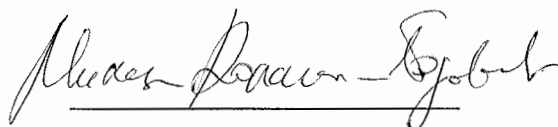
да је докторска дисертација под насловом

„Окончање кривичног поступка у разумном року“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 31.5.2016.

Milica Kolakovic-Bojovic

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милица Колаковић-Бојовић

Број индекса 2008-01

Студијски програм Академске доксторксе студије, кривичноправни модул

Наслов рада „Окончање кривичног поступка у разумном року“

Ментор проф. др Милан Шкулић, проф. др Саша Бован

Потписани/а Милица Колаковић-Бојовић

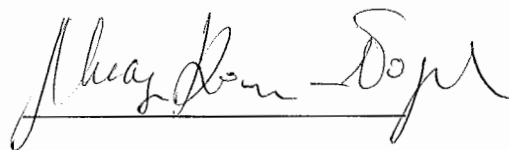
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 31. 5. 2016.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Окончање кривичног поступка у разумном року“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

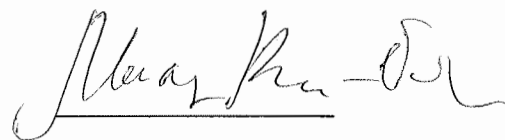
5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

у Београду, 31. 5. 2016.

Потпис докторанда

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.